DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
32.SAYI CİLT I
NİSAN 2012
İÇİNDEKİLER LİSTESİ

1.LÂLE MÜLDÜR'ÜN "DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK" ŞİİR KİTABININ GELENEKLE KURDUĞU İRTİBAT Turgay ANAR	Sayfa 1-12
2.İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN OKUL İÇİ VE OKULLAR ARASI SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILMA NEDENLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ARAŞTIRILMASI Satı AKGÜL, Mehmet GÖRAL, Mehmet DEMİREL, Ümit Doğan ÜSTÜN	Sayfa 13-22
3.SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALINDA KULLANILAN ÖLÇME ARAÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME Serdarhan Musa TAŞKAYA, Ali MEYDAN	Sayfa 23-34
4.MÜZİKSEL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM 1945–1946 AKBABA DERGİSİ ÖRNEĞİ Emel Funda TÜRKMEN, Uğur TÜRKMEN	Sayfa 35-50
5.SOSYAL ÖĞRENME TEORİLERİ IŞIĞINDA YASADIŞI GÖÇ VE ETKİLERİ Hanifi SEVER	Sayfa 51-66
6.KARBONA DAYALI FİNANSAL GELECEK SÖZLEŞMELERİ VE FİYAT GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME G. Cenk AKKAYA, Ceren UZAR	Sayfa 67-80
7.REFORM SÜRECİNDEKİ AVRUPA'DA DOGMATİK SINIRLAMADAN DİNİN DIŞINA ÇIKAN DÜNYAYA GEÇİŞTE BİLİMİN YÜKSELİŞİ Kürşat Haldun AKALIN	Sayfa 81-94
8.SPOR HABERCİLİĞİNDE DOĞRULUK VE TARAFSIZLIK Selami ÖZSOY	Sayfa 95-108
9.SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DUYGUSAL ZEKÂ DÜZEYLERİNİN MOTİVASYONLARINA ETKİSİ Mahmut AKBOLAT, Oğuz IŞIK	Sayfa 109-124
10.KÜÇÜK ŞEHİR BELEDİYELERİNDE WEB SİTESİ VE E-BELEDİYE KULLANIMI: BİLECİK BELEDİYESİ ÖRNEĞİ Ali ACILAR	Sayfa 125-142

11.MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİNİN BİREYSEL DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Ceyhun ERSAN, Taner GÜNEY	Sayfa 143-156
12.SÖZCÜK TÜRLERİ ÖĞRETİMİNDE JİGSAW TEKNİĞİNİN ETKİSİ Akif ARSLAN	Sayfa 157-168
13.OKULLARDA ZORBALIK VE MAĞDURİYET: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÖRNEĞİ Bilal SEVİNÇ, Mustafa KAYAOĞLU	Sayfa 169-182
14.MOBBİNG İLE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ VE KÜTAHYA İL MERKEZİ ÖZEL BANKA İŞLETMELERİNDE UYGULAMA Kemal POYRAZ, Ş.Enes AKSOY	Sayfa 183-202
15.ON "THE STEP BASED SYSTEM" AND UNPLANNED LANGUAGE PLANNING: REDISCOVERING AMERICA? Ayhan KAHRAMAN	Sayfa 203-208
16.KOBİ'LER İÇİN ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARININ UYGULANABİLİRLİĞİ ALGISININ TESPİTİNE YÖNELİK GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA Ekrem KARA	Sayfa 209-216
17.KAMU KURULUŞLARINDA MUHASEBE ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER: KUMLUCA ÖRNEĞİ Muhammet BARUTCU, Ahmet AĞCA	Sayfa 217-232
18.DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ SERBEST ZAMANLARINI DEĞERLENDİRME BİÇİMLERİ Nida BAYINDIR	Sayfa 233-240
19.TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ YETİZLEME ÇALIŞMALARIYLA OLUŞTURDUKLARI METİNLERDE ÖNGÖNDERİM VE ARTGÖNDERİM KULLANIMININ GÖRÜNÜMÜ Ali GÖÇER	Sayfa 241-254
20.ÇOK DEĞİŞKENLİ İSTATİSTİKLERLE TÜKETİCİLERİN SIVI YAĞ AMBALAJ TERCİHLERİNE GÖRE BÖLÜMLENDİRİLMESİ Zeki YILDIZ, Veysel YILMAZ, Fisun KAŞKIR, Metin BAŞ	Sayfa 255-272

LÂLE MÜLDÜR'ÜN "DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK" ŞİİR KİTABININ GELENEKLE KURDUĞU İRTİBAT

Turgay ANAR
Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edeb. Anabilim Dalı, tanar@medeniyet.edu.tr

ÖZET: Lâle Müldür, 1980 sonrası Türk şiirinde kendine has bir yer açmıştır. Onun "Divanü Lûgat-İt-Türk" isimli şiir kitabı, edebiyat dünyasında geleneksel unsurları çok fazla görebileceğimiz, benzerinin çok fazla olmadığı bir şiir kitabıdır. Müldür'ün şiir kitabında eski Türklerin hayatı ve dünyayı algılayış biçimleri şiire has bir atmosfer içinde yer bulmuştur. Türklerin kültür ve edebiyat hazinesi kabul edilen ve Kaşgarlı Mahmut'a ait olan "Divanü Lûgat-İt-Türk" kitabı, şairin gelenekle nasıl bir irtibat kurmak istediğinin ipuçlarını veren bir eser olması sebebiyle de Müldür'ün şiir kitabının ismi olmuştur. Yazıda "gelenek" ve "edebiyat geleneği" kısaca irdelenmiş, Müldür'ün bu eserinde geleneğin izleri alt başlıklarla açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Edebiyat Geleneği, Lâle Müldür, Divanü Lûgat-İt-Türk.

HOW LÂLE MÜLDÜR'S POETRY BOOK "DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK" COMMUNICATES WITH THE TRADITION

ABSTRACT: Lâle Müldür has a unique place in post-1980 Turkish poetry. Her poetry book entitled "Divanü Lûgat-İt-Türk" is a book of poetry where we often come across traditional elements, a quality which is not common. In Müldür's poetry book, the lives of the old Turks and their understanding of the world have found their place in an atmosphere specific to poetry. The book of "Divanü Lûgat-İt-Türk," the author of which is Kaşgarlı Mahmut and which is considered to be a cultural and literary treasure of Turkish people, has been chosen as the title of Müldür's poetry book, due to the fact that it is a work which gives indications on the type of relationship Müldür wishes to have with tradition. In this paper, the concepts of "tradition" and "literary tradition" are briefly examined and the traces of tradition in Müldür's work is analyzed in subsections.

Keywords : Tradition, literary tradition, Lâle Müldür, Divanü Lûgat-İt-Türk

GİRİŞ:

Gelenek, Edebiyat Geleneği ve Metinlerarasılık

Gelenek, pek çok alanda kullanılan bir kelimedir. Gelenek kelimesinin çok çeşitli alan ve dallarda kullanılıyor olması, bu kelimenin "efradını cami ağyarını mani" bir tanıma kavuşturulmasını zorlaştırmıştır. Raymond Williams'ın verdiği bilgiye göre gelenek, İngilizceye on dördüncü yüzyılda eski Fransızcada "vermek, teslim etmek" anlamına sahip "tradere"den geçmiştir. Kelimenin Latincesinde "teslim, bilgiyi aktarma, bir öğretiyi aşılama, teslim olma veya ihanet" anlamları vardır. Williams, kelimenin yüzyıllar içinde anlamında değişmeler görüldüğünü ve en genel olarak "babadan oğula aktarılan şeyler" için kullanıldığına dikkatleri çekmektedir. (Williams: 2005: 386-387)

Türkçe sözlükler gelenek kelimesini hemen hemen aynı şekilde açıklamaktadır. Gelenek, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde "Bir toplumda, bir toplulukta çok eskilerden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane."(Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 2005: 741); Kubbealtı Lugatı'nda "Yüzyıllar boyunca nesilden nesile geçerek gelen ve toplumda sağlam bir bağ, ortak bir ruh meydana getiren her türlü âdet, alışkanlık, davranış biçimi ve kültürel

değerler, örf, anane."(Ayverdi ve Topaloğlu, 2007: 380)şeklinde açıklanmıştır. Bu iki sözlüğün dışında daha pek çok sözlük, gelenek kelimesini birbirine yakın bir şekilde tanımlamaya çalışmıştır. (Akkanat, 2002: 1–14)

Gelenek, yazılı metin hâline getirilmiş, etkileyici eserlerin intikaliyle ilgilidir. Geleneğin gelenek hâline nasıl geldiği konusu üzerinde pek çok tartışma yapılmıştır. Sosyal bilimcilerin bu tartışma sonucunda, geleneğin gelenek hâlini alabilmesi için en az üç kuşağın geçmesi gerektiğini söyledikleri bilinmektedir (Shils, 2003: 109). Bu kuşakların yaşadıkları sürenin uzunluğu ve kısalığı konumuzla direkt alakalı değildir.

İnsanlar, birikimlerini, hayatlarında değer verdikleri ve kendileri için önemli kabul ettikleri unsurları gelecek kuşaklara aktarmak istemişlerdir. İnsan topluluklarının böyle bir yol izlemesi doğal olarak bazı unsurların insan için anlamının farklı olması sonucunu doğurmuştur. İşte gelenek de böyle bir birikmenin, anlamlı bir yığılmanın sonucudur. Geleneğin kendinden her türlü istifadeye açık olan anlamlar rezervi yönü, sanat ve edebiyata etki etmektedir. Geleneğe sadece bu özelliği dolayısıyla "şimdideki geçmiş"tir diyebiliriz. Şimdiyi yaşayan insanoğlu, şimdinin içine bakarak geçmişi, geçmişten belli unsurların yardımıyla birikerek geleceğe ulaşan anlam bölümlerini görebilir.

Gelenek, her zaman ve zeminde insanlar tarafından kabul görmemiştir. Geleneğin aslında insanları pek çok alanda engellediğini iddia edenler, geleneğin "olumlu" bir özellik olmadığına inanmaktadır (Ayvazoğlu, 1997:53).

Edward Shils, gelenek kavramını en geniş şekilde şöyle açıklamaktadır:

"Geleneğin birçok anlamı vardır. En yalın anlatımıyla gelenek, basitçe dile getirmek gerekirse, traditum anlamına gelir; traditum, geçmişten günümüze intikal ettirilen ya da miras bırakılan herhangi bir şeydir. O, tevârüs edilen şey ya da ne tür bir özel bileşim olduğu ya da fiziksel bir nesne mi yoksa kültürel bir yapı mı olduğu konusunda hiçbir şey söylemez; ne zamandan beri miras alındığı veya ne tarzda miras alındığı, sözel olarak mı, yazılı olarak mı miras alındığı konusunda hiçbir şey söylemez. Aynı şekilde onun yaratılmasına, sunulmasına ve kabulüne giren rasyonel kafa yorma derecesinin, onun bir gelenek olup olmamasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Buradan anlaşıldığı şekliyle gelenek kavramının, geleneğin doğruluğunun kabul edilebilir delilinin bulunup bulunmaması ya da geleneğin geçerliliği kurumlaşmış bulunmaksızın kabul edilip edilmediği konusunda sessizdir; yazarların veya yaratıcılarının anonimliği ya da onu benzer şekilde adlandıran ve teşhis eden kişilere göre özelliği onun bir gelenek olup olmaması konusunda hiçbir değişiklik doğurmaz. Kesin kriteri, insan eylemlerinin düşünce ve muhayyile aracılığıyla yaratılmış olması ve bir kuşaktan diğerine intikal etmesidir (Shils, 2003: 110)."

Gelenek, hemen hemen bütün tanımlarda da ortak olduğu gibi kuşaktan kuşağa intikal eden şeylerin bir bütünüdür. Gelenekteki intikal, maddî ve manevi unsurları kapsamaktadır(Shils, 2003:110). Edebiyat alanında da doğal olarak birikmenin olduğunu söylemeliyiz. Metinlerin geçmiş metinlerle karşılıklı alış verişe tabi tutulduğu günümüz edebiyatlarında bile gelenek, metnin "biriken anlam deposu" olarak görülmektedir. Bu anlam deposunu örtük veya açık kullanan şair ve yazarların, geçmişe atıflar yaparak eserlerini ördüklerini söylemeliyiz. Özellikle gelenekle en fazla içli dışlı olabilen şair, geleneğe kendince yaslanarak eserini kurup kurgulayabilmektedir.

Geleneğin tahrifi, bireyselliğin keskin bir biçimde ortaya çıkmasına yol açmıştır (Shils, 2003: 110). Bireyselliğin ortaya çıkmasıyla birlikte, kollektif bir şuuraltı olan geleneğin gözden düşmesi hızlanmış, neticede gelenek gelecek kuşaklara daha az coşkuyla aktarılmaya başlamıştır. Gelenekle irtibatını koparmaya çalışan "modern insanın" ilgisinin histerik bir biçimde "şimdi"yle yönelik olması da geleneğin dağılmayı engelleyici yönünü yavaş yavaş yitirdiğini göstermektedir. Köksüzlüğün büyük bir erdem kabul edildiği, yeniliğin baş döndüren bütün yönlerini değerli kabul edenler kişilerin edebiyata olan ilgileri de bu sebepten sınırlı kalmaktadır.

Edebî eserler de "geçmiş"le bir şekilde irtibat kurmak zorundadır. Yönünü geleceğe doğru çizmiş bir edebiyatın geçmişten neler alabileceği şaşırtıcı bir konudur. Geçmiş; hiçbir zaman donuk, saf, temiz bir durumda yer almaz. Geçmişle ilişkiye geçen bir şair, onda kendine has bir araştırma alanı açar. Bu alandan kalkarak da eserinde geleneği temsil ettiğini inandığı olay, söz, biçim, eser ve sanatlara başvurur. Sembol, imaj türleri gelenekten çıkarılıp tekrar tekrar yorumlanır(Shils, 2003: 111), bu sayede de gelenek, değişip dönüşmesine rağmen sürekli yorumlandığı için yaşamayı sürdürür.

L. Sami Akalın'ın "Edebiyat Terimleri Sözlüğü"nde, C. Brooks gelenek ve edebiyat geleneğinin nasıl oluştuğu kısaca şöyle açıklamaktadır:

"En geniş anlamda gelenek, bir yazara, geçmişten kalan görenekler, edebiyat terimleri, edebiyat düzenleri ve anlatım alışkanlıkları demektir. Özel bir düzenden, mutlu sondan, belirli bir edebiyat biçimden, pastoral bir elejiden, bir edebiyat döneminden, bir ulusal kültürden- terimin en geniş anlamında- gelenek diye söz edebiliriz. Gelenek sözü geçmişten bize uzanan gelişme anlamına da gelir. (Akalın, 1984: 119)"

Geleneğin edebiyat için ne kadar önemli olduğuna dair en dikkate değer düşünceler T. S. Eliot tarafından dile getirilmiştir. Eliot'a göre geleneğe sahip olmak isteyen edebiyatçı, onu körü körüne taklit etmemelidir zira gelenek "hiçbir gayret sarf etmeksizin edinilecek bir miras değildir. (Eliot, 2007: 2)" Eliot'a göre gelenekten yararlanmak isteyenler, "tarih şuuru"na sahip olmalıdır. Tarih şuuru ise geçmişin geçmişliğini bilmek değil onun "hâl"de de var olduğunu anlamaktır(Eliot, 2007: 2–3). Eliot, aslında çok önemli bir gerçeği dile getirmektedir. Edebiyat geleneği, geçmişten günümüze kadar uzanan bir zaman aralığında birçok eser, tür vb. ile aslında "organik" bir bütün oluşturmuştur. Bu organik bütün içinde de şair ve yazar, geçmişteki eser ve yazarlarla karşılaştırılır ve değerlendirilir. Eliot bu durumu şöyle dile getirir:

"Hiçbir şair, hiçbir sanatçı, kendisinden sonrakilere iletmek istediği bütün bir dünya görüşünü tek başına veremez. Onun bize vereceği dünya görüşü, hayat felsefesi, geçmişteki şair ve sanatçıların görüşleriyle ilişkisi bakımından değerlendirilir. Onu tek başına değerlendiremezsiniz; onu ölülerin arasına yerleştirip eserlerini onlarınki ile karşılaştırmalı ve mukayese etmelisiniz. (Eliot, 2007: 3)"

Türk edebiyatında birçok şair ve yazar gelenek kavramı etrafında birçok fikir ortaya koymuştur (Akkanat, 2002). Bu yazarlardan biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar, gelenek kelimesini "an'ane" şeklinde kullanarak, geleneğin bizim kültür ile edebiyatımızdaki yerini ve gelenekten nasıl yararlanılması gerektiğini şöyle dile getirmiştir:

"…bizim gibi bir vakitler kendi çerçevesi içinde mütekâmil bir medeniyete, muayyen asalet kazanmış bir zevke ve bu zevkin tam bir kemale erişmiş eserlerine mâlik olan, yani kendi mazisinde olgun bir sanat ve edebiyat an'anesi milletlerin derhal yeni bir edebiyat yapmaları ne dereceye kadar mümkün olabilirdi? Hakikatte bir edebiyat ve sanat ancak kendi an'anesi içinde yenileşebilir.

Haricî tesirler onu zenginleştirir, genişletir. Eksiklerini tamamlar fakat maziden beri gelen an'anenin üzerine aşılanmak şartıyla… Fakat onu birdenbire terk edip yenisini tesis edebilmek oldukça güç bir şeydir. (Tanpınar, 1998: 87–88)"

Sezai Karakoç, "Şair ve Gelenek" başlıklı yazısında, geleneğin "şairin ilk dünyası" olduğunu dile getirir. Karakoç'a göre gelenek, şairin yeteneğini "uyandıran, bilinçlendiren, kımıldatan, onu harekete geçiren tarihî sosyolojik birikim"dir (Karakoç,1988: 95). Karakoç, geleneği doğru kullanıldığı vakit, sonradan gelenler için "olumlu" gördüğünü belirtir. Karakoç, bu düşüncesiyle Türk edebiyatında geleneğe olumlu bakan şairler arasında yer alır. Ona göre gelenekten yararlanmak, "geçmiş zaman eserlerini sevmek, onlardan zevk almayı bilmek, geçmiş sanatları ve şairleri yakından tanımaya çalışmak, adeta onlarla birlikte olmak, onlarla gün geçirmek, zihinde ve hayalde

olsun, onların eserlerini vermelerini izlemek, buna tanık olmak ve bu izleyiş ve tanıklıktan, sonsuz bir mutluluk duymak demektir. (Karakoç,1988: 99).”

Geleneğin icadı ve geleneğin edebiyat verimlerinde nasıl işlendiğine yönelik modern edebiyat araştırmalarında önemli bir kavram olan metinlerarasılık da konumuz açısından önemlidir. 1960’lı yıllarda M. Bakhtin, Julia Kristeva başta olmak üzere, Roland Barthes, Michael Riffaterre, Harold Bloom, Genete gibi edebiyat ve kültür teorisyenleri, metinlerarası ilişkiler yoluyla edebî metinlerin çözümlenebileceğine yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu teorisyenlerin metinlerarası ilişkilerle ilgili farklı bazı görüşleri de olmakla birlikte genelde edebî metinler, önceki metinlerden aldığı malzemeleri çeşitli yöntemlerle değiştirip bazen de dönüştürür. Bu teorisyenlere göre metinlerin çeşitli yöntemlerle karşılıklı bir edebî ilişki içinde olmaları, önceki metinlerin farklı tekniklerle sonraki metinleri etkilemesi, metinlerarası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Türkçe’de metinlerasılık kavramıyla ilgili ciddi araştırmaları bulunan Kubilay Aktulum’a göre, metinlerarasılık (intertextuality) bir “yeniden yazma” işidir. Bir yazar, bir başka metni kendi metninin bağlamında yeniden yazar, kendi metninde onu değiştirip farklı bir gönderge içine oturtarak dönüştürebilir. Bu işlem ise “alıntı, anıştırma, çalıntı, öykünme-pastiş, parodi, alaycı dönüştürüm” şeklinde, açık veya kapalı göndermeler ağı içinde ortaya çıkar. Aktulum’a göre “Metinlerarası, okurun kendinden önce ya da sonra gelen bir eserde, başka eserler arasındaki ilişkileri algılamasıdır. Öteki metinler, önümüzdeki metnin metinlerarası göndergesini oluştururlar.” (Aktulum, 2007: 61)

Lâle Müldür’ün şiir kitabının ismi olan “Divanü Lûgat-it-Türk”, gelenek ve metinlerarasılık açısından okunmaya müsait bir eserdir. Lale Müldür’ün bu şiir kitabına gelene kadar edebî gelenekle çok fazla irtibatının olduğuna dair eserlerinde bariz izler görülmemektedir. Bu yüzden Lâle Müldür “Divanü Lûgat-it-Türk” (Müldür, 1998) isimli şiir kitabına gelene kadar şiirinde Türk edebiyatı geleneğini bariz bir şekilde kullanan veya ona yaklaşan bir şair olarak tanınmaz. O, kendine has bir imaj ve şiir dünyası kurmaya çalışmıştır.

“Divanü Lûgat-İt-Türk”te Eski Türklerle İlgili Geleneksel Unsurlar

Lâle Müldür, şiir kitabının ismini “Divanü Lûgat-it-Türk” koyarak, gelenekle olan bağını ilk anda ortaya çıkarmak istemiş olmalıdır. Türkler için çok önemli bir kültür ve edebiyat hazinesini şiir kitabının başlığı yapıp ve kitabında da bu hazineden örnekler alarak, zaman zaman da bu eserin üslubunu taklit ederek benzer bir edayla şiirlerini yazması, pastiş gibi metinlerasılık yöntemini kullanması, kendi şiirlerine açık veya kapalı göndermelerle Lâle Müldür’ün kendi şiir geleneğinde farklı bir yol açmasına vesile olmuştur.

“Divanü Lûgat-it-Türk” başlıklı uzun şiirde şair, önce İslamiyet öncesi Türk yaşantısına işaret etmektedir. Eski Türk şiir geleneğinde olduğu gibi dize kuruluşlarında fiil ağırlıklı bir cümle kuruluşu dikkati çekmektedir:

> “baharla birlikte Türklerin yaylaları
> yeni yeni av hayvanları ile dolardı.
> adam geyiği yakalamak için gizlenerek
> gözledi. samur bir kürk giymişti.
> bulut kükredi. çakal yağmuru yağdı.
> geyiği üşümüşken yakaladı. geyiği
> çekip kadına götürmek istedi…”(Müldür, 1998: 9)

Müldür, şiirin ilk dizelerinden itibaren Türklerin inanç coğrafyasından örnekler vermeye başlar. Pagan inançlarından İslamiyet'e kadar olan devrede, kendi mistik dünyasının iz düşümlerini şiirinde görürüz:

> "kadın içki sundu adama Moğolların
> GÖK KADEHİNDE. kımız adama vurdu
> göklemin yaprakla vurması gibi.
> adamı yel kapdı. karısının memesine
> vurdu. kükreyen bulutlarla kükredi.
> kafasında çayilablar attı.
> bir kasırga gibi dönenip gitti.
> adam pagan yaralarına…" (Müldür, 1998: 9)

Müldür, şiirinde eski Türk hayatı ve kültürünün atmosferini verebilmek için günümüze göre yavan kabul edilen eski Türk şiirindeki sıfat kullanımı ile eda düzeyinde bile olsa eski Türk şiirini taklit eder:

> "Tengri bizi kutsadı" dedi adam çünkü
> eski Türkler yağmuru göğün gözyaşlarına
> benzetirlerdi.
> -Bir sürahi kadar uslu dur, dedi" (Müldür, 1998: 12)

Müldür, bu şiir geleneğine eklemlenmek ve geleneği kendi şiirinde yeniden yaratabilmek için eski şiirlerden, sözlerden ve geleneksel davranış kalıplarından örnekler alır:

> "Horoz tüyü yatakta gibi aklımızdan
> akan kar suların altında,
> kazın boynu gibi dikilerek,
> gece gündüz sevişelim." (Müldür, 1998: 12)

> "oturakların üstünde ellerini kavuşturup
> karşılıklı oturdular. Türklerde oturmanın
> Çeşitli töre ve terbiye şekilleri vardı." (Müldür, 1998: 13)

Lale Müldür, eserinde eski Türk hayatında önemli bir yeri olan şamanların kullandıkları eşyalara ve "şamanlık" müessesine de değinir. Şaman, Yaşar Çoruhlu'nun verdiği bilgiye göre varlığına inanılan ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında irtibat kuran din adamlarına verilen bir addır. Şamanlar, her türlü hastalığa çare bulmak, hastanın hastalık sırasında bedeninden ayrılan koruyucu ruhu geri getirmek, sunulan kurbanları gök ve yer tanrısına ulaştırmak, çeşitli dinsel törenleri icra etmek, ruhları ait oldukları ölüler âlemine göndermek, fal bakıp gelecekten haber vermek gibi işleri yaparlar (Çoruhlu,2006: 62-63).

> "ayna, o denli
> önemli şaman nitelikli bir alettir ki,
> aynaya sahip olunduğu takdirde,
> giysisiz ve hatta davulsuz da Şamanlık
> yapılabilir….." (Müldür, 1998: 23)

Eski Türklerin destanları da bu şiir geleneğinde ihmal edilmeyen bir değer olarak karşımıza çıkar. Müldür, destanları kendi penceresinden şiiri içinde betimler:

> "adam bulut gibi çok saçından sıkıldı.

kadın adama "sen kimsin" anlamına
"kim sen" dedi. Adam "ben Türküm"
anlamına "Türkmen" diye cevap verdi."(Müldür, 1998: 26)

"…dişi geyik ve erkek
kurttan türeme Moğollarda da görülür.
Cengiz soyu, Börte Çino (göksel kurt)
ile Goa-Maral'ın (dişi geyik) evlenme-
sinden türer. kurt mavi, geyik yağızdır.
bozkırda efsaneler gerçek sayılırlar." (Müldür, 1998: 46)

Ayrıca Türklerin ilk yazılı belgeleri kabul edilen Orhun ve Yenisey Yazıtlarının bulunuşu ve bunların Thomsen tarafından okunuşu da anlatılır. Bu yazıtlarda isimleri geçen Bilge Kağan ve Kül Tigin'in ağzından Türk milletine hitaplarına da şiirinde yer verir:

"Bilge Kağan'ın ağzından:
Kök Türk ulusunun ünü kaybolmasın diye
Beni bu tahta Gökün lütfu oturtmuş-
Tur. O zaman ulusum zengin ve kudretli
Değildi. Kardeşim Kül teginle görüştüm
Ve ulusumun adı sanı ortada kalmasın
Diye, gecelerimi uykusuz geçirdim…"(Müldür, 1998: 52)

Müldür, Türk şiir geleneğinde eski Türklerin hayat, inanç, gelenek, davranış, hayata bakış gibi pek çok yönüne atıf yapan, bu unsurları şiirinde yeniden kurgulayıp Türk şiir geleneğine ekleyen bir şair olmasına karşı yapılacak eleştirileri de şiirinde cevaplar. Ona göre şairin şiirindeki gölgesi kabul edilecek beni, kendini şöyle savunur:

"sana faşist diyecekler dediler.
Olsundu, onlar beni tanımlamaya
Çalışadursundu. Ben hiçbir kural
Tanımayan ve hiçbir şey olmamaya
Çalışan bir kızdım…." (Müldür, 1998: 64)

Kaşgarlı Mahmut'un eserinin klasik bitişiyle Müldür'ün kendi "Divanü Lûgat-it-Türk" şiirini de bitişi arasındaki benzerlik, onun geleneği nasıl bir değer kabul edip bu kültür ve edebiyat hazinesini modern Türk şiirinde yeniden dolaşıma sokmaya yönelik tavrı, günümüzde de farklı bir konumda yer almaktadır. Bu tavrın şiirde ortaya çıkabilmesi için de şiirinde metinlerarası ilişkileri kullanmıştır.

"Divanü Lûgat-İt-Türk"te İslam Dini ve Tasavvufuna Ait Geleneksel Unsurlar

Lâle Müldür, zaman zaman İslam dinine ait unsurları şiirlerinde kullanmaktadır. Onun böyle bir yöntem kullanması, şiirinde gelenekle temasa geçmesinden kaynaklanan köklü bir yönün de oluşabildiğini ortaya çıkarmaktadır. Onun "Ben Daha Öteye Geçemem Yanarım" şiiri, direkt olarak peygamberimizin Miraç hadisesindeki Cebrail'le aralarında geçen konuşmaya telmihtir. Bilindiği gibi bu hadiseyle, bir insanın bir melekten daha üst makama çıkabileceğine işaret edilmektedir. İnsanın, meleklerden üst bir makama çıkabilmesi, onun değerini de göstermektedir. Şair dinî bir hadiseyi şiirinde işlemekle kendisinin de bir miraca sahip olabileceğini anlatmak istemiştir:

"Umutsuz olduğum zamanlar
Bombay'ı düşünürüm.
İşte bir Miraç gecesi daha..
İp gibi yağmur yağıyor.
…
Daha sonra Üsküdar'da bir toplantıya gittim.
Mevlana gidebildiğin yere kadar hürsün diyor.
Elçi Sidre-tül-Münteha'yı geçebildiğin için en hür.
Cebrail ise "Ben daha öteye geçemem yanarım" diyor."(Müldür, 1998: 87)

Şair, görüldüğü gibi miraç hadisesine, gelenekten güçlü bir dayanak alarak yaklaşmaktadır. Mevlana'ya nispet edilen "gidebildiğin yere kadar hürsün" sözünü, daha önce olmuş bir olayı açıklamak için kullanmaktadır. Burada özellikle Mevlana isminde odaklanmamız gereklidir. Onun tasavvuf ehli arasındaki yeri ve günümüzde de canlılığını yitirmeyen tasavvuf düşüncesiyle halelenmiş görüşleri, ondan yüzyıllar sonra yaşamış bir "mistik" şairi de etkileyebilmiştir. Burada Müldür'ün dinî değerlere ne kadar bağlı olduğundan ziyade, onun dinin mistik unsurlarını şiirinde çok fazla kullanmış olmasına dikkat etmemiz gereklidir. Bu tavır alış, onun şiirlerine derinlik ve zenginlik katmakla birlikte şiirlerinin çok katmanlı okunmasını da kolaylaştırmaktadır. Şiirin devamında da şair, kendi hürlüğünü ortaya çıkaran dizeleri sıralamaktadır. Şair, kendisini gidebildiği yeri söyleyerek diğerlerinin "hür"lüğüyle kendi hürlüğünü kıyaslamaktadır:

Ben yalnız Üsküdar'a kadar gidebildim.(Müldür, 1998: 88)

Şiirin ilk dizelerinde, aslında eski Türk inanışından kaynaklanan ve Şamanist unsurlar da içeren "ormanda ceren görme motifi"ne rastlarız:

"Bu sabah ormana gittim
Orada bir tür ceren yani
Cisimleşmiş nur gördüm."(Müldür, 1998: 87)

Şair, şiirin son dizelerine doğru, aynı motifi tekrarlar:

Ama sabaha karşı aklımla
Zümrüt bir ormana gittim
Orada nur-i mücessemle yani
Bir tür cerenle karşılaştım." (Müldür, 1998: 88)

Müldür'ün bu son dizelerdeki cereni, "nur-ı mücessemleşmiş" bir hayvandır. Yaşar Çoruhlu'nun belirttiğine göre geyik, beyaz rengi dolayısıyla yeraltı unsurları, yani ölümle bağlantılıdır(Çoruhlu, 2006: 147). Anadolu'da hâlâ söylenen alageyik destanı ve halk hikâyelerinde avcısını ölüme götüren geyik motifi önemlidir (Çoruhlu, 2006: 147).

"Yeni Yıl Şiiri"nde geçen aşağıdaki dizeler de onun İslamî terminolojiyi kullanarak kendi şiirini farklı bir boyutta kurmasına, bu tür unsurları şiirine aktarıp bunlardan bir sıva gibi yararlanmasına güzel bir örnektir:

"Topkapı önünde
Cisimleşmiş bir nur demirli

Sultanahmet minareleri
Kristal kadeh ayakları gibi bu ışıkta
Ayasofya'nın hiçbir şeye
Şaşırmadığı belli
Tam sağımda göz hizamda ise
İkizmiş gibi birbirine çok yakın duran
Bir çift minare var
Zülkarneyn'e benziyorlar
Tıpkı bu şehrin insanları gibi"(Müldür, 1998: 93)

Bir önceki şiirdeki gibi, ikinci dizede "nur-ı mücessem" kavramı görülür. Bu, aslında Müldür'ün kutsalına, yani onun şahsî mistik dinî inanışına bizi götürür. Onun gördüğü bu manzara, hayata nasıl baktığını da gösteren delilerden bir tanesidir.

Burada geçen Zülkarneyn tabiri de konumuz açısından önemlidir. Şiirde bu tabir, alegorik veya tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır. Bilindiği gibi Zülkarneyn, Kuran'da ismi geçen önemli bir zâttır. Müldür, Zülkarneyn'in çift boynuza sahip olduğundan hareket ederek göz hizasında duran bir çift minareyi ona benzetir. Bu minareleri Zülkarneyn'e benzettikten sonra da onun aynı zamanda "bu şehrin insanlarına" benzediğini söyleyerek Türk toplumunun sosyal yaşantısına örtük bir gönderme yapar.

"Orman ve Işık Melodileri" şiirinde de peygamberlerden bahsetmektedir:

"Vaftizci Yahya'da İlyas'ı tanımayanlar
Nasıl tanırlardı ki Hz. Muhammed'i, Musa'yı, İsa'yı," (Müldür, 1998: 113)

Yukarıda adları geçen peygamberler İslam dini için olduğu kadar diğer dinler için de değerli kabul edilmektedir.

Şaire göre bu Peygamberler, "birbirinden gelen bir soy"dur. Bunun bilincinde olan özne, şiirin ilerleyen dizelerinde doğal olarak bu durumla ilgili olumsuzlukları sayıp dökecektir. Nitekim,

İnsan ne zavallıdır!
Duymaz orman ve ışık melodilerini
Kibir örter gözlerini
Mırıldanır sonsuzluk vehmini
Şatolar, evler kurar sonsuza dek
kalacakmış gibi (Müldür, 1998:113)

dizelerinin şiirde yer almasının sebebi, insanın hırsını ortaya çıkarmaktır. İtalik dizilmiş bölümler, aslında Kuran-ı Kerimde geçen ayetlerdir. Müldür, insanın aç gözlülüğünü ve gerçeği nasıl görmediklerini işaret eden bu ayetleri metinlerarası bir ilişki ağı içinde dönüştürerek şiirinde kullanır. Şiirin devamında Kutsal kitapların belirgin bir üslup özelliği olan "nida" sanatını görürüz:

"Ey kendilerini ciddiye alanlar!
Kibir entegralleri!
Çünkü yazıldı ki onlar
Mezar-dışı bir sese bile inanmayacaklar" (Müldür, 1998: 114)

Kuran'ın bir üslup özelliği olan bazı sürelerin harf sembolleriyle başlamasını Müldür de bir şiirinde kullanır. "Topaz/Eta-Sigma" şiirinin bitişinde, "Topaz/ELİF SAD" sembollerine dönüşür aynı ibare. Buradaki harf

simgeciliğini, aşırı bir yorumlamayla şairin de içinde bulunduğu mistik hâlin de etkisiyle Hurufiliğe kadar götürebiliriz.

"Hermetika" şiirinde bu sefer Peygamberimize vahiy gelme hadisesi ve bunun neticesinde Peygamberimizin yaşadıklarına temas edilmiştir. Şair bu sefer İslamiyet için önemli bir olayı, modern bir hastalık halini almak üzere olan "yazmak ve yaratmak" ikilemini açıklamak için kullanır:

> "baba evinde. bu notları
> yazmak kabz hâlinde.
> battaniyeyi üstüme
> çekmek. "unutmaya yatmak" (Müldür, 1998: 76)

Peygamberimizin ilk vahyi aldıktan sonraki hâliyle ilgili sembolleri kullanan şair, bu sayede kendi yazma macerasını bu olaya benzetmeye çalışmıştır. Şair, aynı şiirin ilerleyen satırlarında, modern insanının, yaşamakta zorlanan insanın çileli yönünü açıklar:

> "….Hayatı boyunca
> uyumu aramış uyumsuzun
> biriyim…"(Müldür, 1998: 76)

Müldür, tasavvufa ait bazı özellikleri de şiirlerinde kullanmıştır. Bunun en karakteristik göstergesine "Mim" şiirinde rastlamaktayız. Bu şiir, hem göndermelerin giriftliği hem de şiir kuruluşu yönünden dikkate değer özellikler barındırmaktadır. Şair, kendi yaşadığı aşkı da yedeğine alarak, tasavvufun "âşık-maşuk-mum-pervane-tecelli-hûlül" gibi sembolleriyle birlikte harf simgeciliğini şiirine katar:

> "Son dokuz yıl içersinde mumdan
> ve baldan bir nişan yaptım
> kendime: korkuyu tazelemek için.
> "Aşkı, aşktan başka bir şey
> Söndüremez" demiş Mevlana.
> Demek ki ruh kalp esrarındandır.
> Ben onun yüzünde tecelli eden
> renkleri inceledim bir dokuz
> yıl boyunca…."(Müldür, 1998: 106)

Şairin tasavvuf geleneğinin ünlü bir siması Mevlana'ya atıf yapması konumuz açısından önemlidir. Şiirdeki "ben onun yüzünde tecelli eden renkleri inceledim" ibaresinde, tasavvuf inanışına göre Allahın insanların yüzlerinde tecelli ettiğine dair görüş örtük bir biçimde yer almaktadır. İlerleyen dizelerde tasavvufta "âşık- maşuk" ikilisinin macerasını sembolik bir formda anlatan "şem ve pervane" mazmununa rastlarız:

> "Pervane gibi döndüm onun etrafında" (Müldür, 1998: 107)

"Leyla'yla Mecnun" şiirinde de Türk edebiyatında fazlasıyla şöhret bulmuş bir hikâyeye atıfta bulunmaktadır. Bu hikâye de tasavvuf erbabı için başka manalar ihtiva etmektedir. Tasavvufa göre Mecnun'un aradığı, "ilahi aşk"tır. Onu bu aşka ulaştıracak yol ise, "dünyevî aşkı"dır. Kişi dünyevî aşktan yola çıkarak ilahî aşka ulaşır. Bu inanışın izlerini şu dizelerde görürüz:

> "Neyi aradığımı bilmiyordum aslında
> kendimdeki Leyla'yı mı, Mecnun'u mu?" (Müldür, 1998: 97)

"Divanü Lûgat-İt-Türk"te Bir Şairin Bilinen Bir Dizesini Tersine Çevirme

Müldür, "Modern Türler Arası İlişki" isimli şiirinde Yunus Emre'nin bir dizesine telmih yapar. Şiirin başlığı bile geleneksel bir özelliğin modernle nasıl harmanlanacağını göstermesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki dizelerdeki Yunus'un "Bir ben var bende, benden içeri" dizeleri, modern bir anlatımla şiirde yeniden canlanmış, ilk söze telmih yapılırken aynı zamanda yeni bir sözle çarpıcılığı yakalamak istemiştir:

"1997 yılının
Bir kış gecesi. Bir ben var
Bir de kar ve köpekler
Benden dışarı.." (Müldür, 1998: 79)

"Divanü Lûgat-İt-Türk"te Deyim, Atasözü ve Ekleri Kullanma

Müldür, çok fazla olmasa da deyim ve atasözlerini şiirlerinde vurgulu bir biçimde kullanmıştır. Müldür, yukarıda değindiğimiz "Leyla'yla Mecnun" şiirinde, aşk atmosferini daha da iyi kurabilmek için "Âşıka Bağdat sorulmaz" ve "Kurt dumanlı havayı severmiş" gibi deyim ve atasözlerini şiirine dâhil etmiştir. "Buğu Banyosu" şiirinde de "aşka düşmek" deyimini kullanır.

Müldür, yer adı yapmaya yarayan "-istan" ekini kullanarak kendine ait yeni bir kelime türetmiştir. Bu tür bir kullanım bile onun gelenekle olan bağını göstermektedir:

"Kendi kurduğum hayalistan" (Müldür, 1998: 100)

"Divanü Lûgat-İt-Türk"te Ölçü, Kafiye ve Ses

Müldür, kitabın ilk bölümünün ismi olan "Divanü Lûgat-it-Türk"te, Türklerin önemli kültür ve edebiyat hazinelerini hemen her anlamda örnek alarak şiirinin temeline bu unsurlarını ustalıkla yerleştirmeye çalışmıştır. Bu eser sadece şekil açısından değil içerik açısından da şairin gelenekle olan bağını ortaya çıkarmaktadır.

Müldür, şiir kitabının bütününde serbest ölçü kullanmaya çalışmıştır. Mısra kuruluşlarındaki fiil ağırlıklı yapılandırma, şiirlerin bölümlenmesinde de serbest bir biçim tercih edilmesi, şairin geleneğe uygun bir şekilde bu özellikleri kullanmadığını göstermektedir. Bu yüzden şair, geleneksel hece ölçüsünü aynı şekilde eserinde çok fazla kullanmamıştır.

Hece ölçüsündeki farklılık şiirin kafiyelerinde pek görülmez. Şiirin birçok yerinde kafiye ve redifler şair tarafından şiirin ahengini sağlamak için kullanılmıştır.

Müldür, Azeri edebiyatının şive özelliğini, "eda" bakımından bile olsa bir şiirinde yansıtmaya çalışmıştır. Onun bu şiirinde de geleneğe yaklaştığını söyleyebiliriz:

BUĞU BANYOSU
Kırgızistan'da batık bir vadide
Men seni bela sandım.
…
Gözelsiz, vefasız, hakikisiz
Meleksiz, çeçeksiz, heykelsiz

…
Sonunda bir gün könlüme bir buğu banyosu yaptım.
….Batkın eşklerden kendimi."(Müldür, 1998: 69)

SONUÇ

Lâle Müldür, 1980 sonrası Türk şiirinde çok fazla görülmeyen bir şekilde, eski Türk hayatına, bu kültürün oluşturduğu inanç ve değer sistemleri ile eserlere şiir kitabında yoğun olarak yer vermiş, bu unsurları şiirlerinde modern bir şairin yapacağı şekilde ve metinlerarası ilişki içinde şiirini zenginleştirecek bir malzeme olarak kullanmıştır. Onun şair kimliğinde gelenek, bütün yönleri öğrenilmiş ve hazmedilmiş, geçmişin önemli unsurlarını barındıran bir kök olarak karşımıza çıkmaz. Gelenek, Müldür'ün bütün şiirleri düşünüldüğünde onun şiirlerinin olmazsa olmaz özelliği, yol ve yön gösterici özellikleriyle geleneği içselleştiren bir değer değildir. Müldür, bu şiir kitabına gelene kadar geleneğe ve geleneksel unsurlara son derece az eklemlenmiş, bu şiir kitabı ile de modern bir şiir dili içinde geleneği kaynak bir malzeme düzeyinde bile olsa ele alarak şiirine farklı bir zenginlik de katmak istemiştir. 1980 sonrası Türk şiirinde çok fazla tercih edilmeyen bu tür bir geleneksel unsurlarla "içli dışlılık", şiir kitabının ismiyle bile geleneğe farklı bir açıdan baktığını gösteren özellikler, onun bu şiir kitabını diğer şiir kitaplarından da ayırmaktadır. Lale Müldür, uzun bir zaman aralığında akıp gelen Türk şiir geleneğe bu şiir kitabıyla farklı bir tarzla da olsa yaklaşmaya çalışmıştır. Onun kendine has "aykırı" ve "farklı" kişiliğinden güç alan şair kimliği, geleneğe farklı bir kapı açmak istemesi ve bu farklılığı şiirlerinde ortaya koyması bakımından "modernin" içinde bile olsa gelenekten faydalanmayı istemesinin emareleri olarak düşünülebilir. Müldür, geleneği, kendi şiirine zengin bir "eda" ve "kültürel bir derinlik", devrinde pek de tercih edilmeyen bir yoldan kendi şiir diline bir açılım elde etmek amacıyla kullanmıştır. Yoksa Lâle Müldür'de bütün bir Türk şiir ve kültür "geleneğine sımsıkı bağlanmış" bir dünya görüşünün izleri görülmez. Lâle Müldür, bu şiir kitabıyla -diğer şiir kitaplarında göremeyeceğimiz bir şekilde- geleneğe kendine göre bir yöntemle bağlanmaya çalışmış ve geleneği şiirlerinde kolayca kullanabilecek modern bir form hâline getirip bu formu kendine göre değiştirip dönüştürerek şiirlerinde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

AKALIN, L. S.(1984). Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Varlık Yayınları.

AKKANAT, C. (2002). Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

AKTULUM, K. (2007). Metinlerarası İlişkler. İstanbul: Öteki Yayınları.

AYVAZOĞLU, B. (1997). Geleneğin Direnişi, İstanbul, Ötüken Yayınları.

AYVERDİ, İ. - TOPALOĞLU, A. (2007). Kubbealtı Lugatı: Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

ÇORUHLU, Y. (2006).Türk Mitolojisinin Anahatları. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

ELİOT, T.S. (2007). Edebiyat Üzerine Düşünceler. (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). İstanbul: Paradigma Yayınları.

KARAKOÇ, S. (1988). Edebiyat Yazıları-1. İstanbul: Diriliş Yayınları.

MÜLDÜR, L. (1998). Divanü Lûgat-it-Türk. İstanbul: Metis Yayınları.

SHİLS, E. (2003) "Gelenek", (Çev. Hüsamettin Aslan), Doğu-Batı. 25: 101–131.

TANPINAR, A.(1998). Edebiyat Üzerine Makaleler. (Haz. Zeynep Kerman), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2005). Ankara, AKDTYKTDK.

WİLLİAMS, R. (2005). Anahtar Sözcükler. (Çev. Savaş Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları.

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN OKUL İÇİ VE OKULLAR ARASI SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILMA NEDENLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ARAŞTIRILMASI

Satı AKGÜL
Yüksek Lisans Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya
Mehmet GÖRAL
Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kütahya
Mehmet DEMİREL
Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi,Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kütahya
Ümit Doğan ÜSTÜN
Arş. Grv Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kütahya

ÖZET: Bu araştırmada, Ankara ilindeki ilköğretim 2. kademedeki öğrencilerin okul içi ve okullar arası sportif çalışma ve yarışmalara katılımı sağlayan ve engelleyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Veri toplama aracı olarak geliştirilen anket, araştırmacı tarafından konu alanı uzanmalarının görüşü alınarak hazırlanmıştır. Veri toplama aracının geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış; iç tutarlılık katsayısı .72 olarak hesaplanmıştır. Anket 18 sorudan oluşmaktadır. Anket, tesadüfî örnekleme yöntemiyle seçilen ilköğretim 2. kademedeki 600 öğrenciye (300 erkek, 300 bayan) uygulanmıştır. Toplanan verilerin, SPSS 15.00 istatistik paket programı ile güvenirliği kontrol edilmiştir. SPSS paket programı kullanılarak, deneklerin farklı sorulan sorulara ait görüşleri önce yüzde ve frekans yöntemine göre değerlendirilmiş daha sonra bağımsız gruplarda T-testi yapılarak cinsiyet faktörüne göre görüşler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı ve gelir düzeyi değişkenine göre katılımcıların görüşleri ANOVA testi ile α 0.05 seviyesinde karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak katılımcıların cinsiyet ve gelir düzeyi değişkenine göre ders dışı etkinliklere katılma durumlarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır.
Anahtar Kelimeler: Sportif faaliyet, ders dışı etkinlik, egzersiz çalışmaları, ilköğretim.

AN INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS PARTICIPATION AND NOT PARTICIPATION REASONS OF EXTRACURRICULAR SPORT ACTIVITIES

ABSTRACT: In this study it is tried to find out , the reasons and the difficulties in participating in intramural and interscholastic sporting actions and sporting competitions of primary school students in Ankara.The questionnaire, which is developed as a means of data collection by the researcher, is prepared by obtaining the options of experts. The validity and the reability analysis of the questionnaire has been made and its' internal consistency factor has been figured out .72 Questionnaire consists of 18 questions. The questionnaire is carried out to 600 primary school students(300 male-300 female) which are selected with random sampling method.The reliability of the collected data is controlled with SPSS 15.00 statistic software package. By using SPSS package program the opinions of the participants for different questions firstly elevated according to the percentage and frequency method and than by making t-test to independent groups if the opinions of the participants show a significant difference according to sex factor and the opinions of the participants with the level of a 0,05 with ANOVA test.As a result, according to the gender and variety of income levels of the participants, beetween the opinions of the participants about participation in extracurricular sport activities significant differences emerged.
Key Words: Sport activities, extracurricular activities, exercise, primary school.

GİRİŞ

Sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın temel unsuru sağlıklı insan gücüdür. Bunun için sağlıklı bir toplum yetiştirilmelidir. Dünyadaki bütün gelişmiş ülkelerin beden eğitimi ve spor yaklaşımları, eğitimin bütünlüğü içerisinde sağlıklı bir toplum yetiştirmektir. Eğitimin en temel ilkelerinden biri insanları, zihni ve bedeni yönleriyle bir bütün olarak yetiştirmektir. Kuşkusuz bireylerin bedensel ve ruhsal yönden mutlu olması, toplumsal

kalkınmanın da önde gelen koşullarındandır (Taşmektepligil ve diğ.,2006). Sağlıklı bir toplum yetiştirebilmenin yolu ise okullaşmadır.

En hareketli dönemini yaşayan ve sonsuz enerji ile dolu olan okul gençliğinin, boş zamanlarını faydalı bir şekilde geçirecek, enerjilerini olumlu yönde kullanacak, stresini giderecek, kötü alışkanlıklardan korunup bilgi, beceri ve yeteneklerini arttıracak en önemli etkinliklerin başında okul içi ve okul dışında katılabilecekleri sportif faaliyetler gelmektedir.

Temel spor bilgilerinin verilmesi, üstün yetenekli sporcuların tespit edilip yönlendirilmesi, sporun ülke tabanına yaygınlaştırılıp geliştirilmesi ve dünya genelinde başarılı sporcuların yetiştirilmesi, eğitim kurumlarımızdaki beden eğitimi ve spor faaliyetleri ile gerçekleştirilmektedir. Ülke sporunun genel kaynağını oluşturan okullarımızda tüm bunların gerçekleştirilebilmesi, uygun bir spor ortamını gerekli kılmaktadır (Poyraz,1999).

Eğitim çok kapsamlı bir süreçtir (Morin,2003). Eğitim kurumlarındaki öğrencilerin küçümsenmeyecek kadar büyük bir bölümünün katıldığı sportif etkinlikler, beden eğitimi dersinin bir uzantısı ve tamamlayıcısı olduğu gibi genel eğitimin amaçlarının gerçekleşmesinde büyük bir değere sahiptir. Aynı zamanda eğitim kelime anlamı ile bireyin sosyalleştirilmesi ve topluma faydalı bir üyenin hazırlanmasını da içermektedir (Leif ve Rustin,1980).

Beden eğitimi ve spor birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken iki kavramdır. İnsanın beden ve ruh sağlığını geliştirmek ve iradesini güçlü kılmak beden eğitimi ve sporun temel amaçlarından biri olduğu gibi aynı zamanda beden eğitimi ve spor ferdin keşfedilmemiş özelliklerini ve yaratıcı yönünü harekete geçiren önemli bir faktördür.

Sportif etkinlikler, bireylerin kendi yetenekleri çerçevesinde düzenli çalışmayı, üstün tekniği, estetiği, yarışmayı gerektiren bir uygulama olduğundan, öğrencinin kişilik görüntüsünü ve uyumunu etkilediği araştırmalarla kanıtlanmıştır (Şen,1994).

Okul spor organizasyonları, öğrencilerin ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda beceri ve yeteneklerinin artmasını sağladığı gibi kendilerine düzenli ve programlı çalışma alışkanlığı da kazandırır. Öğrencinin, spor alanında kazanmış olduğu bilgi, beceri ve yetenekler; onun, boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirerek kötü alışkanlıklardan korunmasını sağlar. Kendine güven duygusunu geliştirdiği gibi toplum kurallarına uyumu, heyecanı, coşkuyu, dostluğu, birlik ve beraberlik duygusunu bir arada yaşatır.

Beden eğitimi ve spor faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı okullarımız, "Yaşama savaşından yılmayan mutlu çocuklar, sağlam, güçlü gençler, enerji ve sağlıklarını ileri yaşlara kadar sürdüren verimli orta yaşlılar, nihayet başkalarına muhtaç olmayan ihtiyarlardan meydana gelen" (Keten,1993) sağlıklı bir toplum yaratmakla birlikte kulüplerimizi besleyen, sporu zirveye götüren ve zirve sporunun en önemli temel kaynağını oluşturmaktadır.

Özellikle yakın gelecekte ülkenin idaresinde çeşitli görev ve sorumluluklar alıp söz sahibi olacak, sporu ileri seviyeye götürecek üstün yetenekli gençlerin yetiştirilmesi, onların en iyi şekilde geleceğe hazırlanması, ülke çıkarları açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Türk sporunun temel kaynağını oluşturan okul sporlarını çeşitlendirerek geliştirmek, gençlerde yaygınlaştırıp yaşatabilmek için ilköğretim kurumlarında, okul içi ve okullar arası spor organizasyonlarının genel eğitimin amaçlarına uygun, verimli ve daha etkili yapılabilmesi, katılımın arttırılması büyük önem taşımaktadır.

Buradan hareketle çalışmanın amacı Ankara ilindeki ilköğretim 2. kademedeki öğrencilerin ders dışı sportif faaliyetlere katılma ve katılmama nedenlerini tespit etmek ve sportif çalışma, yarışmalara katılımın arttırılabilmesi için çözüm önerileri geliştirmektir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Veri toplama aracı olarak geliştirilen anket, araştırmacı tarafından konu alanı uzanmalarının görüşü alınarak hazırlanmıştır. Anket, 18 sorudan oluşmaktadır. İlk 5 soru, katılımcıların demografik özelliklerine yöneliktir Sonraki 13 soru, spora yönlenmelerini ve spor etkinliklerine katılımlarını sağlayan etkenler ve ilgi duydukları halde spor yapmalarına engel teşkil eden faktörleri tespit etmek amacıyla sorulmuştur.

Veri toplama aracının geçerliğini tespit etmek için varimax dönüştürmesine göre yapılan Temel Bileşenler (Principle Component) Analizi uygulanmıştır. Açıklanan toplam varyans değeri %48,6'dır. Analiz sonuçları tek boyutu desteklemektedir ve madde ağırlıkları. 35 ve üzeri olan 13 madde kabul edilmiştir. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise. 72 olarak hesaplanmıştır.

Anket, tesadüfî örnekleme yöntemi ile seçilen İlköğretim 2. kademedeki 600 öğrenciye (300 erkek, 300 bayan) uygulanmıştır. Öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersi saatinde, araştırmacı tarafından, anket, bizzat uygulanarak veri toplama işlemi 5 gün sürmüştür. SPSS paket programı kullanılarak, deneklerin farklı sorulan sorulara ait görüşleri önce yüzde ve frekans yöntemine göre değerlendirilmiş daha sonra bağımsız gruplarda T-testi yapılarak cinsiyet faktörüne göre görüşler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı ve gelir düzeyi değişkenine göre katılımcıların görüşleri ANOVA testi ile α 0.05 seviyesinde karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

FAKTÖR	DEĞİŞKEN	f	%
Cinsiyet	Bayan	300	50
	Erkek	300	50
	Toplam	**600**	**100**
Yaş	12	162	27
	13	201	33.5
	14	159	26.5
	15 ve Üstü	78	13
	Toplam	**600**	**100**
Doğum Yeri	Köy	48	8
	Kasaba	6	1
	İlçe	201	33.5
	İl	339	56.5
	Diğer	6	1
	Toplam	**600**	**100**
Aile Aylık Gelir Durumu	0-450 TL	255	42.5
	451-750 TL	180	30
	751-1000 TL	81	13.5
	1001-1500 TL	48	8
	1500 TL ve Üzeri	36	6
	Toplam	**600**	**100**
Sportif Etkinliklere Katılım Durumu	Evet	351	58.5
	Hayır	249	41.5
	Toplam	**600**	**100**

Tablo 1' de araştırmaya katılan ilköğretim öğrencilerinin kişisel bilgilerinin dağılımı verilmektedir. Verilere göre, örneklem grubunda yer alan öğrencilerin, % 50'sinin "Erkek" (N=300), % 50'sinin "Bayan" (N=300) olduğu görülmektedir. Araştırmada dört yaş aralığı kullanılmıştır. Örneklem grubunun yaş kategorileri değerlendirildiğinde %33.5 oranı ile 13 yaş grubunda yer alan ilköğretim öğrencileri yoğun olarak katılmış, %13 oranı ile 15 yaş grubunda yer alan ilköğretim öğrencilerinin en düşük oranda katılım yaptığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 56.5'inin "İl" de doğduğu, %42.5'inin ailesinin aylık gelir düzeyinin "0-450 TL" aralığında olduğu ve %58.5'inin ders dışı sportif etkinliklere katıldığı ise ortaya çıkan diğer sonuçlardır.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Ders Dışı Sportif Etkinliklere Katılıma İlişkin Görüşleri (T-Testi)

Maddeler	Cinsiyet	N	$\overline{X}$	S	t	p
Ders dışı sportif çalışmaların yararlı olduğunu düşünüyorum.	Bayan	300	4.18	1.24	2.11	.035
	Erkek	300	3.95	1.41		
Spor yaparak okuldaki idareci ve öğretmenlerle ilişkilerimin artacağını düşünüyorum.	Bayan	300	3.26	1.57	-2.15	.032
	Erkek	300	3.52	1.37		
Sportif faaliyetlere katılarak boş zamanlarımı en iyi şekilde değerlendiriyorum.	Bayan	300	3.97	1.27	-1.26	.206
	Erkek	300	4.10	1.23		
Okulumda kapalı spor salonu olması sportif çalışmaları olumlu etkiler.	Bayan	300	3.05	1.65	-3.05	.002
	Erkek	300	3.45	1.55		
Çalışmaların dışardan gelen antrenörler tarafından yapılması çalışmalara katılmamda etkilidir.	Bayan	300	3.27	1.50	-5.09	.000
	Erkek	300	3.86	1.32		
Medyadaki programlar spora yönlenmemde etkili olur.	Bayan	300	3.29	1.61	-2.72	.007
	Erkek	300	3.63	1.43		
Diğer ders öğretmenlerinden destek göremem sportif çalışmalara katılmamamda etkili oluyor.	Bayan	300	2.83	1.55	-.948	.343
	Erkek	300	2.95	1.54		
Okulumda soyunma odalarının olmaması sportif çalışmalara katılmamamda etkendir.	Bayan	300	2.97	1.63	-1.501	.134
	Erkek	300	3.17	1.63		
Çalışmaların düzensiz yaptırılması sportif çalışmalara katılmamamda etkindir.	Bayan	300	3.11	1.50	.489	.625
	Erkek	300	3.05	1.50		
Sağlık sorunlarımın olması sportif çalışmalara katılmamamda etkilidir.	Bayan	300	2.98	1.53	-.714	.475
	Erkek	300	3.07	1.54		
İstediğim branşa yönelik faaliyetlerin yapılmaması sportif çalışmalara katılmamamda etkilidir.	Bayan	300	3.36	1.51	.499	.618
	Erkek	300	3.30	1.42		
İstediğim branşa ait tesis ve araç gereç olmaması sportif çalışmalara katılmamamda etkilidir.	Bayan	300	3.17	1.53	-.1.672	.095
	Erkek	300	3.38	1.54		
Boş vaktimin olmaması spor yapmamı engeller.	Bayan	300	3.00	1.70	-.529	.597
	Erkek	300	3.07	1.54		

Yapılan t-testi analiz sonuçlarına göre katılımcıların cinsiyetlerine göre ders dışı sportif etkinliklere katılımlarına bakıldığında "Ders dışı sportif çalışmaların yararlı olduğunu düşünüyorum." [t(600) =2.11; p<.05], "Spor yaparak okuldaki idareci ve öğretmenlerle ilişkilerimin artacağını düşünüyorum." [t(600) =-2.15; p<.05], "Okulumda kapalı spor salonu olması sportif çalışmaları olumlu etkiler." [t(600) =-3.05; p<.05], "Çalışmaların dışarıdan gelen antrenörler tarafından yapılması çalışmalara katılmamda etkilidir." [t(600) =-5.09; p<.05], "Medyadaki programlar spora yönlenmemde etkili olur." [t(600) =-2.72; p<.05] maddeleri arasında anlamlı bir farklılık gösterirken diğer maddeler arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Başka bir anlatımla katılımcıların ders dışı sportif etkinliklere katılımlarına ilişkin görüşleri bu maddelerde cinsiyete bakılmaksızın benzer bulunmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Aile Gelir Durumuna Göre Ders Dışı Sportif Etkinliklere Katılıma İlişkin Görüşleri (ANOVA)

Maddeler	Sıra	Aylık Gelir	N	$\overline{X}$	S	F	p	Fark Tukey
Spor yaparak okuldaki idareci ve öğretmenlerle ilişkilerimin artacağını düşünüyorum.	1	0-450TL	255	3.32	1.46	3.632	.006	2-3*
	2	451-750TL	180	3.25	1.46			
	3	751-1000TL	81	3.81	1.48			
	4	1001-1500TL	48	3.19	1.57			
	5	1500 ve Üstü	36	3.92	1.47			
		Toplam	600	3.39	1.48			
Sportif faaliyetlere katılarak boş zamanlarımı en iyi şekilde değerlendiriyorum.	1	0-450TL	255	3.92	1.30	8.289	.000	1-5* 5-2* 5-3* 4-5*
	2	451-750TL	180	4.28	1.13			
	3	751-1000TL	81	4.19	1.13			
	4	1001-1500TL	48	4.19	1.25			
	5	1500 ve Üstü	36	3.08	1.40			
		Toplam	600	4.04	1.26			
Okulumda kapalı spor salonu olması sportif çalışmaları olumlu etkiler.	1	0-450TL	255	3.05	1.61	4.472	.001	1-2* 1-3*
	2	451-750TL	180	3.48	1.56			
	3	751-1000TL	81	3.70	1.64			
	4	1001-1500TL	48	2.94	1.53			
	5	1500 ve Üstü	36	2.92	1.68			
		Toplam	600	3.25	1.62			
Çalışmaların dışardan gelen antrenörler tarafından yapılması çalışmalara katılmamda etkilidir.	1	0-450TL	255	3.44	1.51	4.866	.001	1-3* 5-3*
	2	451-750TL	180	3.65	1.33			
	3	751-1000TL	81	4.11	1.46			
	4	1001-1500TL	48	3.38	1.28			
	5	1500 ve Üstü	36	3.08	1.46			
		Toplam	600	3.57	1.45			
Çalışmaların düzensiz yaptırılması sportif çalışmalara katılmamamda etkindir.	1	0-450TL	255	2.95	1.52	5.140	.000	4-2* 5-2*
	2	451-750TL	180	3.42	1.46			
	3	751-1000TL	81	3.22	1.53			
	4	1001-1500TL	48	2.56	1.24			
	5	1500 ve Üstü	36	2.67	1.51			
		Toplam	600	3.08	1.50			
İstediğim branşa yönelik faaliyetlerin yapılmaması sportif çalışmalara katılmamamda etkilidir.	1	0-450TL	255	3.29	1.44	5.522	.000	1-5* 5-2*
	2	451-750TL	180	3.67	1.46			
	3	751-1000TL	81	3.07	1.52			
	4	1001-1500TL	48	3.25	1.45			
	5	1500 ve Üstü	36	2.58	1.27			
		Toplam	600	3.33	1.47			
İstediğim branşa ait tesis ve araç gereç olmaması sportif çalışmalara katılmamamda etkilidir.		0-450TL	255	3.41	1.50	3.413	.009	3-1* 3-2*
	2	451-750TL	180	3.42	1.58			
	3	751-1000TL	81	2.81	1.57			
	4	1001-1500TL	48	3.00	1.47			
	5	1500 ve Üstü	36	3.00	1.43			
		Toplam	600	3.28	1.54			
Boş vaktimin olmaması spor yapmamı engeller.	1	0-450TL	255	3.05	1.54	4.801	.001	5-2* 4-5*
	2	451-750TL	180	3.12	1.72			
	3	651-850	81	2.78	1.58			
	4	851-1050	48	3.69	1.50			
	5	1051 ve üzeri	36	2.25	1.56			
		Toplam	600	3.04	1.62			

Tablo 3'te yer alan bulgularda sadece aralarında anlamlı farklılık ortaya çıkan maddelere yer verilmiştir. Bulgulara göre katılımcıların gelir durumuna göre ders dışı sportif etkinliklere katılım durumlarına ilişkin yapılan istatistiksel analizde "Spor yaparak okuldaki idareci ve öğretmenlerle ilişkilerimin artacağını düşünüyorum." [$F_{(4-595)}$= 3,632;p<0,05], "Sportif faaliyetlere katılarak boş zamanlarımı en iyi şekilde değerlendiriyorum." [$F_{(4-595)}$= 8,289;p<0,05], "Okulumda kapalı spor salonu olması sportif çalışmaları olumlu etkiler." [$F_{(4-595)}$= 4,472;p<0,05], "Çalışmaların dışardan gelen antrenörler tarafından yapılması çalışmalara katılmamda etkilidir." [$F_{(4-595)}$= 4,866;p<0,05], "Çalışmaların düzensiz yaptırılması sportif çalışmalara katılmamamda etkindir." [$F_{(4-595)}$= 5,140;p<0,05], "İstediğim branşa yönelik faaliyetlerin yapılmaması sportif çalışmalara katılmamamda etkilidir." [$F_{(4-595)}$= 5,522;p<0,05], "İstediğim branşa ait tesis ve araç gereç olmaması sportif çalışmalara katılmamamda etkilidir." [$F_{(4-595)}$= 3,413;p<0,05], "Boş vaktimin olmaması spor yapmamı engeller." [$F_{(4-595)}$= 4,801;p<0,05] maddeleri arasında gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiş, anlamlı farklılıkların hangi maddelerden kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey HSD çoklu karşılaştırma sonuçlarına ise tabloda yer verilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan bu araştırmada, eğitim - öğretim çalışmaları sebebiyle öğrencilerin okul içi ve okul dışı sportif aktivitelere fazla zaman ayıramadıkları, okul içinde ya da toplu spor merkezlerinde imkânlar olsa bile müfredat programı sebebiyle spora ilginin azlığı görülmüştür.

Çeşitli okullar kazanmak gayesiyle hazırlanmaları için özel kurs, dershanelere devam etmesi, yüklü imtihan maratonuna hazırlanması, spora ayıracak zamanlarının olmaması, öğrencilerde spor merkezlerine, okul içi ve okullar arası spora olan ilgiyi azaltmaktadır. Fakat spor, çocuğun çok yönlü gelişmesinde ve sosyalleşmesinde önemli rol oynadığı için erken yaşlarda spora başlanması tavsiye edilmektedir (Kalkavan ve diğ., 2006).

Öğrencilerin ders dışı spor çalışmalarını engelleyen en önemli faktörler olarak sırasıyla; diğer derslerdeki başarımı olumsuz etkiler endişesini, okullarında duş alacak yerlerin olmayışını, bir üst eğitim öğretim kurumu imtihanlarına hazırlanmak zorunda olmalarından dolayı yeterince boş zaman bulamadıklarını, okullarında soyunma odalarının olmayışını, spor çalışmalarının düzenli yapılmayışını, ailelerinden yeterli desteği alamadıklarını, derslerindeki devamlılığa engel olmasını, sporculardan katılım için para toplanmasını belirttikleri ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin, ders dışı sportif faaliyetlerin yararına inandıkları ancak yeterli düzeyde spor yapacak ortam bulamadıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin çalışmalara başlama ve katılımında sırasıyla; arkadaşlarının ve sporcu öğrencilerin, beden eğitimi öğretmenlerinin, az düzeyde de olsa ailelerin, kulüplerin, okul idarecilerinin etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde her tür ve derecedeki okullarımızda eğitim gören 14 milyon öğrencinin, beden eğitimi ve spor izcilik, halk oyunları ve benzeri faaliyetler yolu ile eğitilmeleri, bugünkü eğitim anlayışının vazgeçilmez ve en önemli prensiplerinden biri olmalıdır (M.E.B., O.B.E.S.İ.D, 1993).

Ders dışı etkinliklerin uygulanmasında, okul yöneticilerinin sahip oldukları hayat, eğitim ve meslek felsefeleri önemli bir yer tutar. Bu felsefe yöneticilerin düşüncelerini oldukça etkiler. Bu sebeple bir kısım yönetici, ders dışı etkinliklere büyük destek verirken, imkan yaratıp uygulanmasını gerçekleştirirken, bir kısım yönetici ise; bu etkinlikleri zaman alıcı, kaynakları boşa harcayıcı, disiplini gevşetici… v.b. faaliyetler olarak görmektedir (Kalkavan ve diğ., 2006).

Öğrencilerin spor yaşamlarında özellik arz eden konular olarak; sağlık kontrolünün yapılması, düzenli antrenman yapabilme, faaliyetler sonunda duş alma, mevsime uygun spor malzeme ihtiyacı, etkinliklere uygun beslenme, yeterli uyku ve dinlenme ihtiyacı, derslerine hazırlanarak, spor organizasyonlarına bağlı olarak spor müsabakalarına

özel zaman ihtiyacı, vb. gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Dersleriyle birlikte sporu da başarıyla sürdürebilmeyi hedefleyen sporcu öğrencilerin bedensel, psikolojik ve sosyal gelişim özelliklerinin spor branşında uygun düzeyde bulunması gerekir (Özmen,1979).

Öğrencilerin beklentileri, ilgi, istek, bilgi ve becerileri, cinsiyetleri, yaşları, bulundukları ortam göz önünde bulundurularak beden eğitimi ve sportif etkinliklerin çekici hale getirilerek özendirilecek şekilde verilmesi büyük önem kazanmaktadır.

Öğrencilerin sporu sevmeleri ve becerilerinin gelişmesi, ömür boyu spor yapma alışkanlığı kazandırılıp aynı zamanda ülke sporunu elit düzeyde kalkındırılması isteniyorsa yukarıda sayılan özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.

Okullarımız bireyi sadece yaşamı kazanması için eğitmez, aynı zamanda kişileri hayatta yaşamaya da hazırlar. Özellikle ders dışı zamanlarda boş zamanı kullanmakta gereksinim duyulan tüm becerileri vermek ve geliştirmek için en ideal yer okullardır. Öğrencilerin sorumluluk alma, birlik ve beraberlik içinde çalışabilme, dostluk ilişkilerini geliştirme, dinlenme, eğlenme, sosyal ilişkilerini genişletme, her şeyden önemlisi kendilerini ve çevreyi tanıma imkânlarını boş zaman faaliyeti olarak uğraşacakları okullarında sporla elde edeceklerdir.

Spor yapabilmek için eğitim kurumlarında resmi ve özel kuruluşlarda, serbest çalışan ve okuyan kişilerin spor yapmaya ayırabilecekleri zamanların olması gereklidir. Yoğun bir çalışma temposunda, yüklü bir eğitim öğretim programında günümüzde öğrencilerin bir üst kuruma hazırlanmak düşüncesiyle dershanelere giderek bir yarış atı gibi koşturdukları bir ortamda, spora katılımın yeterince sağlanması düşünülemez. Spora gönüllü katılım ise, büyük ölçüde ekonomik durumun iyi olmasından dolayı kazanılan boş zamanları değerlendirme ile ortaya çıkmaktadır. Kişiler normal yaşamını devam ettirebilecek ekonomik gelire sahip oldukları sürece spora daha fazla zaman ayırma fırsatı bulacaktır (Suveren,1991).

Öğretim kurumlarında yapılan beden eğitimi ve spor etkinliklerinin daha etkin ve yaygın duruma getirilmesinde, beden eğitimi öğretmeninin özverili çalışmaları, öğrenci sporcuların boş zamanlarında istekli katılımı, okul yöneticilerinin de spora bakış açısı, tutumu ve yaklaşımları önem arz etmektedir. Aslan ve diğerlerinin (2002) Kocaeli bölgesinde yaptıkları bir araştırmada, "beden eğitimi öğretmeninin öğrencileri spora yöneltmedeki etkisini" %43.40 oranında tespit etmiştir (Aslan ve diğ.,2002)Ayrıca Çolakoğlu'nun (2004) Sporun Topluma Yaygınlaştırılması Açısından Okul Sporları" isimli çalışmasında da okul sporlarının önemine değinilmiş ve özellikle beden eğitimi öğretmenlerinin bu konuda öğrencilere destek olması gerektiği belirtilmiştir (Çolakoğlu, 2004).

Bazı spor branşlarının diğerlerine göre daha fazla gelişmesi sosyal çevrenin taşıdığı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Sosyal çevre olarak düşünebileceğimiz; okul, aile, işyeri ve insan tarafından işlenmiş, değerlendirilmiş olan fiziki çevre şartları, sportif faaliyetlerin hangi branşlarda yoğunlaştığına ışık tutmaktadır. Dağlık olmayan bir çevrede, dağ ve kış sporlarının gelişmesini beklemek mümkün değildir. Aynı şekilde okul, aile ve iş yerinde kabul görmeyen bir faaliyetin toplumda yaygınlaşması güçtür. Eğer yaşanılan sosyal çevrede sosyal grup faaliyetleri gelişmemişse, dışa kapalı homojen bir sosyal yapı varsa, sosyal değişme yavaş ve yetersiz ise sportif faaliyetler de arzu edilen seviyeye çıkmayacaktır (Erkal, 1986).

Aile yapısı, nicelikleri, anne ve babanın eğitim seviyeleri ile anne-baba-çocuk ilişkilerinin yapısı ve çocuk yetiştirme anlayışı; öğrencilerin boş zaman faaliyetlerini aile kurumu aracılığıyla öğrenmesini ve katılımını sağlar (M.E.G.S.B., 1998). Aile, çocuğun gelişmesinde etkili olduğu kadar ona ilk gelişim ve deneyim fırsatlarını hazırlaması açısından okul başarısında da etkili olan önemli bir kurumdur (Yavuzer,1983). İlk eğitim gibi spor sevgisin de çocuğa ailede verilmelidir. Örneğin; anne-baba, okul yaşından önce, çocuklarının elinden tutup spor salonlarına, yarışmalara, maçlara götürebilmelidir. Çocuklarını önce izleyici olarak spora motive etmeli, spor yapan

akran grupları izletilerek kendilerinin de sportif çalışma yapabileceği konusunda cesaret vermelidir. Çocuk, küçük yaşta spora yönlendirilmeli ve spor faaliyetleri okul döneminde de devam ettirilmelidir. Aileler çocuklarının derslerinden geri kalacağı düşüncesiyle spordan uzaklaştıracaklarına, onların günlük hayatlarını iyi organize etmeyi, zamanlarını israf etmeden faydalı amaçlarla kullanmayı öğretmelidirler. Böylece ders, spor, dinlenmek, eğlenmek için zamanını iyi ayarlayan çocuk ve gençler hem derslerinde hem de spor faaliyetlerinde başarılı olabilecektir. Dolayısıyla ailelerin spora bakış açıları da daha olumlu olacaktır (Hergüner,1991).

Her türlü spor organizasyonları, gelişen kitle haberleşme araçları vasıtasıyla istenildiğinde anında izlenebilmektedir. Milyonlarca kişinin bu olayları izlemesinin, spora olan ilginin artmasında yaptığı olumlu etki çok büyüktür (Suveren,1991). Basın ve yayın organları, kamuoyunun görüşlerini yöneticilere ve yönetime aktararak yönetim üzerinde de dolaylı veya dolaysız yollarla kamuoyunun etkisini ve denetimini sağlarlar. Kamuoyunun görüş ve düşüncelerine, bütün alanlarda olduğu gibi spor alanında da hem yönetim hem de yöneticiler büyük önem vermektedirler (Demirci,1986). Basında ve TV programlarında futbol alanına daha fazla yer verilmektedir. Oysa spor yalnızca futbol değildir. Diğer spor dallarına da gerekli önem verilerek sporun nerede, nasıl yapılacağına rehberlik edecek, halkı ve gençleri spora teşvik edecek bilimsel içerikli eğitici programlara, spor branşlarında denge kurularak yer verilmelidir.

ÖNERİLER

Okullarda spor çalışmalarını düzenli ve başarıyla sürdüren beden eğitimi öğretmenlerinin mutlaka ödüllendirilmesi sağlanmalıdır. Bu, okullardaki sporun yaygınlaştırılıp geliştirilmesi açısından çok önemli bir husustur. Başarı sadece kupa, şilt kazanmak değildir. Bir çok öğrenciyi sporun içine çekip onları aktif hale getirebilmek, sportif antrenman ve çalışmaların yaptırılıp yarışmalara katılabilmek, okul içi spor müsabakalarının organize edilmesini sağlamak, okulun diğer sosyal kültürel etkinliklerini düzenli sistematik gerçekleştirebilmesi de bir başarı olarak kabul edilmelidir.

İlköğretimden itibaren sporcu öğrenciler planlı ve programlı bir şekilde takip edilerek bir sonraki kaydolduğu okullara bildirilerek spordaki devamlılığı sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

ASLAN, M. F., BAŞARAN, Z., (2002). Kocaeli Bölgesi İlköğretim Okullarında Okuyan Öğrencilerin Spora Yönelmelerinde Ailenin, Beden Eğitimi Öğretmeni ve Çevrenin Etkileri. 7. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi, 27-28 Ekim, Antalya.

ÇOLAKOĞLU, T. (2004). Sporun Topluma Yaygınlaştırılması Açısından Okul Sporları (Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

DEMİRCİ, N. (1986). Sporda Yönetim-Teşkilatlanma ve Organizasyonlar. M.E.G.S.B., B.T.S.G., Yayın No:35, Milli Eğitim Basımevi,Ankara.

DEMİREL, M., KALKAVAN, A., ÖZDİLEK, Ç., ERSOY, A., YAPICI, A., K., EYNUR, B., R. (2006). Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Mesleki Eğitimle İlgili Görüş ve Önerileri. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Bildiri Kitabı, 3-5 Kasım, Muğla.

ERKAL, M.,E. (1986). Sosyolojik Açıdan Spor. Milli Eğitim Gençlik Bakanlığı, B.T.S.G. Müdürlüğü Yayın No:30, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

GÖRAL, M., DEMİREL, M., ÖZKAN, H. (2006). Kütahya İlindeki Resmi ve Özel Eğitim Kurumlarındaki Okul Yöneticilerinin Ders Dışı Etkinliklere Bakışı ve Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Bildiri Kitabı, 3–5 Kasım, Muğla.

HERGÜNER, G.(1991). Çocuğun Spora Yönelmesinde Ailenin Rolü ve Önemi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:6,Samsun.

KALKAVAN, A., YÜKSEL, O., YAPICI, A., K., ŞENTÜRK, A., EYNUR, A. (2006). Küçük ve Yıldız Basketbolcuların Fiziksel, Biyomotorik ve Antropometrik Özelliklerinin Araştırılması. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Bildiri Kitabı, 3-5 Kasım, Muğla.

KETEN, M. (1993). Türkiye'de Spor (İkinci Baskı). Polat Ofset, İstanbul.

LEIF, J., RUSTIN, G. (1980). Genel Pedagoji (Çeviri:Nejat Yüzbaşıoğulları). Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.

M.E.B., O.B.E.S.İ.D. Başkanlığı (1993). Sosyal ve Kültürel Faaliyetler. Milli Eğitim 70.Yıl Özel Sayısı, Sayı:125,Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

M.E.B., O.BS.İ.D. Başkanlığı (1998). 1997-1998 Öğretim Yılı İlköğretim Kurumları Ortaöğretim Kurumları Spor Şubesinin Faaliyet Sonuçları Raporu'ndan Alınan İstatistikler. Ankara.

M.E.G.S.B. (1998). Gençliğin Serbest Zaman Faaliyetleri Komisyon Raporu. I.Gençlik Şurası,24-28Ekim,Ankara.

MORIN, E. (2003). Geleceğin Eğitimi İçin Yedi Bilgi (Çeviri:Hüsnü Dilli). İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.

ÖZMEN, Ö. (1979). Çağdaş Sporda Eğitim Üçgeni. Ankara.

POYRAZ, A. (1999). Ortaöğretim Kurumlarında Ders Dışı Sportif Faaliyetlerin Organizasyonu Katılım Sorunları ve Çözüm Yolları Üzerine Bir Araştırma (Afyon il örneği). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

SUVEREN, S. (1991). Sporu Teşvik Eden Ekonomik ve Sosyal Faktörler Gazi Üniversitesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,Beden Eğitimi ve Spor Özel Sayısı, Cilt:7,Sayı:1,G.Ü.Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası,Ankara.

ŞEN, H. (1994). Sportif Etkinliklerde Bulunan (Sporcu) Lise Öğrencileriyle Bulunmayanların Uyum Düzeylerinin Karşılaştırılması. Eğitim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor II. Ulusal Sempozyumu 16-18 Aralık, M.E.B., O.B.E.S.İ.D. Başkanlığı Yayını,Milli Eğitim Basımevi,Ankara.

TAŞMEKTEPLİGİL, Y., YILMAZ, Ç., İMAMOĞLU, O., KILCIGİL, E. (2006). İlköğretim Okullarında Beden Eğitimi Ders Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyi. Spormetre, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, IV, (4), 139-147. Ankara.

YAVUZER, H. (1983). Çocuğun Duygusal ve Toplumsal Gelişiminde Ailenin Rolü. Aile ve Çocuk, Ankara.

SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALINDA KULLANILAN ÖLÇME ARAÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Serdarhan Musa TAŞKAYA
Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği A.B.D.

Ali MEYDAN
Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği A.B.D.

ÖZET: Bu araştırmada Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda sınavlarda kullanılan ölçme araçları incelenmiştir. Araştırma, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılmıştır. İncelenen dokümanlar 2009-2010 öğretim yılı güz yarıyılı ara sınavlarında uygulanan ölçme araçlarından oluşmaktadır. Araştırma verileri gözlem, doküman inceleme ve görüşme teknikleri ile toplanmıştır. Sınavı yapılmayan derslerle ilgili bilgiler görüşme yolu ile elde edilmiştir. Toplam 24 sınav evrakı incelenmiştir. Araştırma sonucunda: Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda "uygulama, sınav ve uygulama+sınav" şeklinde 3 tür ölçme yapıldığı, "yazılı yoklama, çoktan seçmeli test ve karma" şeklinde hazırlanan ölçme araçlarının kullanıldığı, bunlar içinde en çok "yazılı" yoklama türünün tercih edildiği, ölçme araçlarının soru sayılarının genelde az olduğu, sınavlarda verilen cevaplama sürelerinin tamamına yakınının 40 dakikanın altında olduğu, sınavlarda en az 20 dakikanın en çok ise 60 dakikanın verildiği, ölçme araçlarının genel olarak bilgisayarla yazılarak hazırlandığı, bazı ölçme araçlarında yönerge ve cevap anahtarının olmadığı tespit edilmiştir.
Anahtar sözcükler: Sınıf öğretmenliği, ölçme ve değerlendirme, ölçme araçları, sınav.

AN INVESTIGATION ON ASSESSMENT TOOLS APPLIED IN MAIN SCIENTIFIC BRANCH PRIMARY SCHOOL'S TEACHING

ABSTRACT: In this study, the examinations tools conducted in main scientific branch "Primary School's Teaching", were studied. The study was carried out in main scientific branch "Primary School's Teaching" of Ahmet Kelesoglu Educational Faculty, Selcuk University. The documents analyzed were consisted of assessment (measuring) instruments applied during the sub-examinations of fall semester in the educational year 2009 -2010. Data of study were collected via reviewing observation, document analysis and interview. The data related to the courses, on which the examination was not conducted, were collected via interview. Totally, 24 of examination documents were investigated. In the examination conducted in main scientific branch "Primary School's Teaching", it was determined that 3 sorts of assessment was conducted as "exercise", "examination", and "exercise + examination"; that assessment instruments prepared as "written examination", "multiple choice test", and "mixed examination" were used; that the most preferable one among then was written examinations; that the numbers of the questions in the assessment instruments were generally lees; that answering time given during exams were below 40 minutes; that minimum 20 minutes, maximum 60 minutes were given during the exams; assessment instruments were prepared by writing on computer media; and there was no answer key in some assessment instruments.
Key words: primary school's teaching, assessment and evaluation, assessment instruments, examination.

* Bu makale, 5-7 Mayıs 2010 tarihinde Mersin'de düzenlenen Eğitimde ve Psikolojide Ölçme Değerlendirme II. Ulusal Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Eğitim sisteminin başlıca sorumluluğu, eğitimin tanımına uygun olarak bireyin gizilgücünü ortaya çıkarmak ve bunları davranışa dönüştürmektir. Bu amaca ulaşılıp ulaşılmadığının, davranış değişikliğinin meydana gelip gelmediğinin ve ne ölçüde gerçekleştiğinin belirlenmesi ise öğretim sürecinin önemli bir aşaması olan ölçme değerlendirmenin konusudur.

Öğretim programlarında belirtilen alanlarla ilgili kavram, beceri ve değerlere ilişkin davranışların dersler aracılığıyla kazandırılması amaçlanır. Bir dersin sonunda öğrenciler o dersin hedeflerini oluşturan davranışları yeterli düzeyde kazanmışlarsa ya da ders sona erdiğinde öğrencilerde beklenilen davranış değişiklikleri gerçekleşmiş ise, ders amacına ulaşmış anlamına gelir. Bu nedenle ders sonunda öğrencilerin işlenen konularla ilişkili davranışları kazandıklarının kanıtı sayılabilecek davranışları gösterebilmeleri beklenir. Bu da ölçme ve değerlendirme işlemleriyle belirlenir.

Ölçme, en geniş anlamı ile; "Belli bir nesnenin ya da nesnelerin belli bir özelliğe sahip olup olmadığının gözlenerek sonuçlarının sayılarla ya da başka sembollerle gösterilmesidir" (Tekin, 1996). Ölçme, ölçümü yapılan nitelik ya da niteliklerin aralarındaki bağı (büyüklük küçüklük gibi) koruyacak şekilde bu niteliklere sayı veya sembollerin atanması biçiminde de tanımlanabilir (Tan, 2006). Başka bir değişle; bireylerin ya da nesnelerin belirli özelliklere sahip olup olmadığının, sahipse sahip oluş derecesinin belirlenerek sonuçların sembollerle ve özellikle sayı sembolleriyle ifade edilmesidir. Değerlendirme ise, ölçme sonuçlarını bir ölçütle kıyaslayarak ölçülen nitelik hakkında bir karara varma sürecidir. Ölçme, bir betimleme işlemidir. Değerlendirme ise, bir yargılama işlemidir ve ölçme sonucunun bir ölçütle karsılaştırılmasına dayanır (Tekin, 1996; Turgut, 1997). Ölçme sonuçlarının anlam kazanması için değerlendirme yapmak, yani bir ölçümü bir ölçütle karşılaştırarak bir değer yargısına ulaşmak gerekir. Değerlendirme sürecinde hangi ölçütten yararlanılacağı da değerlendirmenin amacına göre değişir (Demirtaş ve Barth, 1997).

Eğitimde ölçme ve değerlendirme, öğrenci başarısının değerlendirilmesini yani öğrencilere başarı düzeylerinin göstergeleri olarak kabul edilecek olan notların takdir edilmesidir. Ancak öğrencilerin başarı düzeylerini ölçerek yapılan değerlendirmeler sonunda öğrenciler hakkında geçti-kaldı gibi kararlar oluşturmak, okul öğrenmeleriyle ilgili ölçme-değerlendirme etkinliklerinin önemli bir bölümünü oluşturmakla birlikte, ölçme ve değerlendirmenin sadece bu amaçla sınırlı bir konu olarak görülmemelidir.

Okulda öğrencilere not verme amacı dışında başka amaçlarla da ölçme ve değerlendirmeden yararlanılması gerekir. Bu bağlamda öğrencilerin eğitim gereksinimlerinin saptanması, belli bir dersle ilgili davranışları kazanabilmeleri için gerekli olan davranışlara önceden sahip olup olmadıklarının belirlenmesi ve öğretme-öğrenme sürecinin gidişatının belirlenmesi amacı ile ölçme ve değerlendirmeden yararlanılmalıdır. Ölçme ve değerlendirmenin eğitimdeki yeri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Turgut, 1997):

1. Öğrenciye davranışını nasıl değiştireceği, nasıl geliştireceği hakkında bilgi verir.
2. Yeterince başarılı olan öğrenciyi motive eder.
3. Öğrenci hakkında verilecek kararlara dayanak oluşturur.
4. Öğretmenin kendi öğretiminin ne derece etkili olduğunu anlamasına yardımcı olur.
5. Uygulanan bir eğitimin başarılı olup olmadığı hakkında yöneticilere ve diğer ilgililere bilgi verir.

Ölçme ve değerlendirmenin yan yana anılması birbirini tamamlayan iki süreç olmalarından kaynaklanmaktadır. Bir öğretim programının hedeflerine ulaşıp ulaşmadığının tespiti ancak ölçme-değerlendirme işleminin sonucunda açığa çıkar. Bu da ölçme ve değerlendirmenin eğitim ve öğretimdeki yerinin ne denli önemli olduğunun kanıtıdır.

Eğitimde kullanılan ölçme araçlarını bilişsel alan, duyuşsal alan ve devinişsel alandaki davranışların ölçülmesinde kullanılan ölçme araçları olarak 3 grupta ele alabilir.

1. Bilişsel alandaki davranışların ölçülmesinde kullanılan araçlar: Doğru-yanlış testleri (sınıflama gerektiren testler), çoktan seçmeli testler, kısa cevaplı (yanıtlı) testler, eşleştirmeli testler, yazılı yoklamalar (uzun cevaplı, kompozisyon tipi ya da essey tipi sınavlar), sözlü sınavlar, ödev ve projeler, portfolyo (bireysel gelişim dosyaları-öğrenci etkinlik dosyaları), performans görevi.

2. Duyuşsal alandaki davranışların ölçülmesi: İlgi ölçekleri (envanteri), tutum ölçekleri, gözlem tekniği.

3. Devinişsel (psikomotor) alandaki davranışların ölçülmesi: Derecelendirme ölçekleri kontrol listesi, çeteleme aracı, iş–performans testleri, dereceli puanlama ölçeği / puanlama anahtarı (rubrik) (Atılgan Kan ve Doğan, 2006).

Ölçme ve değerlendirmenin bir amacı da öğrencinin öğrenmesini geliştirmek ve desteklemektir. Duyarlı, doğru, uygun, destekleyici ölçme ve değerlendirme, öğrenme için bir gerekliliktir (Tekin, 1996). Bu nedenle öğretmenlerin öğretimde ölçme değerlendirmeye önem vermeleri gerekmektedir.

Kubiszyn ve Borich (1996), öğretmenlerin bilgi ve beceri sahibi olması gereken ölçme ve değerlendirme konularını: "Amaca göre test türlerinin uygun olduğu, yoklanması gereken hedeflerinin neler olduğunu doğru tespit edebilme, yazılı yoklama türü testlerin nasıl geliştirilmesi gerektiği bilgi ve becerisi, testlerin güvenirlik ve geçerliğinin nasıl sağlanacağı, temel test istatistikleri, test puanlarının nasıl kullanılması gerektiği ve öğrenci başarılarının ya da notlarının etkili bir iletişim tekniği kullanarak ailelere etkili ve yararlı olacak şekilde nasıl iletilmesi gerektiği" şeklinde sıralamışlardır (Aktaran: Çakan, 2004: 100).

Türkiye'de 2005 yılında uygulamaya başlanan öğretim programları pek çok açıdan yenilikler içermektedir. Bunlardan biri de ölçme ve değerlendirme alanında olmuştur (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007). 2005 öncesinde klasik değerlendirme yaklaşımlarında sınav sonuçlarından alınan nota dayalı değerlendirmeler daha yaygın olarak kullanılmaktaydı. Fakat yenilenen bu programla birlikte yapılandırmacı yaklaşımın ölçme değerlendirme anlayışındaki köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Burada temel dayanak sonuçtan ziyade sürecin değerlendirilmesine yöneliktir. Bu nedenle de alışılagelmiş sınav türlerinin (yazılı sınav, çoktan seçmeli, boşluk doldurma, doğru-yanlış vb.) yanında alternatif değerlendirme yöntemlerinin kullanılması yeni programda öne çıkarılmıştır (Duban ve Küçükyılmaz, 2008; Meydan ve Öztürk, 2008).

"Geleneksel yöntemlerde öğrenci başarısının değerlendirilmesi, genellikle öğretim sürecinden ayrı ve daha çok ürüne ağırlık verecek bir şekilde ele alınmakta; bu amaçla daha çok seçmeli ve kısa cevaplı testlerle, yazılı ve sözlü yoklamalara önem verilmektedir" (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007: 136).

Sınavlar amaca uygun yapılmadığında ölçmede ve dolayısıyla değerlendirmede hatalara neden olacaktır. Ayrıca yapılacak sınavların türü, soru sayısı, sınav salonu, hatta yazı biçimi sınavdan alınacak notu çeşitli derecelerde etkileyebilir. Bundan dolayı ölçme araçları hazırlanırken başta sınavın amacı göz önüne alınmalı ve ölçme aracının geçerliği ve güvenirliği en üst seviyede olmasına özen gösterilmelidir.

Bütün öğretmenlerin ölçme değerlendirme alanına ilişkin gerekli yeterliklere sahip olmaları beklenmektedir. Ancak yapılan bazı araştırmalarda özellikle 2005 yılından itibaren yenilenen öğretim programının vurguladığı alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemleri konusunda öğretmenlerin yeterli olmağı sonucuna ulaşılmıştır (Çakan, 2004; Yıldırım ve Semerci, 2006; Yapıcı ve Leblebiciler, 2007; Anıl ve Acar, 2008; Duban ve Küçükyılmaz, 2008; Sağlam-Arslan, Avcı ve İyibil, 2008; Sağlam-Arslan, Devecioğlu-Kaymakçı ve Arslan, 2009). Bu sorunun giderilmesi için öğretmenlerin hizmet içi eğitimle bu eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir.

Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde öğretmen adaylarına ölçme değerlendirme konusunda yeterli eğitim verilmelidir. Ancak Gelbal ve Kelecioğlu'na (2007: 136) göre: "Öğretmen yetiştirme programlarında ölçme ve değerlendirmeye yeterince yer verilmemesi nedeniyle son 8-10 yıl içerisinde mezun olan öğretmen adaylarının, öğrenciyi tanıma, ölçme ve değerlendirme amaçlarıyla kullanılan teknikler konusunda önemli eksiklikleri olduğu kabul edilmektedir". Kızılçaoğlu (2005) da öğretmen yetiştirme programının ölçme değerlendirme alanında yenilenen programına uygun olması gerektiğini belirtmiştir. Birgin ve Gürbüz (2008) de, sınıf öğretmeni adaylarının bildiği ölçme değerlendirme yöntemlerinin girdiği sınavlarla ilgisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, öğretmen adayı yetiştiren kurumlarda yapılacak ölçme değerlendirme işlemlerinin öğretmen adaylarınca örnek olacağı göz önüne alınarak hazırlanmasında yarar vardır.

Amaç

Çalışma, benzer çalışmaların az olması ve özellikle Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda bu çalışmanın ilk olması bakımından önemlidir. Bu araştırmada Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavların incelenmesi amaçlanmıştır. İncelenen sınavlarda kullanılan ölçme araçları, bu araçların uygulama biçimi, ölçme araçlarının çeşidi, süresi, soru sayısı gibi çeşitli açılardan analiz edilerek ortaya koyulması planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1- Sınavlarda kullanılan ölçme işlemleri nelerdir?
2- Sınavlarda kullanılan ölçme araçları hangileridir?
3- Sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının yazı biçimi nasıldır?
4- Ölçme araçlarının uygulanma süreleri ne kadardır?
5- Sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının soru sayısı kaçtır?
6- Sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının yönerge durumu nasıldır?
7- Sınavlarda kullanılan çoktan seçmeli testlerin seçenek sayısı kaçtır?
8- Sınavlarda kullanılan çoktan seçmeli testlerin cevap kâğıdı durumu nasıldır?

YÖNTEM

Bu araştırma betimsel araştırma türünde desenlenmiştir. Araştırmada sınavlarda kullanılan ölçme yöntemlerinin neler olduğunun ve nasıl uygulandığının ortaya konulması amaçlandığından gözlem, doküman analizi ve görüşme yöntemleri ile yürütülmüştür. Craswell (2003) ve Yıldırım ve Şimşek'e (2005) göre doküman analizi tek başına kullanılabileceği gibi diğer yöntemlerle birlikte de kullanılabilir.

Araştırma, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi İlköğretim Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılmıştır. Araştırmada 2009-2010 öğretim yılı güz yarıyılında yapılan ara sınavlar incelenmiştir. İncelenen yarıyılda Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda, 1-4. sınıflarda, toplam 31 ders yer almaktadır. İnceleme bütün derslerin sınavlarını kapsamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, gözlem, doküman analizi ve görüşme yöntemlerinin birlikte kullanılması ile toplanmıştır. Veriler sınavlara ait soru formlarının analizinden ve sınava ek olarak uygulama (ödev, performans ödevi, sunu) veya sadece uygulama yapılan sınavlara ilişkin bilgiler ise sınav programından ve ilgili ders öğretim elemanı ile yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Veriler tablolarda yüzde (%) ve frekans (f) şeklinde verilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Sınavlarda Kullanılan Ölçme İşlemi Türleri

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme işlemleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan Ölçme İşlemleri

Ölçme Türü	f	%
Uygulama	7	22.6
Sınav	21	67.7
Uygulama+sınav	3	9.7
TOPLAM	31	100.0

Tablo 1 incelendiğinde, yapılan sınavlarda "uygulama", "sınav" ve "uygulama+sınav" olmak üzere 3 tür ölçme işlemi yapıldığı görülmektedir. Araştırma yapılan sınav yarıyılında toplam 24 sınavın 21 tanesinde ölçme işlemi sadece sınav iken 3'ünde sınava ek olarak öğrencilerin sınıf içinde yapacakları uygulama etkinlikleri ve performans ödevlerinin de dikkate alındığı belirlenmiştir. Diğer 7 dersin ara sınav notu ise sadece sınıf içi etkinlikler ve performans ödevleri ile verildiği görüşmelerden tespit edilmiştir.

Ölçmede Kullanılan Yöntemler

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçları, Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçme Araçları

Ölçme Araçları	f	%
Yazılı Yoklama	11	45.9
Çoktan Seçmeli Test	8	33.3
Karma	5	20.8
TOPLAM	24	100.0

Tablo 2'ye göre yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçları incelendiğinde 3 farklı ölçme aracının; "Yazılı yoklama, çoktan seçmeli test ve karma" şeklinde hazırlanılarak kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan en çok 11 (% 45.9) sınavda yazılı türü sınav kullanılmaktadır. İncelenen sınavlardan 8'inde (% 33.3) ise çoktan seçmeli testin tercih edildiği görülmektedir. Sınavlarda kullanılan diğer bir ölçme aracı da karma soru türlerinin yer aldığı ölçme aracı olmuştur. Ancak karma soruların yer aldığı ölçme aracı bu sınavlarda en az tercih edilen türdür. Karma türde (yazılı yoklama, çoktan seçmeli test ve doğru yanlış testleri) hazırlanan ölçme araçları toplam 5 sınavda (% 20.8) uygulanmıştır.

Ölçme Araçlarının Yazı Biçimi

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının yazı biçimi, Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Ölçme Araçlarının Yazı Biçimi

Yazı Türü	f	%
Bilgisayarla	21	88,5
El yazısıyla	3	12,5
TOPLAM	24	100.0

Tablo 3'de, yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının toplam 21 tanesinde (% 88.5) bilgisayarla yazılarak hazırlandığı görülmektedir. Buna karşın 3 (% 12.5) ölçme aracının el yazısı ile yazıldığı görülmüştür.

Sınavların Süreleri

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının uygulama süreleri, Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Ölçme Aracının Uygulama Süreleri

Süre (dk.)	f	%
20	2	8,2
25	4	16,7
30	5	20,8
35	4	16,7
40	4	16,7
45	4	16,7
60	1	4,2
TOPLAM	24	100

Tablo 4'te yer alan değerlere göre yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının uygulanmasında farklı sürelerin verildiği görülmektedir. Sınavlarda en az 20 dakikanın 2 (% 8.2) sınavda, en çok ise 60 dakikanın 1 (% 4.2) sınavda verildiği tespit edilmiştir. Diğer sürelerin dağılımında ise genel olarak birbirine yakın oranlar (% 16.7 - % 20.8) görülmektedir.

Kullanılan Ölçme Araçlarının Soru Sayısı

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının soru sayıları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Ölçme Araçlarının Soru Sayısı

Soru sayısı	f	%
1-5	6	25.0
6-10	4	16.6
11-15	1	4.2
16-20	4	16.6
21-25	6	25.0
26-30	1	4.2
31-35	1	4.2
36-40	1	4.2
TOPLAM	24	100.0

Tablo 5'de Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının soru sayılarının dağılımında çeşitlilik olduğu görülmektedir. Buna göre en çok yığılma "1-5" ve "21-25" soru sayısı ile 6'şar ölçme aracında (% 25) tespit edilmiştir. Daha sonra ise "6-10" ve "16-20" soru sayıları 4'er kez (% 16.6) gelmektedir. 26-30 soru olan "1", 31-35 soru "1" ve 36-40 soru olan 1 ölçme aracı vardır. Yani 26 ile 40 soru sayısına kadar olan aralıkta ise sadece 3 ölçme aracında rastlanmıştır. Bu tabloya göre Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarında ortalama 15.5 soru yer almaktadır.

Kullanılan Ölçme Aracının Yönerge Durumu

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının yönerge durumları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Ölçme Aracının Yönerge Durumu

Yönerge Durumu	f	%
Var	17	70.8
Yok	7	29.2
TOPLAM	24	100.0

Tablo 6 incelendiğinde Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarında 7 ölçme aracında (% 29.2) yönerge olmadığı görülmüştür. Buna karşın 17 (% 70.8) ölçme aracında ise yönergenin bulunduğu tespit edilmiştir.

Çoktan Seçmeli Testlerin Seçenek Sayısı

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan çoktan seçmeli testlerin seçenek sayıları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Çoktan Seçmeli Testlerin Seçenek Sayısı

Seçenek sayısı	f	%
4	1	11.1
5	8	88.9
TOPLAM	9	100.0

Tablo 7'de görüldüğü üzere sınavlarda kullanılan çoktan seçmeli testlerin seçenek sayıları genel olarak (% 88.9) 5 seçeneklidir. Sadece 1 (% 11.1) ölçme aracında seçenek sayısının 4 olduğu tespit edilmiştir.

Çoktan Seçmeli Testlerin Cevap Kâğıdı Durumu

Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan çoktan seçmeli testlerin cevap kağıdı durumları Tablo 8'da verilmiştir.

Tablo 8. Çoktan Seçmeli Testlerin Cevap Kâğıdı Durumu

Cevap anahtarı	f	%
Var	7	77.7
Yok	2	22.3
TOPLAM	9	100.0

Tablo 8'da görüldüğü üzere çoktan seçmeli testlerin 7'sinde (% 77.7) soruların cevaplanması için hazırlanmış bir cevap kağıdı bulunmaktadır. Sadece 2 testte (% 22.3) cevaplar test maddeleri altında yer alan seçeneklerin üzerine işaretlenecek şekilde düzenlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

"Hangi düzeyde olursa olsun, öğrenci başarısının değerlendirilmesi öğretimin önemli görevlerinden biridir. Öğrencinin öğrenmenin hangi aşamasında bulunduğu, gelişmesinin nasıl olduğu öğreticinin etkili bir öğretimi ve

öğrencinin etkili bir öğrenmesi için oldukça önemlidir " (Akhun, 1982: 311). Bu nedenle öğretmenlerden bu konuda gerekli yeterlik düzeyde olmaları beklenir. Ancak birçok araştırmada öğretmenlerin ölçme değerlendirme alanında yeterliklerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin ölçme değerlendirme konusundaki yeterlik düzeylerinin düşük olmasının çeşitli nedenleri vardır. Bunların başında bu konuda yeterli düzeyde hizmet öncesi eğitim almamaları gelmektedir. Erdemir (2007) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenler, lisans eğitimleri sırasında ölçme değerlendirme konusunda yeterli eğitim almadıklarını belirtmişlerdir.

İncelenen sınavlarda "uygulama", "sınav" ve uygulama ve sınav" şeklinde ölçme yöntemleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda yapılan sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının ise "yazılı yoklama, çoktan seçmeli test ve karma" sınav şeklinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Bunlar içinde öğretim elemanları tarafından en çok "yazılı yoklama" türü ölçme araçları tercih edilmektedir. Semerci (1992) tarafından Fırat Üniversitesi'nde yürütülen araştırmada da öğretim elemanlarının sınavlarda en çok yazılı yoklama kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çakan (2004), Yıldırım ve Semerci (2006) ve Türkyılmaz (2008) tarafından yapılan araştırmalarda da öğretmenler, sınavlarda en çok uzun cevap gerektiren soru türleri içeren sınavları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak, Turgut (1997) yazılı yoklamanın birçok sınırlılığı olduğunu belirtmiştir. Murat ve Uygun (2004) tarafından yapılan araştırmada yazılı yoklama türü ölçme yönteminin öğrenci başarısını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen sınavlarda yazılı yoklama türü sınavlardan sonra öğretim elemanları tarafından en çok çoktan seçmeli test türü sınavlar tercih edilmiştir. Bu sınav türünün uygulanması ve okunması çok kolaydır. Bu nedenle de sık tercih edilmektedir.

Bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda kullanılan ölçme türlerinin klasik olarak nitelendirilen ölçme yöntemleri olduğu söylenebilir. Ancak öğretmen yetiştiren kurumlardan çok çeşitli sınav türlerinin kullanılması beklenir. Gelbal ve Kelecioğlu (2007) da öğretmenlerin ölçme değerlendirmede alternatif yöntemler yerine klasik yöntemleri tercih ettikleri vurgulayarak bu durumun alışkanlıktan kaynaklanıyor olabileceğini işaret etmişlerdir. Ancak bu durumun değiştirilerek alternatif ölçme değerlendirme yöntemlerinin de kullanılması gerektiği belirtilmiştir.

Kopya ilköğretimden itibaren bütün eğitim öğretim basamaklarında sıklıkla görülmektedir. Kopya çekmenin birçok nedeni vardır. Bunlardan biri de sınavın türüdür. Bozdoğan ve Öztürk (2008) tarafından yapılan araştırmada öğretmen adayları sınav türünün kopya çekme nedenlerinin başında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle kopya çekimini önleyecek sınav türleri tercih edilmelidir. Bu açıdan sınıf içi uygulamaların sınavlarda tek olarak ya da diğer türlerle birlikte kullanılması daha yararlı görülmektedir. Çünkü: "Etkili öğrenmenin temel koşullarından biride teorik bilginin yanında uygulamaya da yer verilmesidir. Sınavlarda teorik bilginin ölçülmesinin yanı sıra uygulamalı bilginin ölçülmesi de kapsam dâhiline alınması, sınav sisteminin etkili işleyişini sağlayacaktır" (Bakaç, 2003).

Ölçme aracının geçerliği soru sayısı ile yakından ilgilidir. Soru sayısı ne kadar artarsa ölçme aracının güvenirliği de o ölçüde yüksek olacaktır (Turgut, 1997). Bu araştırmada incelenen sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının soru sayılarının dağılımında çeşitlilik görülmektedir. Ancak ölçme araçlarında yer alan soru sayılarının az olduğu söylenebilir. Hatta bu araştırmada 36-40 soru kategorisinde sadece bir ölçme aracına rastlanmıştır.
Sınav süresi verilecek cevapları etkileyecek kadar önemlidir. Ancak bu araştırmada sınavlarda farklı sürelerin verilmesine rağmen genel olarak sürenin 40 dakikanın altında olduğu görülmüştür. Sınavlarda en az 20 dakikanın en çok ise 60 dakika sürenin verildiği tespit edilmiştir. Sınav sürelerindeki bu farklılık soru sayıları ile ilişkili olabilir.

Ölçme aracının okunması ve anlaşılması, ölçmenin doğru ve tam olarak yapılabilmesinde önemli etkenlerden biridir. Bu araştırmada incelenen sınavlarda az sayıda da olsa el yazısı ile hazırlanan ölçme araçları kullanıldığı tespit edilmiştir. El yazısı ile hazırlanan sınavlarda yazının okunaklı olmasına dikkat edilmelidir.

Yönerge, ölçme aracının amacının bilinmesinde ve soruların anlaşılmasında önemlidir. Bu nedenle bütün ölçme araçlarında bulunması gerekir (Turgut, 1997). Ancak bu araştırmada incelenen bazı ölçme araçlarında yönergenin olmadığı görülmüştür.

Seçenek sayısı sınavın hedef kitlesine ve amacına göre değişebilmektedir. Turgut (1997) genel olarak testlerde seçenek sayısının en az 4 ya da 5 olması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü seçenek sayısın artması şans etkisini azaltacaktır. Bu araştırmada da test türü ölçme araçlarında 5 ya da 4 seçenek olduğu tespit edilmiştir. Bütün testlerin 4 ya da 5 seçenekli olması, yapılan ölçmenin güvenirliğini artırıcı çaba olarak değerlendirilmiştir.

İncelenen sınavlarda kullanılan çoktan seçmeli testlerin büyük çoğunluğunda önceden hazırlanmış bir cevaplama kâğıdı bulunmaktadır. Ancak az da olsa bazı sınav kâğıtlarında cevaplar test maddeleri altında yer alan seçeneklerin üzerine işaretlenecek şekilde düzenlenmiştir. Bu durum çoktan seçmeli test türü ölçme araçlarının cevaplarının hazırlanan cevap anahtarına işaretlenmesinin sınav kâğıdının okunmasını kolaylaştırdığı ve nesnel puanlandırmaya imkân sağladığı düşüncesi ile tercih ediliyor olabilir.

Bu araştırmada genel olarak Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda incelenen sınavların klasik olarak nitelendirilen sınav türlerinden oluştuğu ve bazı sınavların soru sayısı, süresi, yönerge ve yazı türü bakımından yetersiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle, araştırma sonuçlarına dayanarak, hem sınıf öğretmeni yetiştiren kurumlarda hem de diğer branş öğretmenlerini yetiştiren kurumlarda görev yapan öğretim elemanlarına sınavlarda alternatif yöntemleri de kullanmaları önerilmiştir.

Sınavlarda kullanılan ölçme türlerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerini ortaya çıkarmaya yönelik araştırmalar yapılmalıdır. Ayrıca benzer araştırmaların diğer öğretmenlik alanlarında da yapılması yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

AKHUN, İ. (1982). "Sınav Türleri ve Bunların Bilgiyi Ölçme Değerleri". Ankara üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 15(2), 311-320.

ANIL, D. ve ACAR, M. (2008). "Sınıf Öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri". Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 5(2), 44-61.

ATILGAN, H., KAN, A., DOĞAN, N. (2006). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. (Ed.: ATILGAN, H.). Ankara: Anı Yayıncılık.

BAKAÇ, M. (2003). "Fen Bilgisi Öğretiminde Ölçme-Değerlendirme Üzerine Bir Çalışma". Milli Eğitim. 157, 23-29

BİRGİN, O. ve GÜRBÜZ, R. (2008). "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ölçme ve Değerlendirme Konusundaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (20), 163-179.

BOZDOĞAN, E. A. ve ÖZTÜRK, Ç. (2008). "Öğretmen Adayları Neden Kopya Çeker?", İlköğretim Online, 7(1), 141-149, (Erişim: 19.01.2010), http://ilkogretim-online.org.tr

CRESWELL, J. W. (2003). Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. (2.th. Ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.

ÇAKAN, M. (2004). "Öğretmenlerin Ölçme-Değerlendirme Uygulamaları ve Yeterlik Düzeyleri: İlk ve Ortaöğretim". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(2), 99-114.

DEMİRTAŞ, A. ve BARTH, J. L. (1997). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi: Öğretmen Kılavuzu. Ankara: YÖK/Dünya Bankası.

DUBAN, N. ve KÜÇÜKYILMAZ, E. A. (2008). "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntem ve Tekniklerinin Uygulama Okullarında Kullanımına İlişkin Görüşleri". İlköğretim Online. 7(39), 769-784. (Erişim: 17.01.2011), http://ilkogretim-online.org.tr.

ERDEMİR, A. Z. (2007). "İlköğretim İkinci Kademe Öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirme Tekniklerini Etkin Kullanabilme Yeterliklerinin Araştırılması (Kahramanmaraş Örneği)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GELBAL, S. ve KELECİOĞLU, H. (2007). "Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri Hakkındaki Yeterlik Algıları ve Karşılaştıkları Sorunlar". Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, (33), 135-145.

KIZILÇAOĞLU, A. (2005). "Eğitim Fakültelerinde Yeniden Yapılandırma Sürecine İlişkin Eleştiriler ve Öneriler". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 8(14), 132- 140.

MEYDAN, A. ve ÖZTÜRK, Ç. (2008). "Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Uygulanan Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımına İlişkin Görüşleri". III. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi. Çanakkale.

MURAT, M. ve UYGUN, Ö. (2004). "Polis Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin, Ders Başarılarını Etkileyen Etmenlere İlişkin Görüşleri". Polis Bilimleri Dergisi. 6(1-2), 97-117.

SAĞLAM-ARSLAN, A., AVCI, N. ve İYİBİL, Ü. (2008). "Fizik Öğretmen Adaylarının Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Algılama Düzeyleri". Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi. (11), 115-128.

SAĞLAM-ARSLAN, A., DEVECİOĞLU-KAYMAKÇI, Y. ve ARSLAN, S. (2009). "Alternatif Ölçme-Değerlendirme Etkinliklerinde Karşılaşılan Problemler: Fen ve Teknoloji Öğretmenleri Örneği". Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. (28), 1-12.

SEMERCİ, C. (1992). Fırat Üniversitesi'nde Öğrenci Başarısının Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler ve Ölçme-Değerlendirmeye İlişkin Görüşler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TAN, Ş. (2006). Öğretimi Planlama ve Değerlendirme. (10. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

TEKİN, H. (1996). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara: Yargı Yayınları.

TURGUT, M. F. (1997). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları. Ankara: Yargıcı Matbaası.

TÜRKYILMAZ, M. (2008). "Dil ve Anlatım Dersinde Bir Ölçme Aracı Olarak Yazılı sınavların Kullanımı Konusunda Öğretmen Görüşleri". Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi. 9(3), 1-14.

YAPICI, M. ve LEBLEBİCİLER, N. H. (2007). "Öğretmenlerin Yeni İlköğretim Programına İlişkin . Görüşleri". İlköğretim Online. 6(3), 480–490. (Erişim: 17.01.2011), http://ilkogretim-online.org.tr.

YILDIRIM, A. ve SEMERCİ, C. (2006). "İlköğretimde (6., 7., 8. Sınıflar) Öğretmen ve Öğrencilerin Ölçme ve Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri (Diyarbakır ve Elazığ İli Örneği)". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 16(2). 83-95.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK. H. (2004). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MÜZİKSEL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM 1945–1946 AKBABA DERGİSİ ÖRNEĞİ

Emel Funda TÜRKMEN
Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı
latife1947@hotmail.com

Uğur TÜRKMEN
Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı
uturkmen@aku.edu.tr

ÖZET: Müzik üzerine yapılan çalışmalar sosyolojik, psikolojik, estetik vb birçok boyutuyla ele alınmakta, incelenmektedir. Müziğin sadece eğlence aracı olmadığı, işlevlerinin olduğu, diğer bilim dalları ile ilişkileri olduğu, bilim boyutuyla da ele alınması gerektiği artık kabul görmüş gerçeklerdir. Müzik ve toplum üzerine yapılan araştırmalarda dünün nitelikli ve titiz çalışmalarla incelenmesi, nitelikli kaynaklara ulaşılması ile mümkün olabilmektedir. Bu çalışma ile toplum ve müzik, değişim ve gelişim, cumhuriyet öncesi toplumsal değişim ve reformlara karşı çıkış, çok partili hayat ve yeni bir dönem, 1920-1950 dönemi müzik politikaları konularına değinilmekte ve çalışmaya destek olması için 1945 ve 1946 yılları arası Akbaba Dergisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Kültür, Değişim, Sosyoloji

MUSICAL EVALUATION AND TRANSFORMATION 1945–1946 EXAMPLE OF AKBABA MAGAZINE

ABSTRACT:The studies on music dealt with sociologial, phychological, aesthetic and etc. It's already reality that music isn't only entartaiment tool, if it has it's functions, realions with othe science branches and it must be accepted as science too. The researchment on music and society is possible by examine qualified and particular Works in past and reach qualified sources. By this work society and music, evaluation and development, social evaluation before republic and objects to reforms, multi-political party time and a new period, mentioning music policy during 1920-1950 and period of 1945-1946 Akbaba journal is studied to support the work.

Key Words: Music, Culture, Evaluation, Sosyology

GİRİŞ

Toplum ve Müzik

Müziğe dair sosyolojik konuların incelenmesinde sadece güncele değinmek yeterli olmamaktadır. Müzik ve toplum üzerine incelemeler yapabilmenin yolu, üzerinde çalışılacak toplumun tarihsel, kültürel, ekonomik, eğitimsel vb tüm gelişim ve değişimleri üzerinde durmaktan geçmektedir. Güven, toplum biliminin öteki toplumsal bilimlerle ilişkilerini ve başlıca toplum bilim dallarını açıklarken; toplumbilim ve tarih, toplumbilim ve ekonomi, toplumbilim ve psikoloji, toplumbilim ve toplumsal psikoloji, toplumbilim ve sosyal politika konularına değinir ve toplumsal gerçeğin bir bütün olduğunu düşünür (1999;42).

"Toplum, insanın doğa ile ilişkisinden hareketle toplum yaşamında karşılaştığı deneyimlerin bir sentezidir. Toplum, yaşayan canlı bir organizmadır. Bu nedenle yalnızca ne oldukları değil, nasıl olduklarına da cevap aranmalıdır"(Gökçe,2004;18).

Fichter ise; Toplumu "sosyal gereksinmelerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birliktelik"(2002;79) olarak tanımlar. Bu birliktelik her ne şekilde olursa olsun, toplum ne kadar geleneksel olursa olsun değişir ve gelişir. Değişim ve gelişimin gözlenebilir görünümlerinden biri, kültürel değişim ve gelişimdir. Toplumun değişim ve gelişiminde etkileşim içinde olduğu en önemli unsurlardan biri olan sanat, yalnızca bir gösterge ve yansıtıcı olmanın ötesinde bir araç olarak da hizmet görmektedir. Uçan'a göre *Sanatın toplumsal işlevi*, bireyler, birey ve toplum, toplumsal kesimler ve toplumlar arasında iletişme-etkileşme, dayanışma, kaynaşma, paylaşma, işbirliği yapma, ortaklaşma, birlikteleşme, birleşme ve bütünleşme sağlanmasında sanatın oynadığı rolleri kapsar. *Sanatın kültürel işlevi*, kültürü artırıcı ve yükseltici, kültürel özellikleri taşıyıcı ve kuşaktan kuşağa aktarıcı, kültürlerarası ilişkileri çeşitlendirip zenginleştirici, güçlendirip pekiştirici, sanatsal birikim ve etkinlikleri kapsar (1996;180).

Toplumun kültürel yapısı ve bu kültürün en önemli unsuru olan "müzik, bireyler arasında bağlar kurar, ortak duygu ve düşüncelerin oluşmasını sağlar. Müzik kültürel bir olgudur. Kültürün oluşmasını ve biçimlenmesini doğrudan etkiler. Geçmiş ile gelecek arasında bağlar kurarak, kültürün hem nedeni hem de sonucu olan "insanı" insan değerlerini dile getirir"(Birol, 2002;418).

Değişim ve Gelişim

"Toplumsal değişme, herhangi bir toplumsal sistemde oluşmuş ya da oluşmakta olan değişikliklerdir. Toplumsal yapıda, bu yapı içindeki işleyişlerde, toplumsal kuruluşlar arasındaki etkileşimlerde olumlu ya da olumsuz değişimlerdir. Değişim, sonuçta toplumsal sistemi etkileyeceğinden kısaca "toplumsal sistemdeki değişmeler" olarak özetlenebilir. Bazı değişimler süreç içinde kendini belli edebilir. Böylece sistemin değişmekte olduğunu anlayabiliriz"(Günay,2006;196). Toplumsal değişmeyi Tezcan şu şekilde yorumlar. "Toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumlarındaki değişmedir"(1988;221).

Türk toplumunda özellikle son iki yüz yıldan beri toplumsal yapı ve yaşayışında önemli değişim ve gelişimler gerçekleşmiştir. Toplumsal değişimi meydana getiren her nedenin, kültürün bir değişkeni ile ilgili olduğu, bir kültürel kurumda oluşan değişimin, en küçük toplumsal birime dek etkisini gösterebildiği söylenir. Buna bağlı olarak, toplumsal değişim nedeni olmuş örnekler arasında, daha çok bir kültür kurumunu ilgilendirenler de bulunabilir. (Günay,2006;199).

Cumhuriyet Öncesi Toplumsal Değişim ve Reformlara Karşı Çıkış

Sanatçılar ve aydınlar içinde yaşadıkları toplumun önünde yerini alan, topluma yön veren, yol gösteren, toplumun önünü aydınlatan bireyler olarak algılanmış ve benimsenmişlerdir. Bununla birlikte her zaman mücadele etmek zorunda kalmışlar fikirleri, tutum ve davranışları dolayısı ile yadırganmışlar kimi zaman dışlanmışlar, kimi zaman ölüme varan sonuçlar ile yüz yüze kalmışlardır. Devlet adamı veya yazar, bilim adamı veya müzisyen bu mücadelen kaçamamış ve her devirde ve her toplumda böylesi durumlarla karşılaşılmıştır.

Osmanlı özellikle gücünün doruğa ulaştığı 15. Yüzyıldan itibaren bir çöküş sürecine girmiş bu çöküşü durdurmak isteyen aydın insanlar ise cefalı ve çilekeş bir hayat ile karşılaşmışlardır. Avrupa Rönesans'la birlikte yeni buluşlar, düşünce akımları ile yenilenirken Osmanlı ise kabuğunu kıramamış, bilim ve sanat olmak üzere hayatın bir çok alanında durağan kalmıştır. Bu durağanlık 17. Yüzyıldan itibaren ise gerileme dönemine girmiştir. Bu sürecin hiç kuşkusuz en önemli olayı yenilikçi ve aydınlanmacı padişah Genç Osman'ın öldürülmesidir. Fikir önderliğini Birgivi Mehmet Efendi'nin, liderliğini ise Kadızade Mehmet'in yaptığı Kadızadeler adlı topluluk, Türk tarihinin ilk gerici hareketi olarak tarihe geçmiştir. Bu hareketin müzik kültürüne yönelik yasakları da görülmüştür. Semra Güzel'in Dönüşüm adlı çalışmasında Ocak bu durumu şu şekilde anlatır. "Bu mücadele sadece fikri olarak kalmadı ne yazık ki. Pratiğe intikal etti. Camilerin minareleri, birden fazla minarelerin yıkılması söz konusu oldu, yıkmayı düşünmek söz konusu oldu. Cami musikisine karşı geldiler, güzel sesli kuran okuyan hafızları yasaklamaya

kalktılar, onları dövmeye kalktılar, dövdüler. Mevlit okunmasını yasakladılar, ilahilerin okunmasını yasakladılar ve daha pek çok şey yaptılar ve bu sürecin sonunda İstanbul'da toplumsal kavgalar başladı" (2000 Cd1)

O dönemden bugüne kalan hareketi alaya alan bir söz dikkat çekici
"Bize mülhid diyenin kendinde iman olsa
Dahl eden dinimize, bari Müslüman olsa" (Baha-i Küfri)

Macar asıllı İbrahim Müteferrika tarafından İlk matbaanın kurulduğu, tercüme kurumlarının işlerlik kazandığı, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris'e elçi olarak gönderildiği Lale devrinin sonu Patrona Halil isyanı ile gelmiştir.

Hiç kuşkusuz sanatı çok seven ve sanatı yaşantısının bir parçası olarak gören III. Selim'in sonu Genç Osman'dan daha acıklı ve hazindir. 1789 Fransız ihtilâli ile Avrupa özgürlük, eşitlik, laiklik, kardeşlik gibi kavramlarla tanışır ve uygulamaya başlarken maalesef Osmanlı çöküşün en hızlı dönemlerini yaşamıştır. III. Selim bir çok alanda uygar toplumlar arasında devletinin yerini alması için uğraş verirken yine karşısında tutucuları bulmuştur. Nizam-ı Cedit ordusunun kurulması, askeri okullara yabancı eğitmenlerin gelmesi, Medreselerde Arapçanın yanında Türkçe'nin bilim dili olması vb yenilikler bugün için çok anlaşılabilir olsa da o günkü koşullarda bazı kesimler tarafından hoş görülmemiş ve Kabakçı Mustafa isyanı ile bu yenilikler sona ermiştir.

II. Mahmut III. Selim'in izinden gitmiş ve modernleşme yolunda çok daha etkin ve topluma yön veren yenilikleri gerçekleştirmiştir. "1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Bu olaya "Hayırlı Olay" Vak'a-i Hayriye denir" (Akyüz;1994;124). Ocağın kaldırılması ile başlayan, batı dillerinin eğitimine ağırlık verilmesi, Avrupa'ya ilk kez 1827'de Paris'e öğrencilerin gönderilmesi, ilk gazetenin (Takvim-i Vakayi 1831) basılması, sarık ve kavuk yerine fes ve pantolonun İstanbul'da ulema için zorunlu olması, ilköğretimin zorunlu olması gibi yenilikler Abdülmecid'in batılılaşma yolundaki çabalarıyla devam etmiştir (Aracı,2006:51). 3 Kasım 1839'daki Tanzimat Fermanı ile bu reformlar genişlemiştir. Ama bu yenilikler özellikle Müslüman olan ve olmayan halkın eşit olduğu düşüncesi belli kesimlerde rahatsızlık yaratmıştır. Padişahın yetkilerinin kısıtlanması, askerlik ve vergilerde adalet sisteminin getirilmesi, din ve devlet işlerinin ayrılması vb reformlar halk tarafından benimsenememiştir. Kuran; Tanzimat'ın başarısızlığını Abdülmecit'in tecrübesizliğine, bazı düşünceleri alırken ve hayata geçirirken eksik ve aceleci tutumlarına bağlar. "Genç Hükümdar Abdülmecit, kabul etmeliyiz ki, iyi niyetle Tanzimat hareketini başlatmıştı; kısmen de olsa onun tecrübesizliği yüzenden tam bir başarıya ulaşılamadı" (1997;136).

Bununla birlikte aydın, okumuş, batıyı bilen, araştıran, dil bilen bürokrasinin doğması bu dönemde ilginç bir duruma yol açmıştır. Bir tarafta özellikle gayrimüslimlerle eşitliği kabullenemeyen ve daha birçok reformu benimseyemeyen halk, diğer tarafta reformları yeterli bulmayan ve daha fazla reformun ülkeyi kurtaracağına inanan bir bürokrat kesim oluşmuştur.
Dede Efendi'nin ömrünün son yıllarına denk gelen 1840'lı yıllar müzik alanında çok büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Fransız müzik dergisi Le Ménestrel'de "İstanbul'da geleneksel Türk müziği acı içerisinde öldü." Diyerek bu değişimin büyüklüğüne dikkat çekilmektedir. (Aracı;2006:80) Opera ve tiyatronun ciddi bir seyirci kitlesinin bulunuşu pek çok eserin Osmanlıcaya çevrilmesi İstanbul'daki sanat yaşamının parlaklığını sergilemektedir. Tiyatronun Tanzimatla başladığı belirtilmekle beraber çok daha eski yıllarda bir tanışmanın ve sarayın ilgisinin varlığı da kabul görmektedir. Bununla birlikte, batı tiyatrosunun İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne, Adana gibi bazı şehirlerde yer bulsa da bütün yurt genelinde yaygınlaşmamıştır. (Budak;2006:87)

1858'de başlayan irili ufaklı başkaldırılar, 1859 Kuleli olayı, 1860 Dürzilerin ayaklanması ve halkın kışkırtılması reformlara karşı oluşan tepkilere verilebilecek örneklerdendir.

Şinasi, Ali Suavi, Namık Kemal gibi aydınların başı çektiği aydınlar ise, Yeni Osmanlıcılık adı altında toplanarak daha fazla hürriyet istemişler, Şinasi'nin eseri olan Tercüman-ı Ahval ile fikirlerini yaymışlar, Meşrutiyet

istemişler ve bunun sonucunda II. Abdülhamit 1876 yılında Kanun-i Esasiyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Kanun-i Esasinin ömrü iki yıl sürmüştür. Namık Kemal hakkında Akyüz şunları vurgulamaktadır: "Namık Kemal (1840-1888), medrese zihniyeti ile mücadele etmiş, dönemin eğitim sorunlarını tartışmış, halkın kültür düzeyini yükseltmeye çalışmış ve Atatürk'ü siyasi ve vatanperverane görüşüyle etkilemiş bir şair ve yazar olarak eğitim tarihimizde önemli bir yer tutar"(1994;171).

Modernleşmenin Abdülhamit döneminde sürmesi ve bu dönemde özellikle eğitim alanında yapılan yeniklikler, demiryollarının, fabrikaların yapılması, ilçelerde bile beşer yıllık liselerin kurulması, yüksekokul ve meslek yüksekokullarına önem verilmesi açılması Jöntürkler adı verilen grup tarafından yeterli görülmemiştir. 1908'de silahlı mücadeleye başlayan topluluğun da yön vermesi ile 23 Temmuz da II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Tüm bu gelişmeler iki hususun önemini vurgular. Yenilikler Osmanlının son yüz yılına damgasını vurmuştur ve değişimlere her zaman muhalif bir kesim olmuştur.

Müzik ve Politika

"Antik Yunan'ın altın çağında müzikle daha yakından ilgili gözlemler büyük filozofların metinlerinde bulunur-hepsinden önce Platon ve Aristoteles-, ki bu yazıların asıl meselesi politiktir. Bu bir rastlantı değildir: Nitekim, toplum felsefesinin ve etik sorunların, dikkatlerin ve felsefi spekülasyonun merkezinde bulunduğu bir dünyada, müzik, insan ve toplumun eğitimi için faydalı görüldüğü ölçüde filozofun da ilgisini çekmiştir. O yüzden insan toplumunun etik olarak örgütlenmesi için politikanın önemini merkezine alan Platon'un Devlet'i, Aristoteles'in Politica'sı gibi eserlerde müziğin konu edilmiş olması kimseyi şaşırtmaz"(Fubini,2006;21).

Eflatun'un düşünceleri şöyle özetlenebilir: "Yönetenleri ve yönetilenleriyle birlikte tüm toplumun tinsel sağlığı müzik eğitimine bağlıdır; ancak onunla sağlanabilir. Bu bakımdan müzik, birey ve toplum eğitiminin temeli olmalıdır" (Akt:Sun,1969;15). Aynı doğrultuda Konfüçyüs'ün "bir toplumun müziği bozuldu mu, o toplumda pek çok şey de bozulmuş demektir" sözü müzik toplum ilişkisini vurgulamakta, müzikteki değişimin toplumsal değişimi işaret ettiğini ortaya koymaktadır. (Budak;2006:139) Bu durum, politikanın içinde olanların sanat olaylarını dikkate almalarını, özellikle etki gücü yüksek olan müziğin üzerinde daha fazla durmalarını gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik Cumhuriyetin felsefesinde hemen ifadesini bulmuş, gereken dikkat ve önem gösterilmiştir.

Cumhuriyet-Atatürk ve Müzik

Halkın eğitiminde müzik önemli bir unsur olarak görülür. "Halk eğitimi yaşam boyu süren etkinliklerden oluşur. Sosyal, kültürel etkinlikler ise bir ulusun, ulus olarak ortaya çıkmasıyla birlikte sonsuza değin süren faaliyetlerin bütününü kapsar. Bu iki kavram birbirinden kopmaz bağlarla bağlıdır. Bu iç içeliği büyük önder Atatürk 'Cumhuriyetin Temeli Kültürdür' diyerek yerli yerine oturtmuştur."(Can,2001:57)

Fubini; müzik türleri arasında geçişlerin olduğunu düşünür ve "Müzik, geleneği ve ses dünyası içinde büyük bir dinamizmle değerler, tarzları, biçemleri ve kendi müdahalelerini eğitimli müzik dünyasından halk müziği dünyasına ve tersi yönde sözel gelenekten akademik geleneğe taşımayı başardı. O yüzden, müzik dünyasında müzikal mirasın bir kuşaktan diğerine aktarıldığı devasa bir dikey hareketlilik vardır" der (2004;41). Ve müzikal dilin evrenselliğine vurgu yapar. "Kültürel müzikal dünyamıza yabancı bir müziğin ilk kez dinlendiğinde kavranmasının güç olduğu doğrudur" der ve her müzikal dil içinde, temellerin üzerine atıldığı evrensel bir arka planın varlığından söz eder. Çok kısa bir zaman içinde, dinleme alışkanlıklarımızdan ne kadar uzak olursa olsun, onu algılamamıza izin verdiğini belirtir. Yani, içgüdüsel veya doğal diyebileceğimiz, kendi kültürel ufkumuzun dışındaki müzikleri bile kısa bir kültürlenmenin ardından anlamamıza izin veren bir unsur olduğunu vurgular. (Fubini,2004; 55).

Cumhuriyetin müzik politikaları halkın yeni bir tür müziğe ihtiyacı olduğunu vurguluyor, savunuyor ve politikalarını hayata geçirmek için harekete geçiyordu. Atatürk'e göre Türk ulusu yeni bir uygarlığı

gereksinmektedir. O'na göre Türk ulusunun yeni uygarlığı 'çağdaş uygarlıktır. Çağdaş uygarlık bütünseldir, çağdaşlaşma bütünsel olmalıdır. Her alanda olduğu gibi Türk müzik kültüründe de hızla çağdaşlaşmak gerekmektedir. Bu doğrultuda çok yönlü, çok boyutlu, geniş kapsamlı ve etkin çaba göstermelidir"(Uçan, 2002;47).

Kafesoğlu; En eski ve devamlı topluluklardan biri olan Türkler aşağı yukarı dört bin yıllık mazileri boyunca Asya, Avrupa ve Afrika Kıtalarına yayılmış büyük bir millettir" (1984;41) derken, Uçan, Türk müzik kültürünün kendine özgü çoğulcu ve karmaşık bir bütün olduğunu, ve "Orta Asya'daki ilk oluşum kökleri ve kökenleri bakımından en az beş binyıllık derinliği olan bir tarihsel gelişime ve kültürel birikime sahip" olduğunu düşünür (2002;60).

Erol da Türk müzik kültürünün karşılaştığı kültürel kökenler bakımından zenginliğine değinir. Orta Asya Kökenliliği yanında, Anadolu'ya gelindiğinde karşılaşılan medeniyetlere (Hitit, Likya, Frigya vb), Akdeniz ve Ege kökenlilere, İran ve Arap etkilerine, Selçuklu, Osmanlı ve nihayetinde Cumhuriyet dönemlerine değinir ve tarihimizin "yalnızca Avrupa diye tanımlanan coğrafyada ki toplumlara ait izlere değil, özellikle doğu ve batı diye adlandırılan farklı kültürlerin tarih içindeki buluşmalarına tanıklık (2002;357) ettiğini belirtir.

Böylesine köklü ve binlerce yıllık süreç içerisinde bir çok değişim ve dönüşüm yaşamış Türk müzik kültürünün yeni bir değişim ve gelişimle karşılaşması Tanzimatla başlayan yenileşme çabalarının özellikle yeni Cumhuriyet'le sürdürülmesi, çetin savaşlara rağmen yapılması gereken önemli devrim hareketlerinin, her alanda ve her yapı taşında ciddi değişim ve dönüşüm kaçınılmaz olmuştur. Türk müzik kültüründe ve günlük yaşantısında 1920'li yıllardan sonra bu değişim ve gelişimler hız kazanmıştır.

Ama hatırlanması gereken en önemli husus bu değişim ve gelişime kolay gelinmediğidir. Yeni bir ülkenin kurulması imkânsızın başarısı olarak tarihe geçmiş, bir toplumun kültüründe bile köklü değişikliklerin yapılabilmiş olması, kararlı bir tutumun yansıması olarak Atatürk'e olan inancı ve güveni ortaya koymuştur. Böylesine köklü değişim ve gelişimleri anlamak için ise, bu sürecin incelenmesi gerektirmektedir.

Birinci Dünya savaşından yenilgiyle çıkmış, Çanakkale'de okumuş, aydın kesiminin nerdeyse tamamını kaybetmiş, ordusunun gücünü tamamen yitirmiş ve nüfusun büyük bir çoğunluğu çocuklar, kadınlar ve yaşlılardan oluşan bir toplumu tekrar savaşa ikna eden Atatürk'ün bu başarısı hakkında Berktay şunları söylemektedir. "Bu kadar yorgun ve bezgin bir halkı, üstelikte taşranın geleneksel parçalanmışlığı içinde, izolasyonlu kompartımanlaşması içinde, kültürel bakımdan da dağınık bölük pörçük bir halkı bir kez daha savaşmaya, son bir kez ölüm kalım mücadelesi vermeye ikna etmek muazzam bir mesele haline gelecekti" (2000;CD2).

19 Mayıs 1919'da başlayan mücadele dışta olduğu kadar içte de sürmüş, işgal yanlısı İstanbul hükümeti ve yandaşları, ülkeyi istila etmek isteyen emperyalist güçlerle süren mücadele 30 Ağustos 1920'de zaferle sonuçlanmıştır.

Tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik fikrini savunan Mustafa Kemal'in hedefi Çağdaş Uygarlık idi ve bu hedefin gerçekleşmesi için yapılması gerekenleri 1,5 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirmiştir. Saltanat'ın kaldırılması, Cumhuriyetin ilan edilmesi, hilafetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat'ın gerçekleşmesi, Laikliğin benimsenmesi gibi bir çok yenilik bazı çevrelerin tepkisini çekmiştir. Kurtuluş savaşında omuz omuza mücadele edenler farklı düşüncelerde idiler ve Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar gibi asker ve aydın kesimden bazı isimler Atatürk'le yollarını ayırdılar. Atatürk Cumhuriyet politikalarında taviz verilmemesi gerektiği düşüncesi temelinde ölünceye kadar yoluna devam etmiştir.

Güzel sanatlar alanındaki kararlı ve yol gösterici tavrı da tıpkı diğer politikalarında olduğu gibi, Türk sanatını ve sanat yaşamını doğrudan etkileyen bir güce sahiptir. Bunu; "Güzel sanatlarda başarı; bütün inkılâpların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima yoksun kalacaklardır." Sözleriyle ifade etmiştir.

Her alanda sanatçı yetiştirilmesi için talimat vermekle kalmamış, bu sanatlarla ilgili kurumların da açılmasına önderlik etmiştir. "Toplumun kültürel değişim ve dönüşümünde belki de en önemli görevi 1932 yılında açılan halkevleri üstlenmiştir. Halkevleri sayesinde yeni alfabe, yeni sanat anlayışları, dil ve edebiyattaki gelişmeler, kısaca Türk Devrimi'yle benimsetilmek istenen cumhuriyet ideolojisi Türk toplumuna götürülmüştür" (Ertan vd.2011:202)

Atatürk'ün müzik görüşleri Ziya Gökalp'in görüşleriyle paralellik göstermekle birlikte çok daha geniş bir bakış açısını barındırır ve daha olgun bir anlayış çerçevesinde şekillenmiştir. Sağlam(2009:77), Atatürk ve Gökalp'in fikirleri arasında amaç, teknik ve yaklaşım açısından önemli farklar olduğu görüşündedir. Alpagut'a göre Atatürk, Cumhuriyetin çağdaşlaşma idealleri doğrultusunda müziğin gücü ve rolü üzerinde önemle durmuş, kültürel zenginliğimiz olan Türk müziğini temel dayanak olarak almıştır. (2010:79) En genel yaklaşımla özde ulusal, yöntem ve teknikte çağdaş, nitelikte evrensel(Uçan;1996) olma düşüncesi Türk müzik sanatının ilkelerini ortaya koymaktadır.

Müzik reformunun ana hattını halk şarkılarını batı tekniğiyle çokseslilendirilmesi olmakla birlikte, bunun nasıl yapılacağı yeterince belirgin değildir. (Balkılıç;2009:88) 26 Kasım 1934 tarihinde toplanan müzik komisyonunun başarısızlığı, belirgin ve sistematik bir perspektiften yoksun oluşuna bağlanmaktadır. (Balkılıç;2009:87) Bir başka önemli husus yabancı müzik adamlarının yaptıkları çalışmalardır. Gelen uzmanların yaptıkları çalışmalar özellikle Türk halk müziğinin çok önemli bir birikimi elde etmesine yardımcı olurken, müzik eğitimi veren kurumların açılma ve gelişimine de katkıda bulunmuşlardır. "…müzik reformu konusundaki tutarsızlıklar Kemalistlerin en önde gelen müzik reformcularında bile görülebilir. Bir taraftan Osmanlı geleneksel müziği'ni retorik düzeyde reddederlerken, diğer taraftan kendi bestelerinde bu müziği kullanmakta sakınca görmezler." (Balkılıç;2009:97) 1943 yılında İstanbul Belediye Konservatuvarında sınırlı da olsa Osmanlı Geleneksel Müziği eğitimine izin verilmesi ve bu müziğin önemli besteci ve icracılarından birisi olan Hüseyin Saadettin Arel'in bu kurumun yöneticiliğine atanması müzik politikalarındaki önemli bir ayrılığa işaret eder.1944 yılından sonra alaturka alafranga müzik tartışmaları hız kazanır. Bu tartışmalar 1945 yılında Meclis'e bile sıçrar. (Balkılıç;2009:99)

Çok Partili Hayat ve Yeni Bir Dönem

Atatürk'ün vefatı ile 11 Kasım 1938'de İsmet İnönü II. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. İnönü çağdaş uygarlık yolunda hızla yoluna devam eden, hayatın her alanında reformların yerleşmeye başladığı bir ülke devralmıştır ve bu reformların daha da yaygınlaşması için köy enstitülerinin açılması gibi bir takım atılımlar da gerçekleştirmiştir. "Köy enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihli 3803 sayılı kanunla kurulmuştur. Kurulmalarında Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ve İlköğretim müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un çok emeği geçmiştir. Kentlerden uzakta, kırsal kesimlerde kurulan bu okulların sayıları zamanla 21'i bulmuştur" (Akyüz,1994;339) Şubat 1954'te ise 6234 sayılı kanunla ilköğretmen okullarıyla birleştirilen okullar kapanmıştır. "Savaş sürecinin tüm olumsuzluklarına rağmen Atatürk'ün başlattığı eğitim ve kültür alanındaki devrimler bu dönemde ara verilmeden farklı alanlarda devam ettirilmiştir. Özellikle klasik batı müziğine önem verilmesi, tiyatronun yaygınlaştırılması, yeni kütüphanelerin açılması, doğu ve batı klasiklerinin dönemin ünlü Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in çabasıyla Türkçe'ye kazandırılmasında büyük çabalar gösterilmiştir" (Akbıyık,2004;263).

1939 yılında başlayan ve çok yoğun baskılara karşı bir denge ve savaş dışı kalma politikası izleyen Türk siyaseti, bu kararlı tavrını çeşitli politik yaklaşımlarla 1945 yılına kadar sürdürmüş, Birleşmiş Milletler Örgütüne katılarak tarafsızlığını sona erdirmiştir. II. Dünya savaşına ülkenin girmemesine rağmen savaş ekonomisinin uygulanması, savaş sonrasında biraz da batılı ülkelerin yönlendirmesi ile çok partili hayata geçilmesini de beraberinde getirmiştir. Yine de, modernleşme çabaları sürdürülmüş, eğitim, kültür sanat alanlarında önemli eserler kazandırılmış, Köy

Enstitüleri Türkiye'nin eğitim tarihine kazandırdığı en özgün modellerden biri olarak görevini yapmıştır.(Ertan vd.2011:267)

"19 Mayıs 1945'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yaptığı konuşmada savaşın zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça ülkenin siyasal ve kültürel hayatında demokrasi prensiplerinin gittikçe daha çok yer alacağını söylemiş ve çok partili siyasal yaşama geçiş için yeşil ışık yakmıştır. Bu gelişmeler ülkedeki muhalefete cesaret vermiş ve Cumhuriyet Halk Partisi içinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan "Dörtlü Takrir" adı verilen bir program hazırlamışlardır"(Akbıyık vd,2004;269) Mecliste önerileri kabul edilmeyen takrir sahipleri 07 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın önderliğinde Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Demokrat Parti ile Cumhuriyet politikalarında farklı bir yol izlenmeye başlanmıştır. 1945-1950 yılları arasında CHP dışında 23 parti kurulmuş, 1945 yılında başlayan çok partili döneme geçiş süreci, 1950 yılında Demokrat Partinin iktidarı ele almasıyla sonuçlanmıştır. (Ertan vd.2011:272) Çok partili hayatın Cumhuriyetin kültür politikalarında bir takım yavaşlamalara yol açtığı düşüncesi bugün bir takım bilim insanları tarafından dile getirilmektedir. 1945 ve 1960 arasındaki dönemin ayrı bir araştırma konusu olması gerekmektedir.

1920-1950 Dönemi Müzik Politikaları

Atatürk'ün Cumhuriyetin fikir temelini Batılılaşmadan ziyade medeniyetleşme olarak düşündüğü bilinir. "Atatürk "medeniyet" kavramını her fırsatta, Türk insanına yönelik olarak varılacak hedef olarak işledi. Buna ulaşmada en büyük vasıtanın da Türk Milli Kültürü olduğunu devamlı tekrarlamıştır"(Yalçın vd,2002;204).

"Güzel sanatlarda başarı, bütün İnkılâpların başarı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazıktır! Onlar, bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır" diyen Atatürk sanata ve müziğe medeniyetleşme yolunda değer verir, tutum ve davranışları ile yön verir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunun 1924'te çıkarılması, 1920'de kurulan ve 1923'te yeniden oluşturulan Milli Eğitim Teşkilatı'nın kurulması ve bu teşkilatın ilköğretimden üniversiteye, halk eğitimi üzerinde yaptığı yenilikler ve çalışmalar Cumhuriyetin Eğitim İnkılâplarının gerçekleşmesi yolunda atılan adımlar olarak görülebilir.

Kültür alanında ise harf inkılâbının yapılması, Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kurulması, Türk Dil İnkılâbının gerçekleşmesi ile pekiştirildi. Güzel Sanatlar alanında ise İnkılâpların gerçekleşmesinde Atatürk'ün sanata ve müziğe verdiği önem damgasını vurur. Müzikte yaşanan gelişimlerin, değişim ve gelişimlerin bizzat içerisinde Atatürk yer alır. "Türk müziğini, batılı müzik ölçü ve aletleriyle geliştirmek ve öğretmek için 1924 yılında Ankara Musiki Muallim Mektebi kurulmuş, 1930'dan sonra İstanbul Belediye konservatuvarı ıslah edilmiş, 1935'de Ankara'da Milli Musiki ve Temsil Akademisi (Konservatuvar) kurulmuştur. Bu çalışmalar sırasında Joseph Marx, Lico Amar, Paul Hindemith, Bela Bartok, Paul Lohman gibi bir çok değerli müzik uzmanları Türkiye'ye davet edilmiştir" (Akyüz vd,2008;266).

Erol, Türk Halk Müziği adının Cumhuriyet'in kültür politikasının bir ürünü olduğunu düşünür ve anlayışın bu müzik türüne devletin müdahalesi olarak görür. 1920'lerden 1950'lilere kadar geçen süreç içerisinde THM'nin Devlet Eliyle İcat edildiğini ve kurumsallaştırılmasını iki maddede açıklar. "1A.Yerel ezgilerin(THM) toplanması, sınıflandırılması 'törpülenmesi' ve özellikle 1940'lı yıllardan itibaren devlet denetimli medya (TRT) yoluyla 'otantik' icranın kurumsallaştırılması ve izler kitleye ulaştırılması. 1B. 1930'lardan itibaren Cumhuriyet'in resmi ideolojisine uygun olarak, toplanan yerel gerecin (THM) hars medeniyet uyarınca Batı sanat müziğinin temel bileşenleri (çalgı, armoni, tür vb) ile sentezlenmesi"(2009;77).

Ayrıca, halkevleri ve radyo bu dönem politikasının bir aracı olarak halk müziği reformunda önemli bir görev üstlenmiştir.(Balkılıç,2009:131)

Akbaba Dergisi ve Araştırmanın Amacı

Cumhuriyet sonrası kültürel alanda yapılan birçok yenilik özellikle çok partili hayata geçiş sürecinde bir takım farklı icraatlar, gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu farklı anlayışlar günün gazete ve dergilerine konu olmuş ve tartışılmıştır.1940 yılında Muzaffer Sarısözen Yurttan Sesler Korosunu kurar ve bu koro ile radyo programlarında halk türkülerinin seslendirilmesine başlanır. Dönemin Radyo dergisinde çıkan yazıda halkın icra edilen müziğe tepkileri dile getirilirken, Yönetken'in yazıları Türk Halkının bu yayınları sevgiyle dinlediği yönündedir. (Balkılıç;2009:168) Dergi ve gazete yazıları toplumun kültürel gelişiminde önemli unsurlardır. Tarihe ışık tutmalarının yanı sıra yazıldıkları günün, dönemin kültürel yapısı, anlayışı ve değerleri üzerine de önemli bilgiler edinilmesini sağlarlar. Bu bağlamda, dergi ve gazete gibi yayınların çeşitli açılardan incelenmeleri, dönem dönem ele alınarak yine çeşitli açılardan değerlendirmelerinin yapılması, hem kültür tarihimize katkı sağlayacak hem de araştırma yapılan alanla ilgili çok değerli bilgiler sunacaktır. Bu düşünceyle ele alınan Akbaba Dergisi, araştırmaya konu olduğu dönemin en önemli siyasi mizah dergisi olarak yayınlanmış, oldukça seviyeli bir üslup içerisinde güncel konuları ele almış, toplumun bakış açısını ortaya koymuştur. Araştırma, dönemin genel görünümüne bir mizah dergisinin bakış açısıyla dikkat çekmeyi amaçlamakla birlikte, dönemin siyasi ve kültürel yapısının karmaşıklığının, çok derin çalışmaları gerektirdiği de ortadadır. Bu nedenle dönem genel özellikleriyle kısaca ele alınmış, bu yapı içerisinde müzikle ilgili çeşitli durumların Akbaba Dergisi'ne yansımaları konu edilmiştir. Çalışma, çok partili hayata geçiş süreci düşünülerek Nisan 1945 ve Mart 1946 tarihleriyle ve bu tarihler arasında yayınlanan Akbaba dergileriyle sınırlandırılmıştır. 19 Nisan 1945, 56. Sayı ile 21 Mart 1946, 104. Sayılar incelenmiş günün karikatürlerine konu edinilen kültürel konular üzerinde durulmuştur.
19 Nisan 1945 yılındaki Akbaba dergisinin künyesi şu şekildedir.

AKBABA
PERŞEMBE GÜNLERİ ÇIKAR, SİYASİ
MİZAH MECMUASI
İDAREHANE
İstanbul, Ankara Caddesi, No.47
Telefon: 22129
ABONE
Türkiye'nin her tarafı için:
Seneliği 1000, altı aylığı 500,
Üç aylığı 250 kuruş. Yabancı memleketlere:
Seneliği 2000, altı aylığı 1000,
Üç aylığı 500 kuruş.
19 Nisan 1945 Perşembe
Sayı 56
20 Kuruş

Yusuf Ziya Ortaç'ın başyazarlığını yaptığı, dergi; güncel konulara değinilen, içerisinde karikatürlerin, fıkraların, haberlerin, şiirlerin, hikâyelerin yer aldığı dönemin siyasi dergilerindendir. 1945 Nisan ve 1946 Mart dönemi incelendiğinde en çok konu edilen gelişmelerin, II. Dünya savaşı, çok partili hayata geçiş, zeytinyağı kıtlığı ve karaborsacılar olduğu görülmüştür.

Dergide güncel olayların yanında, kültürel gelişmelere de yer verilir ve ciddi eleştirilerde bulunulur. Örneğin 60. sayıda yer alan karikatürde kürsüye çıkan genç şair;

"Ben aruz bilmem, ben hece bilmem, ben kafiye bilmem, ben imla bilmem" derken, dinleyici***; " Amma kıymetli genç ha, ne kadar çok şey bilmiyor"*** diyerek resmedilir.

62. sayıda ise iki baba şöyle sohbet eder.

-Bizim oğlan yeni şairlerden oldu
-Vah vah. Okuyup yazmaya hevesi yok demek"

Yine aynı sayıda "Alaylar" başlığı altında Alaturka bir konser şöyle anlatılır.

İstanbul Konservatuvarının alaturka saz heyeti, A ve B takımları bir arada olarak mevsimin son konserini, Sultani Yegah faslından verdi. Dinleyiciler o kadar iştahlı idiler ki, yer temin edebilmek için hava parası vermek arzusunu gösterenler bile vardı. Bu konserde göze çarpan noktalar şunlardı:

1- ***Osman Şevki Uludağ, daha evvelki yazılarında kendisine davetiye gönderilmediğinden şikayet ettiği halde yine yollanmamış olacak ki, salonda görülemedi.***
2- ***Bayan Hadiye, konserin birinci kısmında viyolonsel, ikinci kısmında ise kemençe çalarak iki telde oynayan bir cambaz olduğunu ispat etti. Klasik musikinin böylece modernize edilmesine cidden hayran kaldık.***
3- ***Bayan Âkileye iki sepet çiçek, Safiye'ye ise mütevazi bir buket gönderilmişti. Seyircilerimiz hiç de nazik değillermiş. Seyirciler diyoruz, zira konserin dinlendiğine kati bir delil söylenmese de halkın birbirini seyretmekle vakit geçirdiği muhakkaktır.***
4- ***Safiye abla iki kere notalarını yere döktü ve (maazallah) beyninde damar çatlaması tehlikesine rağmen Kemal Niyazi Seyhun bunları topladı. Bayan Safiye bir kere de söylediği şarkının güftesini unuttuğundan kemençeci bayan Hâdiye ye epey ecel teri döktürdü. Doğrusu şarkının yarıda kalması ihtimali bazı seyircileri de ürkütmedi değil.***
5- ***Konservatuvarın hâlâ ehliyetli bir hademe yetiştirememiş olması sanatkârların kedi yavrusu gezdirir gibi sandalye taşımalarından anlaşıldı.***
6- ***Başkaca bir vukuat olmadı (dinleyicilerin bazen şarkılara ve hatta taksimlere(!) refakati, ayakla tempo gibi ahvali âdiyeden olanlar hariç)***

Burada ilk dikkati çeken halkın sanat olaylarına olan ilgisidir. Bununla birlikte, sanatı bir eğlence aracı olarak gördükleri de söylenebilir. Klasik musikinin modernize edilmesi tartışmaları buraya da yansımıştır. Klasik müziğin sahne disiplininden yoksun bir yapısı olduğu da burada ciddi bir şekilde eleştiri konusu olmuştur.

Aynı sayıda Cemal Reşit Rey şöyle fıkralaştırılır.

Oda Musikisi

Cemal Reşit Rey yataklı vagonda Anakara'ya gidiyordu. Kompartımanda hayranlarından bir zatla beraberdi. Geç vakte kadar konuştuktan sonra, uyumak üzere şöyle bir uzandı. Bir saat sonra, komşusu horul horul horlamaya koyulunca, Cemal Reşit onu uyardı:

-Pardon, dedi, şey, söylemeği unutmuşum, bendeniz oda musikisinden hoşlanmam

63. Sayıda ise devrin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Amerika'daki Özgürlük Heykeli'ne benzetilerek elinde bir meşale ile resmedilir.

64. Sayıda çok partili hayata geçiş koro şefi ve şarkı söyleyen milletvekilleri olarak resmedilir.
(Resim 1)

Milletvekilleri
-Bir gönülde iki sevda olamaz
Aaaaah……Olamaz

67. Sayıda iki genç bayan sahilde güneşlenmekte ve sohbet etmektedirler. Amerikan filmlerine ve hafızlığa bir gönderme yapılır.

-Bizim Ayten, Amerikan filmlerindeki bütün şarkıları bir dinleyişte ezberliyor…
-Elbet ezberler, babası hafızmış!...

Sayı 79'da ise eski ile yeni arasında ki farkı hatırlatmak için o hafta Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir karikatürden yararlanılmış. Ne idi…. Ne oldu…vurgulamasıyla resmedilen olayda eskiden zorla okula giden ve fesli iki kişi tarafından götürülen bir çocuk, derginin yayınlandığı tarihte ise anne ve babası tarafından sıkıca tutulan ama okula koşmak isteyen bir çocuk tasvir edilir.

83. Sayıda ise TRT'den istifa eden Türk Sanat Müziği sanatçıları resmedilir. (Resim 2)

Alaturkacılar- Turnam, turnam…Ben buralarda durmam!.. Demektedirler.

Sayı 87'de ise o devirde sıkıntı çekilen üniversite hocalarına gönderme yapılmıştır.

Rektör - Ilim uğruna bir lokma, bir hırkaya' razı profesörler, doçentler alınacaktır •••İsteklilerin Üniversite' ye başvurmaları ilan olunuuur! ••

88. Sayıda ise, Dil Meselesi başlığı altında Turhan Selçuk tarafından bir balerin resmedilir ve iki kişi konuşur:

- Üstat bu "balet" kelimesi de Türkçe midir acaba?
-Elbeeet...Baksana: "bal" ve "et" ten mürekkep!...

93. Sayıda ise zamanın milletvekili alaycı bir şekilde karikatürize edilir. Elinde puro olan ve bir şekilde zengin ve elit bir kişi olarak resmedilen milletvekilinin yanında kara bir kedi'nin olması, Radyo'dan çıkan ses ifade edilirken davul ve zurna çalan tiplerin resmedilmesi, derginin-dönemin en ilgi çeken karikatürlerinden.

Milletvekili şöyle demektedir. (Resim 3)
-İşte istediğimiz musiki

Bu karikatür aynı zamanda dönemin kültür ve müzik politikalarının içerisinde olduğu durumu çok açık olarak yansıtmaktadır. Karikatür; kültürel değişimin toplum ve bireyler arasında ortaya çıkardığı karmaşık duygular yansıtır. Davul, zurna, halk çalgıcısı tiplemeleri ve varlıklı bir görünüm çizen milletvekili görünümü kendi içerisinde de bir paradoks yaratmaktadır.

95.sayı ise dönemin siyasi gelişmelerini anlayabilmek için fırsat yaratmaktadır. Demokrat Parti'ye geçmek isteyen T. Rüştü Aras elinde bir müzik aleti Demokrat Parti önünde serenat yapmaktadır.

Aras'ın sözleri şöyledir..

Tevfik Rüştü Aras:
Acaba şen misin,

kederin var mı ?
Ne kadar dertliyim,
haberin var mı ?
Bana da koynunda
bir yerin var mı ?
Ne kadar dertliyim,
haberin var mı ?

96. Sayıda ise öğretmenler Orkestrasına gönderme yapılır. Bugün; ancak Ankara'da görebildiğimiz Öğretmenler Orkestrası'nın o zamandan bugüne sayılarının yüzlerce olması gerekmiyor muydu diye sormamak elde değil..

Orkestrayı dinleyen iki kişi aralarında konuşur.

-Ne tuhaf şey .. Hepsi- zil çalıyor!
-Elbet ... Öğretmenler:-"orkestrası bu ı..

97. sayıda yer alan karikatürde "yeni zengin" Turhan Selçuk tarafından karikatürize edilir. Yeni zengin bir ressamın yanına gider ve resim almak ister. Tabloda bir koyun figürü vardır. Yeni zengin'in sözleri tarih boyunca duyulabilecek türdendir.

Yeni Zengin
- ***Üç yüz liramı?..İnsaf be!...Daha geçen kurban bayramında çiftini seksen liraya aldım!..***

Derginin 99. Sayısında yer alan Yusuf Ziya Ortaç'a ait yazı o dönemin kültürel değişimindeki çalkantıları açıklaması bakımından son derece önemlidir. Yobaz başlığını taşıyan yazı aynen aktarılmıştır.

YOBAZ

Yobaz eskiden sarıktı. Şimdi hamiyettir, merhamettir, fazilettir. Bazı Avrupa, hatta Amerika olduğunu da görürsünüz:
İşte bir demokrasi yobazı, işte bir kominist yobazı, işte bir… Saymağa hacet var mı? Günde kaç tanesinin elini sıkıyoruz!
Dün bunlardan biri, İstanbul operasının henüz ilk taşı konmadan temeline, kalemini uzatıp iki üç damla mürekkep siydi:
-Opera değil, mektep'..Opera değil, hastane--
Kara Mustafa paşa Viyana'yı kuşatmıştı. Ölüm kalım günleri yaşıyordular. Şehirde, Türk atlarının kişnemesi duyuluyordu. Düşman ordular kumandanı Starhemberg kıral Leopold'3 e şu mektubu yazıyordu:

Sadık tebaanız, büyük acılar çekmektedir. Aç kaldıkları, ışıksız kaldıkları oluyor. Fakat hiçbir gece operasız kalmıyorlar haşmetmeap!
Bu mektubun yazılışından iki buçuk asır sonra, ilk Türk operasının planları çizilirken, bir milleti yalnız çocuklardan, yalnız hastalardan ibaret sanan yobaz hakimiyet, dişlerini, tırnaklarını, yumruklarını sıkmış, haykırıyor:
-Opera değil, mektep!...
Opera değil, hastane!..Hamiyet, bazı hamiyetsizlik kadar iğrenç oluyor!..

Tarihi tespit edilemeyen bir sayıda ise, kültür politikaları ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Kültür Bakanlığı'nın Türk Müziği Plakları yaptırıp halka ucuz satmayı planlaması yamalı elbiseler giyen bir köylünün plaktan şu hecelerden oluşan müziği dinlediği haliyle resmedilir. (Resim 4)

UYU EEEEYYYYY
TIFLI MELİKSÂANIM UYUUU

Sonuç ve Tartışma

İnsana ait hemen her unsur belli bir değişim ve dönüşüm içindedir ve bu "bilgi çağı" olarak adlandırılan 21. Yüzyılda daha bir hız kazanmıştır. Çok değil 30-40 yıl önce mektup yolu gözlerken, bugün aynı anda onlarca kişi ile iletişime geçebilmekteyiz. Dün sevdiğimiz bir sanatçının kasetini alabilmek için kuyruğa girerken ve bazı yerleşim yerlerinde aylarca beklemek gerekirken, bugün bir tık'la (güncel bir deyim) elimizin altında ve hemen kulaklarımızda buluveriyoruz şarkılarını. Bu değişimin en hızlı yaşandığı alan hiç kuşkusuz kültür ve kültürün en önemli unsuru müziktir. Kültürel değişim, teknolojinin lokomotifliğinde, hiçbir çağda yaşanmadığı kadar büyük bir hızla yaşanmaktadır. Üreten, icra eden ve dinleyen üçgeni dışında, eğitimden ekonomiye, bireysel ve toplumsal ilişkilerden, kültürel yaşantıya hayatın hemen her alanında etkin bir rolü olan müzik üzerine tartışmalar, kültürün önemli bir boyutu olması ve yaşamın vazgeçilmezleri arasında yer alması nedenleriyle, hiç bitmeyecektir.

Müziğin estetik, psikolojik, felsefi, tarihsel, kültürel, eğitimsel vb. birçok boyutunun özellikle de "toplum ve müzik" ve bu konu dâhilinde ki tüm konu ve alanlar üzerinde düşünülmeye, tartılmaya, araştırılmaya, önermeler çıkarılmaya devam edilecektir.

Bu araştırma özellikle Cumhuriyet sonrası dönemi incelemek, "mikro" bir yaklaşımla 1945-46 dönemi üzerinde durularak kültür, sanat ve müzik üzerine bir inceleme yapmak, konuya ilişkin derlemeler yaparak günümüz çalışmalarına fikir verebilmek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışma sürecinde ve sonucunda görülmüştür ki bazı tartışmalar bugün bile devam etmektedir. Müzik türleri arasındaki çatışmalar, kültür politikaları, cumhuriyet ilkeleri, müzik ve kültür ilişkisi, müzik ve siyaset ilişkisi, Partiler ve müzik politikaları**,** resim, edebiyat gibi sanata ilişkin tartışmalar güncelliğini sürdürmektedir. 12 Ekim 1998 tarihli Yeni Yüzyıl Gazetesindeki karikatür (Resim 5) ve 19 Temmuz 2009 tarihli penguen dergisinde yer alan karikatürler sanki bu düşünceyi doğrular nitelikte değil midir?

Yine Muammer Sun'un 1969 yılında kaleme aldığı ve ülkemizin kültürel yaşantısı üzerine manifesto niteliğindeki "*Türkiye'nin Müzik-Kültür-Tiyatro Sorunları"* adlı kitabını tekrar yazmaya başlasak büyük bir ihtimalle benzer sorunlarla karşılamayacak mıyız? Örneğin sorunlardan biri hala yöneticilerin ve öğreticilerin niçin öğrenci yetiştirdiklerini düşünmeyişi" (Sun, 1969:101) midir? Yine Fazıl Say bugün bile popüler kültürle ve popüler kültürün en önemli işbirlikçisi Arabesk" oluşumla savaşmıyor mu? Ve haklı olarak sormaya ve yapılan onca güzel çalışmanın hala arzu edilen düzeye ulaşamadığına sitem etmeye devam ediyor. Çağımızın 74 piyanisti arasında hiçbir Türk piyanistin olmamasına ironik bir düşünce geliştiriyor "Türk devleti yarım yüzyıllık önemli bir yatırımının karşılığından yoksun bırakılmıştır. Ne diyelim? İnşallah bir dahaki sefere 21. Yüzyıla" (Say, 2000:133)

Okullaşmadan, eğitimde kullanılan programlara, hükümetlerin kültür ve sanat programlarından, yazılı ve görsel basına, halkın eğitiminden eğiteceklerin eğitimine bir çok konuda dünü, bugünü ve yarını düşünerek çalışmalı, üretmeli ve sergilemeliyiz.. Müzik üzerine düşünce geliştiren bilim ve sanat adamları, müziğin toplum için hayati bir öneme sahip olduğunu unutmamalı, gereksiz tartışmalar yerine Türk müzik kültürünü geliştirmenin yolları üzerinde tartışmalıdırlar.

Müziğin bu anlamda toplum üzerindeki gücü ve etkisi daha fazla üzerinde durulmasını gerektirmektedir ve bu önemle yapılan çalışmaların geçmişin de yol göstericiliğinde geliştirilmesi umulmaktadır.

Resim 1.

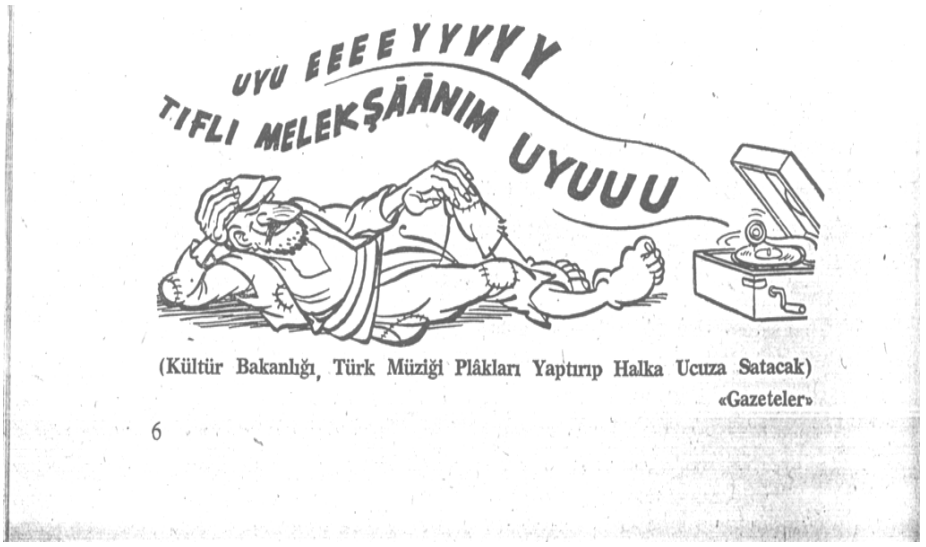
Resim 2.

Resim 3

Resim 4.

Resim 5.

Yeni Yüzyıl, 12 Ekim 1998

KAYNAKÇA

AKBIYIK, Y. Vd.(2004). Türkiye Cumhuriyeti Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, Bolu

AKYÜZ,Y.(1994). Türk Eğitim Tarihi, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul

AKYÜZ, Y. ve Diğerleri(2008)"Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ayraç Kitapevi, Ankara.

ALPAGUT,U. (2010).Müzik Sorunlarına Bakışta Atatürk'ün İzleri. Bilim Kitabevi. Ankara.

ARACI, E. (2006). Donizetti Paşa Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu.Y.K.Yay.İstanbul.

BALKILIÇ,Ö. (2009). Cumhuriyet, Halk ve Müzik. Türkiye'de Müzik Reformu 1922-1952. Tan Yay.Ankara.

BİROL, B., (2002) "Toplumsal Yapılanmayla Kültürel ve Müziksel Gelişim Arasındaki İlişki", Türkiye'de Müzik Sempozyumu, Sevda Cenap And Vakfı Yayınları, Ankara.

BUDAK,O.A.(2006) Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi.phoenix yay.Ankara.

CAN, S. (2001). "Halk Eğitiminde Sosyal ve Kültürel Etkinliklerin Rolü", Ülkemizde Halk Eğitiminin Amacı, Önemi ve Gerekliliği Sempozyumu, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

EROL, A., (2009). Müzik Üzerine Düşünmek, Bağlam Yayıncılık, İstanbul

EROL, L., (2002) "Anadolu Tarihsel Müzik Kültürü Birikiminin AB Süreci İçin Anlamı", Türkiye'de Müzik Sempozyumu, Sevda Cenap And Vakfı Yayınları, Ankara

ERTAN,T.F.vd.(2011)Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Siyasal Kitabevi.Ankara.

FICHTER, J.H., (2002). Sosyoloji Nedir?, Cev: Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara

FUBINI, E., (2004). Müzikte Estetik, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara

GÖKÇE, B., (2004). Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yayınevi, Ankara

GÜNAY, E., (2006) "Müzik Sosyolojisi" Bağlam Yayınları, İstanbul

GÜVEN, S., (1999).Toplumbilim, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa

GÜZEL, S., (2000). Dönüşüm, ve TRT Yayınları, CD 1, Ankara

KAFESOĞLU, İ.(1984). Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul

KURAN, E.(1997). Türk Çağdaşlaşması, Akçağ Yayınları, Ankara

SAĞLAM,A.(2009) Türk Musiki/Müzik Devrimi. Alfa Aktüel Yay.Bursa.

SAY, F. (2000) "Uçak Notları" Müzik Ansiklopedisi Yayınları" Ankara

SUN, M. (1969) "Türkiye'nin Müzik-Kültür-Tiyatro Sorunları", Kültür Yayınları, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara

TEZCAN, M.(1988). Eğitim Sosyolojisi, Bilim Yayınları, Ankara

UÇAN, A. (1996). İnsan ve Müzik, İnsan ve Sanat Eğitimi, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara

UÇAN, A., (2002)."Yirminci Yüzyılın Başında Türk Müzik Kültürünün Uygarlık Temelleri", Türkiye'de Müzik Sempozyumu, Sevda Cenap And Vakfı Yayınları, Ankara

YALÇIN, D. Ve Diğerleri(2002). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

SOSYAL ÖĞRENME TEORİLERİ IŞIĞINDA YASADIŞI GÖÇ VE ETKİLERİ

Hanifi SEVER
Komiser, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Doktora Öğrencisi,
hanifisever@yahoo.com

ÖZET: Göçün günümüzde dünyanın en büyük sorunlarından biri haline gelmesine neden olan pek çok etken bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri; ekonomik eşitsizlik, devletlerin vatandaşlarının can güvenliliğini sağlayamaması, siyasi çalkantılar ve şiddet eylemleri olarak sayılabilir. Kaynak veya hedef ülke olsun ya da olmasın, tüm devletleri zor durumda bırakan yasadışı göç, yasadışı göçmen ve mülteci sorunlarına hem ulusal, hem de uluslararası alanda çözüm arayışları sürmektedir. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti topraklarına yasadışı yollardan giriş yapan ve İstanbul ilinde yakalanan Asyalı yabancı uyruklu şahısların sosyo-ekonomik profillerinin ortaya konulmasına gayret edilmiştir. Bu kapsamda, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü Takip Kontrol Büro Amirliği'nde sınır dışı edilmek üzere bekletilen 18-50 yaşları arasındaki Afganistan, Bangladeş ve Pakistan uyruklu yasadışı göçmenlere yarı yapılandırılmış bir anket uygulanarak, söz konusu kişileri göçe iten nedenler ve gidilmek istenen hedef ülke araştırılmıştır. Böylelikle, sosyal öğrenme teorisi ile yasadışı göçmenler arasındaki bağıntının ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yasadışı Göç, Göçmen, Mülteci, Sosyal Öğrenme Teorisi

ILLEGAL MIGRATION AND ITS EFFECTS IN THE LIGHT OF LEARNING THEORIES

ABSTRACT: There are many factors that make "migration" become one of the biggest problems of the contemporary world. The most significant ones of these factors are economic inequality, states' incompetence in securing their peoples lives, political turmoil and acts of violence. No matter they are the source or target countries, all nations are in search of possible national and multinational solutions against the issue of illegal migration, illegal immigrant and refugee that chronically delivers great deal of problems. In this study, introducing the socio-economic profiles of the Asian originated foreigners that entered Turkey illegally and arrested in Istanbul was aimed. To this end, Afghan, Bangladeshi and Pakistani illegal immigrants of ages 18 to 50 who are kept for deportation at Istanbul Foreigners Department Pursuit and Control Bureau were interviewed. To find out the reasons of illegal migration and the target countries, a semi-structured questionnaire was used during the interviews. Thus, it is aimed to show the relationship between learning theory and illegal immigrants.

Keywords: Illegal Migration, Immigrant, Refugee, Learning Theory

GİRİŞ

Günümüzde göçün dünyada büyük bir sorun haline gelmesine neden olan pek çok etken sayılabilir. Bunlardan en önemlileri; ekonomik eşitsizlik, devletlerin vatandaşlarının can güvenliğini sağlayamaması, siyasi çalkantılar ve şiddet eylemleri olarak sayılabilir. Bu durumdaki insanlar, daha iyi bir yaşam arzusuyla göç edebilmektedirler.

1990'larda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile ortaya çıkan yeni Avrasya haritası ve bu haritada yer alan yeni ülkeler, Avrupa'ya yönelen göç hareketlerinde önemli bir yer tutmuştur. Günümüzde, özellikle soğuk savaş döneminde yıllarca yoksulluğa mahkûm kılınan Asya'daki pek çok insan, daha iyi bir yaşam amacıyla hayat standartlarının yüksek olduğu gelişmiş ve güvenli ülkelere yasal ya da yasadışı yollardan göç etmektedirler.

Yasal ya da yasadışı yollarla gerçekleştirilen göç sadece bireyleri değil, devletler ve uluslararası örgütler olan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatını da etkilemektedir. Özellikle gelişmiş Avrupa ülkeleri, zenginliklerinin bedelini göçe hedef olarak ödemektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iş gücü ihtiyacı nedeniyle yasal olarak göçmen kabul eden gelişmiş ülkelerde zamanla meydana gelen doygunluk, müteakip dönemlerde yasadışı göçü tetiklemiştir. Yasadışı göç ise bu ülkelerde toplum düzeninin etkilenmesine sebep olmaktadır.

Yasadışı göç ayrıca, 'göçmen kaçakçılığı' yapan suç organizasyonlarının etkinlik kazanmasına da zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda, yasadışı göç ve göçmen kaçakçılığı ile mücadele konularında çalışmalar yapılması önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın amacı; yasadışı yollarla yapılan sınıraşan göçün sosyal öğrenme teorilerinin açıklanmaya çalışılmasıdır. Böylelikle diğer suçlarda olduğu gibi yasadışı sınır ihlalleri suçunun da temel dayanak noktasının sosyal öğrenme teorileri olabileceğinin açıklanması hedeflenmektedir.

YASADIŞI GÖÇÜN NEDENLERİ

1- Ekonomik Sebepler: Şehirleşmenin göç üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. 18. ve 19. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki şehir bölgelerinin hızla gelişmesi, bu şehirlerin nüfuslarında da hızlı bir artışa sebep olmuştur (Greenwood ve Hunt, 2003:3). Yani, şehirlerin ekonomik olarak büyümesi, ülke içi ve devamında uluslararası nüfus hareketlerini derinden etkilemiştir.

Weber'in siyasal kapitalizm, erken kapitalistlerin ise ticaret kapitalizmi olarak adlandırdıkları merkantalizm, kapitalizmle birlikte doğmuştur (Talas, 1972:2; Kazgan, 1991:28; Hamitoğulları, 1982: 2). Merkantalizm ile birlikte nüfus, kentleşme, ticaret, sanayileşme ve teknolojide gelişmeler meydana gelmiştir.

Avrupa'da iktisadi gelişmelerin yaşandığı bu dönemdeki nüfus artışı daha önceleri hiç olmadığı kadar yükselmiştir. Buna 18. ve 20. yüzyıllar arasındaki nüfus tahminleri ve sayım sonuçları örnek olarak verilebilir (Torun, 2003:52).

Yıl	Avrupa Nüfusu	Yarım Yüzyıl Süresince Artış
1750	140.000.000	----
1800	188.000.000	%36
1850	266.000.000	%40
1900	401.000.000	%50
1939	540.000.000	%35 (39 yılda)

Tablo 1: 1750-1939 yılları arasında Avrupa'da Yaşanan Nüfus Artışı (Heaton, 2005: 2)

Sanayileşme ile birlikte nüfustaki büyük artışlar Tablo 1'de görülmektedir. Günümüzde her yıl ortalama 500.000 yasadışı göçmenin sadece Asya kıtasından sanayileşmiş zengin Avrupa ülkelerine akın ettiği dikkate alındığında (İçli ve Sever, 2007), 1750-1939 yılları arasında gelişen sanayileşme ile birlikte ihtiyaç duyulan iş gücü ve buna bağlı olarak, nüfus artışı daha iyi anlaşılabilir. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı sonunda milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine rağmen, Avrupa'da 1900 ile 1939 yılları arasındaki nüfus artışının önceki dönemlerdeki artışa yakın bir seviyede olması dikkat çekicidir.

Belçika ve İngiltere gibi ülkelerde 1939 yılında mil kareye 700 kişi düşmüştür. O dönemde yapılan nüfus sayımları, kentlerde yaşayanların sayısının artmakta olduğunu göstermiştir. 1920'de kentsel nüfus Almanya'da %60'a, İngiltere ve Galler'de ise %80'e ulaşmıştır. Tarımla uğraşan nüfus ise, Almanya'da toplam ücretli işçilerin 1/3 oranına gerilemiştir. İngiltere'de ise bu oran 1/10'un altına düşmüştür. Buna karşın, maden ve imalat sektöründe

çalışanlar, nüfusun 2/5'ine ulaşmıştır. Bu yüzden kentsel nüfus artışı öylesi bir hızla olmuştur ki 19. yüzyılda endüstri kentleri yaklaşık 6 ila 10 kat arasında büyümüştür (Heaton, 2005: 3).

İnsanlar daha iyi bir yaşam beklentisiyle dönemlerin önemine göre az ya da çok göç etmişlerdir. Ekonomik olarak hayatını kazanamayan insanlar, geçmişte olduğu gibi bugün de iş imkanlarının fazla olduğu ülkelerde çalışmak amacıyla göç sürecine dahil olmaktadırlar. Dünyadaki sermaye ve zenginliğin adaletli bir şekilde dağıtılmaması, iş imkanlarının sınırlı olması ve ekonomik açmazların pek çok ülkeyi etkilemesi gibi nedenler insanlarda göç etme arzusu doğurabilmektedir.

2- Sosyal Sebepler: Yerleşik bir düzende ikamet etmekte olan pek çok insan bugün baskı, zulüm ve sosyal haklarının yok sayılmasından dolayı göç etmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından bölgede yaşayan Türkmenlerin pek çoğunun kamuda istihdam edilmelerinin yasaklandığı, kamuda çalışanların ise erken emekli edildiği belirtilmektedir (Sirkeci, 2008:29).

Uluslararası Kriz Grubu'nun (ICG) hazırladığı bir rapor, Irak'lı Türkmenlerin Kerkük civarında Kürtleştirilme politikaları yüzünden evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını, mülklerinin zorla istimlak edildiğini ortaya koymaktadır (ICG, 2006). Sirkeci (2008: 21–22), Türkmenlerin bir kısmının Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'ne katılmaya zorlandıklarını, kabul etmeyenlere ise Arap ve Kürt dükkan sahiplerinin mal satmadıklarını belirtmiştir (Sirkeci, 2008:21–22).

1940 ve 1950 yıllarında Irak'ta yapılan nüfus sayımları incelendiğinde; Türkmenlerin nüfusu 570.000'dir. Bu rakam, o dönemki toplam Irak nüfusunun sadece %9'udur. 1957 yılında bu oran %21,4 olmuştur. Irak'ta son 50 yıldaki büyüme ve nüfus artışı ile 1957 yılındaki nüfus sayımı dikkate alındığında, bugün 2,5 milyonun üzerinde Türkmen'den bahsedilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu rakama çeşitli sebeplerle hayatını yitirmiş olan Türkmenler de dahil edildiğinde, bugün Irak topraklarında ortalama 3 milyon Türkmen'in yaşaması gerekmektedir (Kerküklü, 2004; Sirkeci, 2008:30). Oysaki 1957–1977 yılları arasında Irak'taki Türkmen oranı %21,4'ten, %16,3'e düşmüştür (HRW, 2003:36, ICG, 2006).

Bu haliyle ellerinden bütün sosyal imkanları alınmış insanların göç etmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bugün sadece Irak değil, Afganistan, Pakistan, Afrika ülkeleri ve Doğu Türkistan gibi sorunlu bölgeler de incelendiğinde, göç konusunda sosyal sorunların ne kadar önemli bir yer tuttuğu daha iyi fark edilebilir. Arka planda kalması ve gözlerden kaçırılması açısından özellikle Doğu Türkistan'daki güncel gelişmelere dikkatli bakılmalıdır.

3- Dini Sebepler: Dünya tarihi boyunca gerçek ya da görünürdeki sebebi dini farklılıklar olan birçok savaş yaşanmıştır.

Günümüzde ise dini esasları argüman olarak kullanan her dinden terör örgütleri mevcuttur. Bu açıdan yaklaşıldığında, dinin göç hareketleri üzerinde etkisi olduğu düşünülebilir.

Bugün dünyada ibadetlerini istedikleri gibi yerine getiremeyen, dinlerini temsil edemeyen ve baskı altında tutulan insanların göç ederek iltica başvurusunda bulundukları tespit edilmiştir. İstanbul Emniyet Müdürlüğü İltica Büro Amirliği verilerine göre, sığınmacıların bir kısmı, ülkelerinde dinlerini yaşamak ve yaymak istediklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bundan sebepten ötürü, göç etmiş ve iltica talebinde bulunmuşlardır (Köksoy, 2007: 3-15).

4-Coğrafi ve Ekolojik Sebepler: Bugün dünyada insanların bir kısmı yaşamış oldukları coğrafi ya da ekolojik sorunlardan dolayı göç etmektedirler. Sarp ve geçim kaynaklarının yetersiz olduğu bölgelerden, verimli topraklara uzanma arzusu içindeki insanlık bu hareketini tarih boyunca sürdürmüştür.

Son yıllarda Afrika'da baş gösteren kuraklık, açlık ve salgın hastalıklar yüzünden büyük kaçışlar başlamış, bu göç hareketlerin son durak noktası kimi zaman Türkiye, kimi zaman ise Avrupa ülkeleri olmaktadır.

5-Can Güvenliği: İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek amacıyla, öncelikle yeme içme gibi temel ihtiyaçlarıyla güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak istemektedirler.

İlk insanlar kendilerini vahşi hayvanlara ve diğer kabilelere karşı koruyabilmek için ilkel silahlar geliştirmişlerdir. Zamanla güvenlik ihtiyacının boyutu değişmiş ve günümüz konvansiyonel silahlardan da öte nükleer silahlar, insanların sürekli bir tehdit altında yaşadıkları hissini doğurmuştur.

Günümüz dünyası, bir taraftan demokratik hakların geliştirilmesini tartışırken, öte taraftan savaşlar, siyasal şiddet ve özellikle terör, en istikrarlı ülkeleri bile zorlamaktadır (Hazır, 2001:1). Örneğin günümüzün bitmeyen çatışması 'terörizm' bugün dünyada pek çok insanın yerlerinden edilmesine neden olmuştur.

Terörizm genel tanımıyla; bazı siyasal ve sosyal değişiklikler meydana getirmek için bir korku veya dehşet atmosferi yaratmayı tasarlamış şiddet tehdidi ya da şiddettir (Jenkins, 1990:28). Ya da terörizm, saldırılan veya korkutulan sivil ve masum kurbanlar aracılığıyla hedeflenen daha küçük bir kitleyi yıldırıp korkutarak yasadışı stratejik ve siyasal amaçlarını geliştirmek için bir grubun bilinçli ve planlı bir şekilde şiddet kullanması ya da şiddet kullanma tehdidinde bulunmasıdır (Ergil, 1991:171; Beşe, 2002:23).

Seçim yarışları, lobicilik, protestolar, meşru itirazlar ve hatta sivil itaatsizlikler demokrasinin benimsediği çatışma kalıpları arasındadır (Hazır, 2001:21). Ancak ideolojilerini demokratik çatışmalardan öte silahlı çatışmalarla yaymaya çalışan günümüzün en ciddi sorunu olan terörizm; hem fiziksel, hem de psikolojik yönden devletleri, toplumları ve bireyleri tehdit etmektedir. Pakistan, Afganistan, Irak, Srilanka ve Hindistan gibi ülkelerde yaşanan terör ve şiddet olayları insanların yerlerinden edilerek başka ülkelere göçmelerine neden olmuştur. Demokratikleşme adına gösterilen seçim yarışlarında bile miting alanlarında patlayan bombalar sonucu, siyasi liderlerle birlikte yüzlerce insanın yaşamını yitirmesinin, can güvenliğinden endişe eden insanları göçe teşvik ettiği düşünülebilir.

Terörizme ek olarak; savaşların, etnik temizliklerin, töre ve namus cinayetlerinin de insanları canlarından olma korkusuna ittikleri düşünülebilir. Ayrıca, bugün Afganistan, Irak ve Filistin gibi ülkelerde görülen şiddet olayları ve savaşlar; Ruanda, Kongo ve Somali gibi ülkelerdeki iç savaşlar; İran, Myanmar ve Suudi Arabistan gibi ülkelerdeki sert ve radikal yönetim şekilleri insanlarda canlarının güvende olmadığı hissini doğurmuştur.

Son yıllarda Türkiye'ye yapılan göç hareketlerindeki artışın ise çeşitli tetikleyicileri bulunmaktadır. Türkiye'nin yakın coğrafyasında yaşanmakta olan savaşlar, iç karışıklılar, insanların dini ya da etnik olarak ayrımlaştırılması, kitlesel katliamlar, bombalama olayları, hiçbir yerin güvenli olmadığı hissi ve özellikle "Arap Baharı" ya da "domino etkisi" olarak adlandırılan halk ayaklanmaları neticesinde yüz binlerce kişi göç etmiş ve Türkiye'ye binlerce kişi sığınma talebinde bulunmuştur.

Bütün bu sorunların sonunda da mazlum insanların sırtından geçinmek isteyen organize suç örgütleri de 'umut yolculuğu' adıyla binlerce insanı peşlerinden sürüklemiştir.

Yukarıda sayılan temel faktörler ışığında göç nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

1- Endüstrileşme ve buna bağlı şehirleşme,
2- Kapitalizmin hızla gelişmesi,
3- Gelir adaletsizliği,
4- İş gücü talebi,

5- Siyasi kargaşalar,
6- Ekonomik buhranlar,
7- Dış/iç savaşlar ve terör,
8- Dini sebepler,
9- Göçmen kaçakçılığı şebekelerinin rolü.

SOSYAL ÖĞRENME TEORİSİ VE YASADIŞI GÖÇ

Göç konusu tek başına değerlendirilemeyecek kadar karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Öyle ki göçün nedenlerinin açıklanması ve hedeflerinin belirlenmesi demografi, coğrafya, ekonomi, istatistik, sosyoloji, siyaset bilimi ve fizik gibi farklı bilim disiplinlerinin ilişkisi ile ortaya konulabilir (Bijak, 2006:3).

Birleşmiş Milletler verilerine göre, 2005 yılında dünyada toplam 191 milyon kişi göçmen durumdadır. Bu rakam dünya nüfusunun ortalama %3'ünü karşılamaktadır. Bütün dünyada göç edenlerin sayısı; 2005 yılında 8,7 milyon, 2006 yılında 9,9 milyon ve 2007 yılında ise 12,7 milyon olarak belirtilmektedir (UNODC, 2008).

Ekonomik sebepler ve can güvenliği, iç göçte olduğu gibi, dış göçün de en temel nedenlerinden biridir (Dışişleri Bakanlığı, 1973:3). Ancak, göçü çeşitli yönleri ile ele alan çok sayıda akademik çalışma bulunmasına rağmen (Abadan-Unat ve Keleş, 1975; Abadan-Unat, 2002; Gitmez, 1983; Vassaf, 2002; Sever, 2007; Kaya ve Kentel, 2005), göçün sebeplerini sosyolojik olarak ortaya koyabilecek çalışmalara nadiren rastlamaktayız.

Göç teorileri ışığında, son çalışmaların daha çok dış göç konusu hakkında olmasına karşın, göç teorilerinin hareket noktasının iç göçü tanımlama uğraşı olduğu düşünülmektedir (Kroys ve Okolski, 2004).

Göç ile ilgili yapılacak çalışmaların sadece istatistik odaklı olması belirli sorunları da beraberinde getirmektedir. İstatistik ancak kitleler hakkında bilgi verir fakat belirli kişilerin tavır ve hareketleri hakkında ayrıntılı bir analizi ele almaz. Bu nedenle, sebep-sonuç ilişkileri istatistik yolu ile keşfedilemez (Dönmezer, 1994: 35). Bundan dolayı, göç kavramı ile ilgili doğrudan ve dolaylı olarak sosyolojik kuramları ve görüşleri kullanmak, göç kavramının sebep ve sonuçlarını ortaya koymamız açısından önemlidir.

Yasadışı göç konusu *sosyal öğrenme süreçleri* açısından önemlidir. Göç kendiliğinden fark edilen değil, toplum içinde öğrenilen ve öğretilen bir olgu olarak tanımlanabilir. Sosyal öğrenme sürecinde, arkadaşlar bir rol modeli oluşturabilir. Örneğin, akran grupları, göç etmede enformasyon kaynağı ya da örnek model olabilmektedir (İçli, 2007: 122-123).

Etkileşim yaklaşım ile sosyal öğrenme sürecine aynı çizgide bakıldığında; informel sosyalleşme araçları olan aileler, toplumda önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik davranışla ilgili olarak, aileler, çocukların çalışmaya yönelik tutumlarını ve kariyer süreçlerini etkiler (Bozkurt, 2004:248). Bu yüzden, çocuklar çalışma ile ilgili tutumlarını ailelerinden öğrenebilirler.

Sutherland'in *ayırıcı birleşimler teorisinden* ise; göç ile ilgili çeşitli çıkarımlar yapmak mümkündür. Göç davranışla öğrenilebilir. İnsanlar yasadışı göç rotalarını, bu suça karışmadıkça ve kendinden önce kaçak olarak giden insanlar olmadıkça ya da canlarını kurtarma pahasına komşu ülke sınırına akın etmedikçe öğrenemez. Göç; insanlarda, hayvanlar gibi kalıtımla geçmez (Sever, 2009: 26).

Dünyada göçler neticesinde ağlar oluşmaktadır. Bu ağların kuvvet ve direnç derecesine göre insanların hareket yoğunluğu artmakta ya da azalmaktadır. Ağ teorisi, arkadaşlık ya da aynı kökeni paylaşma gibi unsurlarla desteklenmektedir (Taylor, 1986; Massey vd., 1993). Wilpert (1992:178)'e göre; öncü göçmenler, göç veren ve göç

alan toplumları birbirine bağlayan altyapıları oluştururlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan gelenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar (Yalçın, 2004:50). Bu ağın en önemli rolü çeşitli zorlukları azaltarak (yalnızca maddi değil aynı zamanda psikolojik) kaynak ile hedef ülkeler arasındaki göç akışına yardımcı olmasıdır (Bijak, 2006:6). Gerçekten göç hareketlerinin oluşabilmesi için güçlü ağların varlığı bu olguyu tetikleyebilmektedir.

Yasadışı göç davranışı, samimi gruplar içerisinde cereyan eder. İletişim araçları da yasadışı göçün hızlanmasında önemli bir faktördür. Örneğin kaynak ve hedef ülkedeki tanıdıklar sürekli olarak irtibat halindedir. Bu durum da, bireyin göçü kendilerinden sonrakilere aktardığı yönünde bir işaret olarak gösterilebilir.

Sosyal süreçlerle ilgili son olarak *ayırıcı güçlendirme teorisine* bakacak olursak yine benzer bir tablo karşımıza çıkacaktır. İnsanlar, bir davranış hakkında ne kadar çok olumlu tanıma sahip olurlarsa, o tür davranışta bulunma oranları da o kadar çok olmaktadır (Siegel, 1989'dan aktaran İçli, 2007:122). İnsanların göçe ilişkin olumlu fikirleri, olumsuz görüşlerinden daha fazla olduğunda göç edebilirler. Öyle ki, yasadışı göçmenler suç işlediklerini bilmelerine rağmen başka çarelerinin olmadığını düşünerek bu suçu kendilerince nötralize edebilmektedir.

Yasadışı göçmenlerin profilllerinin ortaya konulabilmesi için Sirkeci 2008'in verileri oldukça önemli bilgileri bünyesinde barındırmaktadır. 2003 yılında Irak'ta başlanan çalışma, güvenlik önlemleri nedeniyle sınırlandırılmış ve rastgele seçilen 1,040 farklı haneden 2,992 kadın ve 2,994 erkek olmak üzere toplam 5,986 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen her üç haneden en az bir tanesinde göç etmiş bir fert bulunmaktadır. Her iki kişiden bir tanesi yasadışı yollardan iltica eden birini tanımaktadır. Ancak %40'tan fazlası yasal yollardan iltica etmeyi düşünmektedir. Örneklem grubunun 1/4'ü birden fazla göç deneyimi yaşamış ve 1/3'ü ise iç göç yaşamıştır. Türkmenlerin %40'ı aile ve dostlarıyla birlikte göç etmiş ve neredeyse yarısının aile ve dostları arkalarından gitmiştir. Böylece yurtlarından kaçış zincirleme olarak devam etmiştir (Sirkeci, 2008:32–36).

Sussex Göç Araştırma Merkezi'nden Black ve ekibinin 2006 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre; gözaltı merkezinde toplam 652 yasadışı göçmenden rastgele seçilen 168 kişinin durumu incelenmiştir. Yasadışı göçmenlere neden İngiltere'ye gelmeyi tercih ettikleri sorulduğunda; %16'sı ailesinin İngiltere'de olduğunu, %5'i ise İngiltere'nin iltica kurallarını beyan etmiştir. Yasadışı göçmenlere kendileri İngiltere'ye gelmeden evvel İngiltere'de tanıdığı arkadaşı ya da akrabası olup olmadığı sorulduğunda; %25'i akrabası olduğunu ve %25'i arkadaşı olduğunu söylemiştir.

Brewer ve Yükseker 2007, çalışmasında Türkiye'de bulunan 133 Afrika kökenli yasadışı göçmen ile görüşme anketi yapmış ve ortaya yasadışı göçmen profili ile ilgili olarak çok ayrıntılı sonuçlar çıkmıştır. 78 erkek ve 55 kadın olmak üzere toplam 133 Afrikalı yasadışı göçmen örneklem olarak kullanılmıştır. Yasadışı göçmenlere neden Türkiye'ye geldikleri, neden bir başka ülkeyi tercih etmedikleri sorulduğunda; %31,3'ü Türkiye'de arkadaşlarının olduğunu, %4,8'i Türkiye'de akrabaları olduğunu, %0,7'si Türkiye sınırlarının geçmesinin kolay olduğunu, %3,4'ü Türkiye vizesinin alınmasının kolay olduğunu, %1,4'ü Türkiye'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne başvurabileceğini duyduğunu, %6,8'i Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmenin kolay olduğunu, %0,7'si Türkiye'de sahte vize ve pasaport sahibi olmanın kolay olduğunu, %1,4'ü profesyonel futbolcu olmayı istediğini, %40,8'i Yunanistan'a giderken kendilerini Türkiye'de bulduklarını ifade etmiştir.

METODOLOJİ

Ülkemize yönelen ya da ülkemiz üzerinden geçerek Avrupa ülkelerine doğru hareket eden ve durağan olmayan Asya kökenli yasadışı göçmenlerin profillerinin ortaya konulabilmesi maksadıyla, İstanbul ilinde yakalanan yasadışı göçmenlere görüşme anketi uygulanmıştır. İstanbul sınırları içerisinde yakalanan Asya uyrukluların sayısı diğer kıtalardan gelenlere göre oldukça fazla olduğundan ötürü, çalışmaya dahil edilen ülkeler Asya'dan seçilmiştir.

Yasadışı göçün yaz aylarında artış gösterdiği düşünüldüğünden; 2008 yılı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü Takip Kontrol Büro Amirliği (Kumkapı) Misafirhanesinde sınırdışı edilmeyi bekleyen Pakistan, Afganistan ve Bangladeş ülke vatandaşları çalışmaya dahil edilmiştir. Filistin, İran, Burma, Hindistan, Çin gibi ülke vatandaşlarının sayılarının oldukça düşük olması nedeniyle çalışmada tasnif dışı tutulmuşladır.

İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü Takip Kontrol Büro Amirliği verilerine göre bahsi geçen üç ayda toplam 815 yasadışı göçmen yakalanmıştır. Bunlardan 396'sı Pakistan, 160'ı Afganistan ve 50'si Bangladeş uyrukludur.

Çalışmaya, 18 ile 50 yaş arasında, gönüllü olanlar ve 2008 yılı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında yakalananlar dahil edilmiştir. Kadın göçmenlerin sayısı düşük olduğundan araştırma kapsamına dahil edilememiştir.

262 kişiye yüz yüze görüşme tekniğiyle 58 soruluk bir anket uygulanmıştır. Dil sorunu yaşandığından dolayı; anket çalışmasında anadili Urduca, Farsça ve Bengalce olan 6 tercümandan yardım alınmıştır.

Anket sorularının hazırlanması sürecinde, daha önce yapılmış çalışmalardan ve alanda çalışmakta olan uzman kişilerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Anket soruları oluşturulurken, yasadışı göçmenlerin sosyo-ekonomik profillerinin ve göç etme nedenlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

BULGULAR

Ülkesi	**n**	**%**
Pakistan	108	41,2
Afganistan	110	42,0
Bangladeş	44	16,8
Toplam	262	100,0
Nerede yaşadığı		
Köy	132	50,4
Kasaba	49	18,7
Şehir	81	30,9
Toplam	262	100,0
Yaşı		
18-24 yaş	139	53,1
25-31 yaş	94	35,9
32 yaş üstü	29	11,1
Toplam	262	100,0

M±SD	25,4± 5,05	
Eğitim durumu		
Cahil	34	13,0
Okuryazar	25	9,5
Ilkokul	83	31,7
Ortaokul	94	35,9
Lise	25	9,5
Üniversite ve üstü	1	,4
Toplam	262	100,0

Tablo 2: Örneklemin Genel Özellikleri

Örneklem olarak seçilen 262 Asyalı yasadışı göçmenin %41,2'si Pakistan, %42'si Afganistan ve %16,8'i ise Bangladeş uyrukludur.

%50,4'ü ülkesinde köyde, %18,7'si kasabada ve %30,9'u şehirde yaşamaktadır. Örneklem grubundaki bireyler en küçük 18, en yüksek 48 yaşındadır. Yaş ortalaması ise 25,4± 5,05'tür. Örneklemin %53,1'i 18 ile 24 yaş arasındadır. Toplamın yarısından fazlası ilkokul ve ortaokul mezunudur

Daha önce göç ettiği ülkeler*	n	%
İran	21	42,9
Birleşik Arap Emirlikleri	12	24,5
Pakistan	1	2,0
Hindistan	4	8,2
Suudi Arabistan	1	2,0
Irak	1	2,0
Hindistan, İran, Pakistan ve Afganistan	9	18,4
Toplam	49	100,0
Daha önce yurt dışına kaçak giden yakını		
Arkadaş	187	78,9
Akraba	50	21,1
Toplam	237	100,0
Daha önce Türkiye'den sınırdışı edilme durumu		
Evet	69	26,3
Hayır	193	73,7
Toplam	262	100,0

Tablo 3 : Örneklemin Genel Özellikleri 2

Örneklem grubunun %18,7'si daha evvelden bir başka ülkeye göç etmiştir. Bu göçmenlerin %42,9'u İran, %24,5'i ise daha önceden Birleşik Arap Emirliklerine gitmeyi tercih etmiştir. Bütün örneklemin %90,1'inin bir tanıdığı yurt

dışına kaçak olarak gitmiştir. %78,9'unun arkadaşı, %21,1'inin akrabası halen yurt dışındadır. Yasadışı göçmenlerin %26,3'ü daha önce Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yakalanmış ve sınırdışı edilmiştir.

Göçe teşvik eden etken	n	%
Ülkesindeki arkadaş	61	23,3
Eş	47	17,9
Yurt dışındaki tanıdık	68	26,0
Ülkesindeki akraba	20	7,6
Ülkesindeki tanıdık	3	1,1
Medya	18	6,9
Yurt dışındaki arkadaş	13	5,0
Yurt dışındaki akraba	8	3,1
Kendisi	24	9,2
Toplam	262	100,0
Hangi ülkeye gitmek istediği		
Yunanistan	78	29,8
İtalya	44	16,8
Fransa	24	9,2
İngiltere	25	9,5
İspanya	14	5,3
Almanya	16	6,1
Suudi Arabistan	8	3,1
Türkiye	53	20,2
Toplam	262	100,0
Yurt dışında kendisine iş bulacak olan		
Arkadaşı	143	54,6
Kendisi	42	16,0
Akrabası	37	14,1
Kaçakçısı	40	15,3
Toplam	262	100,0

Tablo 4 : Örneklemin Göç Hareketi

%26'sı yurt dışındaki tanıdıkları (yurt dışındaki tanıdıklara arkadaş ve akrabaları da eklediğimiz zaman oran %34,1 olmaktadır), %23,3 ile ülkesindeki arkadaşları vasıtasıyla göç etmeye karar vermektedir. Dahası, %17,9'unun eşleri göçe teşvik etmiştir. Göç etme konusunda, kaçakçıların medya kuruluşlarında ilan vermesi ve insanları yasadışı olarak göç etme sürecine çekmeleri oldukça ilginçtir.Örneklemin %76,7'si Avrupa Birliği ülkelerine gitmek istemektedir. Yunanistan %29,8 ile göçmenlerin tercih ettiği ilk ülkedir. %54,6'sı arkadaşları vasıtasıyla, %16'sı kendi imkanlarıyla, %15,3'ü ise kendisini hedef ülkeye götüren kaçakçısı vasıtasıyla iş bulacağını söylemiştir.

Kaçakçı ile nasıl irtibata geçtiği	**n**	**%**
Arkadaşı vasıtasıyla	173	66,0
Kendi başına	33	12,6
Akrabası vasıtasıyla	56	21,4
Toplam	262	100,0

Tablo 5: Örneklemin Kaçakçı irtibatları

%66'sı ülkelerindeki insan kaçakçılarıyla bir arkadaşı aracılığıyla irtibata geçtiğini belirtmiştir.

Eğer yakalanmasaydı hedef ülkede nasıl bir işte çalışmak istediği	**n**	**%**
Çok paralı her iş	26	9,9
Suç olmamak kaydıyla her iş	231	88,2
Fikri yok	5	1,9
Toplam	262	100,0
Hedef ülkede aile kurma ya da ailesini hedef ülkeye transfer etme isteği		
Evet	76	29,0
Hayır	179	68,3
Fikrim yok	7	2,7
Toplam	262	100,0
Bir tanıdığının kaçak olarak göç etmesini isteme		
Evet	70	26,7
Hayır	184	70,2
Fikrim yok	8	3,1
Toplam	262	100,0

Tablo 6 : Örneklemin Geleceğe Dair Planları

Örneklemin %88,2'si suç olmamak kaydıyla her işte çalışmayı tercih etmektedir. %9,9'unun ise seri şekilde para kazanmak adına her türlü işi kabul etmeye hazır olduğunu belirtmiştir.

Ankete katılan örnekleme ucu açık olarak hangi meslek kolunda çalışmak istedikleri sorulduğunda %66'sı fikrinin olmadığını belirtmiş, %17,6'sı ise inşaat işçiliğini tercih etmiştir. %68,3'ü hedef ülkede bir aile kurmayı ya da ülkesindeki ailesini yanına almayı düşünmediğini belirtmiştir.

Göç etmeye teşvik eden	**Pakistan**		**Afganistan**		**Bangladeş**			
	n	%	n	%	n	%	p	X^2
Ülkedeki arkadaş	27	25	21	19,1	13	21,3	0.000	100,76
Eş	6	5,6	24	21,8	17	38,6		
Yurt dışındaki tanıdık	31	28,7	31	28,2	6	13,6		
Ülkedeki akraba	16	14,8	4	3,6	-	-		
Ülkedeki tanıdık	4	2,8	-	-	-	-		
Medya	2	1,9	16	14,5	-	-		
Yurt dışındaki arkadaş	13	12	-	-	-	-		
Yurt dışındaki tanıdık	8	7,4	-	-	-	-		
Kendi	2	1,9	14	12,7	8	18,2		

*satır yüzdeleri alınmıştır.

Tablo 7 : Örneklemin Ülkesine Göre Göçe Teşvik Eden Kişi Karşılaştırması

Pakistan uyrukluların %48,1'i yurt dışında olan bir kişinin, Afgan uyrukluların %28,2'si yurt dışındaki tanıdıklarının ve %21,8'i eşlerinin, Bangladeş uyrukluların %38,6'sı eşlerinin ve %21,3'ü ise ülkelerindeki arkadaşlarının kendilerini göç etmek için teşvik ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Afganistan'da medya kuruluşlarınca insan kaçakçılığı reklamlarının yapıldığı ve örneklemin %14,5'inin bu sayede teşvik edilmesi oldukça dikkat çekicidir.

Daha önce göç etme durumu	**Evet**		**Hayır**			
	n	%	n	%	p	X^2
Pakistan	12	11,1	96	88,9	0.000	50,53
Afganistan	12	10,9	88	89,1		
Bangladeş	25	56,8	19	43,2		

*satır yüzdeleri alınmıştır.

Tablo 8 : Örneklemin Ülkesine Göre Göç Geçmişleri Karşılaştırması

Pakistanlı örneklemin %88,9'u, Afganların %89,1'i daha önce bir başka ülkeye göç etmemişken, Bangladeşlilerin %56,8'i daha önce bir başka ülkeye göç etmiştir.

Kaçakçı ile tanıştıran kişi	**Arkadaş**		**Kendi**		**Akraba**			
	n	%	n	%	n	%	p	X^2
Pakistan	72	66,7	7	6,5	29	26,9	0.000	8,53
Afganistan	74	67,3	18	16,4	18	16,4		
Bangladeş	27	61,4	8	18,2	9	20,5		

*satır yüzdeleri alınmıştır.

Tablo 9 : Örneklemin Ülkesine Göre Kaçakçıyla Tanışma Şekillerinin Karşılaştırması

Örneklem grubunun yarıdan fazlası ülkelerinde insan kaçakçıları ile bir arkadaşlarının vasıtasıyla tanışmıştır.

Yurt dışında iş bulacak kişi	**Arkadaş**		**Kendi**		**Akraba**		**Kaçakçı**			
	n	%	n	%	n	%	n	%	p	X^2
Pakistan	64	59,3	11	10,2	23	21,3	10	9,3	0.000	24,46
Afganistan	58	52,7	26	23,6	5	4,5	21	19,1		
Bangladeş	21	47,7	5	11,4	9	20,5	9	20,5		

*satır yüzdeleri alınmıştır.

Tablo 10 : Örneklemin Ülkesine Göre Yurt Dışında İş Bulma Şekillerinin Karşılaştırması

Örneklemin yarısına yurt dışında bir arkadaşı iş bulacaktır. Bunun yanında Afganların %19,1'ine ve Bangladeşlilerin %20,5'ine insan kaçakçılarının bizzat kendilerinin iş bulacak olması dikkate değerdir.

TARTIŞMA

Göçmenlerin yaklaşık yarısı (%53,1) 18 ile 24 yaş arasındadır. Greenwood ve Hunt (2003) çalışmasında, göçmenlerin yaş ortalamasının en çok 10 ile 19, devamında 20 ile 29 arasında olduğunu ortaya koymuştur. Sirkeci, (2008:32–36) ise, göçmenlerin %50'sinin 20 ile 29 yaş arasında olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada, 18 yaşından küçüklerin örneklem dışında tutulduğu göz önüne alındığında, göçmenlerin yarısından fazlasının 18–24 yaş arasında çıkması önceki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Ülkesinde işgücüne katılması beklenen yaşta olan

göçmenlerin, yasadışı şekilde göç ediyor olması, kaynak ülkelerde genç nüfusun iş hayatında tatminsizlik yaşadığını düşündürmektedir.

Örneklemin küçük bir kısmı (%13,0) okuma yazma bilmemektedir. %35,9'u ise ortaokul mezunudur. Brewer ve Yükseker (2007)'e göre, göçmenlerin 13,2'si okuma yazma bilmemektedir. %28,9'u ise yüksek okul mezunudur. Örneklemin yarısının (%50,4) ülkesinde köyde yaşadığı dikkate alındığında, bu durumun, eğitim olanaklarını sınırlayan en önemli faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Ortalama her dört göçmenden biri (%27,2) ailece göç etmiştir. Sirkeci (2008) ise, göçmenlerin %40'ının aile ve dostlarıyla birlikte göç ettiğini belirlemiştir. Böylelikle çocukların dahi, göçü küçük yaşlarda öğrendikleri anlaşılmıştır.

Örneklemin çok büyük bir kısmının (%90,1) tanıdığı kişi, daha önceden yurt dışına kaçak yollarla gitmiştir. Ayrıca, Sirkeci (2008) de çalışmasında; görüştüğü her iki kişiden birinin, yasadışı yollarla göç eden birini tanıdığını tespit etmiştir. Örnekleminin yarısından fazlası, yasal olarak seyahat etmiş ama vize süresi geçtiğinden yasadışı konuma düşmüştür. Black ve ekibi ise (2006:553-559) çalışmasında; örneklemin %25'inin akrabasının, %25'inin arkadaşının, %16'sının ailesinin kaçak yollarla daha önce göç ettiğini saptamıştır. Bu açıdan, göç etmede arkadaşlık ve akraba ilişkilerinin önemli bir yer tuttuğu ve *sosyal öğrenme, ayırıcı birleşimler ve ağ teorileri* kapsamında bulguların tutarlı olduğu ve bu teorilerle paralellik gösterdiği düşünülmektedir.

Göç kararının alınmasında etkin olan kişiler incelendiğinde; neredeyse her on kişiden birinin (%9,2) göç kararını kendisinin verdiği görülmüştür. Geri kalanlar, göç etmeden önce mutlaka birinin desteğini veya fikrini almıştır. Bu yüzden; göç kararının, verilmesi zor bir karar olduğu düşünülmektedir.

Örneklemde her üç kişiden biri (%34,1), yurt dışına daha önceden kaçak olarak giden bir tanıdığı (arkadaş, akraba vb.) vasıtasıyla göç kararını vermiştir. Bu durum *ağ (network) teorisi*, *sosyal öğrenme teorisi ve ayrıcı güçlendirme teorisiyle* örtüşmektedir.

Göç veren ve göç alan toplumları birbirine bağlayan görünmez ağlar vardır (Wilpert, 1992:178). Yeni göç hareketleri bu ağlar sayesinde gerçekleşmektedir. Taylor (1986), Bijak (2006) ile Massey vd. (1993) da, *ağ teorisi*nin arkadaşlık ya da aynı kökeni paylaşma gibi unsurlarla desteklendiğini ifade edilmiştir. Gerçekten de, örneklemin neredeyse tamamına yakınının bir tanıdığı daha önce kaçak olarak göç etmiştir. Buradan da, yeni göçmenlerin, önceki göçmenlerin ayak izlerini takip ettiği düşünülmektedir.

İnsanlar bir davranış hakkında ne kadar çok olumlu tanıma sahip olursa, o tür davranışta bulunma oranları da o kadar çok olmaktadır (Siegel, 1989'dan aktaran İçli, 2007:122). Kaynak ülkedeki insanlar, daha önce yasadışı yollarla göç etmiş tanıdıklarıyla irtibat halinde olduklarından dolayı, göçmenlerin yasadışı göç etme hareketleri *ayırıcı güçlendirme ve sosyal öğrenme teorileri* ile açıklanabilir. Çünkü arkadaşlar ya da tanıdıklar bir rol modelidir. Bu çalışmada da, özellikle akran gruplarının göç etmede enformasyon kaynağı ya da örnek model oluşturduğu düşünülmektedir.

Sembolik (etkileşim) teorisine göre, ekonomik davranışla ilgili olarak, aileler, çocukların çalışmaya yönelik tutumlarını ve kariyer süreçlerini etkileyebilir (Bozkurt, 2004:248). Göçmenlerin bir kısmının ailesi tarafından göç sürecine itilmesi de, bu teori ile örtüşmektedir.

Dikkat çekici bir başka husus; yasadışı göçün, medyada yer alan reklamlar aracılığıyla öğrenilmesidir. Göçmenlerin küçük bir kısmı (%6,9) medya aracılığı ile kaçakçıların verdikleri reklamlardan etkilenerek göç kararını vermişlerdir. Bu yüzden, kaynak ülkelerde insan kaçakçılığıyla mücadele anlamında bir zafiyet olduğu düşünülmektedir.

Hedef ülkede göçmenlerin büyük kısmına bir arkadaşı (%54,6) veya akrabası (%14,1) iş bulacaktır. Bu durum *Ağ teorisi* kapsamında oldukça anlamlı görülmektedir.

Yasadışı göçmenlerin insan kaçakçıları ile ilişkileri incelendiğinde; örneklemin çok büyük bir kısmının, arkadaşı (%66) veya akrabası (%21,4) vasıtasıyla kaçakçılarla irtibata geçtiği görülmüştür. Bu durum a*ğ teorisi, sosyal öğrenme teorisi ve ayrıcı birleşimler teorisi* ile paraleldir.

Göçmenlerin geleceğe dair planları incelendiğinde; örneklemin çok büyük kısmının (%88,2) suç olmamak kaydıyla herhangi bir işte çalışmak istediğini belirttiği görülmüştür. Her on kişiden biri (%9,9) ise; çok para kazanabileceği herhangi bir işi tercih etmiştir. Bu tip göçmenlerin suç işlemeye yatkın oldukları düşünülmektedir.

Göçmenlerin yarısından fazlası (%70,2) bir yakınının yasadışı olarak göç etmesini istememektedir. Bunu da iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Göçmenler yorucu ve riskli bir göç yolculuğunun etkisiyle gerçekten tanıdıklarının yasadışı olarak göç etmesini istememektedir. Ya da halihazırda sınırdışı edilmek üzere polis kontrolünde bekletildiklerinden dolayı cevaplarında samimi değillerdir.

Pakistan ve Afganların daha önce düşük miktarda göç geçmişine sahip olmasına karşın, Bangladeşlilerin yarısından fazlasının (%56,8) daha önce bir başka ülkeye göç etmiş olması bu ülke vatandaşlarının göç konusuna yabancı olmadıklarını göstermektedir.

Ülkelere göre göçmenlerin insan kaçakçılarıyla irtibata geçmesini sağlayan kişiler karşılaştırıldığında; her üç ülke vatandaşlarının yarısından fazlası bir arkadaşlarının vasıtasıyla insan kaçakçılarını tanımıştır.

Yaklaşık her iki Pakistan, Afgan ve Bangladeşliden bir tanesine yurt dışındaki bir arkadaşının iş bulması, *ağ teorisinin* ülkelere göre aynı şekilde yorumlanması gerektiğini ve Asyalı göçmenlerin hedef ülkede iş bulma şekillerinin genelde benzer olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Yasadışı göç konusu geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük bir sorundur. Gelişmemiş ülkelerdeki yaşam standartları ve gelişmiş ülkelerdeki imkanlar arasındaki uçurumun giderek arttığı göz önüne alındığında, yasadışı göçün artan bir şekilde seyir izlediği fark edilmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin yasadışı göçü önlemek için aldığı sert tedbirlere karşın ulusal ve uluslararası pek çok sivil toplum kuruluşunun göçmenlere sahip çıkması ve devletlerin politikalarını değiştirmek için baskı unsuruna dönüşmesi önleme politikalarının kısır döngüsü olarak karşımıza çıkmıştır. Dahası, yasadışı göçü önleme politikaları, insani bir hareketten öte, politik manevralara sahne olmaktadır. Oysaki göçmen hareketinin incelenmesi hakkında menşe ülkelerdeki durumu ele alan saha araştırmalarının sınırlı sayıda olması, önleme politikalarının yetersizliğini ortaya koyan bir sorun olmuştur.

Yasadışı göç neticesinde kültürel çatışma (culture shock) yaşanabilmektedir. Bu çatışmanın şiddetinin azaltılabilmesi için göçmenler bir arada yaşayabilmektedir. Özellikle göçmen nüfusu, ekonomik gelişim gösteren şehirler ya da yakınlarında yığılmaktadır.

Yabancı uyruklu şahısların farklı olduklarından dolayı etiketlendikleri bilinmektedir. Bunu ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile açıklamak da mümkündür. Hedef ülkelerde etiketlenen yabancı uyruklu şahıslara yönelik saldırılar ve tepkiler olabilmektedir. Bu açıdan da, hedef ülkedeki yabancı uyruklu şahıslar ülkelerindeki yakınlarının da göç etmeleri yönünde telkinlerde bulunabilmektedirler. Bundaki temel neden nüfus anlamında bir yoğunlukla toplumsal

desteği yakalamaktır. Bu yüzden göçmenler, hedef ülkelerde diğer yasadışı göçmenlerle genelde toplu şekilde yaşamaktadırlar.

Göç konusunda; 1. kuşak, ilk göçerleri tanımlamaktadır. 1. kuşak gittikleri şehirlerde uyum sorunu yaşayanlardır. Hedef ülke toplumu tarafından kabullenme sorununa maruz kalırlar. Hatta devletler birinci kuşak göçmenler yüzünden yasalarında katı tedbirler de alabilmektedir. Buna karşın, göçmenler de bu yasaları yakından takip ederek aslında kendilerinden sonra geleceklere yönelik bir ağ (network) kurmaktadırlar. Hedef ülkede yaşadıkları sorunları bir bütünlük halinde daha kolay aşabileceğini düşünen göçmenler, aynı mahallelerde yaşayarak gittikleri ülkelerde kendi hayatlarını kurmaya çalışmaktadır.

2. kuşak, birinci kuşağın çocuklarıdır. Bu süreçte en çok ikinci kuşakta kimlik bunalımı yaşanmaktadır. Nereye ait olduklarına ve hangi kültür ile bütünleşmeleri gerektiğine karar vermeleri gerekmektedir. Bu karar sürecinde, yaşanılan ülkenin entegrasyon ya da asimilasyon politikaları da önemlidir.

3. kuşağa yeni kuşak yerliler denilmektedir. İkinci kuşağın çocuklarıdır. Hedef ülkenin şehir hayatına adapte olabilirler.

Kuşaklar arasında hedef ülkede kriminal tırmanış sergileyenler genellikle birinci ve ikinci kuşak sahipleridir. Bunun temel nedeni hedef ülkenin yasalarının bilinmemesi ve kimlik bunalımı içerisinde kaynak ülkedeki yaşam tarzına göre hareket edilmesidir.

Kendisini şehirli olarak görebilme, üçüncü kuşak ile birlikte başlar. Ancak düzensiz kentleşmede ortaya çıkan önemli husus, kendini şehirli gören bu kuşağa rağmen esas yerli şehirliler ile aralarında ekonomik anlamda bir uçurum bulunmasıdır. Bir tarafta yoksul göçmen torunları, diğer tarafta zengin ve yerli şehir insanları vardır. Kuşakların artması, buna rağmen sosyal anlamda mutlak bir gelişme sağlanamaması, beklentilerin tatmin edilmemesi olarak ortaya çıkacak ve işsizlik, gecekondulaşma, tampon bölgelerde yaşama ile toplumda hoş karşılanmama ve etnisite paranoyaları içerisinde gettolaşma, suç işleme, şiddet yaratma ve mafyalaşmayı da beraberinde getirebilir. Bu da toplumsal düzende çatlaklara ve güvensizlik ortamına neden olabilecektir.

Göçü açıklamayı hedefleyen pek çok sosyolojik ve iktisat teorisi olmasına rağmen bütün teorilerin kendi içinde tutarlı ama sonuçları itibariyle birbirlerinden farklı olduğu görülmüştür. Bu nedenle dinamik ve sosyal bir olgu olan göçü açıklayan tek teori bulunmamaktadır.

Yasadışı göçmenlerin gitmeyi hedefledikleri ülkelerde çoğunlukla bir yakınının olması ve bu sayede iş bulacaklarını düşünmesi, göç motivasyonunun açıklanması açısından önemli olmuştur. *Sosyal öğrenme (learning theory)* ve *ağ teorisi (network theory)* ile açıklanabilen yasadışı göç olgusuna böylelikle farklı yaklaşımlar geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

ABADAN-UNAT, N. ve KELEŞ, R. (1975). Göç ve Gelişme, Uluslar arası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Ankara: A.Ü.S.B.F. İskan ve Şehircilik Enstitüsü.

ABADAN-UNAT, N. (2002). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

BEŞE, E. (2002). Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları. Ankara: Seçkin Yayınları.

BIJAK, J. (2006). Forecasting International Migration: Selected Theories, Models and Methods. Warsaw: Central European Forum For Migration Research.

BLACK, R., COLLYER, M., SKELDON, R.ve WADDINGTON, C. (2006). "Routes to Illegal Residence: A Case Study of Immigrant Detainees in the United Kingdom", Geoforum, 37: 552-564.

BREWER, K.T. ve YÜKSEKER, D. (2007). A Survey on African Migrants and Asylum Seeker in Istanbul. Mirekoc Project, İstanbul: Koç Üniversitesi.

DÖNMEZER, S. (1994). Kriminoloji, İstanbul: Beta Yayınları.

ERGİL, D. (1991). Terörizm Mantığı ve Hedefi, Muammer Aksoy'a Armağan. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

GİTMEZ, A. S. (1983). Yurt Dışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler: Beklentiler ve Gerçekleşenler. İstanbul: Alan Yayınları.

GREENWOOD, M.J. ve HUNT, G.L. (2003). "The Early History of Migration Research", International Regional Science Review, 26: 3-37.

HAMİTOĞULLARI, B. (1982). Çağdaş İktisadi Sistemler: Oluşum ve Değişim Aşamaları ile Strüktrel ve Doktrinal Bir Yaklaşım. Ankara: Ajans-Türk Matbaa Sanayi.

HAZIR, H. (2001). Siyasal Şiddet ve Terörizm. İstanbul: Nobel Yayınları.

HEATON, H. (2005). "Avrupa İktisat Tarihi" (çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş). Ankara: Verso Yayınları.

HRW, (Human Rights Watch). (2003). Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities. New York: HRW Pub.

ICG, (International Crisis Group). (2006). Iraq and Kurds: The Breaking Battle over Kirkuk. Middle East Report No.56, Amman: ICG Pub.

İÇLİ, T. ve SEVER, H. (2008). "Profiling Foreigners Involved in Crime: The Case of İstanbul", Conference of Environmental Criminology and Crime Analysis, 17-19 Mart 2008, İzmir, Türkiye.

İÇLİ, T.G. (2007), Kriminoloji. Ankara: Seçkin Yayınları.

JENKINS, B.M. (1990). "International Terrorism: The Other World Wars", Charles W. Kegley JR (Der.), International Terrorism, New York: St.Martin Press, ss. 2-44.

KAYA, A. ve KENTEL, F. (2005). Euro-Turk: A Bridge or a Breach Between Turkey and the European Union? A Comperative Study of German-Turks and French-Turks. Brussesls: Centre for European Policy Studies Pub.

KAZGAN, G. (1991). İktisadi Düşünceler veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitapevi.

KERKÜKLÜ, M.S. (2004). Brief History of Iraqi Turkmen. Dublin: Yıldız Yayınları.

KÖKSOY, M. (2007). İltica. İstanbul: İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü Yayınları.

KORYS, P. ve OKOLSKI, M. (2004). Time of Global Migration. International Mobility in the Perspective of Globalisation. Warsaw: Center for Migration Research.

MASSEY, D.S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCI, A., PELLEGRINO, A., ve TAYLOR, E.J. (1993). "Theories of International Migration: Review and Appraisal", Population and Development Review, 19(3): 54-77.

SEVER, H. (2007). Yabancıların Suç Analizi. İstanbul: İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü Yayınları.

SEVER, H. (2009). Yasadışı Göçmenlerin Profili: İstanbul İli Örneği. Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (yayımlanmamış).

SIEGEL, L.J. (1989). Criminology. St.Paul: West Pub Comp.

SİRKECİ, İ. (2008). "Türkmen Göçü", Hisae Nakanishi, İbrahim Sirkeci ve Hatem Cabbarlı (Der.), Sorunlu Bölgelerde Göç. Ankara: Global Strateji Enstitüsü Yayınları, ss.32-36.

TALAS, C. (1972). Ekonomik Sistemler: Dayandıkları Düşüncelerle. Ankara: Sevinç Matbaası.

TAYLOR, E.J. (1986). "Differantial Migration, Networks, Information and Risk., Research in Human Capital and Development", Oded Stark (Der.), Migration, Human Capital and Development. Greenwich: JAI Press, ss.67-102.

TORUN, İ. (2003). Max Weber'de İktisadi Gelişme Düşüncesi. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.

UNODC (BM Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Dairesi). (2008). Annual Report.

VASSAF, G. (2002). Daha Sesimizi Duyuramadık: Almanya'da Türk İşçi Çocukları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

WILPERT, C. (1992). "The Use of Social Networks in Turkish Migration to Germany", Mary M. Kritz, Lin Lean Lim ve Hania Zlitnik (Der.), International Migration Systems: A Global Approach. Oxford: Clarendon Pres, ss. 123-180.

YALÇIN, C. (2004). Göç Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

KARBONA DAYALI FİNANSAL GELECEK SÖZLEŞMELERİ VE FİYAT GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

G. Cenk AKKAYA
Doç. Dr.,Dokuz Eylül Üniversitesi,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

Ceren UZAR
Öğr. Gör. ,Muğla Üniversitesi, Fethiye A.S.M.K MYO, İktisadi ve İdari Programlar

ÖZET: Sanayi devrimi sonrasında hızla artan karbondioksit salımı küresel ısınmanın birincil nedeni haline gelmiştir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği dünyayı tehdit eden çevre sorunlarının başında gelmektedir. Küresel ısınmaya neden olan sera gazı salınımlarının azaltılması gerekliliği ile birlikte bu gazların azaltılmasında piyasa mekanizmasının önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, piyasa kurallarına göre çalışacak bir karbon piyasası, emisyonları azaltmada önemli bir araç olarak görülmektedir. Son dönemde, tüm dünyada karbona dayalı spot ve vadeli işlem sözleşmeleri işlem görmektedir. Çalışmanın amacı, karbon piyasasında yaygın biçimde işlem gören CER futures fiyat sözleşmelerini incelemektir.
Anahtar Kelimeler: Kyoto Protokolü, Emisyon Ticareti, Karbon Borsası, İklim Borsası

AN ANALYSIS ON CARBON BASED FINANCIAL FUTURE CONTRACTS AND PRICE DEVELOPMENT

ABSTRACT: The rapid growth in carbon dioxide emission after the industrial revolution became the primary reason of global warming. Global warming and climate change are one of the major environmental problems that threaten the world. Market mechanism is taught to play a vital role in reducing the greenhouse gases as there is a need for reducing the greenhouse gas emission which causes global warming. In this context a carbon market which will operate according to market rules is seen as an important tool in reducing the emissions. Recently carbon based spot and futures contract are traded all over the world. The aim of the study is to examine the widely traded CER futures contracts in carbon market.

Key Words: Kyoto Protocol, Emission Trade, Carbon Exchange, Climate Exchange

GİRİŞ

Dünyayı tehdit eden en büyük çevre sorunlarından birisi olarak adlandırılan küresel ısınma ve iklim değişikliği olgusu, en başta fosil yakıt kullanımı, sanayileşme, enerji üretimi, ormansızlaşma ve diğer insan etkinlikleri sonucunda ortaya çıkmış, ekonomik büyüme ve nüfus artışı bu süreci daha da hızlandırmıştır (Gaia, 2008;1). Kısaca, küresel ısınma, atmosferdeki sera gazı yoğunlaşmalarının artmasına bağlı olarak doğal sera etkisinin artması veya kuvvetlenmesi nedeniyle oluşmaktadır (Alper ve Anbar, 2008: 226). Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde yapılan Yeryüzü Zirvesi olarak da bilinen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Gelişim Konferansında iklim değişikliğiyle mücadele konusunda uluslararası bir çerçeve çizilmesi kararına varılmıştır. Bu amaçla BM İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması hazırlanmıştır (Çikot, 2009: 9). İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 1997 Kyoto Protokolü ile güçlendirilmiştir. Bu protokol ile sera gazı emisyonlarının zaman içinde gelişmiş ülkeler tarafından ortalama %5 oranında indirgenmesi koşulu getirilmiştir (Doğan, 2005: 63). Gelişmekte olan ülkelerin sera gazı sorumlulukları olmamakla beraber, her yıl sera gazı envanter raporu vermeleri gerekmektedir (Rubacı, 2009: 23).Protokole göre sözleşmenin, Ek-I listesinde yer alan ülkeler, 2008 - 2012 Birinci Taahhüt Dönemi sonunda, toplam sera gazı emisyonlarını ortalama olarak 1990 yılı seviyesinin en az %5 altına indirme yükümlülüğünü kabul etmişlerdir. Ek-I dışı ülkelerin ise emisyonlarını indirme zorunluluğu olmayıp gönüllülük esasına göre sera gazı emisyonlarını azaltabileceklerdir (Durgun ve Memişoğlu, 2009:4).

Protokole imza atmayan önemli ülkeler arasında ABD ve Avustralya vardır. Çin ve Hindistan gibi bazı ülkeler anlaşmaya imza atmalarına rağmen protokolde yer alan:"küresel sera gazı emisyonların gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirildiği, gelişmekte olan ülkelerin kişi başı gaz emisyonlarının halen düşük olduğu, gelişmekte olan ülkelerin küresel emisyonlarının ihtiyaçlarına göre artacağı" hükmüne göre emisyonlarında herhangi bir azaltmaya gitmemektedirler. Kyoto Protokolünün eleştiriye açık taraflarından birisi de bu hükümdür (Özmen, 2009: 45). Kyoto Protokolü, dünyanın iklim değişikliği konusu hakkında ele alınmış en kapsamlı ve en geniş ilgiyi gören anlaşmadır. Kyoto protokolünde iki ek bulunmaktadır; ilk ekte (Ek-A) salınımlarının sınırlandırılması gereken 6 sera gazı ve bu sera gazlarının oluşumuna neden olan sektörlerden bahsederken ikinci ekte ise (Ek-B) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin Ek 1 kısmında yer alan ülkelere sera gazı salınımlarını 2008-2012 yılları arasında 1990 seviyesinin ortalama %5 altına indirme yükümlülüğü getirmektedir ve bu ülkelerin salınımlarını ne oranda azaltacaklarını belirtmiştir (Şirin vd., 2008: 7). Kyoto protokolü, imza koyanlarını zararlı fosil yakıtlarını kademeli olarak azaltmaya veya kaldırmaya yönlendirmektedir. Ekonomik Kalkınma ve Gelişme Örgütünün tahminlerine göre sadece bu tür zararların azaltılması dünya geliri % 0,7'lik oranda artarken, tek başına karbon emisyonu 2050 yılında %18 azaltacaktır (Lohmann, 2006: 335).

KYOTO PROTOKOLÜ PİYASA MEKANİZMALARI

Protokol, emisyon düşürülmesi konusunda piyasa bazlı üç mekanizma getirmektedir. Ortak uygulama (joint implementation-JI), temiz kalkınma (clean development mechanism-CDM) ve emisyon alım-satımı (emission trading) olarak belirlenen bu mekanizmalar, endüstrileşmiş ülkelerin protokol ile belirlenen hedeflerine ulaşmaları yolunda kullanacakları yöntemleri ifade etmektedir (Çikot, 2009: 11).

Ortak Uygulama (JI): Kyoto Protokolü madde 6'da yer almaktadır. Bu mekanizma ile, Ek-I ülkeleri arasında gerekli şartların sağlanması koşuluyla, insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının azaltılmasını veya sera gazlarının yutaklar yoluyla uzaklaştırılmasını amaçlayan projelerden elde edilen emisyon azaltım birimleri, diğer Taraf ülkeye verebilmekte veya ondan alınabilmektedir (Yamanoğlu, 2006: 38). JI bulunduğu ülke dışında, başka ülkelerde (ev sahibi ülke) sera gazı salımı miktarının azaltılmasının maliyetinin kendi ülkesindekinden daha düşük olduğu, kendi ülkesinde sera gazı salımında veya salım azaltma sisteminin tamamında veya bir bölümünde salım miktarını düşürmeye veya sınırlara yaklaştırmaya çalışan, salım azaltma projelerine yatırım yapan anlamına gelmektedir (Zhang, 1998: 17). Örneğin, Almanya'nın Ukrayna'daki bir projeye kaynak sağlaması Almanya'nın; Norveç'in bir AB üyesi ülkede doğal enerji elde edilmesi konusunda desteklediği bir proje ise Norveç'in hedeflerini tutturmasında göz önüne alınacaktır. Bu projeler ile katılımcı ülke her birimi 1 ton CO_2'e denk gelen "Emisyon Azaltma Birimi (Emission Reduction Unit-ERU)" kazanmaktadır. Kazanılan ERU daha sonra ülkenin Kyoto hedefine ulaşmasında, yapılan indirim olarak hesaba katılacaktır. Ancak projeden elde edilecek ERU miktarı, sadece projenin 2008 sonrasındaki etkisi göz önüne alınarak hesaplanmaktadır (Çikot, 2009: 11-12).

Temiz Kalkınma Mekanizması (CDM): Protokolün 12. maddesinde belirtildiği üzere, Ek–1 ülkesinin yükümlülüklerini yerine getirmek amacı ile Ek–1 ülkesi olmayan ve protokole taraf ülkelerden birinde salım azaltıcı veya karbon emmen ağaçlandırma, yeniden ağaçlandırma projelerini Onaylı Salım Azaltmaları (Certified Emission Reductions - CER) karşılığı desteklemesidir (Taşdan, 2008: 4). Hedef üzerinde uzlaşıldıktan sonra eğer projenin emisyonları hedeften daha azsa sertifikalandırılmış emisyon indirimleri CER oluşmaktadır. Eğer hedefle eşit ya da hedefin üzerindeyse sertifikalandırılmış emisyon indirimi gerçekleşmemektedir (Phillibert, 2000: 954). Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM) genel olarak, enerji etkinliğini ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını geliştirmek için gelişmiş ülkelerden gelişmekte olanlara teknoloji transfer etmenin en etkin ve etkili yolu olarak gösterilmektedir. (Schreuder, 2009: 166). CDM'lere gelişmekte olan ülkelerin katılımı, o ülkelerin iklim değişikliğini azaltmaya "yaparak öğrenme" yaklaşımı ile katkıda bulunma çabalarıdır. Bunları yaparken sürdürülebilir kalkınma önceliklerine de dikkat etmektedirler (Yamin, 2005: 30). 2008 Ağustos ayı itibari ile Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM) yönetim kurulu tarafından yaklaşık olarak 1200 CDM projesi onaylanmıştır. Temiz Kalkınma Mekanizması Kyoto Protokolünün ilk taahhüt

dönemi sonunda (2012 içinde) 2,7 milyar Sertifikalı Karbon Azaltımı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu miktar Kyoto'nun hedefi olan 5 milyar ton CO2 eş değeri (CO2e) salım azaltımının yarısıdır (Elkhamlici, 2008: 82). Sertifikalı Salım Azaltımı (CER) arzının çoğu Hindistan ve Çin'den gelmektedir. Bu miktar 2008 ve 2012 arasında planlanmış, kaydı yapılmış veya onay sürecinde olan CER'lerin üçte ikisini oluşturmaktadır. 2012 yılında toplam CER arzının % 80'nin Asya'dan gelmesi beklenirken, Latin Amerika'nın % 15'lik ve Afrika'nın da % 3'lük bir katkı sağlaması beklenmektedir. Güney Amerika hariç, Afrika'da ana TKM ülkeleri olan Nijerya, Mısır küresel CER arzına % 1'den daha az katkı sağlamaktadır. Bunun sebebi Afrika'nın düşük salım ve daha riskli yatırım çevresidir (Boyle vd., 2008: 45). TKM ve JI projeleri üç farklı şekilde olabilir; (1)atmosferden karbonu emen tek tip ağaç dikim sahaları (karbon derileri olarak da isimlendirilmektedir) (2) yenilenebilir enerji projeleri ve (3) mevcut enerji üretiminin ve kullanımının geliştirilmesi. Taraflar arasındaki (örneğin, devletler, özel şirketler, pazar aracıları) TKM projeleri finansal anlaşmaları değişik şekillerde gerçekleşebilmektedir (Schreuder, 2009: 166).

Emisyon Ticaret Sistemi: Kyoto Protokolünde sayısal emisyon azaltım yükümlülüğü almış ülkeler, belirlenmiş olan emisyon azaltım miktarlarının bir bölümünün ticaretini yapabilmektedir. Diğer bir ifadeyle taahhüt edilen emisyon miktarından daha fazla azaltım yapan taraf ülke, emisyonundaki bu ilave azaltımı bir başka ülkeye satabilir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 17). Tüm ticareti yapılan izin sistemlerinde katılımcıların yükümlülükleri ve salımları ile ilgili limitleri vardır. Eğer salımları limitlerin altında gerçekleşirse salım hakları satılabilmekte ve eğer salımları limitlerin üzerinde ise başka yerlerden salım izni satın alınabilmektedir. Bu yüzden bu tür sistemlere "cap and trade" sistemi denilmektedir. (Phillibert, 2000: 948). Söz konusu ticaret sistemi tüm katılımcıları en düşük maliyetlerle azaltma hedeflerine ulaşmak için rekabete zorlamaktadır. Bu noktada "cap and trade" emisyon sisteminin teorisi çok basittir. Bu kapsamda ilgili aktörler ya gerekli azaltmaları yapmakta ya da başkalarından kredi satın almaktadırlar. Gerçek hayatta bu sitemlerin uygulamaya konması teoridekinden kat kat karmaşık olmaktadır (Labatt ve White, 2007: 137-138). Sera gazı salımı miktarının azaltılması için uygulanacak olan politikalar beraberinde maliyetleri de etkilemektedir. Fakat salım ticareti, doğrudan yasal düzenleme yaklaşımı ile karşılaştırıldığında malların genel maliyetinde azalmaya yardımcı olacaktır. Salım ticareti yüksek marjlı maliyeti olan (yerel düzeyde) işletmelere ve (uluslararası düzeyde) ülkelere düşük maliyet marjlı şirket ve ülkelerden azaltım satın alma imkanı sunacaktır. (Stowell, 2005: 211).

"Piyasa mekanizmaları çerçevesinde Kyoto Protokolüne taraf ülkeler nezdinde karbon ticaretini kapsayan üç tane senaryo geliştirilebilir (Taşdan, 2008: 5):

Senaryo 1: Üretimi nedeni ile sera gazı salımı yapan bir şirket, üretime devam edebilmesi için sera gazı limitini aşmak durumunda kaldığında bir başka salım yapan şirketten salım hakkı alarak limitini genişletir ve sera gazı salımına rağmen üretimine devam eder.

Senaryo 2: Sera gazı salımına neden olan bir şirket sera gazı limitini aşmadığında, geri kalan kotasını bir sonraki yıla saklayabilir ya da karbon piyasasında satabilir.

Senaryo 3: Sera gazı salımına neden olan şirket farklı ülkeler ve bölgelerde sera gazı azaltım projelerine yatırım yaparak elde edebileceği kredilerle kotasını genişletebilir ya da bunları piyasada satabilir."

Emisyon indirimlerinin (ER) (CER ve ERU gibi) pazarlarda satılabileceği farklı yöntemler vardır. Bunlar (Wilder vd., 2010: 304-305):

(i) bir proje bir faaliyet sonucunda daha önceden üretilmiş ER'nin sabit miktarlarda doğrudan ve hemen satışı (spot işlem)

(ii) gelecekteki bir faaliyetten doğacak olan ER'nin satışı (uzun vadeli işlem)

(iii) kararlaştırılmış miktarda ER'nin daha sonraki bir tarihte kararlaştırılmış fiyat veya pazar fiyatı üzerinde ya da vadeyi gerçekleştirmek için genellikle işlem fiyatı üzerinden satış

(iv) veya yukarıdaki yöntemlerin değişik kombinasyonları.

Tablo 1'de bu kapsamda kullanılan Karbon Emisyon Vadeli İşlem Sözleşme Örneği verilmiştir (*www.ecx.eu*, 2009):

Tablo.1. Avrupa İklim Borsası EUA Vadeli İşlem Sözleşme Örneği:

İşlem Gördüğü Borsa	ECX- Avrupa İklim Borsası
Minimum İşlem Hacmi	1000 adet EUA (1 lot)
Kotasyon Şekli	€ Euro/1 ton CO_2
Minimum Fiyat Adımı	EUA başına 0.01 €= sözleşme başına 10.000 €
Min./Max. Fiyat Dalgalanmaları	€ 0.01/limit yok
Vade	Sözleşmeler, Mart, Haziran, Eylül ve Aralık olmak üzere 3 aylık dönemlerle sona erer. (yıl üçer aydan oluşan dört çeyreğe bölünmüştür). Vadeler, Mart 2013'e kadar listelenir ve Aralık tarihli yıllık sözleşmeler 2013 ve 2014'de sona erer.
Son İşlem Günü	Sözleşmenin ayının son pazartesi günüdür. Eğer son pazartesi tatil günü ise işlem günü teslimat ayının sondan bir önceki gün olan pazartesi olacaktır. Son pazartesi işlem yapılmayan güne denk geliyorsa bu pazartesiyi takip eden dört iş günü de işlem yapılmaz.
İşlem Saatleri	07:00-17:00 (Britanya yerel zamanına göre)
Uzlaşma Şekli	Fiziki Teslimat
Teslimat Dönemi	Son İşlem gününü takip eden iş günü saat 19:00'da başlar ve son iş gününü takip eden üçüncü iş günü saat 19:30'da sona erer.
Takas ve Sözleşme Güvenliği	ICE Clear Europe üyeleri adıyla kayıtlı olan vadeli işlem sözleşmelerinin finansal performansını garanti eder.
Marj	Değişkenlik ve başlangıç marjı ICE Clear Europe tarafından normalde olduğu gibi talep edilecektir.

EMİSYON TİCARETİ

Kyoto Protokolu ile gündeme gelen Emisyon Ticareti sera gazı emisyon seviyeleri ile ilgili ana politika enstrümanıdır. Yükselen karbon borsası artan bir hareketliliğin ve yakın gelecekte daha fazla sayıda yeni oyuncunun piyasaya dahil olacağının sinyallerini vermektedir. Dolayısıyla piyasadaki oyuncuları ve gelecekteki karbon fiyatlarının etkilerini değerlendirirken ne gibi parametrelerin dikkate alınması gerektiği giderek önem

kazanmaktadır (Güçlü, 2009). Emisyon ticaretini açıklamaya yönelik şöyle bir örnek geliştirilebilir. A ve B firmalarının her birine kontrol mekanizmasının 90.000 ton emisyon hakkı verdiği varsayılsın. Bu firmaların yıllık emisyon oranının 100.000 ton olduğu kabul edilsin. Bu durumda her firma emisyon oranını 10.000 ton indirmek zorundadır. Firmaların bu oranı elde edebilmek için iki yolu bulunmaktadır; ya yeni teknolojiler kullanacaklar ya piyasadan emisyon hakkı satın alacaklardır. Bu kararlarını rekabetçi piyasanın bir getirisi olarak en az maliyetle yapmak isteyeceklerdir. Firma en iyi karar için 10.000 ton emisyon azaltımının piyasadaki maliyetine bakacaktır. Piyasada 1 ton karbondioksit emisyonu indirim maliyeti 15 TL iken, bu maliyetin A firması için 10 TL, B firması için ise 20 TL olduğu kabul edilsin. A firması, piyasaya ve B firmasına göre daha az maliyete sahip olduğu için yeni teknolojiler aracılığıyla indirim yolunu seçecektir. B firması ise piyasadan karbon alımı kararına varacaktır. Çünkü kendisinin maliyeti piyasa oranından daha fazladır. Emisyon ticareti olmasaydı, A firması için aynı üretim düzeyi 100.000 TL'ye mal olurken B firması için 200.000 TL' ye mal olacaktı. Emisyon ticaretinin varlığında ise A firması 20.000 ton azaltım yaparak 200.000 TL harcamakta, fakat fazla emisyon azaltım oranını piyasada satarak 150.000 TL kazanmaktadır, B firması 10.000 tonunu satın alarak 150.000 TL harcamaktadır, fakat bu rakam emisyon ticaretinin olmadığı durumda katlanacağı maliyetten 50.000 TL daha azdır (Yamanoğlu, 2006: 93-94'den yararlanılarak geliştirilmiştir).

EMİSYON TİCARETİ SİSTEMLERİ

Amerika ve Avrupa orijinli emisyon ticaret sistemleri ve bu sistemlerin özellikle aşağıdaki gibi özetlenebilir (Uzar ve Akkaya, 2010: 482):

ABD SO_2 Piyasası

Amerika çok iyi bilinen Temiz Hava Pazar Programı başlığı altında uzun yıllardan beri emisyon ticareti programı uygulamaktadır.1990 yılındaki Temiz Hava Hareketi Sülfür Dioksitin (SO_2) salım miktarının ilerleyen yıllara düşürülmesi için hedef koymuştur. 1995 yılında Asit Yağmuru Programı adı verilen bir programla 1995 yılına kadar süren sülfür dioksit ticaretine izin verilmiştir. Bu programa temelde büyük, yüksek oranlarda salım gerçekleştiren elektrik üreten birimler dahil olmuştur (Graus ve Voogt, 2007:12).

UK ETS (İngiltere Emisyon Ticaret Sistemi)

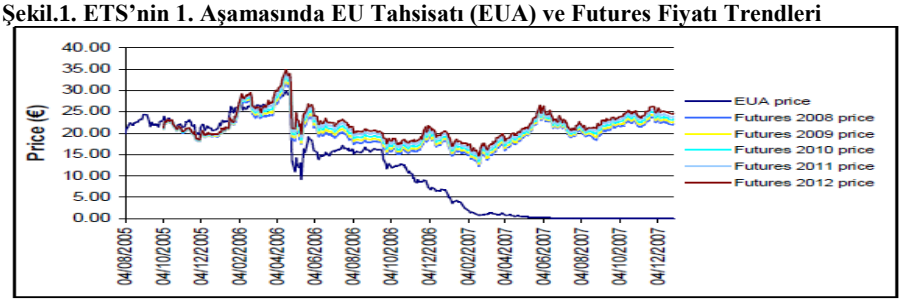
2002-2006 yılları arasında İngiltere'de uygulanan Emisyon Ticareti Programı (UK-ETS) hem 2005 yılında Avrupa Birliği bünyesinde uygulamaya giren AB Emisyon Ticareti'nin altyapısını oluşturması hem de dünyada uygulanan ilk emisyon kotası ticareti sistemi olması itibarı ile önemli bir deneyimdir. Program kapsamında 33 kuruluş yer almış ve 2006 verileriyle 7.2 milyon eşlenik-CO_2 salımı tasarrufu gerçekleştirilmiştir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 19).

EU ETS (AB Emisyon Ticaret Sistemi)

Sera gazlarını azaltmak amacıyla geliştirilmiş olan emisyon ticareti sisteminin günümüzdeki en büyük uygulaması Avrupa Birliği içinde 2005 yılında faaliyete geçmiş olan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemidir (European Union Emission Trading Scheme- EU ETS). Avrupa Birliği, en etkin sera gazı azatlımı sağlayacak uygulamaların başında emisyon ticareti sisteminin olacağını belirtmektedir (Çevre ve Orman Bakanlığı Özel İhtisas Raporu, 2008: 25). Hükümetlerin karşı karşıya olduğu bir diğer konu da EU ETS'nin 1.aşamasından (2005-2007) ellerinde bulunacak fazla tahsisat miktarlarını 2. aşamaya (2008 - 2012) aktarıp aktaramayacaklarıdır (banking). Fazlar arasında birikim (banking) yapmaya izin verilmezse 1.aşamanın sonuna doğru fiyatlar, temel faktörlerin önem kazanacağı true-type mantığıyla oluşabilecektir. (Güçlü, 2009). Şekil 1 sistem içerisinde çok fazla izin verilmesinden dolayı 2006 Nisan ayında fiyatların düştüğünü açık bir şekilde göstermektedir. İzinlerin tahsisi

Avrupa Birliği Üye ülkeleri tarafından yapılmıştır. Bu ülkelere kendi ekonomik çıkarlarını korumak için fazla izin verme yönünde teşvikte bulunmuştur. Bu durumdan en çok Fransa, Almanya ve İtalya sorumludur. İzinleri ikinci aşamaya taşıyama, "kullanma tarihi" sınırlaması izinleri neredeyse değersiz kılmasından dolayı Birinci Aşama'nın sonuna doğru 2007 yılında fiyatları sıfır noktasına çekmiştir.

Şekil.1. ETS'nin 1. Aşamasında EU Tahsisatı (EUA) ve Futures Fiyatı Trendleri

Kaynak: PricewaterhouseCoopers, 2009: 12.

Avrupa konseyi Avrupa birliğinin sera gazı salımının 2012 yılından sonra 2020 yılana kadar 1990 yılınkinden en az %20 daha aşağıda olacağını ilan etmiştir. Bu hedef son zamanlarda yapılan değişiklikler ile daha gerçekçi hale getirilmiştir. Yapılan değişikliklerde gelecek ticaret 2013-2020 sekiz yıl sürmesi ve Avrupa birliği Emisyon Ticaret Sisteminde miktarların yıllık % 1,74'lük oranla azalacağı ön görülmektedir (Ellerman ve Joskow, 2008: 3).

Emisyon sistemleri incelendikten sonra, karbon ticareti yapan borsalara değinilmesi faydalı olacaktır.

KARBON BORSALARI

Yukarıda yapılan açıklamaların ışığında Dünya'da faaliyet gösteren karbon borsaları ve faaliyetleri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Avrupa Enerji Borsası: Avrupa Enerji Borsası (EEX) 2002 yılında iki Alman Enerji Borsası olan Leipzig ve Frankfurt Borsalarının birleşmesi sonucu kurulmuştur. Doğal gaz ve emisyon hakları spot ve türev piyasalarda ve kömür ise sadece türev piyasalarda işlem görmektedir (*www.eex.com*, 2009).

Nordpool: İskandinav Enerji Borsası, piyasada fiziksel ve finansal sözleşmelerin ticareti için İskandinav ülkelerinde (Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Norveç)hizmet sunmaktadır. Borsa, hizmetlerini Nordpool ASA ve Nordpool Spot AS ile sağlamaktadır. Nordpool, karbon pazarına, emisyon izinleri (EUA) ve karbon kredileri (CER) için standart sözleşmeler öneren ilk Avrupa borsasıdır (*www.nordpool.com*, 2009).

Avrupa İklim Borsası: Avrupa İklim Borsası (ECX), CO2 emisyon ticareti için Avrupa ve uluslararası pazarda lider konumda bir borsadır. ECX'de iki tür karbon kredisinin ticareti yapılmaktadır. Bunlar; EU Tahsisatı (EUAs) ve Sertifikalandırılmış Emisyon İndirimleridir (CERs). Avrupa İklim Borsası'nda Nisan 2005'te EUA'ya dayalı vadeli işlem sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır. Bunu takiben Ekim 2006'da EUA'ya dayalı opsiyonlar işlem görmeye başlamıştır. 2008 yılında ise CER'e dayalı vadeli işlem sözleşmeleri ve opsiyonlar işlem görmeye başlamıştır. 2009'da EUA ve CER olarak iki yeni sözleşme eklenmiştir. ECX, Climate Exchange Plc şirketinin bir üyesidir. Climate Exchange Plc, Londra Borsasında işlem görmektedir (*www.ecx.eu*, 2009).

Blunext: Blunext Aralık 2007'de NYSE Euronext ve Caisse des Depots tarafından kurulmuştur. Üyeler spot ve türev ürünler yardımıyla ticaret yapabilmektedir. Blunext karbon ticaretini EUA aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Aynı zamanda, temiz kalkınma mekanizması projeleri, sertifikalandırılmış emisyon azaltımı kredilerini (CERs)sağlamaktadır (*www.bluenext.eu*, 2009).

Polonya Enerji Borsası: Aralık 1999'da Polonya ekonomi yönetimi enerji borsası kurulması için bir düzenleme çıkarmıştır. Polonya Enerji Borsası (POLPX) 2000 yılında işlemlerine başlamıştır. Bu borsada işlem gören ürünler, yenilebilir enerji sertifikaları ve elektrik enerjisidir. Ayrıca spot piyasalarda EUA işlem görmektedir. 2008 yılından itibaren de elektirik enerjisine dayalı vadeli işlem ve fiziksel teslimata dayalı forward elektrik sözleşmeleri işlem görmektedir (*www.polpx.pl*, 2009).

Climex: Climex, 2003 yılında Hollanda'da kurulmuştur. EUA'ya dayalı ticaret bu borsada 2005 Haziran'ında başlamıştır. 2008'den itibaren CER'e dayalı spot ticareti de yapılmaktadır (*www.climex.com*, 2009).

Avusturya Enerji Borsası: Avusturya Enerji Borsası (EXAA) 8 Haziran 2001 'de Viyana'da kurulmuştur ve 21 Mart 2002'de spot elektrik enerjisi ticaretine başlamıştır. Haziran 2005'te çevresel ürünler segmentinde Avrupa karbon emisyonları tahsisatına (EUA) başlamıştır (*www.en.exaa.at*, 2009).

Şikago İklim Borsası: Şikago iklim Borsası (CCX) 2003 yılında sera gazı salımının azaltılması için Kuzey Amerika'da kurulan ilk gönüllülük esasına dayanan borsadır. CCX'de, CCX karbon finansal ürünleri (CCX CFI) SFI'ya dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, RGGI'ya dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri aynı zamanda CER'ler işlem görmektedir (*www.chicagoclimatex.com*, 2009).

Şikago İklim Vadeli İşlemler Borsası: Şikago İklim Vadeli İşlemler Borsası (CCFE) 2004 yılında, Şikago İklim Borsası'nın bir iştiraki olarak kurulmuştur.Bu borsada sertifikalandırılmış emisyon azaltma brimi olan CER, CCX tarafından ihraç edilen CCX CFI'ya dayalı vadeli işlem sözleşmeleri, SFI'ya dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, Bölgesel sera gazı insiyatifi ürünler (RGGI) işlem görmektedir (*www.ccfe.com*, 2009).

Montreal İklim Borsası: Kanada Hükümeti Mart 2008'de sera gazı emisyonunu azaltmak için düzenleyici çerçeveyi yayınlamış ve 2010'da bu uygulamayı başlatmıştır. Montreal İklim Borsası (MCeX), Şikago İklim Borsası'nın (CCX) işbirliği ile kurulmuştur. Bu borsada Kanada karbondioksit brimine eşit (MX) vadeli işlem sözleşmeleri işlem görmektedir (*www.mcex.ca*, 2009).

Avusturalya İklim Borsası: 2005'de Avustralya'nın ilk elektronik emisyon işlem platformu olarak kurulmuştur. Sertifikalandırılmış emisyon indirimi birimi olan CER'ler ve onaylanmış emisyon indirim birimi olan VER'ler bu borsada işlem görmeye başlamıştır (*www.climateexchange.com.au*, 2009).

Envex: Bu borsada işlem gören ürünler; yenilebilir enerji sertifikaları olan REC'ler, Avusturalya emisyon birimleri olan AEU'lar ve sertifikalandırılmış emisyon indirimler olan CER'ler işlem görmektedir Ayrıca Envex'de iklim ve çevreye dayalı türev ürünlerde geliştirilmektedir (*www.envex.com.au*, 2009).

Climate Exchange Asya Faaliyetleri: Şikago İklim Borsası (CCX), Tianjin Property Rights Exchange (TPRE) ve Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPCAM), Asya Bölgesinde Çin merkezli Tianjin İklim Borsasının (Tianjin Climate Exchange-TCX) ortakları arasındadır (*www.chinatcx.com.cn*, 2009).

Asya Karbon Global: Asya Karbon Global (ACX)'in faaliyetleri arasında CDM projelerinden elde edilen sertifikalandırılmış emisyon indirimleri olan CER'ler yer almaktadır. Mayıs 2007'de gönüllü emisyon indirim birimleri olan VER'ler işlem görmeye başlamıştır. Ayrıca gönüllü karbon standardı (VCS) işlem gören ürünlerdendir (*www.asiacarbon.com*, 2009).

Tablo.2'de Dünya Karbon Ticaretinde işlem gören ürünler görülmektedir;

Tablo.2. Dünya Karbon Ticaretinde İşlem Gören Ürünler

BORSA	ÜRÜNLER										
	CER	EUA	RGGI	CFI	MX	SFI	VER	VCS	REC	VCU	AEU
Avrupa Enerji	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nordpool	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avrupa İklim	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Blunext	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Polonya Enerji	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Climex	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avusturya Enerji	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Chicago İklim	+	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-
Chicago İklim Vadeli İşl	+	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-
Montreal İklim	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Avusturalya İklim	+	-	-	-	-	-	+	-	+	+	+
Envex	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
Asya Karbon Global	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-

Kaynak: (Çetinkaya ve Sokulgan, 2009: 40)'den yararlanılarak geliştirilmiştir.

UYGULAMA

Çalışmanın uygulama kısmı iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada Avrupa iklim borsasında işlem gören CER Vadeli İşlem sözleşmelerinin fiyat oynaklığı incelenecektir. Bu amaçla 14.03.2008-22.03.2010 tarihleri arasında ilgili borsa işlem gören CER Vadeli İşlem sözleşmelerinin kapanış fiyatları (*www.ecex.eu*, 2010) alınmıştır. Bu sözleşmelerdeki fiyat oynaklığı tespiti için aşağıdaki formül kullanılmıştır:

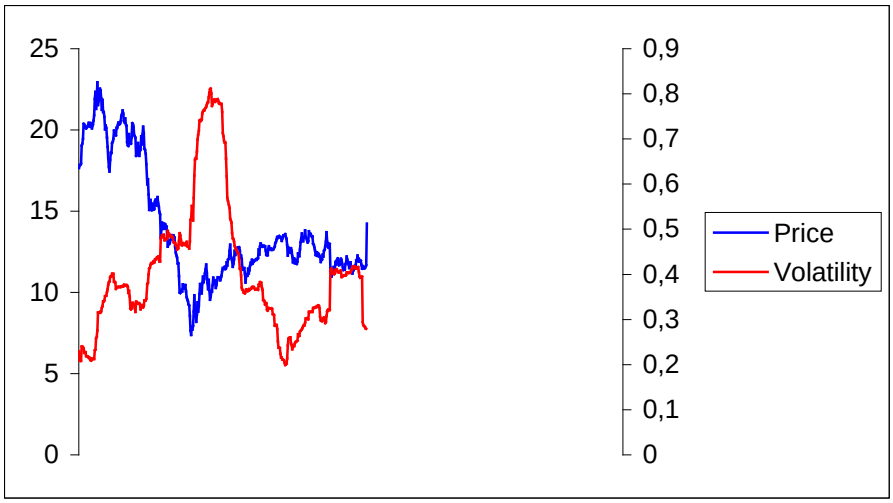
Ln(Bir sonraki gün kapanış fiyatı/bir önceki gün kapanış fiyatı)

Çalışmanın ikinci kısmı ise bir karşılaştırma imkanı da elde edebilmek bakımından New York borsasında işlem gören CER Vadeli İşlem sözleşmelerinin 2009 yılı bir yıllık dönemde teknik analizi yer almıştır. Öncelikle borsadan alınan ham veriler (*www.barchart.com*, 2010) logaritmik olarak yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra fiyatlar için ana grafikte; bollinger bandı, momentum, ağırlıklı ortalamanın yakınsaması, fiyat ranjı ve stokastik analizi çizilmiştir.

Analiz ve Bulgular

Avrupa İklim Borsasında işlem gören sözleşmelerin 14.03.2008 ve 22.03.2010 tarihleri arasındaki fiyat ve oynaklık değişimi Şekil 2.'de gösterilmektedir.

Şekil.2. Avrupa İklim Borsası CER Future Fiyat Oynaklığı

Şekil.2. incelendiğinde 2008 küresel mali krizin Avrupa'da en yoğun hissedildiği dönemde CER Vadeli İşlem fiyatlarının (22,54 Euro'dan 7,39 Euro'ya) dramatik bir biçimde düştüğü ve oynaklığın çarpıcı bir şekilde yükseldiği görülmektedir. İlgili dönemde işletmeler temel operasyonları üzerine odaklanmışlar ve çevre maliyetlerini bir şekilde aşağıda çekmenin yollarını aramışlardır. Dolayısıyla ilgili dönemde karbon sözleşmesi fiyatları düşen talebede bağlı olarak azalmıştır. Aynı dönemde oynaklığın yüksek olması aslında uluslararası yatırımcılar ve hedge fonlarlar için bu alanın cazip bir araç olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

2009 yılı için Amerika İklim Borsası incelendiğinde fiyat değişimleri ve CER Vadeli İşlem Sözleşmeleri teknik analizi Şekil 3'de gösterilmektedir.

Şekil.3. CER Future Sözleşmeler 2009 Yılı Teknik Analizi

Şekil 3'de en üst alanda sözleşme kapanış fiyatlarındaki eğilim, fiyat ranjı ve fiyat değişimleri baz alınarak çizilen bollinger bantları çizgi grafik şeklinde görülmektedir. Bollinger bantları hareketli ortalamanın oynaklık değeri kadar yukarı ve aşağı yönlü hareket ettirilmesiyle elde edilmektedir. Fiyat oynaklığı aynı zamanda piyasa hareketini de yansıttığı için oldukça önemlidir.

Şekil 3'ün ikinci kısmında momentum görülmektedir. Momentuım, belirli bir süre içerisnde fiyatların yüzde kaç değiştiğini ortaya koyan bir göstergedir. Şubat 2009'da (küresel mali krizin en yoğun hissedildiği dönemde) aşağı yönlü oluşan fiyat değişimi Mart ayıyla birlikte yükseliş eğilimine girmiş 2009 yılının geri kalan aylarında ortalama fiyat değişimi Şubat ayının üzerinde olmuştur.

Şekil 3'ün üçüncü bölümünde ağırlıklı ortalamanın yakınsaması ve ıraksaması (MACD) gösterilmektedir. Hareketli ortalamalar çoğunlukla daha doğru bir eğilim ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. MACD, iki hareketli ortalama arasındaki ilişkiyi gösteren ve trend izleyen bir göstergedir. MACD, 26 ve 12 günlük üssel hareketli ortalamanın farkı olarak alınmaktadır. Şekil 3'ün üçüncü bölümünde yer alan MACD grafiği incelendiğinde

çizgilerin kesiştiği dönemler yatırımcılar için genellikle al-sat dönemleri olarak değerlendirilmektedir. Mart 2009 döneminde ortalamaların birbirlerinden uzaklaştığı görülmekte bu durum olası bir piyasa kaymasına işaret etmektedir.

Şekil 3'ün dördüncü kısmında stokastik görülmektedir. Stokastik, piyasadaki aşırı alım ve satış ölçümü amacıyla oluşturulmuş bir osilatördür. Stokastik izlendiğinde ana eğilimdeki değişimlerin öncü göstergesi olduğu görülmektedir. Günü en yüksek ve düşük fiyatına göre durumu yansıttığı için stokastik önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

Amerikan İklim Borsası için 2009 yılı CER Vadeli İşlem Sözleşmeleri fiyat analizi genel olarak incelendiğinde Avrupa İklim Borsasına paralel bir fiyat değişimi takip ettiği görülmektedir. Küresel mali krizin en yoğun yaşandığı dönemlerde işlemler temel faaliyetlerine odaklanmaları sebebiyle bu sözleşmelere olan talebin göreli olarak düştüğü görülmüştür. Talebin düşmesine paralel olarak kapanış fiyatlarında yaşanan çarpıcı azalışlar aslında orta ve uzun vadeli yatırımcılar için iyi bir kazanç fırsatını da sunmaktadır.

SONUÇ

Dünyayı tehdit eden çevre sorunlarının başında küresel ısınma gelmektedir. Küresel ısınma atmosferdeki sera gazı yoğunlaşmalarının artması nedeniyle meydana gelmektedir. 1992' de Rio'da yapılan Birleşmiş Milletler Gelişim ve Çevre Konferansı'nda hazırlanan BMİDÇS iklim değişikliği ile mücadelede küresel işbirliği için atılan ilk adım olmuştur. Söz konusu sözleşme 1997'de Kyoto Protokolü ile güçlendirilmiştir. Kyoto Protokolü, iklim değişikliği konusunda ele alınan en kapsamlı anlaşmadır. Kyoto protokolü, zararlı fosil yakıtlarını azaltmayı, kaldırmayı amaçlamaktadır.

Kyoto Protokolü'nün piyasa mekanizmaları sırasıyla; ortak uygulama (JI), temiz kalkınma mekanizması (CDM) ve emisyon ticaretidir. Söz konusu mekanizmalar, endüstrileşmiş ülkelerin protokol ile belirlenen hedeflerine ulaşmaları için kullanabilecekleri yöntemlerdir. Ortak uygulama yöntemi ile Ek-1 ülkeleri arasında gerçekleşir. Sera gazı emisyonunun azaltılmasını amaçlayan projelere yatırım yapan ülke, emisyon azaltma birimi (ERU) kazanmaktadır. Kazanılan ERU, ülkenin Kyoto hedefine ulaşmasında hesaba katılacaktır. Temiz kalkınma mekanizması ise Ek-1 ülkelerinin, Ek-1 olmayan ve protokole taraf ülkelerden birinde yapacağı emisyon azaltıcı projeleri sertifikalandırılmış emisyon azaltımı karşılığı (CER) desteklemesidir. Emisyon ticaret sisteminde ise taahhüt edilen emisyon miktarından daha fazla azaltım yapan ülke, bu azaltımı başka ülkeye satabilmektedir. Emisyon indirimleri olan (ERU ve CER), dünyada birçok karbon borsasında işlem görmektedir. Bu ürünler pazarlarda spot veya vadeli işlem ile satılabilmektedir.

Çalışmanın uygulama kısmında Avrupa ve Amerika iklim borsalarında işlem gören CER Future sözleşmelerinin fiyat karşılaştırması yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, fiyat hareketlerinin birbirine benzediği ve küresel krizden benzer bir biçimde etkilendiği ortaya konulmuştur. Bununla birlikte bu piyasalarda zaman zaman yaşanan çarpıcı fiyat oynaklıklarını yatırımcılar için önemli bir kazanç fırsatı sunduğu görülmektedir.

Sonuç olarak karbon piyasaları bir yandan sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak değerlendirilirken diğer yandan finansal piyasaların derinleşmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ALPER, D ve ANBAR, A. (2008). "İklim Değişikliğinin Finansal Hizmet Sektörüne Etkileri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(23): 223- 253.

BOYLE, R. ve GREENWOOD, C. ve HOHLER, A. ve LIEBREICH, M. ve SONNTAG, O.ve TYNE, A. ve USHER, E. (2008). Global Trends in Sustainable Energy İnvestment 2008, Analysis of Trends and Issues in the Financing of Renewable Energy and Energy Efficiency, United Nations Environment Programme and New Energy Finance Ltd.

ÇETİNKAYA, E. ve SOKULGAN, K. (2009). "Kyoto Protokolü ve Karbon Emisyon Piyasası", Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Haber Bülteni: 35-42.

Çevre ve Orman Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2008). Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Diğer Uluslararası Emisyon Ticareti Sistemleri, www.iklim.cevreorman.gov.tr/belgeler/03.pdf, (25.01.2010).

ÇİKOT, Ö. (2009), "Avrupa'da Karbon ve Enerji Borsaları", Sermaye Piyasasında Gündem Dergisi, 82: 9-23.

DOĞAN, S. (2005), "Türkiye'nin Küresel İklim Değişikliğinde Rolü ve Önleyici Küresel Çabaya Katılım Girişimleri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6 (2): 57-73.

DURGUN, A ve MEMİŞOĞLU, D. (2009). "Kyoto Protokolü ve Bu Süreçte Ortaya Çıkan Paradokslar", Uluslararası Davraz Kongresi, 24-27 Eylül, Isparta:1-16.

ELKHAMLICI, S. (2008). "A Review of CDM Activities in Sub-Saharan Africa", Greenhouse Gas Market Report, IETA.

ELLERMAN, A. D. ve JOSKOW, P. L. (2008). The European Union's Emission Trading System in Perspective, Arlington: Pew Center.

Gaia Carbon Finance (2008). www.cevreciyiz.com/images/.../Gaia%20Carbon%20Finance.pdf, (28.01.2010).

GRAUS, W. ve VOOGT, M. (2007). Small Installitions with in the EU Emissions Trading Scheme, Report under the Project "Review of EU Emissions Trading Scheme".

GÜÇLÜ, S. B, "Emisyon Ticaret Sistemi Karbon Piyasası" http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi142/d142_2632.pdf.

http://en.exaa.at/static/cms/sites/exaa.at/media/downloads/Folder_PowerxCarbon_en_web_v3.pdf, (23.02.2009).

http://www.asiacarbon.com/about_Us.html, (25.02.2009).

http://www.asiacarbon.com/Carbon_Trading.html, (25.02.2009).

http://www.barchart.com/RHU10-, (21.06.2010)

http://www.bluenext.eu/,(23.02.2009).

http://www.ccfe.com/ccfeContent.jsf?id=91308, (24.02.2009)

http://www.ccfe.com/ccfeContent.jsf?id=91309, (24.02.2009)

http://www.chicagoclimatex.com/images/content/File/Trading_CFIs.pdf, (24.02.2009).

http://www.chinatcx.com.cn/templet/default/index_en.jsp, (25.02.2009).

http://www.climateexchange.com.au/,(24.02.2009)

http://www.climex.com/spot-trading.aspx, (23.02.2009).

http://www.ecex.eu/CER-FUTURE, (23.03.2010)

http://www.ecx.eu/About-ECX, (23.02.2009).

http://www.ecx.eu/EUA-Futures-Contract-Specifications, (23.02.2009).

http://www.eex.com/en/EEX/Products%20%26%20Fees, (23.02.2009).

http://www.envex.com.au/products.htm, (25.02.2009).

http://www.mcex.ca/aboutGhg_canCarbonMarket_en, (24.02.2009)

http://www.nordpool.com/en/asa/General-information/, (23.02.2009).

http://www.polpx.pl/main.php?index=201&show=40&lang=en, (23.02.2009).

LABATT, S ve WHITE, R. R. (2007). Carbon Finance: The Financial Implicatıons of Climate Change. New Jersey: John Wiley Press.

LOHMANN, L. (2006). Carbon Trading, Sweden: Mediaprint Uddevalla.

ÖZMEN, T. (2009). "Sera Gazı, Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü", THM-453-2009/1: 42-46.

PHILLIBERT, C. (2000). "How Could Emissions Trading Benefit Developing Countries", Energy Policy, 28: 947-956.

PricewaterhouseCoopers.(2009).Carbon Taxes and Trading.
http://www.ieta.org/ieta/www/pages/download.php?docID=3261.

RUBACI, E. (2009), "Kyoto Protokolü ve Avrupa Birliği CO2 Emisyon Ticareti", İzolasyon Dergisi, 73: 23.

SCHREUDER, Y. (2009). The Corporate GreenHouse Climate Change Policy in a Globalizing World. London and New York: Zed Books.

STOWELL, D. (2005). Climate Trading Development of Kyoto Protocol Market. New York: Palgrave Macmillan.

ŞİRİN, G. ve IŞIK, N ve GÜLÖZ, S. D. (2008). "Emisyon Ticareti Uygulaması ve Türkiye'ye Etkileri", www.kongreikt.ege.edu.tr/cd/pdf/52.pdf, (01.01.2010).

TAŞDAN, F. (2008), "Kyoto Protokolü Finansal Destek Mekanizmaları Çerçevesinde Türkiye'de Gönüllü Salım Ticareti", http://paribus.tr.googlepages.com/f_tasdan.pdf, (Erişim Tarihi: 01.02.2010).

UZAR, C. ve AKKAYA, G. C. (2010), "Karbon Ticareti ve Karbon Borsaları Üzerine Bir İnceleme", 9.Ulusal İşletmecilik Kongresi, 6-8 Mayıs, Zonguldak: 481-486.

WILDER, M. ve WILLIS, M. ve GULI, M. (2010). Carbon Contracts, Structuring Transactions: Practical Experiences, JI and CDM: Carbon Contracts. http://www.bakernet.com/NR/rdonlyres/1298A282-673A-4E4E-9D2B-C3552030E375/40202/CarbonContracts.pdf.

YAMANOĞLU, G. Ç. (2006), Türkiye'de Küresel Isınmaya Yol Açan Sera Gazı Emisyonlarındaki Artış İle Mücadelede İktisadi Araçların Rolü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri.

YAMIN, F. (2005). Climate Change and Carbon Markets A Handbook of Emissions Reduction Mechanisms. London: Earthscan.

ZHANG, Z. (1998). "Greenhouse gas emissions trading and the world trading system", http://mpra.ub.uni-muenchen.de/12971/

REFORM SÜRECİNDEKİ AVRUPA'DA DOGMATİK SINIRLAMADAN DİNİN DIŞINA ÇIKAN DÜNYAYA GEÇİŞTE BİLİMİN YÜKSELİŞİ

Kürşat Haldun AKALIN
Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET: Öyle görünüyor ki, bilimsel araştırmanın yapılmasını engelleyici veya cesaret kırıcı işlevleri bakımından, Batı Hristiyanlığında; Roma Katolikliği, Lutherizm ve Kalvinizmden başka dogma bulunmamaktadır. Yine de bu üç mezhep içinde büyük bilimadamlarına rastlamak olasıdır. Her üç mezhebin iman ikrarı, doğayı tefekküre dalmanın dimağı Tanrıyı düşünmeye sevk edeceği, yaratıcının her şeyi yaratan bir kudret olarak farkına varılacağı içeriğine sahiptir. Diğer taraftan ise, genel bir uyarı sürekli olarak yinelenmektedir: Doğa ile yakından ilgilenmek, ister istemez, kişiyi Tanrıyı anmaktan koparacaktır. Orta Çağlarda zihnin doğadaki olgular üzerinde eğitilmesi, yalnızca, ruhani gerçeklerin betimlenmesi maksadına odaklaşmış olduğu için, bilimsel araştırmanın gerektirdiği bir tutumu oluşturmuş değildi. Tabiatın bilimsel araştırmalara konu edildiği hallerde, daima, dine yararlı olması gerektiği tavsiye edilmekteydi.

Anahtar kelimeler: Reform, protestan, bilim

THE RISE OF SCIENCE FROM THE TRANSITION OF THE DOGMATIC RESTRICTION TO THE WORLD OUTSIDE OF THE RELIGION IN THE PROCESS OF THE REFORMATION EUROPE

ABSRACT: It seems that these are no dogmas except of the three main division of Western Christianity to discourage scientific research were Roman Catholicism, Lutheranism and Calvinism. Some great scientists will be found among all three. All three confessions held that contemplation of nature may lead the mind to God, the Maker of all things. On the other hand, there was also a general warning that, the study of nature may turn the mind away from God. When the Middle Ages sought edification in nature, it was for the purpose of illustrating spiritual truths, not of conducting scientific study. İn cases where a scientific study of nature was recommend as useful to religion.

Key words : Reform, protestan, science

GİRİŞ

Her şey, Tanrıya nasıl ibadet edilmelidir veya şu ana kadar kilisenin yönettiği ibadetler kurtuluşu garanti edebilir mi gibisinden sorularda düğümlenmektedir. Daha da açık bir deyimle, bütün sorun, kişinin bu dünyadaki faaliyeti, insana hizmet ettiği ölçüde Tanrıyı hoşnut eder mi, yoksa Tanrıya yönelmekten alıkoyup ibadeti engeller mi sorusundan kaynaklanır (Birnbaum, 1980: 264). Protestanlığın İngiltere'deki Puritan kolu, ekonomik kazancı ve genel olarak da mesleki başarıyı seçilmişliğin kanıtı olarak görmekte ve kurtarılmışlığın işareti olarak yorumlamakta olduğundan; bu maksada yönelen bilimsel araştırmayla sağlanılan teknik ilerlemeyi dinsel güdülerle gerçekleştirmekteydiler (William, 1948: 262).

Tüm bunlar, kendini toplumdan soyutlayıp, tek başına Tanrıyı tefekkür eden ve bu dünyaya asla ilgi duymayan Orta Çağın münzevi keşişlerinden kesinlikle beklenilmeyen şeylerdi (Marnef, 1996: 14). Bu dünyanın aldatıcı ve geçici olduğunu, servetin ve gücün kişiyi Tanrı yolundan saptırdığını dinleyen Orta Çağ halkından bir zümrenin de böylesine ataklarda bulunması, elbette beklenilemezdi. Bilgi, ruhban sınıfının tekelinde görülen bir meziyet halini alınca; ister istemez bilginin yönü ve kapsamı da bu dünyanın ötesinde, kutsal kitabın derinliklerinde yol almaya başlamıştır.

Bilginin dünya ötesi bu karanlık yolculuğundan yeryüzüne inerek, insanların günlük yaşamlarına özgü dertleriyle ve dilekleriyle ilgilenebilmesi ve en azından toplumsal bakımdan halkın benimseyebilmesi için; dinen hoş görülmesi veya olumlu anlamda teşvik edilmesi gerekir (Marnef, 1996: 17). Roma katolikliği, Lutherizm ve Kalvinizm olmak üzere Batı Hıristiyanlığının üç büyük kolu; her biri, bilime çok farklı sahalardan bakmış olmalarının sonucunda, Avrupa'daki bilimin gelişmesi üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

2.ORTA ÇAĞ ZİHNİYETİNDE BİLİM

Orta Çağ zihniyetinin en belirgin özelliği, evrendeki her şeyi yaratan Tanrının aynı zamanda da yönetmekte olduğuna inanılmış olmasıdır (Kibre, 1984: 16). Mutlak kudretiyle, hayrı ve şerri kendinde toplamasıyla Tanrı; aynı zamanda evreni de mükemmel olarak yaratmıştır. Kusursuz şekilde yaratılan bu evren içinde, her şeyin örneğine göre yerli yerinde olduğuna, düzenli ve uyumlu bir şekilde işlediğine inanılmıştır (Kibre, 1984: 21). Şayet, evrende böyle düzenli ve uyumlu işleyen bir nizam var olmamış olsaydı, bir çatışmanın çıkması veya bir uyumsuzluğun baş göstermesi, kaçınılmaz olurdu. Çatışma olan bir evren de, asla kusursuz olamazdı (Needham, 1975: 92). Kısacası, çatışmaya yer vermeyen mükemmel bir evrenin en önemli niteliği, düzen içinde işlemesinin sonucunda gerçekleşen, uyum ve örnek oluşturmadır (Sarton, 1955: 186). Evrendeki her şeyin belirli bir yeri bulunmaktadır; yine her şey, o yerinde öylece kalmalıdır.

Kusursuz ve harika olan evren, aynı zamanda bütünüyle tamam olduğundan, hiçbir şey eksik değildir. Bu evren düzeni içinde, bir üstünlük hiyerarşisini kurarak düzene işlerlik kazandıran, yalnızca Tanrıdır (Kibre, 1984: 18). Dünyada her şey, kendi arasında bir üstünlük ve bağımlılık ilişkisine dayanan bir itaat düzeni temeline (Sarton, 1955: 194) bağlı kalmaktadır. Örneğin, insan hayvanlara karşı üstündür, hayvanlar bitkilere karşı ve bitkiler de taşlara karşı bir üstünlük kurmuşlardır. Evrenin bütünlüğü ve mükemmelliği, varlıkların bulundukları yerlerde kalarak işlevlerini tam bir uyum içinde sürdürmelerini zorunlu kılan düzenin işlemesine bağlıydı. Bu varlık zinciri (Sarton, 1955: 198) içinde yaratılmış olan her varlık; yaratılan evrenin mükemmelliği için zorunlu olduğu kadar, bulunduğu yerde kalıp işlevini sürdürmeye devam etmesi, ilahi düzenin korunması için kaçınılmaz bir öneme sahiptir (Needham, 1975: 96-97). En aşağı varlıktan en yüksek meleğe kadar kopmayan, işlevini sürdüren bir varlık zincirinin kurulmuş olması; yaratılanların bu şekilde yerlerini bilerek, üsttekilere itaat edip alttakilere de hükmederek, evrendeki mükemmellik içinde yaratılan bu düzen korunulabilirdi (Sarton, 1955: 197).

Böylece Orta Çağ zihniyeti, tamamıyla uyumlu ve düzenli olan, mükemmellik derecesine göre de hükmetme yetki ile sahası belirlenmiş bulunan, hiç ardı arkası kesilmeyen yaratılanlar serisinden oluşmuş bir dünyayı betimlemiştir (Kibre, 1984: 19). Evrendeki kusursuzluğun getirdiği düzenin zorunlu kıldığı bu uyum ile üstünlük fikirlerinin birleştirilmesiyle, Orta Çağ zihniyeti daha da belirgin bir şekil alır. Bu varlık zinciri içinde yer alan her yaratık, kendisinden üstün olanlara itaat eder ve kendisinden aşağı olanlara da hükmederse; işte ancak o zaman, evren, yaratılışıyla edindiği bu uyumunu devam ettirebilir (Bunch, 2004: 52). Zorunlu görülen itaat sağlanılmadan, mecbur kılınan hakimiyet de kurulmadan; varlık zincirinin düzeni bozulur, çatışma çıkar, evrenin uyumu bir daha oluşturulamaz olur (Needham, 1975: 99). Kadın kocasına, çocuk anne ile babasına itaat edecektir, köle ise efendisine itaat edecektir. Bu nedenle, mükemmel ve tam evren; ancak itaat ve emir altında bulunmakla olanaklıdır. Bu varlık zincirinin zorunlu kıldığı itaat ve emir altında bulunma anlayışı; aile, siyaset, din ve çalışma olmak üzere yaşamın tüm kesitlerine hakim olmuştur (Sarton, 1955: 204). Örneğin, ekin tarlasında fare yiyen yılan, çekirge yiyerek yaşamını sürdüren kuş; daha üstün bir varlık konumunda bulunmaktadır (Bunch, 2004: 58). Herkes üstüne itaat eder ve alttakilere de hakim olursa, geçmişten aktarılan kültürel değerler de olduğu gibi yaşatılarak ve korunarak yeni nesillerin davranışlarına egemen kılınırsa; Tanrının yarattığı bu mükemmel evren içinde kusursuz ilahi düzen de (Sarton, 1955: 214) sürekli kılınabilirdi.

Orta Çağların düşüncesine göre, evren ay üstü ve ay altı olmak üzere iki küreye ayrılmıştı (Kibre, 1984: 23). Ay altı, sürekli değişime ve yok oluşa uğrarken; ay üstünde, sonsuz güzellik ve sürekli mükemmellik olduğu için, aynı zamanda da değişmezlik bulunmaktaydı. Maddi evrenin bu betimlemesine göre, evrenin merkezi dünya olduğu

için; dünyanın etrafında ay, Merih, güneş ve tüm diğer yıldızlar sırayla dönmekteydiler (Bunch, 2004: 61). Ay küresi içindeki etmenlerin birbirleriyle çatışma ve karışma halinde bulunduğu, bu nedenle de değişim ile kader kurallarının çıktığı düşlenmekteydi (Kibre, 1984: 27). Ancak, bu etmenlerden her birinin ulaşmak için çabaladığı belirli bir yeri bulunduğundan, toprak unsurunun gerçek yeri dünyanın merkezindeydi. Bundan dolayı da toprağa ait olan her şey değişmeye ve de yok olmaya yönelik bir eğilim göstermekteydi. Suyun yeri, topraktan sonradır. Hava, suyun üzerindedir. Havanın üzerinde de, ateş diyarı bulunmaktadır (Kibre, 1984: 29). Ayın üzerinde ise, hiçbir unsurun bulunmadığı ilahi bir diyar vardı. Bu, ateş etmeninden daha saf ve temiz olan kulluğun veya ilahi ateşin diyarıdır. (Bunch, 2004: 64) Bütün ateşler yükselmeye çabaladığı ve bütün topraklar da aşağıya doğru çökmeye gayret sarf ettiği için, ayın altında daima bir mücadeleden ve yok oluşa giden bir değişimden başka bir şey yoktur (Needham, 1975: 40).

Her şeye rağmen, ay altında sürüp giden karışıklık, mücadele, değişim ve yok oluş tümüyle kontrolden çıkmış bir halde, denetimsiz de değildir. Gökyüzündeki yıldızlar ve gezegenler, yeryüzündeki varlıkları sürekli artan bir kudretle etkilemekte ve yön vermekteydiler (Kibre, 1984: 24-25). Unsurlar ve bunların hiç ardı arkası kesilmeyen birleşip ayrılmaları, tamamen yıldızların kontrolü altında gerçekleşen basit olaylardı. Öyleyse, kader ve talihi belirleyen gezegen ve yıldızların belirli şekilleri ve bu şekillere atfedilen kudretleriydi. Hayvanlar da bütünüyle bu yıldızların hükmü altındaydılar (Needham, 1975: 45). Başlangıçta Tanrının yarattığı mükemmel dünyada yıldızlar tamamen yararlı olan bir denetim gücünü elinde bulundurmaktaydılar. Yıldızlar ve gezegenler, savaş ve delilik, fırtına ve tufan, hastalık ve kıtlıkları fazlalaştırmak için; olumsuz ve kötü tesirlerini henüz kullanmamışlardı. Ancak, insanın günahkarlığından dolayı dünyanın cezalandırılmasına hükmetmiş olan Tanrı, yıldız ile gezegenlerin bu tarzda değişiklikler yapmasına izin verdi (Kibre, 1984: 43). Böylece Orta Çağ zihniyeti, Batının rasyonelleşme sürecinin başlamasına olanak sağlayan, İsraillilerin o her şeyi yaratan ve hükmeden tek Tanrı anlayışından sapmış, Tanrıdan başka insan üstü güçlerin varlığını ve tüm varlıklar üzerindeki hükümranlığını kabul eder olmuştur (Needham, 1975: 51). Kısaca, Orta Çağ zihniyeti, bu dünyadaki bütün değişikliklerin ve kaderin yıldızların denetiminde gerçekleştiğine inanan, bir insan portresi yaratmıştı. Gezegenlerin ve yıldızların alacağı şekil, yeryüzündeki varlıkların gelecekteki kaderlerinin eğilimini göstermekteydi. Yıldızların bu kudretleri, sınırlı kılınmış; insan iradesi üzerinde denetim kuramayacağına inanılmıştı (Needham, 1975: 48). Yıldızların ancak unsurlar ve huylardan oluşmuş olan vücut üzerinde açıkça tesirini göstermekte olduğu kabul edilmekteydi. Böyle bir istisnanın yapılması gerekiyordu, çünkü yıldızların insan ruhu ve iradesi üzerinde bütünüyle belirleyici kudreti kabul edilmiş olsaydı, hiçbir kimse suçundan veya günahından dolayı asla sorumlu tutulamayacaktı (Kibre, 1984: 54).

Orta Çağ zihniyetine göre, Tanrı, evreni ve dünyayı mükemmel bir şekilde yaratmış, uyumu ve düzeni kurarak en küçük ayrıntısına varana kadar yerini belirlemiş, kapsadığı her etmeni bir diğeriyle gayet açık bir şekilde ilgili kılmıştı (Needham, 1975: 63). O halde, böyle bir dünya, nasıl olup da uyum ve düzen eğiliminden çıkmış; savaşların ve mücadelelerin, kötülüklerin ve günahkarlıkların yeri haline gelmiştir? Buna verilen yanıt, insan, Şeytan tarafından Adem ile Havva'nın şahsında kandırılmış, günah işlettirilmiş ve böylece de evrene düzensizlik ve uyumsuzluk hakim olmuştur (Sarton, 1955: 143). İlk günahı işleyen ise, Şeytandır. Gurur, varlık zincirinde Tanrı tarafından önceden belirlenmiş olan yerinden hoşnut olmamak demektir. Şeytan, en büyük meleklerden biri olduğu halde, kendinden üstün olan ve kendisinin bu yerini belirleyen Tanrıya itaat etmeyi, kesinlikle istememiştir (Sarton, 1955: 147). Tanrıya itaat etmek istemediği için, cennetten kovulmuş, doğal evrenin dışına atılmıştır. Tanrı, insanı Kendi suretinde yaratınca; Şeytan, bu üstün varlığı kesinlikle hazmedemedi ve insanı kandırmak için pusu kurdu. Çünkü, başlangıçta Tanrıdan aşağı olduğu için gurura kapılarak isyankâr olan Şeytan, bu sefer, insandan da daha aşağı konuma düşmüştü. İnsan da, Şeytanın kandırmasıyla ve teşvikiyle Tanrının kendisini yarattığından daha büyük ve daha akıllı olmayı arzu etti (Needham, 1975: 76). İnsan da, tıpkı Şeytan gibi hırslı ve tamahkar olmaya başladı; yerini beğenmezlik etti, belirlendiğinden daha büyük olmayı istedi; bulunduğu konumundan dolayı asla hoşnut olmamak gibi Şeytana özgü arzuları besledi (Phillips, 1973:88). Belirlendiği konumuna razı olmamak ve büyük emelini taşımak, sonunda, Tanrının emrine karşı itaatsizlik göstermesine yol açtı. Bu itaatsizlikle birlikte,

Tanrı ile insan arasında kurulmuş bulunan kulluk zinciri kırıldı (Sarton, 1955: 155). Artık varlık zincirinde uyumdan ve düzenden hiçbir eser kalmamıştı.

Düzensizliğin ilk sonucu olarak, insan bedenini oluşturan çeşitli unsurlar arasında kurulmuş bulunan ilahi düzen bozulmuş ve dünyaya ölüm gelmişti (Needham, 1975: 174). Çünkü, etmenlerin mükemmel bileşimi bozulduğu anda, çürüyüp yok olması, kaçınılmaz bir sondu. İnsanın günahkârlığıyla bozulan ilahi düzen, ya da daha doğrusu her şeye egemen olan düzensizlik; yıldızlara, gezegenlere, dünyaya, güneşe ve aya çok olumsuz tesirde bulundu. Düzensizlik, insanın günahkarlığından çıkıp her yere yayıldı, orada önceden kurulmuş olan düzeni yerle bir eder hale geldi (Sarton, 1955: 159). Yok edici rüzgarlar dünya yüzeyini mahvetti, cansız tabiattaki bu düzensizlik hayvanlar alemine de yayıldı. Bu nedenle, hayvanlar, birbirlerinin bedenleriyle beslenir bir hale geldiler. Artık hayvanlar, kendinden üstün bir konumda bulunan insana itaat etmeyi de reddetmekteydiler. Her şeye neden olan şey, varlık zinciri içindeki konumundan hoşnut kalınmadığı için gösterilen itaatsizliktir (Needham, 1975: 179). Bu nedenle de, kendinden üstün olanlara itaatsizlik göstererek, yalnızca siyasi bir suç olarak nitelendirilmemiş; fakat bundan çok daha fazla, dinen günah sayılarak; bunun, gerçekte, Şeytanın ve Adem'in işlediği günahın yinelenmesi olduğu, hükmüne varılmıştır (Sarton, 1955: 154).

Kölenin efendisine itaati, yalnızca insanın yasasıyla değil, Tanrının iradesiyle de zorunlu kılınmıştır. Benzeri şekilde, efendisi de, kendisinden daha yüksek bir varlık konumunda olan krala itaat etmekle yükümlüdür (Needham, 1975: 182). Kral da, varlık zincirinde kendisi için hazırlanmış bulunan konumu doldurmakta olduğundan; krala karşı girişilmiş olan en küçük bir hareket veya onu oradan indirmek için başlatılan her isyan, gerçekte, Tanrının kurduğu bu fiili nizamı bozmaktan başka bir sonuç vermeyecektir (Needham, 1975: 186). Örneğin, 'Kralı saran öyle bir ilahi kudret vardır ki, ihanet ona istediğini asla yapamaz' (Needham, 1975: 192) sözüyle; hem isyankârlığın Tanrıya karşı işlenmiş büyük bir günah olduğu, hem de kralın Tanrı tarafından atandığı ve korunduğu anlatılmak istenmektedir. Kral da, yetkisini yalnızca Tanrıdan almakta ve Tanrıya itaat etmekle yükümlü kılınmaktaydı (Sarton, 1955: 194). Nasıl ki, vücudun bütün organları, başa itaat etmezlerse, bedenin mahvolması kaçınılmaz oluyorsa; eğer toplumdaki bütün sınıflar krala olan itaatlerini göstermezlerse, devletin de yok olacağı düşüncesi, artık o çağda, yaşayan herkese hakim olmuştu (Needham, 1975: 194). Bu nedenle, birbirleriyle işbirliği yapan ve eşit haklara sahip bulunan bir toplum anlayışı, Orta Çağ zihniyetine tamamıyla karşıydı. Benimsenilen itaat ve hakimiyet anlayışı üzerine kurulan bu dünya betimlemesinde; çocuklar, anne ile babasına itaat etmeliydi, kadın da kocasına itaat etmeliydi. İtaat, yalnızca sosyal bir yasa değil; fakat ilahi bir buyruktur (Needham, 1975: 197).

Orta Çağ zihniyeti, şüpheyi ve merakı, daha çok şey öğrenme arzusunu ve öğrenilen her şeyin sorgulanmasını, üzerinde düşünülerek irdelenmesini tamamıyla günahkarlık olarak görmekteydi. Gerekli olandan fazla bilgiyi öğrenmek veya bildirilen bilgiyi sınamak ve sorgulamak, bu nedenle, itaatsizlikti, isyankarlıktı (Needham, 1975: 208). Adem ve Havva da, bilgi ağacından yemekle, günah işlememişler miydi? Gerçekte, her ikisinin de günaha girme güdülerinden bir tanesi de, Tanrının izin verdiğinden daha fazla akıllı olma arzusuydu (Sarton, 1955: 186). Bilgiye sahip olma arzusu nedeniyle, izin verilen bilgi ile yasak kılınan bilgi arasındaki sınırı aşarak; insanlar, kolaylıkla günah işlemeye sürüklenmekteydi. Bu nedenle, doğanın gizli yasalarını, fenomenlerinin işleyiş şekillerini irdelemek; bu yasak bilginin sahasına girdiği için, bütünüyle günahkarlık olarak görülmekteydi. Araştırmacı da, Kutsal Kitabın dışına çıkarak, bilinen ve sürekli olarak da yinelenen bilgiden başka yeni bulguları edinmeye yöneldiği anda, müthiş bir tehlike ortaya çıkıyor demekti (Needham, 1975: 228). Yasaklanan bilgi, insana özgü değil, varlık zincirinde insandan daha üstün olan meleklerin doğal malıydı. Bu nedenle, eğer bir kişi yasak olan bilgiyi öğrenmeye yönelirse, bulunduğu varlık zincirine karşı isyankarlık etmiş olacağından, günahkar olacaktır. Bilginin fazlası, kişiyi, isyankarlığa ve deliliğe götürmekteydi. Orta Çağda, bilgi, hem içerik olarak sınırlandırılmış, hem de belirli bir dindar zümreye ait kılınmıştı (Ozment, 1980: 62). Sıradan bir kimsenin fizik araştırmalarına yönelerek doğadaki fenomenleri incelemek istemesi; hem Tanrının insanlara göstermek istemediği bir şeyi keşfetme arzusunu taşımış olduğu için din dışı bir eğilimdi, hem de bilgiyi edinme hakkı kendinden daha

üstün bir konumda bulunan kimselerin tekelinde bulunduğu için böyle bir girişim onlara karşı da işlenmiş bir suçtu (Needham, 1975: 221).

Orta Çağ zihniyetine göre, bilginin kaynağı ve temeli, Kutsal Kitapla sınırlandırılmıştı. Bilginin temelinin deney olarak alınması, ölçme ve gözlem yoluyla bir sonuca varılması; apaçık bir şekilde günahkarlıktı. Tanrı, evreni kendi iradesiyle yoktan yaratmış olduğu için; yaratan ile yaratılan arasında kapatılamayan bir uçurum bulunmaktaydı (Ozment, 1980: 69). İnsan, Tanrının iradesiyle var olduğu için; insan yaşamının anlamı da, yalnızca, Tanrının isteklerini yerine getirmekti. Tanrının ne istediği ise, Kutsal Kitapta açıkça bildirilmişti. Bir yaratılan olarak insana düşen görev, Tanrı karşısında tamamıyla alçak gönüllü olmak, itaatkâr davranmak ve bulunduğu konumundan asla şikayetçi olmamaktı. İnsanın iradesi tamıyla hür olmadığından, kendi gücüyle asla kurtuluşa eremezdi (Needham, 1975: 197). Kilise, Hristiyanlıkta Tanrı ile insan arasında bir aracı olduğundan; kulun Tanrı tarafından kurtarılmasına da aracılık etmektedir. İşte bu varlık zincirinde, Tanrıdan sonra kilise gelmekte olduğundan; kilise, bütün siyasi otoritelerin ve özellikle de kralların üzerinde bir yer almaktadır (Ozment, 1980: 74). Orta Çağda, köle efendisine, kadın kocasına, çocuk anne ile babasına, sıradan insanlar soylulara, soylularla birlikte tüm tebaa krala itaat ederken; kral da, Tanrının aracılık işlevini üstlenmiş bulunan kiliseye itaat etmekle zorunluydu (Kibre, 1984: 32). Kilise ise, kitapla sınırlı kıldığı bilgiyle, insanlar üzerindeki hükümranlığını sürdürmekteydi. İsa, hiç bir şekilde ibadeti tanımladığı ve ibadetin kurumsallaşmasına yönelik en küçük bir imada dahi bulunmadığı halde ve Yeni Ahit de kilise diye bir kelimenin geçmemesine karşın; Orta Çağda kilise, Tanrıdan sonra gelen bir güç olmuştur (Ozment, 1980: 79).

Tanrı, mükemmel olduğuna göre; Tanrının yarattığı evren de mükemmel olmalıydı. İlahi düzen içindeki her varlığın mükemmel uyumu, bu varlık zincirindeki konumlarını sürdürmelerine bağlıdır (Kibre, 1984: 34). Bütün evren, yeryüzü ve dünyada olup bitecekler için yaratılmıştır. Bu yüzden, evrenin merkezi de; Tanrının kendi suretini yarattığı insanın yaşadığı bu yeryüzü olmalıydı. Yeryüzü, insanın günah yüzünden düşmesiyle birlikte başlayıp, kıyamete kadar uzanan bir insanlık dramının geçtiği tek sahaydı (Kibre, 1984: 36). Yerin, olduğu gibi durduğunu; yıldızların da bu yer etrafında dönen büyük bir küreye çakılı olduğu zannediliyordu. Güneş, ay ve gezegenlerin her biri, yine yeri saran başka kürelere çakılı sayılıyordu. Sabit yıldızlar küresi, bu evrenin sonu ve sınırıydı; evrenin bu en yukarı kısmı da, doğrudan Tanrı tarafından hareket ettirilen, en mükemmel kısmıydı (Kibre, 1984: 44). Oysa, diğer kürelerin hareketlerini, Tanrıdan aşağı olan ruhlar yönetmekteydi. Dünya, kendisi hareket etmeyen evrenin tam ortasında bulunduğu için; gökyüzünde hareket daireler şeklindeyken; yeryüzünde hareket, içerden dışarıya veya dışardan içeriye doğru gerçekleşen dikey doğrular şeklindeydi (Needham, 1975: 49). Böylece Orta Çağ zihniyeti, ay üstü ve ay altı kuramıyla gökyüzü cisimleri ile yeryüzü arasında özsel bir ayrılık koyan, yeryüzünü yok oluşlar içinde gelip geçici ve gökyüzünü de dairesel hareketleriyle (Needham, 1975: 54) sonsuz kılan Aristo'nun doğa öğretisi, ile, evrenin ortasında bulunan ve hiç hareket etmeyen dünyanın çevresinde dönen güneş ve yıldızlarla betimlenen Ptolemaios'un evren düşüncesini, kendisine temel alarak oluşmuştur. Artık Orta Çağ insanı için doğayı araştırmak, kutsal olmayan ve değerce de daha aşağı bir kademede bulunan bir konuya yönelmek demektir. Bu doğal ortamdan kişinin kendisini çekip çıkartması, daha üst mükemmellikleri irdelemesi gerekmektedir (Ozment, 1980: 82). Kutsal kitabın bildirdiğinden başka ilim yoktur. Orta Çağ zihniyetine göre, doğayı ve insanı inceleyen uğraşı, bilim olarak kabul edilmemektedir. Çünkü, yeryüzü ile gökyüzünün yapıları başkadır, her birinin kendisine özgü yasaları ve hükmedicileri bulunmaktadır (Needham, 1975: 57).

Orta Çağ zihniyetinin temel dayanağı olan, evrenin merkezinin dünya olduğu ve bu yeryüzünün sabit kalarak tüm diğer gezegenlerin dünya çevresinde döndüğü savı; evrenin kuruluşunun ve yaratılışının temel nedeni olarak gördüğü insanlık tarihinin geçtiği bir yer olduğu için, dünyayı evrenin merkezi şeklinde kabul etmiştir (William, 1948: 49). Dünyayla birlikte, evrendeki her şey, aslında, Tanrının birer sureti olan insan için yaratılmış olduğundan; insanın bulunduğu bir yer olan dünyanın da, görünen evrenin merkezi olması, zorunlu bir düşünceydi (Ozment, 1980: 87). Halbuki, Nicolaus Copernicus (1473-1543), güneşin gezegenler sisteminin merkezinde yer aldığı ve durağan olduğu, dünyanın da diğer yıldızlarla birlikte güneşin etrafında döndüğünü söyleyince (Gale, 1996: 13); buna ilk karşı çıkanlar arasında Martin Luther (1483-1546) de yer alıyor, yerin ayrıcalıklı bu konumuna

ters düşen ve Kutsal Kitabın öğretilerine de aykırı olan Kopernik sistemini şiddetle kınıyordu (Sprat, 1947; 153). Katolik ruhban sınıfı da, ayaklarımızın altındaki yerin hiç kımıldamadan durduğunu bildiğimiz; güneş, ay ve diğer yıldızların da dünyanın etrafında dönmekte olduğunu her gün kendi gözlerimizle gördüğümüz halde; nasıl olup da gözle görünen ve hissedilen bu düşüncemizden vazgeçebiliriz, diye karşı çıkmaktaydı (William, 1948: 52). Esas olarak, evrenin merkezinin dünyanın değil de, güneşin olduğunun kanıtlanması; Orta Çağda kilise otoritesinin kralların üzerinde yer alma dayanağını sona erdirmekte, itaate dayalı varlık zincirine darbe indirmekteydi (Gale, 1996: 15-16). Aristo'nun ısrarla savunduğu yerin sabit olduğu ve Ptolemaios'un önerdiği yerin evrenin merkezi olduğu düşüncesi; varlık zinciriyle özetlenen kilisenin resmi görüşü haline getirilmiş, böylece kilise kralların üzerinde bir konuma ulaşmıştır (Ozment, 1980: 88).

Kopernik, her şeyden önce gözle görünen ve zihinle düşlenen Orta Çağ temaşa yöntemini sona erdirerek, deneye ve gözleme dayalı bir yaklaşım sergilemiştir (William, 1948: 74). Ancak, Johannes Kepler'den (1571-1630) önce, gezegenlerin hareketlerinin daireler şeklinde değil de elips yörüngeler üzerinde hareket ettiğini öne süren olmamıştır (Gale, 1996: 18). Kaldı ki, Kepler, gezegenlerin, yörüngenin her noktasında aynı hızla hareket etmediğini, odak noktasına yaklaştıkça hızlarının daha da arttığını açıklamıştır. Gezegenin yörüngeyi bir defa dolaşması için gerekli olan zamanın, yani gezegen yılının, yörüngenin büyüklüğüne bağlı olduğunu öne sürmesiyle; her gezegenin belli bir zamanda nerede olabileceğini hesaplamak da olanaklı olmuştur (Sprat, 1947:154). Gezegenlerin hareketlerin matematik yoluyla hesaplanılmasına karşın, bu gezegenlerin neden hareket ettikleri hâlâ açıklanamıyordu (Kibre, 1984: 71-72). Çünkü, Aristocu mantığa bağlı kalındığından, bir cisim hiç durmadan itilmedikçe hareketinin gerçekleşmeyeceği sanılıyordu; bazı yürütücü ruhların gezegenleri ileriye doğru hareket ettirdiğine inanılıyordu (Sprat, 1947: 156). Oysa, Isaac Newton (1642-1727) gökteki varlıkların hareketlerini idare eden kanunların, yeryüzündeki cisimlerin hareketlerini yöneten yasalar gibi mekanik olduğunu kanıtlamaktaydı (Gale, 1996: 19). Gökyüzünün ayrı yasası olduğu ve ruhlar tarafından yönetildiği şeklindeki Orta Çağ zihniyetine kesinlikle sahip değildi. Yer, ayı hangi kuvvetle çekmekteyse; ay da yeri, o kuvvetle çekmekteydi (William, 1948: 77). Yer, nasıl ağaçtaki elmayı kendine doğru çekiyorsa, gökyüzündeki ayı da çekmekteydi; ay da, dünyayı aynı kuvvetle çekmekteydi. Böylece, Newton, gezegenlerin hareketlerini mesafelerinin karesiyle ters orantılı olarak etki eden evrensel çekim kuvvetine dayanarak açıklamış; ayı kendi yörüngesi üzerinde tutmak için gerekli olan kuvveti, yeryüzündeki bu evrensel çekim kuvvetiyle eş değerde bulmuştur (Gale, 1996: 23).

3.PROTESTANLIK ve BİLİM

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, gerek nitelik ve gerekse de miktar yönüyle, yapılan bilimsel çalışmalarda, Roma'ya bağlılık duyan Katoliklere kıyasla, protestanlar, çok büyük bir üstünlük sağlamışlardır (Birnbaum, 1980: 248). İngiliz uluslar topluluğundaki Royal Society kurumundaki her on bilim adamının neredeyse yedisinin Puritan olması, Puritanları bilimde dikkat çekici bir konuma ulaştırmıştır (William, 1948: 254). Gözlemsel ve deneysel bilim sahalarında bu insanların çoğunlukla ön planda yer almış olması, esas olarak kalvinist öğretiyi yaşama tarzlarına uyarlamış olan bu insanların, edinmiş oldukları ekonomik ideallerinin birer sonucu olduğu, şeklindeki bazı yorumların yapılmasına neden olmuştur (Birnbaum, 1980: 252). Gerçekten de, tamamıyla yararcı maksatlarla ve verimliliği arttırmak gayesiyle bilimdeki gelişmelerin özendirilmiş olmasının, araştırmacıların neredeyse tamamının yükselen orta sınıf ailelerinden gelmesiyle, çok yakından bir ilgisi bulunmaktadır. Ölçmeye ve değerlendirmeye dayanan bilim ile bilimdeki gelişmelerin üretime uyarlanmasını olanaklı kılan teknolojideki ilerlemeler; özellikle de 1600 yıllarındaki ticaret, sanayi ve deniz ulaşımı sahasında büyük üstünlükler kurmuş olan Hollandalılar tarafından başlatılmış olması, asla bir rastlantı sayılmamaktadır (William, 1948: 259). Yükselen orta sınıfın bu bilim adamları, asalet unvanıyla kendisini toplumun üzerinde gören asilzade zümresinden gelmediği gibi; kilisenin hiyerarşik ataması içinde istihare yoluyla ruhsal olarak tanrıya ulaşmaya kendisini adamış ve kendi içinde çıktığı bu mistik yolculuğunda tefekküre dalarak tanrıdan ilham almaya azmetmiş ruhban sınıfının içinden de çıkmamıştır (Raitt, 1987: 94). Yükselen orta sınıfın yaşamla ilgili gerçekleriyle çok yakından ilgilenen bu insanlar, yalnızca, üretimde verimliliği yükseltecek teknolojik gelişmelere olanak sağlayan bilimlerle değil; fakat bununla birlikte, eski Grek ve Latin dillerinin yanısıra, bitkilerle ve hayvanlarla bilimsel anlamda ilgilenmişlerdir. İbraniceyi

ve Lâtinciyi öğrenmişler, böylece dinlerinin özüne inerek, kilisenin varlığını ve insanlar üzerine kurduğu mutlak otoritesini sorgulamaya başlamışlardı (Raitt, 1987: 97).

Hıristiyanlığın bu kollarının modern bilimin önünde engel olup olmadığı konusunda, M.Weber'in, Tanrı tarafından seçilmiş olma güdüsü üzerine kurulan öğretisi, gerçekten bir ölçü olma özelliğini taşır gibi görünmektedir (Raitt, 1987: 226). Hiçbir kimse, katıldığı dinsel törenlerle veya tek başına manastır hücrelerinde çektiği çileyle kurtuluşa erebileceğini garanti edemeyeceğine göre; artık inanan herkesi endişeli ve gayretli bir şekilde Tanrı katında seçilmiş olmanın işaretini arar haline gelmiştir (Marnef, 1996: 124). Kişinin bu dünyadaki mesleği, bir Tanrı yolu olarak dinen kabul edildiği anda; Tanrı tarafından seçilmişliğinin işareti olarak, mesleki başarının benimsenmesi, çok uzun sürmemiştir. Artık, Orta Çağ Katolikliğinin şüpheyle ve öfkeyle baktığı ticari kazanç, kişinin Tanrı katında seçilmişliğinin açık bir belirtisi veya kanıtı haline gelmiştir (Marnef, 1996: 127). Bilimsel çalışma bir meslek haline geldiği ve özellikle de bilim maksada ulaşmada tek araç olarak kullanıldığı andan itibaren; bu dünyaya yönelik bilimsel araştırmaların Kalvinistler tarafından rağbet bulması, kaçınılmaz olmuştur. Artık meslek ibadet halini aldığına göre; Orta Çağın çile çekme alışkanlığının da, bu mesleki faaliyet içinde kendisine bir yer bulması, çok uzun sürmemiştir. Reform inancı, her inananı, kendi mesleki uğraşısında çile çekmeye zorunlu kılmıştır. Bu anlamıyla reform, Orta Çağın öbür dünyaya yönelmiş manastır hücreleri içindeki çilekeşliğinden, bu dünyanın içinde ve mesleki faaliyetinde katlandığı zorluklar içeriğine dönüşerek dünyevi asketikizmin benimsenilmesi yolunu ifade etmektedir (Marnef, 1996: 129-130). Reformla birlikte, her insan, bu dünyada Tanrı tarafından verilmiş bir görevi olduğuna inanmış; mesleki faaliyet kapsamında süreklilik ve düzenlilik kazandırılan bu dünyevi işte çekilen çilelerin ve kanıtlanılan dürüstlük ve sevginin de, başarıyı garanti ettiği gibi, bunun Tanrı katındaki seçilmişliğinin bir kanıtı olduğu da, kabul edilmiştir (Raitt, 1987: 239).

Protestanlık ile bilim arasındaki bağıntı, kilise otoritesinin yerine Kutsal Kitap'ı geçirme anlamını içeren reform hareketindeki; vahyin sınırlarında bilimin önemini fark eden fakat herkesin çağrıldığı halde (seviyede) kalmasında (yükselmemesinde) ısrar eden Lutherizm, Kutsal Kitap'a bağlılık temelinde mesleği takva yolu haline getirmişken; bilimsel araştırmaların dinen sınırlandırılmaması (yasaklanmaması) gerektiği görüşüne pek karşı çıkmayan Kalvinizm de, böylece, din ile bilimin birbirinden ayrılmasına ve adeta özerk bir hale gelmesine yol açmıştır. Reform döneminde ve hatta daha sonrasında bile geçerli olan, kilisenin mutlak üstünlüğü ve sarsılmaz egemenliği altındaki Avrupa'da, bilimsel gerçeklere kapalı ve karşı olan kutsal mahkemenin (Engizisyon'un) her farklı düşünceyi suç sayıp Kutsal Kitap'a dayanarak yargılaması ve (yakarak) ölümle cezalandırması sınırlamasından, ya da vahiyle biçimlenen dogmaların tartışmasız doğruluğundan ve kilisenin yanılmazlığı imanından, gözlem-deney-ölçme temeline dayanan serbest bilimsel araştırmalara geçiş süreci; bu nedenle, makalemizde, reform hareketinin anlamı, Lutherizm ve Kitaba bağlılık, Kalvinizm ve din ile bilimin birbirinden ayrılması olmak üzere üç konu başlığı altında incelenmiştir.

Reform Hareketinin Anlamı : Kurtuluşu kilisenin dışında arama eğilimini gösteren Protestanlar, Tanrının kitabını her şeyden üstün tuttukları için, dinsel ayin ve merasimleri tamamıyla gereksiz buluyorlar; peygamber tarafından ibadetin tanımlanmamış olması nedeniyle de, Tanrıya yönelen her ibadeti Hak olarak kabul etmeyi benimsiyorlardı (Raitt, 1987: 244). Zaman ve söylem bakımdan asla tanımlanmamış olan Tanrıya ibadet; tamamıyla bireysel olmalı, gizliden ve içten dua etmek şeklinde gerçekleşmeliydi. Protestanlara göre, ibadetin zamanı ve yeri, şekli ve söylemi peygamber tarafından belirlenmemişse, insanlara zorla dayattırılan bu yöneliş biçimi sonradan ortaya çıkmışsa; hiç kimsenin ibadeti sorgulanamaz, tek bir şekle bağlanarak kurumsallaştırılamazdı (Phillips, 1973: 92). Bu nedenle, kilisenin aracılığıyla kurtuluşa erişilemeyeceğinden emin olan Protestanların sorguladıkları temel düşünce, Tanrı iradesine tesir ederek ilahi lütfün dağılımında aracılık işlevine muktedir bulunduğunu beyan eden kilisenin, bu yetkisinin kaynağını kanıtlaması gerektiği protestosuna dayanmaktaydı (Phillips, 1973: 94-95). Böylece, insanın ilahi kurtuluşa ermesi için, Tanrının varlığına ve birliğine inanılmasını yeterli gören protestanlar; kişinin kendi selametini bireysel çabalarıyla ve yalnızca Tanrının kitabını okuyarak bulması gerektiği sonucuna varmakla; aynı zamanda da, bütün faaliyetlerin sadece yüce Tanrıya adanması suretiyle ilahi mağfiretin bu dünyanın içinde fakat kilisenin dışında aranması gerektiğini savunmuşlardır (Raitt, 1987: 246-247). Eğer kilisenin dinsel törenlerinin doğa

üstü sihri ve etkinliği yoksa, bu durumda, kilise tarafından bazı doğa üstü kudretler verildiğine inanılan papazın da bu ayinleri yerine getirmesine hiç gerek yoktu (Phillips, 1973: 97). Şayet, papanın ve onun tarafından atanmış olan papazların halk üzerinde hiçbir ilahi kudretleri yoksa, kısaca bunlardan hiç biri Tanrı tarafından görevlendirilmiş değilse; bunların bütün gücü sonradan öne sürülen ibadetleri yerine getirmek bahanesiyle halkın üzerinde bir konum elde etmekse; gerçekte Tanrıdan aldıkları bir yetkileri de yoksa; o zaman, papaya ne gerek var diye sorular sorulmaya başlamıştır (Raitt, 1987: 249).

Kişinin, papazın kişisel yorumuna maruz kalmaksızın kendi bireysel gayretleriyle Kutsal Kitabın özüne vukuf olarak kurtuluşa ermesi için; Kitabın yalnızca Latince olarak değil, herkesin kendi konuştuğu dilinde yazılmasında ve okunmasında ısrar eden (Raitt, 1987: 253, 257) Protestanlara göre; şayet kişinin kendi konuştuğu dilden yazılmış olan bir Kitabı varsa; artık doğrudan Tanrısıyla ilişki kurabilecek olan bu şahsın, papazın aracılığına hiç gereksinimi kalmayacaktı. Böylelikle Kitabın Latinceden konuşulan dile çevrilmesi yoluyla halka ulaşması sayesinde, ilahi mağfirete ermede bir tarafta Tanrı ve diğer tarafta da elinde tuttuğu Onun kitabıyla baş başa kalan kişinin; ayin ve kutsal eşyalara, kilise bağışları ile azizlerin ruhundan medet ummaya hiç gereksinimi kalmayacaktı (Raitt,1987: 262). Halkın konuştuğu dilde Tanrıya yönelinemeyeceği itirazıyla karşılaşan Protestanlar; insanların yalan söyleyerek, gıybet yaparak, iftira atarak vs., şeklinde günlük konuşma lisanıyla büyük günahlara girdiklerini kabul eden kilisenin, Tanrının sözünü kendi konuştuğu diliyle okumak suretiyle de yönelebileceğini reddetmesinin, bir açıklaması olmadığında ısrar etmekteydiler (Raitt, 1987: 257-258). İlk defa Kutsal Kitabın Protestan çevirilerinde ortaya çıkmış olan "beruf" kavramının meslek şeklinde yorumlanışı, bundan sonra özellikle de Protestanlar arasında çok büyük bir öneme sahip olarak, insanın gündelik yaşamındaki bütün dünyevi uğraşılarına ve kazanca yönelik işlerinde dinsel bir anlam taşımıştır (Raitt, 1987: 259). Mühendisin, kimyagerin, doktorun, öğretmenin, polisin, askerin insanların mutluluğu ve huzuru için sürdürdüğü mesleki faaliyetini Tanrı katında tek ibadet haline getiren dinsel kabul; M.Luther'in "çağrılma" kelimesinin Almanca karşılığı olarak, meslek anlamına gelen "beruf" sözcüğünü kullanmasıyla başlamıştır.

Kutsal kitabı ve peygamberlerinin hayatını derinden araştırarak dinlerinin özüne inmeyi gaye edinen reformistler, peygamberleri tarafından belirlenmiş bir ibadeti tanılayamayınca (Raitt, 1987: 284); Tanrı, inananı mesleğinde çağırmaktadır anlamında bir yoruma ulaşmışlardır. M.Luther, Kutsal Kitabın hemen her yerinde "davet" kelimesinin karşılığı olarak "beruf" sözcüğünü kullanmış olmakla, mesleğin Tanrı tarafından inananlara verilmiş neredeyse tek ödev olduğunu, hiçbir kuşkuya yer vermeyecek bir açıklıkla ifade etmiş oluyordu (Phillips, 1973: 98). Reformla birlikte, ibadet, şekilcilikten ve kurumsallıktan, özsel ve bireyselliğe dönüşmüştür. İbadet, peygamber tarafından açıkça tanımlanmayınca, kuralları ve söylemleri nebi tarafından kesinlikle bildirilmeyince; her bir bireyin gönlünün dilediği tarzdaki Tanrıya yönelişi, birer Hak olarak kabul edilmiş; hoşgörü anlayışı toplumsal ilişkilerin özünü oluşturmuştur (Raitt, 1987: 317). Batıda dinin dünyevileşmesini, bireyselleşmesini ve ussallaşmasını sağlayan; böylelikle de, kişinin hiç itiraz etmeksizin kuralcı-şekilci ibadet etme anlayışına ve dogmalarına itaat etme zorunluluğundan insanı kurtaran; kısacası, sorgulamayla birlikte düşünmesini de öğreten Batının bu en önemli kültürel farklılığı; Tanrıya yönelmede ibadetin inandıkları nebileri tarafından hiç tanımlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Raitt, 1987: 322).

Tanrıya nasıl ibadet edileceği açıkça tanımlanmayınca, bütün dinsel törenlerin sonradan insanlar tarafından kurumsallaştırılmış ve bir baskı unsuru olarak sürdürülmüş olduğunun farkına varılınca; ibadet anlayışı da, dünyevi meşgaleden vazgeçerek belirli bir süreyi yalnızca Tanrıya ayırma geleneğinden, yaşamın her anını yalnızca Tanrı için yaşama gayretine dönüşmüştür (Phillips, 1973: 185). Artık ruhban sınıfının, manastırın duvarları arasında kendisini toplumdan soyutlayarak çile çekmesiyle, uhrevi geleceğini topluma yararı olmayan bu ibadetinde aramasıyla, ruhunu böylelikle arındırdığına inanmasıyla ve bütün günahkârlar için tövbe dilemesiyle, Tanrının hoşnutluğuna eremeyeceği kesinlik kazanmıştır (Raitt, 1987: 324). Yalnızca, dürüstlük yoluyla sevgiye ulaşma emelini taşımasıyla, dünyevi faaliyetinde yaşadığı her anını Tanrıya adamasıyla, kişi, Tanrının hoşnutluğuna erişebilirdi. Peygamber tarafından ibadetin tanımlanmamış olması, Tanrıya yönelme anlayışını gerçek yaşamın her anına ve her kesitine taşımıştır (Raitt, 1987: 257). Böylece, Batıda 1500 yıllarında başlayıp yaklaşık olarak bir asır

kadar süren ve mezhep çatışması çağı olarak anılan, insanların yaşama tarzları üzerinde derin ayrılıklara ve mücadelelere yol açan Katolikler ile Protestanlar arasındaki savaşlara son verilmeye başlanmıştır (Phillips, 1973: 187). Bu çağda, Protestan ya da Katolik olmak, yalnızca ülkelerin birbirleriyle dost veya düşman olmalarına yol açmıyor; kişilerin bireysel ve toplumsal hayatına derin farklılıklar ve aykırılıklar getirerek; aynı mezhepten olmak, aynı milletten olmak gibi tesirde bulunuyordu (Phillips, 1973: 188-189). Milyonlarca insan, kendi mezhebinin hakim olduğu ülkeye göç etmişti. Katolik ile Protestan arasındaki bu kıyasıya mücadele, hayatın yaşandığı her yerde yemek yemeden kılık kıyafete kadar derinleşen bir ayrılığa ve aykırılığa yol açmıştı (Phillips, 1973: 196). Ancak, Protestan ülkelerde, inancın ve ibadetin bireyselleşmesine, Tanrının insanlardan beklediği sevgi ve dürüstlüğün dünyevi faaliyet içinde tüm insanlara uygulanmasına yönelik bir düşünce eğilimi başlamıştı (Phillips, 1973: 199). İbadet peygamber tarafından tanımlanmadığı için, yalnızca inancın esas alınarak, Tanrıya yönelmenin bütün şekillerinin birer Hak olarak kabul edilmesiyle (Raitt, 1987: 311); koşulları, söylemleri, kuralları ve biçimleri önceden kilisece belirlenmiş olan kurumsallaşmış ibadetin terk edilmesinin gerçekleşmesiyle; özgür irade ve bireysellik dinsel sahaya tamamıyla hakim olarak, bireysel mesleki etkinliğin yegane takva yolu haline gelmesiyle ibadet kilise dışına çıkmıştır. Tanrının hoşnutluğu ve lütfu, sevgiyi ve dürüstlüğü yaşadıkları mesleki faaliyetlerindeki başarılarından gelecekti. Böylece, kimyagerin ya da doktorun insanlara hizmet etmek maksadıyla yürüttüğü mesleki faaliyeti, kalıplaştırılmış bütün dinsel ibadetlerin yerini almıştı. Toplumdan soyutlanmış ve sürekli olarak yinelenen ezberlenmiş söylemleriyle heyecanını kaybetmiş kurumsallaştırılmış ibadetin yerine geçen; mesleki faaliyet içinde yaşamın her anında dürüstlüğü yaşamak suretiyle sevgiye ulaşma emeli, kişisel başarıyı, seçilmişliğin ve dolayısıyla sonsuz yaşamın yegane işareti haline getirmiştir. Artık din, dünyevileşmiş; dünya ise, dogmalardan kurtularak dinin dışına çıkmıştı (Raitt, 1987: 318). Bireye gelince, düşüncesiyle ve davranışlarıyla, yalnızca insana hizmet etme ve Tanrı şanını sergileme maksadı üzerinde odaklaşmıştı. Böylece de, dogmasal kalıplardan kendisini çekip kurtarmış, inancını yaşamın her anına hakim kılmıştı. İşte, reformun ulaştığı sonuç buydu!

Lutherizm ve Kitaba Bağlılık: Dünyevi faaliyeti, kardeşlik sevgisinin bir kanıtı haline getirmiş olmasına rağmen M.Luther'in meslek anlayışı, **"**Herkes çağrıldığı halde kalsın. Kardeşler, herkes ne halde çağrıldı ise, Tanrı ile o halde kalsın.**"** ifadesi gereği geleneksel bir içerik taşımaktaydı (Birnbaum, 1980: 375). Bir kimse, yaşam yolunda yürüdüğü her şekilde de kurtuluşa erebildiğinden; kısa süren yaşamının bu hac yolculuğunda, sürdürdüğü mesleğinin biçiminin hiçbir önemi yoktur. M.Luther, bireyin peşinden gittiği belirli bir mesleki faaliyetin olmasını, Tanrısal iradenin insanlar üzerinde sorumlu kıldığı bu özel ödevleri yerine getirerek tamamlamak suretiyle, Tanrının çok özel bir emrine giderek daha fazla uyduklarına inanmaktadır (Birnbaum, 1980: 378). Kişi, Tanrının kendisini ilk olarak yerleştirmiş olduğu konumlarında ve mesleklerinde hayatlarının sonuna kadar kalmalı; dünyevi faaliyeti de, yaşamında kurulmuş konumuyla sınırlandırılan yükümlülükleri içinde gerçekleştirilmelidir. Sürekli aynı mesleki konumda kalmasını zorunlu kılan bu temeli esas almış olmasıyla, M.Luther'in, dünyevi faaliyet ile dini prensipler arasında her hangi bir şekilde yeni ve köklü bağıntı kurması olanaksızdı. Bundan dolayıdır ki, M.Luther'in meslek kavramı geleneksel sınırlar içinde kalmıştır (Birnbaum, 1980: 380). Kişinin mesleği, kendisinin kabul etmeye zorunlu kılındığı ve kendisini buna göre uyumlu kılmak zorunda kaldığı, bir Tanrı buyruğu olarak görülmüştür. Ancak, Lutherist meslek anlayışının olumsuz ahlaki sonucu, dünyevi ödevlerin asketik anlayışın dışında tutulmuş olması, önceden belirlenen yaşama koşulları sınırları içinde kalınarak otoriteye boyun eğilmesinin öğütlenilmesiydi (Birnbaum, 1980: 383). Tamamıyla yüzeysel bir bakış açısıyla dahi olsa, tıpkı Katoliklikte olduğu gibi Luthercilikte de, dünyevi faaliyet ile dinsel yaşam arasında bütünüyle farklı olan bir ilişkinin var olduğu derhal fark edilebilir (Ozment, 1980: 54). Zira, kişisel gereksinimlerini aşacak ölçüde maddi kazanç peşinde koşulması, lütuf ve merhametten yoksun kalındığının bir işareti olarak görünmektedir; ayrıca, bu ölçüdeki bir kazanç ancak diğer insanların harcamaları karşılığında elde edebileceği düşünülerek, her yönüyle yadsınarak kınamayı gerektiren bir hal olarak görülmektedir.

Batıda rasyonel bilimin oluşmasını sağlayan, mesleki faaliyetin Tanrıya yönelinen tek ibadet olarak algılanması inancı, ile, meslek kapsamında sürekli ve düzenli bir hale getirdiği dünyevi faaliyetinde edindiği kazançların veya ulaştığı başarıların Tanrı katında seçilmişliğinin bir işareti olarak yorumlama ahlakı Lutherizmde yoktu (Birnbaum,

1980: 392). Ayrıca Lutherizm, kişinin işinde belirlediği hedeflerine ulaşmak için katlandığı sıkıntılara göğüs germeyi çile çekme olarak da görmemekte, iş yerini bir ibadethane olarak kabul etmemekteydi. Kısacası, Katoliklikte olduğu gibi Lutherizmde de, dünyevi faaliyet bir ibadet özelliğine ulaşmadığı için; mesleki faaliyetin sürdürüldüğü bilim adamının laboratuarı veya çalışma odası, tüccarın okyanuslara açılan gemisi bir tapınak olarak görülmüyordu (Birnbaum, 1980: 393). Lutheristler de, en az Katolikler kadar kendi kiliselerini kurmada ısrarlı oldukları için, mesleki faaliyet yoluyla Tanrı şanının sergilenmesini ve insana hizmet edilmesini Tanrıya yönelmiş tek ibadet olarak görmüyorlardı. Mesleki faaliyet, kişinin başarılarıyla yükselmeksizin veya kazançlarıyla geliştirilmeksizin öylece kalarak devam ettirilmeliydi (Birnbaum, 1980: 394). Kaldı ki, Tanrı ile insan arasındaki kilisenin aracılık işlevine karşı çıkarak, kilisenin yerine Kutsal Kitabı getirmiş olmasıyla Lutheristler; ilahi vahyin bildirildiği kitaba bağlı kalmayı, en aşırı bir tutuculukla savunmuş kimselerdir (Birnbaum, 1980: 154). Kutsal Kitaba gereksiz ilavelerde bulunulmasını, saf kaynağından uzaklaşılarak çeşitli kişisel yorumların katılmasını, kesinlikle ortadan kaldırmak istemişlerdir. Aslında uzaklaşılmasına karşı besledikleri şiddetli protesto tutumunu, yaratılış kitabının (Tekvin) yorumlanmasıyla ilgili olarak sürdürmüşlerdir. Doğanın yorumlanmasıyla ilgili düşüncelerde, Kutsal Kitabın ifadelerine sadık kalma sorumluluğunun daima hissedilmesi gerektiğinin önemi üzerinde durmuşlardır (Birnbaum, 1980: 155).

Tevrat'tan başlayan Eski Ahit ile Yeni Ahit'den oluşan Kutsal Kitabın gerçek anlamından ve özünden asla sapılmaması gerektiği konusunda görüş birliğine varan Lutheristler, doğayı bu dinsel duygu kapsamında irdelemekteydiler (Birnbaum, 1980: 158). Doğayı incelemek isterken dahi, kendilerini tamamıyla kutsal olan bir temel üzerinde olduklarının bilincine, Kutsal Kitap'a bağlılıklarıyla vararak; bu irdelemeleriyle Tanrının kitabıyla yüzleşmek istiyor, imanının kanıtlarına veya kitabın bildirdiği sırlarına araştırmalarında ulaşmayı arzu ediyordu. İnsana özgü bir muhakemeyle ve yalnızca kendisine duyduğu gururunu tatmin etmek maksadıyla, bir araştırmacının; cennetten çıkışla başlayan gerçekleri bulanıklaştırma veya çarpıtma gayretlerine girmesini, dine karşı işlenmiş en büyük saygısız olarak görmüşlerdir. Lutheristler, Tanrı ile kulları arasında, kilisenin aracılık işlevini ve otoritesini tümüyle reddetmiş olmakla; bireyin ancak kitap sayesinde gönül yoluyla Tanrıya ulaşabileceği düşüncesine temel hazırlamışlardır (Birnbaum, 1980:168). Ancak Lutheristler, kitabı her şeyden üstün gören ve Tanrıyla olan ilişkilerine de tek aracı kılan inançlarının bir sonucu olarak; doğal olayları kitaba göre yorumlama düşüncesine kapılarak irrasyonel bir eğilim içine girmişler, Orta Çağlardan kalma vahyin zorunluluğu ve istihare yoluyla elde etme imanı altında deneysel bilimin üstünlüğüne daima şüpheyle bakmışlardır.

Din ile bilimi ayırma gayretlerine rağmen, dinsel duyguların tesiriyle olguları irdelemeye yönelmek, uzlaştırılamayan karşıtlıklara neden olmaktadır. Çünkü, kitabın bildirdiği dogmalara itirazsız inanç beslemek, doğru olup olmadığını asla sorgulamamak dinde esas olduğu halde; bilim, şüphe ve sorgulama üzerine kuruludur (Ozment, 1980: 59). Bilimin ulaştığı sonuçları, Kutsal Kitap'ın dogmalarıyla birleştirmek veya açıklamak; bu bakımdan, olanaksız bir çabadır. Nitekim, Kopernik sistemi, Kutsal Kitabın, "*Güneş doğuyor ve güneş batıyor, yerine, doğduğu yere koşuyor; Yeşu, Rabbe söyledi, Dur ey güneş, Gibeon üzerinde, ve Ay sen Ayyolan deresinde; millet düşmanlarından öç alıncaya kadar, Güneş durdu, Ay yerinde kaldı; gökler Tanrının izzetini beyan eder, gök kubbesi ellerinin işini ilan eder, gün güne söz söyler, gece geceye bilgi gösterir, onların ahengi bütün dünyaya ve sözleri yerin ucuna varmıştır, onlarda güneş için çadır kurdu, o güneş ki çıkışı göklerin ucundadır, devri de onların sonlarına kadar ve sıcağından saklı kalanı yoktur; yeri temelleri üzerine kurdu, ebediyen sarsılmayacaktır*" (Kutsal Kitap, 2005: 149) ifadeleriyle açıkça çelişki oluşturarak reddedilmemişti. Bundan dolayı M.Luther de, Kutsal Kitabın bu ifadelerine sadık kalarak, Kopernik sistemine karşı çıkmıştı. Zira, Kutsal Kitap'ın dogmalarına bağlı kalındığı bir ortamda, gözleme dayalı deneysel bilimin gelişmesinin olanağı olmadığı (Birnbaum, 1980: 428) için; bilgiyi, kutsal kitapla sınırlı kılan Orta Çağ zihniyeti, böylelikle, kendisini yok edecek olan bir eğilimin önüne geçmek istememiştir.

Kalvinizm ve Din ile Bilimin Birbirinden Ayrılması : Yalnızca Orta Çağın sofu dindarlarının değil, fakat reform görmüş Avrupa'da dünyanın hareketlerine ve evrenin tasarımına ilgi duyan herkesin başlangıçtaki düşüncesi; tamamıyla tarihsel, ahlaki ve dinsel açıdan yaklaşmış olduklarından, Kutsal Kitabın bildirdiği ifadelere uygun

sonuçlar üzerine kurulmaktaydı (Manson-Single, 1997: 137). Yaratıcı, kendi kudretinin sırlarını doğru bildireceği için, başlangıçta hoşgörüyle ve merakla yaklaşılan bilimsel araştırmaların, Kutsal Kitap'a uygun sonuçlara ulaşılacağına, kesin gözüyle bakılmaktaydı. Kutsal Kitap'taki ayetlerin, bilimsel yoldan araştırılarak ve aksinin kanıtlanarak kilise otoritesini sarsacağına, hiç kimse ihtimal vermemekteydi (McNeill, 1967: 329). Ancak, gözleme ve deneye dayalı olarak gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların hesaba dayalı olan ve her zaman da kanıtlanabilen sonuçları; Kutsal Kitabın asırlardır okunarak Tanrıya yönelinen ifadeleriyle çeliştiğinde ve bu dogmaların yaratıcının kudretini açıklamada yetersiz kaldığını ve yanlışı içerdiğini kesinlikle kanıtladığında; artık, reformist aydınlar da, Eski Ahit'in ifadelerinin bilimle açıklamak veya bilimi dogmalara uyarlamak gibi bir taassuba kesinlikle karşı çıkmaya başlamışlardı. (Manson-Single, 1997: 139-140) Yaratılış kitabında bildirilen Tanrı sırlarını, deneye ve ölçmeye dayanan modern bilimin kesin tanılama esası içinde irdelemeye gereksinim duymamaktaydılar (McNeill J.T., 1967: 335). Kaldı ki, Adem'den Havva'nın yaratılması, Adem'in aynı batında doğmayan çocuklarının birbirleriyle evlenerek neslinin çoğalmış olması içeriğindeki Eski Ahit'in yaratılış açıklaması; modern bilimin daha sonraki gelişmesinde açıkça kanıtladığı, akraba evliliğinin yol açtığı bedensel ve zihinsel bozukluklar gerçeğiyle de kesin bir çelişki içindedir (McNeill, 1967: 337) Kutsal Kitabın talihsizliği, sonradan bilimsel deneyle yalanlanacak olan, bu dünyaya ve insana özgü doğrudan açıklamada bulunmuş olmasıdır (Manson-Single, 1997: 144) Dinin yıkılışının yolu da, bilimle yalanlanmasından başka bir şey değildir. Tanrı, kendi yaratıcı kudretini yanlış bildirmeyeceğine veya yarattıklarından da habersiz kalmayacağına göre; yazılan ifadelerin Tanrıya ait olmayacağı da, böylece kesinlik kazanacaktır, ifadenin biri yalanlanmışsa, tümü geçersiz kılınmış demektir (Cremeans, 1949: 114). Eski Ahit'in ifadelerinin bilimsel araştırmalar üzerinde denetim kurmasını doğru bulmayanların başında da, reformistlerin en büyük ilahiyat öğretmenlerinden Jean Calvin (1509-1564) gelmekteydi (Manson-Single, 1997: 284). J.Calvin'in, bilimsel araştırmaların dinen serbest bırakılması gerektiği anlamındaki görüşünün temel dayanaklarından ilki; Yunan filozoflarını acımasız ölçüde eleştirmiş olmasına rağmen, dine aykırı düşen bu görüşlerinin ne olduğunu irdelemeden ve hiç okumaya dahi değer bulmadan tamamının reddedilerek yasaklanması yerine, akla dayandırılan her bir fikri tek tek ele alıp inceleyip sınadıktan sonra hakkında bir karar verilmesinin gerekliliğine inanmış olmasıdır. (McNeill J.T., 1967: 124)

J.Calvin, genel bir prensip olarak, bu irdeleme ve sonuca ulaşma içeriğindeki yaklaşımında; Roma Katolikliği kadar tutucu gördüğü diğer Protestan ilahiyatçılara özgü olan, Aristocu evren düşüncesinin Kutsal Kitabın ifadeleri açısından en mükemmel bir açıklama olduğuna dair fikirlerinin değerlendirilmesinde kullanılmasının genel geçerliliği üzerinde de durmuştur (McNeill, 1967: 126). Oysa Calvin, Kutsal Kitapta temel alınan evren betimlemesinin esaslarının, Aristo sistemiyle kökten çakışmakta olduğunu, kendi çağdaşlarından çok daha fazla anlamış bir düzeydeydi. Calvin, Kutsal Kitabın Tekvin bölümünün her sahaya yayılabilen bir alandan söz etmiş olduğu halde; Aristocu evren anlayışına bağlı kalan gökyüzü temaşacıları, yalnızca bir alan üzerinde odaklaşmışlardır (McNeill, 1967: 133). Bu nedenle, Tekvinde güneş ve ay en büyük ışık olarak nitelendirildiği halde; Kopernik sisteminin doğruluğuna inanarak teleskopla gökyüzünü keşfeden bilim adamları, yaptıkları astronomiyle ilgili hesaplamalarında, en küçük yıldız olarak değer biçtikleri bir Satürn'ün dahi Ay'dan misli misli büyük olduğunu kanıtlamışlardı (Wolf, 1962: 184). Bu durumda, Calvin, Kopernik'in evren betimlemesini de doğrulayan bu astronomik buluşların kesin kanıtlanmış sonuçlarına karşı çıkamamanın bilincine varmıştı (McNeill, 1967: 442). Astronomiyle ilgili yapılan bilimsel araştırmaların içinde yer almamış olsa dahi, deneysel bilimin Kutsal Kitabın ifadelerini yalanlar nitelikteki bulgularının doğruluğunu kabul etmiş olmakla, zamanının astronomi bilim adamlarının inançlarını da paylaşmaktaydı (Cremeans, 1949: 118). Musa'nın yazdığı Tevrat, ile, astronomi biliminin ulaştığı zamanının kesin bulguları arasında açıkça baş gösteren bu aykırılık; Kutsal Kitap ayetlerinin bilimsel bulgularla çürütülmesi ya da bu ayetlerin Tanrı'nın değil de insanın sözleri olduğu kuşkusunun haklılık kazanması kanısına yol açmıştı. Oysa, bilim ile ayet arasındaki bu aykırılık J.Calvin'e göre, Tanrı sözünü halkın sevdiği biçimde ve kolayca anlayabileceği bir düzeyde yazmak isteyen Musa'nın insanların kendi gözleriyle görebilecekleri örnekleri kullanmasından kaynaklanmıştı (McNeill, 1967: 448). Halbuki, zamanının astronomi bilginleri teleskopu sürekli geliştirerek insan gözünün ulaşamadığı uzayın derinliklerindeki gök cisimlerinin varlığını tanıtlamışlar ve büyüklüğünü de hesaplayabilmişlerdi. Bunlar, asla yadsınılamayan ve kitabın bazı ifadelerini yalanlayan gerçeklerdi (Wolf, 1962: 187). Her şeye rağmen, Protestanlığın temelini oluşturan, yalnızca

Kutsal Kitap yoluyla Tanrıya yönelebileceği savını asla terk etmemiş olan J. Calvin, kitabın ifadelerini yorumlarken; Kutsal Kitabın vahiyle indiği gerçeğinin herkes tarafından kabul edilerek, gerçekte bunların birer Tanrı sözü olduğu inancından asla kuşku duyulmaması konusunda, son derece ısrarlı bir tutum sergilemiştir (McNeill, 1967: 451).

Tanrı, Kutsal Ruhuyla, okumayı bilen veya bilmeyen fakat kendisine inanan herkes için bir öğrenme eğilimini başlatmış olduğundan; inanan insanın idrak etmesini, Kendi yaratıcı kudretinden haberdar bulunmasını istemiştir (McNeill, 1967: 456). Bu nedenle, şayet Musa, tamamıyla bilimsel bir şekilde konuşmuş olsaydı, bu ifadeler hiç okuma yazma bilmeyen bir kimsenin kavrayış kapasitesini aşarak, onların yüz çevirmesine yol açacaktı (Cremeans, 1949: 119) Bundan dolayı Musa, halkın gözleriyle görebildiği ve değerlendirebilme kudretine sahip bulunduğu bir kapsamda, Tevrat'ı, yani Tanrı vahyini aktarmıştır. Ancak, burada, var olan her şeyin tek yaratıcısı olan Tanrı, Kendi yarattığı bu varlıklardan hiç habersiz olabilir mi, geleceği bilen ve Musa ile de doğrudan bir bağlantı kurmuş olan Tanrı böyle bir yanlışın yazılmasına neden engel olmamıştır, bilinmeyeni bildirme gayesi içinde elçisiyle konuşmuş olan Tanrı bilimin sonradan ortaya çıkaracağı bu kesin bulgulardan en azından birini dahi önceden haber veremez miydi vs., şeklindeki itirazlar, aslında; bütün olarak dinin özünü ve dogmalarının da kaynağını oluşturan vahiy anlayışı üzerine yöneltilmişti (McNeill, 1967: 457). Vahiyle bildirilen ifadelerin, bilim tarafından aksinin kanıtlanması; bu sözlerin gerçekte insan sözü olduğu konusundaki şüphelere haklılık kazandırmıştır. Çünkü, Tanrının Kendi yaratıcı kudretini yanlış bildirmiş olduğu, asla kabul edilemeyen bir şeydir (McNeill, 1967: 461). Dinin yıkılış yolu, dayandığı vahiy temelinin bilim yoluyla yıkılmasından geçmektedir. Tanrının varlığından ve birliğinden asla kuşku duymadığı halde, vahiy olgusunu ve dolayısıyla da dinin temelini oluşturan peygamberlik ile kitap delilini reddeden düşünce akımları; bilimin, kitabın ifadelerini yalanlamasıyla ortaya çıkmıştır. (Cremeans C.D., 1949: 122) Tanrının insanla doğrudan veya meleği aracılığıyla konuşmayacağı, Tanrının meleğiyle nasıl konuştuğu, meleğin insanla nasıl konuştuğu vs., gibi düşünceler, böylece rağbet kazanmıştır (McNeill, 1967: 464), çünkü, vahiy, dinin temel dayanağı olduğu halde, gerçekte en zayıf halkasıdır.

Oysa, J.Calvin'in kendisi de, zamanının bilimsel gelişmeleriyle kavranılan evren sistemi, ile, asırlar öncesi Kutsal Kitapta vahiy yoluyla bildirilen ifadeler üzerine kurulan kâinat düzeni arasında kesinlikle bir uzlaşının sağlanamayacağını veya uyumun kurulamayacağını çok iyi bildiği halde; ne Kutsal Kitabın Tanrı ile kulu arasındaki ilişkileri düzenleyen bir ölçü olduğu inancından vazgeçmiş, ne de, Kopernik'in öne sürdüğü bu bilimsel araştırmaların sonuçlarını reddetmiştir (McNeill, 1967: 463). Dinsel otoritenin dayanağı haline gelen Orta Çağ evren anlayışını yıkan, güneşi merkez alan ve yerin ayrıcalıklı konumuna son veren Kopernik'in fikirlerini, J.Calvin'in ayrıntısıyla bilmiş olması, kesinlikle düşünülemez (Cremeans, 1949: 168). Şayet, Kutsal Kitabın ifadeleri Aristocu evren anlayışı içinde yorumlanarak, itaate dayanan ve kiliseyi de siyasi erkin üzerine çıkaran sonuçları Orta Çağ zihniyetinin temelini bu ölçüde oluşturmamış olsaydı; belki de Kopernik'in deneye dayalı bu görüşleri, zamanının dindarları tarafından bu kadar tepkiyi üzerine çekmeyecekti. Ancak, kalvinizmin Hollanda'da en parlak ve en etkili döneminde dahi, hiçbir taraftarı tarafından, Kopernik sisteminin bilinmesini engelleyici yönde en küçük bir müdahalede bulunulmamış olması bile, çok önemlidir. (Cremeans, 1949: 169) Yine de, tüm reformcuların, J.Calvin'e bağlı olanların deneysel bilime yönelik sergiledikleri bu hoşgörülü tavır içinde oldukları, asla söylenemez. Örneğin, John Owen (1616-1683) gibi ilahiyatçılar, kitabın bütününü savunarak, kopernik sistemine doğrudan bir cephe almaktan, asla çekinmemişlerdir. Yine bunlar arasından Zanchi, Daneav, Voetius gibi reformist aydınlar, skolastik felsefeye bağlı kaldıkları ve yalnızca Kutsal Kitabın ışığında Tanrı yolunda ilerlenebileceğine inandıkları için, geleneksel tefsirleri daha da ön plana çıkartarak Kopernik sistemini etkisiz kılmaya yeltenmişlerdir (Cremeans, 1949: 171). Özellikle de, Utrecht Üniversitesinin Rektörü olduğu sırada G.Voetius, Kutsal Kitabın metinlerine en uygun felsefenin skolastik felsefe olduğunu öne sürerek; Kutsal Kitaptaki ifadelerin, yalnızca kurtuluşun yollarını bildirmediğini, fakat bununla birlikte tüm bilimlerin kaynağı haline gelerek, ilkelerini açıkça kapsadığını, savunmuştur (Cremeans, 1949: 172). Böyle olunca, reformistler tarafından Kopernik sisteminin bütünüyle Kutsal Kitaba ters düştüğü ve kopernik sistemini destekleyen bilimsel çalışmalara karşı olumsuz tavır takınıldığı, rahatlıkla söylenebilir (Wolf, 1962: 239). Kutsal Kitaba bağlı kalma, eski kilise otoritesinin yerine geçtiği için; reformistler de, en az Orta Çağ zihniyeti temsilcileri kadar, kitabın vahiy kudretini

yıkan ve insan tarafından yazılmış her hangi bir kitap seviyesine düşüren, bu bilimsel gelişmelere karşı çıkmada kararlıydılar.

Sonuç

Gerçekleşen her bilimsel buluşla, özellikle de vahiy ile bildirilen (Kutsal Kitap, 2005: 149) bir dogma olan dünyanın düz sabit olduğu inancının, bilimsel araştırmalarla aksinin ispat edilmesiyle; rönesanstan reforma geçiş süreci içinde, vahyin Tanrı sözü olmadığı ve Yaradan ile bir bağlantısının bulunmadığı düşüncesi kesin bir haklılık kazanmıştır. Reformla birlikte, Orta Çağ kalıntısı olan, düşünce ile davranışın vahye uygunluğu ısrarından vazgeçilmiş olsa bile; devletlerin üzerinde yer alan kilise otoritesinin ve ruhban sınıfının aracılık işlevinin yerine Kutsal Kitabı (Eski ve Yeni Ahdi) geçirmek istemeleri, ilk reformistleri, kitabı yalanlayan bilimsel buluşların aleyhine bir tavır takınmalarına neden olmuştur. Kutsal Kitabı halkın kendi konuştuğu dilde okuyup ibadet etmesi çağrısı altında başlayan, kilisenin üstünlüğünü ve aracılık işlevini yadsıyan ilk reformistler; sırf bu nedenden dolayı, bilimin karşısında ve vahyin yanında yer almışlar, vahyin gerçek dışı kehanet ve safsatalarını bilime yeğlemişlerdir. Bunanla da kalmayıp, Kopernik ve Galile gibi bilimadamlarının aleyhine bir tutum sergilemişler, kitaplarına yasak getirmişlerdir. Avrupa'da bilimsel yöneliş, zorunlu olarak, Kutsal Kitap'ın yenilmesi ve geçerliliğini kaybetmesi üzerine kurulmuştur. Lutherizmle papalık otoritesi yerini Kutsal Kitap'a bırakırken; düşünceyi vahyin sınırlarından çıkaran Kalvinizmle de Kutsal Kitap güç ve üstünlüğünü, bilime ve hür düşünceye terk etmiştir.

Asırlar boyu Avrupa'da rağbet edilen, istihareye dalarak tanrıyla girilen ruhani bir iletişim yoluyla hem tanrıya ve hem de vahye ulaşma emelinin yerini, deney-gözlem-ölçme yoluyla gerçeğe/bilgiye ulaşma gayretinin almasında, reform imanının ve meslek ahlakının önemli katkısı olmuştur. Zira bütün Avrupa'da etkili olan reform hareketiyle, önce Lutherizm sayesinde kralların üzerinde olan papalık otoritesi yerini Kutsal Kitap'a bırakırken ve sonra da Kalvinizmin öne çıkmasıyla din ile bilimin sahası birbirinden ayrılırken; bu vahiyden kopma süreci içinde, hür düşünce karşısında ciddi bir tehdit oluşturan kutsal mahkemenin insafsız yargılama gücü sona ermiş, düşüncenin yargılanması ve cezalandırılması geleneğinden kurtulunmasının da yolunu açmıştır. Gözlem-deney-ölçme yöntemiyle ulaştıkları her bilgiyle, Kutsal Kitap'ta yazılı olanların gerçek olmadığını fark eden bilimadamları; böylece, Kutsal Kitap'ın tanrısallığı dolayısıyla da vahyin gerçekliği hakkında derin kuşkulara kapılmışlardır. Orta Çağlar boyunca şüphe imanın düşmanı ilan edilmişken, bir anda, şüphe bilimin ve gerçeğin anahtarı haline gelmiştir. Reformun Lutherist akımıyla papalık otoritesinin yerini almış olan Kutsal Kitap, Kalvinizmin etkisiyle serbest hale gelen bilimsel araştırmalarının sonucunda, özellikle de, Dünyanın sabit olmadığını ve Güneş'in etrafında döndüğünü kanıtlayan Kopernik ve Galile gibi bilimadamlarının düşünceleri ve gözlemleri karşısında geçerliliğini kaybetmiştir.

KAYNAKLAR

Birnbaum N. (1980). Social Structure and The German Reformation, Arno Press, New York
Bunch, B. (2004). The History of Secience and Technology, Houghton Mifflin, Boston
Cremeans C.D. (1949). The Reception of Calvinist Thought in England, University of Illinois Press, Urbana
Gale, C.E. (1996). Isaac Newton and the Scientific Revolution, Oxford Üniversity Press, New York
Kibre, P. (1984). Studies in Medieval Science: Alchemy, Astrology, Mathematics and Medicine, Hambledon Press, London
Kitab-ı Mukaddes Şirketi (2005) Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul
Knight D (1986). The Age of Science: The Scientifical World View in the nineteenth century, Blasil Blackwel , New York
Lyons H., (1968). The Royal Society (1660-1940): A History of its Administration Under Its Charters , Greenwood Press, New York

Manson T.M.; Single J.C. (1997). The Calvinist Roots of Modern Era, University Press of New England, Hanover
Marnef G (1996). Antwerp in Age of Reformation: Underground Protestantism in a Commercial Metropolis, Johns Hopkins University Press, Baltimore
McNeill J.T. (1967). The History and Character of Calvinism, Oxford University Press, New York
Needham J. (1975). Background to modern science, Arno Press, New York
Ozment S. (1980). The Age of Reform (1250-1550) : An Intellectual and Religious History of the Medieval and Reformation Europe, Yale University Press, Hew Haven
Phillips J. (1973). The Reformation of Images: Destruction of Art in England (1535-1660), University of California, Berkeley
Raitt J. (1987). Christian Spiritually: High Middle Ages and Reformation, Crossroad Press, New York
Sarton G. (1955). The Appreciation of Ancient and Medieval Secience During the Renaissance (1450-1600), University of Pennsylvania Press, Philadelphia
Sprat T. (1947). The History of the Royal Society of London , for Improving of Natural Knowledge, Chapman Press, London
Stimson D. (1948). Scientists and Amateurs: A History of the Royal Society, Greenwood Press, New York
Weld, C.R. (1975). A History of the Royal Society , Arno Press, New York
William C. D. (1948). A History of Science and It's Relations with Philosophy and Religion, Cambridge University Press, Cambridge
Wolf A. (1962). A History of Science, Technology and Philosophy in the 16th and 17th Centuries, Allen and Unwin, London

SPOR HABERCİLİĞİNDE DOĞRULUK VE TARAFSIZLIK

Selami ÖZSOY
Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Spor Yöneticiliği Bölümü,
e-posta: selamio@gmail.com

ÖZET: Spor olaylarını halka aktarma işlevini yerine getiren spor medyası, genel medya alanları içinde akademik veya sektörel olarak en çok tartışma konusu olan alanlardan biridir. Bu araştırmada, gazetelerin spor servisi yöneticileri ve spor gazetelerinin yöneticilerinin spor gazeteciliğine yönelik yoğun eleştirilerin olduğu tarafsızlık ve gerçek dışı haber konularına bakış açısı incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırmada, Türkiye genelinde yayın yapan 5 gazetenin spor servisi müdürü ve 2 spor gazetesinin müdürü ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Gazetelerin spor servisleri ile spor gazetelerinin yöneticileri, gerçek dışı haberlere özellikle transfer dönemlerinde rastlandığı ve tarafsız davranma konusunda yeterince hassas olunmadığı görüşündedir. Katılımcılara göre spor gazetelerinin en önemli haber kaynağı olan üç büyük kulübün (Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş) büyük ölçüde kapılarını gazetecilere kapatmaları spor medyasını zor durumda bırakmıştır. Kulüplerin engellemeleri, haber ihtiyacını karşılayamaz hale gelen gazeteleri sayfaları doldurmak için gerçek dışı haberlere yöneltmiştir. Spor servisi yöneticilerine göre haber ve yorumlarda taraflı davranılmasının altında da medyanın ticari kaygılarla büyük kulüpleri kayırması yatmaktadır. Gazetelerin bu kısır döngüden kurtulması için, dünyanın en çok ilgi gören branşı olan futbolun dışındaki spor dallarına da ilgi göstermesi önerilebilir. Spor medyasının sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket ederek, diğer spor branşlarına daha fazla yer vermesinin, taraflılık ve gerçek dışı haber sorununun çözümüne katkı sağlayacağı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Spor gazeteciliği, medya, etik.

ACCURACY AND IMPARTIALITY IN SPORTS JOURNALISM

ABSTRACT: Sports media that functions as the transmitter of sports news to the public is one of the topics of academic or sectoral discussion among the general media sectors. This study examines the viewpoints of sports service and sports newspaper administrators regarding impartiality and insubstantiality in the news which is a topic of most of the criticisms towards sports journalism. The qualitative study involves interviews with the sports service managers of 5 national newspapers and 2 sports newspapers managers. Collected data was analyzed with the help of data analysis. Administrators of sports services in the papers and managers of sports newspapers believe that unsubstantiated news frequently occur during the transfer season and they think that there is not sufficient sensitivity towards being impartial. According to the participants, the fact that the three most important football clubs (Galatasaray, Fenerbahçe and Beşiktaş) which are the main source of sports newspapers closed their gates to the sports journalists left the sports media in a difficult situation. The obstruction of the football clubs towards the sports newspapers and services have led these sources to unsubstantiated news. According to sports service administrators, the underlying reason behind all this is the fact that media shows favoritism to big football clubs due to financial concerns. In order for the newspapers to break free from this vicious cycle we can suggest that people should focus on sports branches other than football. We can also state that the sports media, acting with social responsibility, can contribute to the solution of the problems of impartiality and unsubstantiated news

Key words: Sports journalism, media, ethic.

GİRİŞ

Dünyanın her yerinde spor medyası, genel gazetecilik alanlarından biri olarak kendine has dinamikleriyle özgün bir yapıya sahiptir. Haber konularının hayatın gerçekliğinin dışında genelde eğlence, sağlık ve rekreatif amaçlarla gerçekleştirilen "sportif oyunlar" olması, spor medyasını farklı bir konuma oturtmaktadır. Spor medyası bu yönüyle "daha az ciddi" bir gazetecilik alanı olarak değerlendirilmektedir.

Spor gazeteciliği, İngiltere'deki geleneksel gazetecilik hiyerarşisinde "özensiz gazetecilik" ve "yumuşak" haberleriyle eleştirilmekte ve aşağılayıcı şekilde genel gazeteciliğin "oyuncak bölümü" olarak değerlendirilmektedir. İngiltere'de spor gazeteciliği medya eğitimi ve iletişim çalışmaları içinde yer bulamamıştır. Ticari anlamda spor gazeteciliğinin önemi fazla değildir ancak son on yılda medya sektöründe çok büyük bir yer tutmaktadır. Times ve Daily Telegraph gibi ciddi gazeteler için bile spor en önemli üçüncü içerik alanı haline gelmiştir (Boyle, 1996: 1).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de spor haberleri, medyada en çok izlenen haber türleri arasındadır. Türkiye'de yaklaşık 500 bin olan günlük gazetelerin toplam tirajının %10'unu spor gazeteleri oluşturmaktadır (netgazete.com). Türkiye'de günlük gazeteler yaklaşık 3-4 sayfasını spor haberlerine ayırmaktadır. Spor haberleri, gazeteler için tiraj sağlayan önemli bir faktör olarak görülmektedir. Spor gazeteciliği, geçen son 15 yılda içinde, özellikle ticarileşme ve profesyonelleşmenin hâkimiyetiyle birlikte önemli anlayış değişiklikleri ile gelişerek büyüyen bir sektör olmuştur.

Her mesleğin olduğu gibi gazetecilik ve daha özelde spor gazeteciliğinin de etik ilkeleri bulunmaktadır ve uygulamada yaşanan ihlallerle birlikte bu ilkeler sık sık gündeme gelmektedir.

Etik sözcüğü köken olarak Yunanca'da "ethos" sözcüğünden gelir ve alışkanlık, töre ve görenek anlamları taşır. Meslek etiği, belirli bir mesleği icra ederken kişinin ne yapması ya da ne yapmaması gerektiğiyle ilgilidir. Bütün meslek gruplarının ahlakları, genel ahlaki ilkeye, mesleğinde olabildiğince iyi olma ilkesine dayanır (Uzun, 2009: 25).

Bertrand'a göre medya etiği; neyin yapılması, neyin yapılmaması gerektiğini, hangi davranışın kabul edilebilir olduğunu belirleyen bir kurallar dizisidir. Genellikle yazılı olmayan geleneksel kurallar, meslek örgütleri tarafından yazılı hale getirilerek meslek mensuplarının bunlara uyması talep edilir (Bertrand 2004: 40). Doğruluk, dürüstlük, hakkaniyet, dengeli ve sorumlu habercilik gibi değerler, gazetecilik etiğinin temelini oluşturmaktadır (Çaplı 2002: 212).

Deuze, gazetecilerin paylaştığı ortak bir meslek ideolojisi olduğunu ve bu ideolojinin de şu ilkeler üzerine kurulu olduğunu öne sürmektedir: Kamu yararına hizmet, tarafsız olma, nesnel/objektif olma, adil ve güvenilir olma, bağımsızlık, hız ve etik ilkelere uygun habercilik (Aktaran: Cangöz, 2009: 335).

Gazetecilik, doktorluk veya avukatlık gibi bazı profesyonel mesleklerde olduğu gibi ilgili alandan diplomayı gerektiren, yani alanın profesyonel kurallarıyla ilgili eğitiminin alınmış olmasını gerektiren bir meslek değildir. Bu formal eksiklik mesleğin profesyonel saygınlığını ve geçerliliğini azaltır. Ancak gazeteciler mesleğin bu zafiyetini "profesyonel bağımsızlık" iddiasıyla telafi ederler (Tumber ve Prentoulis'ten aktaran: Cangöz, 2009: 334).

Mesleki duyarlılığın bir ifadesi olarak bazı genellemeler yapılmaktadır. Örneğin, doktorların hatalarını gömdükleri, avukatların ise hatalarını astıklarını söyleyen eski deyişi Carey, "gazeteciler ise hatalarını yayımlamaktadır" biçiminde değerlendirmektedir (Çaplı, 2002: 15).

Medyada etik kodlarının en fazla ihlal edildiği çalışma alanlarından biri de spor basınıdır. Türkiye'de spor basını, neredeyse etik kodların dışında bir gazetecilik alanı olarak görülmekte, meslek ilkelerine aykırı davranışlar etik bir bakış açısıyla tartışılmamaktadır (Uzun, 2004). Spor gazeteciliğinde eleştiri konusu olan etik ihlallerinin başında taraflı yayıncılık ve gerçek dışı haber gelmektedir.

Tarafsızlık

Tüm dünyada gazetecilik mesleğinin mihenk taşı olarak kabul gören tarafsızlık olgusunun tarihine bakıldığında İngilizce'de "Penny Press" olarak adlandırılan ve 1 kuruşa satılan popüler gazetelere kadar uzanmak gerekir. Bu gazeteler, gazeteciliğin kârlı bir işletme ve politik güç aracına dönüşmesinde önemli bir yere sahiptir. 1 kuruşluk gazeteler aracılığıyla ulaşılan tiraj ve bunun kalıcı olması ise basının artık siyasi partilerin doğrudan ekonomik desteğine ihtiyaç duymamasını sağlamıştır (Cangöz, 2009: 336).

Tarafsızlık medya için her alanda uyulması gereken bir ilkedir. Genel gazetecilikte medya kuruluşlarının herhangi bir fikir veya siyasi parti lehinde/aleyhinde tavır alması ilke olarak istenen bir durum olmamakla birlikte, Türkiye'deki gazetecilik pratiğine bakıldığında bu konuda medya kuruluşlarına yönelik çok suçlama olduğu bilinmektedir. Medyanın bir kısmı güçlü olan parti veya siyasal gücü desteklemekle eleştirilmektedir. Bazı gazete ve televizyonlar "yandaş" suçlamasına maruz kalırken, bazılarının muhalif tavırları öne çıkmaktadır. Siyaset gibi spor alanında da medyanın güçlü olan kulüpten yana tavır aldığı, bunu yaparken de ticari kaygılarla hareket ettiği dile getirilmektedir.

Spor medyasında tarafsızlık kavramı, haber ve yorumlarda herhangi bir kulübün veya takımın lehine veya aleyhine tavır takınmamak yani objektif olmayı anlatmaktadır. Türkiye'deki spor medyasında tarafsızlık gibi etik ilkeler için yazılı bir mesleki bağlayıcılık unsuru bulunmamaktadır. Etik ilkelere aykırı davrananlar için herhangi bir yaptırım söz konusu değildir.

Gazeteciliğin kimi profesyonel meslek alanlarında olduğu gibi yasal düzenlemeleri ve bu düzenlemelere aykırı davranışlarında "mesleklerinden men edilme" gibi kuralları ve araçları yoktur. Bu nedenle de etik ilke ve kodların gelişimi gazeteciliğin profesyonel bir meslek olarak gelişimine, gazeteci kimliğinin nasıl tanımlanması gerektiğine dair tartışmalara paralel bir gelişim izlemiştir. Gazeteci kimliği tanımlanırken başvurulan bağımsızlık, tarafsızlık, doğruluk ve dürüstlük gibi değerler; etik ilkeler bağlamında yorumlanır (Belsey ve Chadwick'ten aktaran: Cangöz, 2009:334).

Gerçek dışı haber

Türkiye'de gazetelerin spor sayfaları ve spor gazeteleri yoğun olarak futbol haberleriyle doludur. Türkiye genelinde yayın yapan 10 gazete üzerinde yapılan bir araştırmaya göre (2008), gazetelerin spor sayfalarının % 65.7'sini futbol, % 5.65'ini basketbol, % 12.84'ü de iddaa/at yarışı haberleri oluşturmaktadır (Özsoy ve ark., 2008: 983). Benzer bir araştırmada incelenen 5 gazetede futbol haberlerinin oranı 84.2, basketbol haberlerinin oranı da 11.8 olarak çıkmıştır (Çendek ve Özbek, 2010: 34).

Futbol branşındaki haber ve yorumlar ise büyük kulüpler olarak adlandırılan Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş üzerine yoğunlaşmıştır. Medya Takip Merkezi'nin her ay, tüm medya mecralarını araştırarak hazırladığı "ayın spor gündemi" raporuna göre, 2011 Mayıs ayında medyanın en fazla konu edindiği spor kulüpleri Fenerbahçe (45 bin 377 haber/yazı), Trabzonspor (34 bin 154 haber/yazı), Beşiktaş (31 bin 399 haber/yazı) Galatasaray (31 bin 360 haber/yazı) ve Bursaspor (22 bin 971 haber/yazı) olmuştur. 2010-2011 sezonunda Spor Toto Süper Ligi'ni şampiyonluk ile tamamlayan Fenerbahçe'nin dört yıl aradan sonra şampiyon olmasıyla medyanın ilgisini de üzerine toplayarak kulüp haberlerine gösterilen ilgi %26 artırdığı görülmüştür (medyatakip.com, erişim: 15 Haziran 2011). Milyonlarca taraftarı olan büyük kulüplerin haberleriyle dolu olan spor medyası, haber ve yorumları bu kulüplerin lehine yapmakla eleştirilmektedir.

Ticari yapılanmanın doğal sonucu olarak tiraj veya reyting kaygısıyla hareket eden spor medyası özellikle futbolcu transferi dönemlerinde gerçek dışı haberlerle gündeme gelmektedir.

Spor muhabirlerinin spor medyasındaki doğruluk değeri üzerindeki görüşlerinin incelendiği bir araştırmada (Çimen ve İlhan, 2007) spor medyasının ağırlıklı olarak tek bir spor branşına yöneldiği ve spor medyasında şişirme haberlere yer verildiği (%46,2), kulüp yöneticilerinin etkisiyle yayın yapıldığı (%49,2), gerçeklerin yazılmadığı (%51) gibi bulgulardan hareketle, spor medyasında doğruluk değerine bağlılığın önemli ölçüde zayıf olduğu belirlenmiştir.

Bostancı'ya göre medyanın tek amacı daha fazla reklam almak, daha fazla kâr sağlamak, tiraj ve reyting çıtasında en üste çıkmaktır. Ona göre medya amacına engel olacak hiçbir ahlaki değeri tanımaz, eğer ahlaka başvuruyor gibi gözüküyorsa bile bu tavrının kendisine itibar yani başka deyimle daha fazla para sağlayabileceği umudundadır (Bostancı, 1998: 129).

Daha öncesinde tek düze ve yavan olarak görülen habercilik formatını düzeltme çabaları tiraj ve izlenme oranı kaygılarıyla örtüşünce magazinel ve sansasyonel bir formatın medyada yerleşmesine neden olmuştur. Bu nokta gazetelerin spor sayfaları ve spor gazetelerini kapsayan spor basını için de oldukça belirgin olup spor basının en temel karakteristiklerinden biri haline gelmiştir (Gökalp, 2004).

Türkiye'deki spor medyasının tarafsızlık olgusu, yurt dışı ile karşılaştırıldığında ülkelerin sportif yapılanmasıyla bağlantılı olarak farklılık göstermektedir. Cerrahoğlu'na göre (2004) Almanya'da izleyici kitlede spor gazetecilerinin objektifliği konusunda herhangi bir spekülasyon yoktur çünkü açıkça bir taraf lehine tavır almaları söz konusu değildir. Spor gazetecisi her şeyden önce gazetecidir ve gazeteciliğin en temel kuralı objektifliğe bağlıdır.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, spor gazeteciliği için en çok eleştiri konusu olan tarafsızlık ve gerçek dışı haber konularında, spor servisi yöneticilerinin bakış açılarıyla Türkiye'deki mevcut durumun ortaya konulmasıdır.

YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmayı, gözlem görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür. Sosyal bilimlerde en sık kullanılan araştırma yöntemlerinden birisi de görüşmedir. (Yıldırım ve

Şimşek, 2004: 35, 105). Görüşmeler için araştırmacı tarafından literatür taranarak yarı yapılandırılmış 8 soruluk görüşme formu hazırlanmıştır. Formda, katılımcıların spor gazeteciliğinde doğruluk ve tarafsızlık konusundaki düşünceleri ve sektördeki uygulamalarda yaşananlara yönelik sorular yer almıştır. Araştırmanın örneklemi, kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve Türkiye genelinde yayın yapan 5 gazetenin spor servisi müdürü ve 2 spor gazetesinin genel yayın yönetmeninden oluşmuştur. Görüşmeler, araştırmacı tarafından gazetelerin çalışma ofisleri ziyaret edilerek gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan spor müdürleri ve yapılan görüşmelerle ilgili bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Elde edilen görüşme verileri deşifre edildikten sonra araştırmacı ve iletişim alanından bir akademisyenle birlikte kodlanmış ve temalara ayrılmıştır.

Tablo 1 – Görüşme Yapılan Gazetelerin Spor Servisi Müdürleri ve Yapılan Görüşmelerle İlgili Bilgiler

Kod	Yaş	Eğitim	Mesleki Deneyim (Yıl)	Görüşme Süresi	Görüşme Yeri	Görüşme Tarihi
K1	52	Lise	33	45 dakika	İstanbul	Mayıs 2011
K2	47	Lise	29	50 dakika	İstanbul	Mayıs 2011
K3	55	Lise	32	40 dakika	İstanbul	Mayıs 2011
K4	42	Lise	22	35 dakika	İstanbul	Mayıs 2011
K5	47	Lisans	22	35 dakika	İstanbul	Mayıs 2011
K6	41	Master	18	40 dakika	İstanbul	Mayıs 2011
K7	36	Lise	20	25 dakika	İstanbul	Mayıs 2011

BULGULAR

Tarafsızlık

Türkiye'deki spor medyası çoğunlukla en önemli haber konusu olan spor kulüpleri arasında tarafsız davranmamakla eleştirilmektedir. K2, öz eleştiri yaparak spor sayfalarındaki bazı köşe yazarlarının taraflı tutumlarının kulüplerle medyanın diyalogunu olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır:

> Bunda bizim suçumuz da var. Medyada işin gazetecilikten çok amigoluğa dönmesi, birçok spor yazarının sadece kulüp için çalışması, beyaza asla beyaz dememesi, amigoluğun dozunu arttırmaları, sevmedikleri takımı taşlamaları, rakiplere hakaret etmeleri kulüplerin gazetecilere bakış açısını değiştiriyor. Onlar yüzünden gazeteler suçlanıyor (K2).

Spor sayfalarındaki yazarlarının bir kısmı, -bunların çoğunluğu futbolu bırakmış eski sporcular- yazılarını üyesi veya taraftarı oldukları kulüplerin renkleriyle yazmaktadır. Eski futbolcular ve yöneticilerden oluşan spor gazetecileri, aktif dönemlerinde mensubu oldukları takımlardaki popülaritelerine istinaden görevlendirilmektedirler. Gazete yöneticilerinin yazarlardan beklediği de hedef gruptaki taraftarın hoşuna gidecek yorumları yapmalarıdır. Spor gazetesi müdürleri, taraflı yazarlarla ilgili kendi gazetelerindeki durumu şöyle ifade etmektedir:

> Okuyucu, kendi takımının taraftarı olan yazarı zevkle okuyor. Ama öbür tarafa sataşma olunca kıyamet kopuyor. Bunu önlemek mümkün değil. Bu daha çok spor gazetelerinde var. Fenerbahçe'de yıllarca futbol oynamış, gol krallığı elde etmiş, sayısız başarılar elde etmiş birine yazı yazdırdığında o kişi içindeki Fenerbahçe sevgisiyle nasıl tarafsız olabilecek ki? Takımının

> hakkını korumak ayrı bir şey belki ama yine de tarafsız olamıyorlar. "Kazandık", "bizim takım" diye yazdıklarında düzeltiyoruz. Çünkü tepkiler bize geliyor (K6).

K2, taraflı yorum ve haberlerin medya için prestij kaybına neden olduğunu şöyle ifade etmektedir:

> Gazeteciliğe kamuoyunun bakış açısı iyi değil. Genel anlamda gazetecilerin kendisine olan saygıyı yükseltmesi lazım. Kendi gazetesinin inandırıcılığını ortaya koyması lazım. Herkes kendi üstüne düşeni yaparsa ilerleyen zamanda daha iyi olur ama amigo yazar tarzı Türk medyasına inanılmaz derecede zarar verdi. Onlardan bizim kurtulmamız lazım. Tamamen kendi rengini kollayan yazarlardan bir hayır gelmeyeceğini herkesin anlaması lazım (K2).

K4, okuyucunun gazetelerin tarafsızlığı konusunda hassas olduğunu ve gerektiğinde tepkisini gösterdiğini vurgulamaktadır:

> Geçen bir Trabzonsporlu arayıp bize tepki gösterdi. Saymış gazetede 4 tane Trabzon haberi 9 tane Fenerbahçe haberi varmış. Aslında bu Fenerbahçe'den gazeteye koyabileceğiniz 9 tane haber var manasına gelir. Ama 9-9 olsun isteniyor. Fanatizm gözüyle bakarsanız meselenin özünü anlamazsınız. Bursaspor şampiyon olunca Bursaspor manşet olur. O günün en çok konuşulan haberi neyse onu vermeye çalışıyoruz. Ancak haber çeşitliliği konusunda bir sıkışmışlık olduğu görülüyor (K4).

Yine K4, okuyucunun gazeteden öncelikli talebinin kendi kulübü lehine yazılar yazması olduğunu savunmaktadır:

> Okuyucudan gelen talepler hep aynı. Bizim takımı tutun. Asıl spor okuyucusunun bizimle diyaloga girdiğini sanmıyorum. Onlar seçip okuyorlar. Fanatik olanlar var onların beklentisini karşılamak zor tabi ki. Mesela Fenerbahçe iyiyken iyi yazıyoruz, kötüyken kötüyü yazıyoruz. Onlar kötünün rakip kulüplerin bir oyunu olduğunu düşünüyor. Bizi de anti Fenerbahçeli olarak düşünüyorlar (K4).

Doğruluk

Spor servisi müdürleri, Türkiye'de spor basınında gerçek dışı haber olgusunun en önemli sorunlardan biri olduğu görüşünde birleşmektedir. Spor basını ile ilgili yapılan eleştirilerin en başında yapılan haberlerin gerçekliği konusu gelmektedir. Türkiye Gazetesi Spor Servisi Müdürü Naci Arkan, Cihan Haber dergisine verdiği bir röportajda bu durumu spor kulüplerinin kapılarını gazetecilere kapatmasına bağlamaktadır:

Maalesef yalan haber yazılıyor. Aslında yalan yazanları da suçlamamak lazım. Eskiden bir gazetenin spor müdürü 4 kulüp başkanına "gazeteye gelin" dediği vakit hepsi gazeteye gelirdi. Şu anda bir kulüp başkanından randevuyu bile zor alırsınız. İki tane yöneticiyle aran iyidir, onların ağzından bir şeyler duyarsın, yazarsın. Başkan veya yöneticiden bilgi alamayanlar ne yapsın? Zaten kulüpler antrenmanlarını kapatmış, röportaj izni vermiyor. Sana özel bir şey yaptırmıyor. Sitelerinden açıklama yapıyor. Kulüple ilgili doğru bir haber dahi yazsan yalanlanıyorsun. Kulüp, seni ve gazeteni aforoz ediyor. Muhabirler de günlük olarak bir yerden bir şeyler bulmak zorundalar. Müdür de haberi bulacaksın diyor. Günümüzde spor gazeteciliği yapmak gerçekten zor hale geldi (Arkan, 2011: 18).

Özellikle transfer dönemlerinde birçok sporcu için gerçek dışı haberlerin yapıldığı görülmektedir. Futbol liglerinin tatil olduğu yaz dönemlerinde gazetelerin spor sayfaları, transfer haberleriyle çıkmaktadır. Doğruluğuyla ilgili bir güvensizlik yaşanan futbolcu transferi haberlerinin büyük bir kısmı, taraftara umut aşılamak için yapılan haberler olarak nitelendirilmektedir. Spor servisi müdürleri, transfer haberleriyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> Biz de yüzde 30'larda doğruluk oranıyla transfer haberi yapıyoruz. Bazen ne olur ne olmaz diye yazmak zorunda kalıyorsunuz. Bir gazete sayfasındaki transfer haberi küçükse bilin ki o sağlam bir haber değildir. Futbolcu gelmediği zaman kimse kimseye bir şey sormuyor. Ama o futbolcu başka bir yere imza attıysa onu küçücük kullanıyor. Kontrol mekanizması olmadığı için herkes istediğini yazabiliyor. Hürriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Yönetmeni, yalan da olsa transfer haberini okumaktan hoşlanıyorum diyorsa gerisini siz düşünün (K2).[1]

> Transfer dönemlerinde özellikle umut satıyorsun, hayal satıyorsun. Eskiden masa başında uydurulurdu internet yokken. Şimdi haber yağıyor, içinden seçip mantıklısını kullanıyoruz. İnanmasan bile okuyorsun. Biz bile bu işin içindeyiz, nasıl olduğunu biliyoruz, bir gazetede bir transfer haberi görünce okuyoruz neymiş bu diye. Okuduktan sonra herkes kendi yorumunu yapıyor, gelir ya da gelmez diye (K6).

K4, spor medyasının gerçek dışı haberlerle ilgili konumunu dile getirirken, keskin bir öz eleştiri de yapmaktadır.

> Spor medyasının yalanı çoktur. Transfer döneminde gazete satsın diye tiraja yönelik bazı hamleler yapılır. Yalan haber alışkanlığı vardır. Bu biraz kulüplerin kapanmasıyla ilgilidir (K4).

Spor müdürleri spor medyasındaki gerçek dışı haberlerin büyük bir bölümü, gazetelerin spor sayfaları veya spor gazetelerinin bugünkü içerik yapısıyla da ilişkilendirilmektedir. Buna göre gazeteler sayfalarını yoğun olarak Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve biraz da Trabzonspor haberlerine bölüştürmektedir. Her kulübe belli bir yer veya sayfa ayrılmaktadır. Buna göre sayfalar, daha haberler yokken şekillendirilmektedir. Boş sayfalara her gün haber bulma arayışı, zaman zaman editörleri veya muhabirleri gerçek dışı haber üretmeye zorlamaktadır. Kulüplerin verdiği bilgiler ve yaptığı açıklamalar da yeterli olmamaktadır. Spor gazetesi yöneticisi K1, kulüplerin yetersiz haber vermesinin muhabirleri gerçek dışı haber yapmaya zorladığını ve bunun sonucunda gerçek dışı haber yazılmasının doğru olduğunu savunmaktadır:

> 14 sayfa spor gazetesi yapıyorsunuz. İki sayfa Fenerbahçe haberi doldurmak zorundasınız. fenerbahçe.org sitesini açıyorsunuz, her şey sütliman yolunda gidiyormuş gibi görünüyor. Oysa öyle değil. Bildiğiniz bazı şeyler var. Bildiğiniz bazı şeyleri doğrulatma şansı bulamadığınız zaman, bildiğiniz gibi yazıyorsunuz ve yalanlanıyor. Sonuçta özellikle spor gazetelerini besleyemezseniz haber olarak, gazeteci yalan da yazar yanlış da yazar. (K1).

[1] Dönemin Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, 2007 yılında Türkiye Spor Yazarları Derneği'nin geleneksel spor gazeteciliği seminerindeki konuşmasında şunları söylemiştir: Şimdi arkadaşlar, yaptığımız medya işi. Artık gazetecilik karşılamıyor. Bizim yaptığımız iş gazetecilik kavramı ile açıklanacak bir iş değil. Medya işinin iki yanı vardır. Sattığımız hayaller ve sattığımız fikirler. Bir de üç, sattığımız haberler. Bunların hepsi bizim meşru çalışma alanımıza girer. Dolayısıyla transfer haberleri, tamam kaldıralım. Tutun ki, şurada karar aldı TSYD. Hep beraber, 'Kardeşim kaldıralım bu transfer haberlerini' Tamam da, kaldırırsak Türkiye daha mı iyi olacak. Daha az renkli mi olacak? Şunu derseniz kabul, 'Yaa.. Yapalım ama daha zekice yapalım. Çünkü biz hayal satmak zorundayız.' Spor hayal satmaktır biraz da. Kulüplere biraz moral satacaksınız (Sabah Gazetesi, 8.2.2007).

Haberlerin gerçekliği konusunda okurların tavrı da önem taşımaktadır. K5, okurların gerçek dışı haberler karşısındaki tavrını eleştirel bir bakış açısıyla şöyle değerlendirmektedir:

> Okur da yalan transfer haberi yapan gazeteye tepki duyacağına tekrar almaya devam ediyor. Marca ve As gazeteleri bizim gazete anlayışına çok benziyor. Real Madrid ne zaman kupadan sonra şampiyonlar ligini kaybetti, Marca rüya satmaya başladı, Hamit geliyor diye. Ama bizden farkı Real taraftarı bu rüyaya inanıyor. Gazete Ronaldo'yu yazdığında kulüp gitmiş almış. Fenerbahçe için bugün İbrahimoviç'i yazdılar mesela. Tamam dünya değişti alabilirler belki ama Milan varken niye Fenerbahçe'ye gelsin? (K5).

Bilişim teknolojilerinin devreye girmesi ile gazetelerin spor sayfalarında gerçek dışı haberlerin arttığını savunan görüşler de mevcuttur. Spor müdürlerine göre internet sitelerindeki bilgilerin bir kısmı gerçeği yansıtmamaktadır. Muhabirlerin internetten aldıkları bilgilerin doğruluğunu kontrol etmeden alıp kullanması sorun yaratmaktadır:

> İnsanlar bir tık'la bulduğu bilgilerin doğru olduğuna inanıyorlar. Ama ben çoğunun doğru olmadığına inanıyorum. İnternet büyük yararına karşı insanları tembelliğe sürükledi. Araştırma güdüsünden yoksun şekilde bu işe daldılar. Barcelona gibi bir kulüple bağlantı kurabilmek mümkün olabiliyor. Bu bir hayaldi. Gazetecinin bir futbolcunun yaşamını Twitter ya da internet sitesinden takip etme şansı var. Dünyaya açılımı açısından son derece yararlı ama tembellik yapıyor (K1).

> Kulüplerin internet sitelerinin amacı sadece pozitif bilgilendirme yapmak. Bunu da medyaya karşı silah olarak kullanıyorlar. Yalancılara karşı silah olarak kullanmalarına bir şey demem. Ama artık bütün medya olarak genelliyorlar. Tüm medya yalan yazarmış gibi davranıyorlar. Böyle davranmak da işlerine geliyor. Onların aleyhine çıkan haberlerde böyle bir seçenek uygulayarak aslında kendilerini temize çıkartmak istiyorlar (K4).

Kulüplerin medyaya kapalılığı

Gazetelerin spor servisi müdürleri, spor medyasının en önemli haber kaynağı olan spor kulüplerinin spor gazetecilerine kapılarını kapattığını veya gazetecilerin erişimini zorlaştırdığını ifade etmektedir. Kulüplerin bu tavrının, gazetelerdeki gerçek dışı haberlere neden olduğu ifade edilmektedir:

Kulüpler kendilerini duyurma açısından gazetelere bağımlı olmama şansını yakaladılar. Her kulübün internet sitesi var, taraftarına çok kolay ulaşabiliyor. Taraftarına çok kolay erişebildiği için de kulüpler içine kapanmaya başladı. "Biz zaten kendimizi duyuruyoruz." İhtiyacımız olduğu zaman duyururuz demeye başladılar. Herkes kendi medyasını oluşturuyor. Mesela Fenerbahçe'nin televizyonu var, radyosu var, dergisi, gazetesi var. Bu konuda kulüpler yanılgıya uğradı (K1).

> Eskiden bu kadar sıkıntı yoktu. Yöneticiyle aranız iyiyse, kulüple sağlam bağlantılarınız varsa transfer haberini çok daha kolay gerçekleşmeden birkaç gün önce ayrıntılarıyla öğrenebiliyordunuz. Gerçi şu anda da öğrenilebiliyor ama işlerin zorlaştığı açık. Kulüp başkanları, menecerler, oyuncular dâhil herkese gazetelere bilgi vermeyin diye özel olarak tembihte bulundukları için oyuncular, menecerler herkes korkuyor (K7).

K1, gelişen bilişim teknolojisinin haber kaynaklarının medyaya olan ihtiyacını ve istekliliğini azalttığını vurgulamaktadır.

> Kulüpler böylesine devasa bütçelere sahip olmadığı zamanlarda kendilerini duyurmak için medyaya çok ihtiyaç duyuyordu. Şimdiki gibi siteleri, televizyonları yoktu, sadece medya kanalıyla kendilerini duyurmaya çalışıyorlardı, medyayla ilişkileri daha iyiydi. Şimdi ihtiyaçları yokmuş gibi bir tavır içine girdiler (K1).

K1, Türkiye'de önemli sektörlerden biri haline gelen futbolun önde gelen kulüplerinin bütçelerinin artmasıyla transfer gibi etkinliklerinin öneminin arttığını ve kulüplerin gizliliğe büyük önem verdiğini belirtmektedir:

> Kulüpler öylesine büyük ekonomik güç haline geldiler ki, Fenerbahçe Galatasaray ve Beşiktaş'ın 5 sene boyunca ödemesi gereken borcu 1 milyar dolar civarında. Kulüplerin ekonomisi gelişince bunlar halka açık şirket haline geldiği için özellikle transfer haberlerinden rahatsız olmaya başladılar. Borsada hesap soruluyor. Kulüpler kendi medyasını yaratıyor, ama bunu yaparken yaygın medyayı unutuyorlar. Ulusal medya halkı bilgilendirmek adına kulüplerden haber almak zorunda. (K1).

Spor müdürleri, kulüplerin kendi bünyelerindeki olumsuz haberleri duyurmamak için kendi medyalarını oluşturdukları görüşündedir:

> Kulüpler zaten kapıları kapatmışlar. Bilgi olmadığı zaman uydurma başlıyor. Sıkışırsanız uydurursunuz. Yoksa sayfaya küçük bir haber koymak lazım. Biz öyle yapıyoruz. Bir gün Beşiktaş'tan hiç haber koymamıştım. Bir şey olmamıştı. Oraya yanlış bir şey yazacağıma haber yoksa yoktur dedim. Bazen de öyle günler oluyor. Takımda hiçbir şey yok. Arayıp zorla haber yapmanız lazım. Birini konuşturmanız lazım. Demeç gazeteciliğini de çok sevmiyorum (K4).

> Geçtiğimiz sezonda hiçbir gazete üç büyüklerden tek bir röportaj yapamadı. Yöneticiler sadece televizyonlara çıkıyorlar. Gazeteciyle röportaj yaparsak, yanlış yazacaklar, yalan yazacaklar gibi anlaşılıyor. Kulüplerin yönetimleri gazetecilere röportaj izni vermiyor (K2).

K2, kulüplerin kendi oluşturduğu medyalar ile yaygın medyayla rekabete girmeye çalıştığını, ancak geniş kitlelere ulaşmada yaygın medyanın her zaman avantajlı olduğunu vurgulamaktadır:

> Rijkaard geldiği zaman Galatasaray TV'den altyazı geçiyor. Rijkaard röportajı ilk kez Galatasaray TV'den yayınlandı. Bizimle rekabet etmeye çalışıyorlar. Sen bizimle rekabet yapamazsın, biz de senle yapamayız. Galatasaray dergisiyle de yapamam. Galatasaray TV'de yayınlanan röportajı 20 bin kişi izliyor. Bir açık kanaldan verdiğiniz zaman 2-3 milyon kişi izliyor. Gazetede olduğu zaman ortalama 300 bin tirajımız var, bu da 1 milyon kişi okuyor demektir. Ama kulüp 25 bin kişiyle kendini tatmin ediyor (K2).

> Gazeteler elbette tarafsız olmak zorunda. Oysa kulüp kendi medyasını taraflı kuruyor. Kulüp kendi medyası aracılığıyla taraftara ulaşmak istediği zaman yaygın medyayı görmezden geldiği için yaygın medya haber kaynağı konusunda sıkıntı yaşayınca bu defa yalan ve yanlış haberlere başvurmaya başlıyor. Aradaki kavga bu (K1).

Spor gazetesi yöneticisi K7, futbol kulüpleri arasında dengeli davranmaya çalıştıklarını ancak Türkiye'nin her yerinde üç büyük fenomeni olduğunu belirtmektedir.

> Elimizden geldiği kadar haber yelpazesini genişletmeye çalışıyoruz. Birisi çıkabilir Gaziantep'e niye yer vermiyorsunuz diye. Geçenlerde Gaziantepspor'un teknik direktörü isyan etti. Fenerbahçe, Gaziantep'i yendiği zaman Gaziantep'te Fener bayraklarıyla sevinç turu atan bir sürü insan vardı. Burası bizim şehrimiz, bu nasıl olur diye. Onu diyen bir insan gazeteye niye kızabilir ki? (K7).

Branşlar arasında dengesizlik

Gazetelerin spor servisi yöneticileri, futbol dışındaki spor branşlarına daha fazla yer verilmesi fikrini savunmaktadır. Günlük bir gazetenin spor servisini yöneten K1, spor gazetelerinin bu konudaki imkânlarının daha fazla olduğunu ifade etmektedir:

> Gazetelerin spor servislerinin yer sorunu var. Bir spor gazetesi 12 sayfadır en az. Bence amatör branşlara daha fazla yer vermesi gereken onlar. Ama vermiyorlar. Bizde sayfa sıkıntısı olduğu için basketbol, voleybol, güreş, boks gibi sporlara yer veriyoruz. Ama bana sorarsanız bir bocce, hentbol çok önemli. Atletizm çok daha öne çıkmalı. Ama günlük yayın yapan gazetelerde bu biraz zor. Spor gazetelerinin okuyucuyu yönlendirme adına bu konuya eğilmeleri gerekiyor (K1).

Spor servisi yöneticisi K4, bütün spor branşlarına yer verdiklerini ancak yeterli olmadığını belirtmektedir:

> Ortalama bizde 4 sayfa var, burada ortalama üç büyüklerdir. Çünkü onların çok haberi var. Basketbol, voleybol, halter önemlidir. Tenis, Grand Slamler önemlidir. Bütün spor branşlarına yer vermek gerekiyor. Biz iyi niyetli verdiğimizi söyleyebilirim. Yeterli midir, değildir (K4).

Tiraj

Ticarileşen kitle iletişim araçları, amaç ve özelliklerini de radikal olarak değiştirmiştir. Gazete diğer ürünlerin içeriği depolitize, bireye yönelik ve duygulara hitap eder hale gelerek satış kaygısıyla hareket etmeye başlamış ve hem medya mesajlarının içerikleri hem de reklamlar aracılığıyla okur/izleyici, bir tüketici konumuna çekilmiştir (Timisi, 2003: 66).

Ticari kuruluşlar olarak yayın yapan gazeteler, okuyucu talebine göre yayın politikalarını belirlemektedir. K6, ticari kaygıların her zaman ön planda olduğunu şöyle vurgulamaktadır:

> Gazeteyi satmak zorundayız. Salon sporu yok, basketbol yok, öyle köşeler de vardı, okunmayınca kaldırdık. İnternetten tıklanma sayılarıyla bunu ölçebiliyoruz. Biz bundan memnun değiliz. Bir ürün hazırlıyorsan satmak zorundasın. Yılsonunda sen ne kadar kazandırdın, sektörde ne durumdasın bunlara bakıyor. Patrona iyi kazandırdım dersen gerisine bakmaz zaten. Şu haberi niye kullanmıyorsun demez (K6).

K1, sporda amatör branşlardaki müsabakaların veya üç büyükler dışındaki kulüplerin başarılarının, gazetelere tiraj olarak yansımadığını savunmaktadır:

> Dünya atletizm şampiyonası yapıldığında gazetenin tirajı düşüyorsa, okuyucunun bakış açısını gösterir. Olimpiyatlar olduğu zaman merak etme açısından çıkışa geçeceğine tiraj yaz aylarında düşer olimpiyatlarda biraz ivme kazanmalı. Okuyucu da bu anlamda görevini yapmıyor ki. Samsunspor 1. lige yükseldi yeniden. Hiçbir gazetenin samsunda tiraj aldığına inanmıyorum. Hâlbuki Süper Lig'e çıktı. Gazetelere destek ver ki sana yer versin. Sonuçta bütün gazeteler birer ticari kuruluştur. Her ne kadar etik kurallara riayet etmesi gerekiyorsa da sonuçta para kazanmak için çıkıyor. Çünkü iş adamları var başında. Nerden para geliyorsa yatırımı oraya yöneltmesi gerekir (K1).

K2, tiraja endeksli olan medyanın doğal olarak okuyucunun gazeteyi almasını sağlayacak şekilde sayfa yapmasının bir zorunluluk olduğunu söylerken, 3 büyükler dışındaki futbol kulüplerinin başarılarında dahi gazete satışının artmadığını vurgulamaktadır:

> Fenerbahçe'nin Buca maçı oynadığı günün ertesinde 60 bin tiraj geldi. Ama Bursaspor'un şampiyon olduğu dönem bırakın kutlama törenlerini, toplamında 60 bin tiraj gelmedi. Toplamında en fazla 10 bin gelmiştir. Hayatında göremeyecekleri kuşe sayfalar yapıldı. Beşiktaş bile Fener-Galatasaray gibi olmuyor. 30 bin geliyor. Fenerbahçe'nin şampiyonluğunda bir hafta 100 bin fazladan satarsınız. Elbette Anadolu kulüplerine mutlaka yer veriyoruz. Ama Fenerbahçe'ye Galatasaray'a Beşiktaş'a Trabzon'a 1 veya 2 sayfa ayırmak zorundayız. İstanbul'da Kayserispor haberiyle kapak yapamam. Her gün Trabzon haberiyle gazete yapamam. Önemli bir haber olmadıktan sonra üç büyük kulüp, bu işin olmazsa olmazı. Bu sene Galatasaray'ın şampiyonluk yarışında olmaması satışları etkiledi (K2).

Spor gazetesi müdürü K6, halen yaptıkları gazetenin piyasa koşullarının bir gereği olduğunu belirterek ve kendilerine göre ideal bir gazetenin satış şansının olmadığını ifade etmektedir:

> Hakkını vereceğin bir spor gazetesi yaparsan 100 bin satamazsın. 50 bin düşer tirajın. 3'er sayfa Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş haberi yapmak yerine o gün ne haberi varsa onu koymakla yetinirsen gazeteyi hiç satamazsın. Kalır raflarda. Arz talep meselesi (K6).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye'de spor gazeteciliği en çok eleştirilen medya alanlarının başında gelmektedir. Bu eleştiriler genellikle gerçek dışı haberler ve taraflı yayın anlayışı konularında yoğunlaşmaktadır.

Gazetelerin spor servisleri ile spor gazetecilerinin yöneticileri, gerçek dışı haberlerin varlığını kabul etmektedir. Yöneticiler bunun nedenleri arasında spor medyasının ticari anlamda tiraj ve dolayısıyla gelir getirmesi bakımından büyük kulüplere endeksli olmasını, ancak buna karşılık haber kaynağı olarak kulüplerin medyaya kapılarını kapatmış olmasını göstermektedir.

Spor servisi yöneticileri, bu konuda ticari kaygıların etken olduğunu vurgulamaktadır. Yöneticiler, daha fazla tiraj getiren kulüplere daha fazla yer verildiği, bunun yanında da taraflı yazan yazarların kendi taraftarlarını mutlu ederken, rakiplerden tepki gördüğünü kaydetmektedir.

Spor servisi müdürlerine göre tarafsızlık konusunda en önemli şikâyetler yazarların yazdığı yazılardan kaynaklanmaktadır. Özellikle futbolculuktan gelme yazarların eski kulüpleri lehine yazı yazmaları spor servisi yöneticileri tarafından da onaylanmamaktadır.

Spor servisi yöneticilerinin görüşleri, spor medyasının objektifliğinin sorgulandığı bir araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu araştırmada (Cerrahoğlu, 2004) sporla doğrudan ilişkili olanlar % 67.7, sporla dolaylı ilgili olanların % 58.5 oranında spor medyasını kesinlikle taraflı görmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1947'de medya için ortaya atılan Toplumsal Sorumluluk Kuramı'na göre kitle iletişim araçları topluma karşı görevleri olduğunu kabul etmeli ve bunları yerine getirmelidir. Bu görevleri yerine getirirken gerçeklik, doğruluk, kesinlik, nesnellik ve dengelilik gibi vazgeçilmez ilkeler ve bunları sağlayacak mesleki standartlar geliştirilmelidir (Tüfekçioğlu, 1997: 64). ABD'de basın özgürlüğü uygulamaları üzerine inceleme yapmak üzere 1947'de kurulan Hutchins komisyonu olarak da adlandırılan basın özgürlüğü raporuna dayanan Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın temelinde serbest pazarın basın özgürlüğünü kuramsal olarak öngörüldüğü gibi gerçekleştirmek ve toplumun beklentilerine cevap vermekte yetersiz kalması yatmaktadır. Hutchins komisyonu raporunun, basını kamu yararına hizmet eden bir kurum olarak tanımlamasıyla, basın konusundaki vurgu, özgürlükten sorumluluğa kaymıştır. Ancak burada korunmak istenen serbest rekabet ortamı yapısı değişmemiştir (Uzun, 2009: 39). Hutchins komisyonu, etik değerlere bağlı bir gazetecinin insanlığın hizmetinde olacağını ve kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmayacağını vurgulamıştır (Alver, 2007: 257).

Bu kurama göre değerlendirildiğinde de Türkiye'de spor medyasının toplumsal sorumluluk bilincine sahip olması gerektiği söylenebilir. Bu doğrultuda spor medyasının sadece tiraj veya reyting gibi ticari beklentilerle hareket etmemesi, bunun dışında toplumsal bir görev üstlendiği bilinciyle okur ve izleyicilerine doğru haberler vermesi, haber ve yorumlarında tarafsız olması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bunların gerçekleşmesi için mesleki standartlar geliştirilmesi, daha da önemlisi bu standartlara uyan bir yayın anlayışının hayata geçirilmesi ve gerektiğinde denetlenmesi önemli bir gerekliliktir.

Spor medyası yöneticilerinin ticari kaygılarının yanı sıra toplumsal sorumluluk anlayışıyla hareket ederek, büyük kulüplerin gerçek dışı haberlerine yer vermek yerine daha fazla ön plana çıkarılmayı hak eden amatör branşlara yer vermesi beklenmektedir.

Spor medyasının toplumsal sorumlulukları kapsamında toplumun sağlıklı bir toplum haline gelmesi için spora yönlendirme sorumluluğu da sayılabilir. Medyanın gündem oluşturma ve kitleleri etkileme gücüne sahip olduğu bilinmektedir. Bu gücün kitleleri spora özendirme yolunda kullanılması medyayı daha da saygın yapacaktır. Gerçek dışı ve taraflı yayın anlayışıyla prestij kaybına uğradığı gözlemlenen spor medyası, uzun vadede de olsa ticari anlamda güçlenecektir.

Spor medyasındaki mevcut durumdan spor servisi yöneticilerinin de memnun olmadığı, ticari ortamın getirdiği zorunlulukların yöneticilere hareket yeteneği bırakmadığı anlaşılmaktadır. Bu zorunluluk, gazete tirajının artması kriteriyle açıklanmaktadırlar.

Bugün Türkiye'de yüksek tirajlı gazetelerin okuyucusu çok olan ve geniş içerikli spor sayfalarının yanı sıra dört günlük spor/futbol gazetesi çıkmakta ve bunların günlük toplam satışları 2010 Mayıs ayı rakamlarına göre yaklaşık yarım milyonu bulmaktadır. [Pas Fotomaç (218.515), Fanatik (200.856), Fotogol (31.721) Efsane Fotospor (20.955) (netgazete.com). Her gazete, tirajlarını daha fazla arttırıp rakiplerini geride bırakma hedefindedir.

Son dönemde internet siteleri ile sosyal paylaşım ağlarının yaygınlaşmasıyla kulüpler kendi medyalarını oluşturmaya başlamıştır. Büyük kulüpler ve sporla ilgili organizasyonlar, televizyon, gazete ve dergi gibi kendi yayın organlarına sahiptir. Bu medyalarda, kulüple ilgili her türlü duyurular yer aldığı gibi, televizyon ve gazete gibi yaygın medyada yer alan gerçek dışı olarak nitelenen haber ve yorumlar için de düzeltme ve açıklama metinleri bulunmaktadır.

Etik dışı davranışlara karşı basın kuruluşları üzerinde bir yaptırım gücü olan herhangi bir kurum veya güç bulunmamaktadır. Özerk denetim kurumları, redaksiyon statüleri, sorunlu etik olayları içeren arşivler, somut eylem normları ve yönelim çizelgeleri ve kurum içinde etik ilkelerin çiğnenmesine karşı yaptırımlar uygulanmalıdır. Basın ve düşünce özgürlüğü kısıtlamadan, toplumsal sorumluluğu koruyan hukuki düzenlemeler yapılabilir (Alver, 2007: 261).

Spor gazeteciliğinin en büyük sivil toplum örgütü olan Türkiye Spor Yazarları Derneği'nin dönem dönem bazı girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Ancak bir sivil toplum örgütü konumundaki TSYD'nin elinde bir yaptırım gücü yoktur. Bu anlamda gazetelerin daha duyarlı davranması için otokontrol mekanizmaları kurulması önerilebilir.

Spor medyası için akademik bir yapılanma gerekliliği tartışılmazdır. Meslekte yaşanan erozyon ve yalan haber gibi ciddi sapmalara bir sınırlama getirerek, imajın düzeltilmesi ve yükseltilmesinin akılcı yolu; kısa vadede hizmet içi kurs ve eğitim programları, uzun vadede de üniversitelerde spor gazeteciliği eğitimidir. Spor gazetecilerinin kaliteli bir eğitim almalarını sağlamak, bu bağlamda hukuki, teknik ve fiziki yeni düzenlemelerle alt yapı oluşturulması, öncelikli bir kamu görevi olarak düşünmelidir (Cerrahoğlu, 2004).

Bundan sonraki araştırmalarda Türkiye'deki televizyon kanalları veya internet sitelerindeki spor bölümlerinin yöneticileriyle görüşmeler yapılarak bu medyalar da bu araştırmadaki benzer açılardan değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

ALVER, F. (2007). Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri, İstanbul: Beta Yayınları.

ARKAN, N. (2011). Gazeteler Arasında Haber Rekabeti Bitti. Cihan Haber, Yıl: 6, s. 40, ss.16-18.

Ayın Spor Gündemi (Haziran 2011), Medya Takip Merkezi, www.medyatakip.com.

BERTRAND, J. C. (2004). Medya Etiği. Ankara: Özkan Matbaacılık.

BOSTANCI, N. (1998). Siyaset, Medya ve Ötesi. Ankara: Vadi Yayınları.

BOYLE, R. (1996). Sport Journalism: Context and Issues, London: Sage Publications.

CANGÖZ. İ. (2009). Habercilik/Gazetecilik Kültürünü Oluşturan Dinamikler ve Haber Yapma Sürecine Etkileri, Editör: Erkan Yüksel, Sihirli Aynanın Sırları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları: No: 70.

CERRAHOĞLU, N. (2004). "Türkiye'de Spor Gazeteciliği İmajı", İletişim. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 19.

ÇAPLI, B. (2002). Medya ve Etik. Ankara: İmge Kitabevi.

ÇENDEK C. ve ÖZBEK O. (2010) Ulusal Günlük Gazetelerde Sporun Yer Alışı, Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. Cilt 4, Sayı 1.

ÇİMEN Z. VE İLHAN E. (2007). Spor Muhabirlerinin Türk Spor Medyasında Doğruluk Değeri Üzerine Düşünceleri, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 9, Sayı 2.

GÖKALP, E. (2004). Türkiye'de Spor Basını ve Milliyetçilik Söylemi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Netgazete (2011). Haftalık ortalama gazete satışları, http://www.netgazete.com/ratingtiraj/tiraj.htm, (Erişim: 3 Haziran 2011).

ÖZSOY, S. ve ark. (2008). Günlük Gazetelerde Spor Haberlerinin Yer Alışı, 10. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, s. 981-984.

TİMİSİ, N. (2003). Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Ankara: Dost Yayıncılık.

TÜFEKÇİOĞLU, H. (1997). İletişim Sosyolojisine Başlangıç. İstanbul: Der Yayınları.

UZUN, R. (2004). Türkiye'de Spor Basınının Etik Anlayışı, İletişim. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 19.

UZUN, R. (2009). İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar. Ankara: Dipnot Yayınları.

YILDIRIM, A., ŞİMŞEK H. (2004) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DUYGUSAL ZEKÂ DÜZEYLERİNİN MOTİVASYONLARINA ETKİSİ

Mahmut AKBOLAT
Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO., makbolat@sakarya.edu.tr

Oğuz IŞIK
Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, oguz@kku.edu.tr

ÖZET: Çalışmanın amacı, sağlık çalışanlarının duygusal zekâ ve motivasyonları arasındaki ilişkiyi ve duygusal zekânın motivasyon üzerindeki etkisini saptamak ve çalışanların kişisel özelliklerinin duygusal zekâ ve motivasyon üzerinde anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemektir. Veri toplama aracı olarak Davies ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen duygusal zekâ ve Gagné, ve arkadaşları (2010) tarafından geliştirilen işte motivasyon ölçekleri ile çalışanların kişisel özelliklerinden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. 05-30 Nisan 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışmaya 492 sağlık çalışanı katılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, bağımsız örneklerde t testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre duygusal zekâ ile motivasyon arasında pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki (r=307) bulunmaktadır. Duygusal zekâ çalışanların motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir (R^2=0,084). Motivasyon ve duygusal zekâ arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmakta ve duygusal zekâ motivasyonu istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
Anahtar Kelimler: Sağlık Çalışanları, Motivasyon, Duygusal Zekâ.

EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS' HEALTH EMPLOYEES ON THEIR MOTIVATION

ABSTRACT: The purposes of this study are to determine relationship between emotional intelligence and motivations of health employees and effect of emotional intelligence on motivation, and to reveal whether or not differences according to their socio-demographic characteristics. Data was collected with a questionnaire which were composed the emotional intelligence scale was developed by Davies and colleagues (1998) the motivation at work scale was developed by Gagné and colleagues (2010) and socio-demographical characteristics of health employees. Survey, was performed in 5-30 April 2011 in four hospitals that have been operating in Sakarya. 492 health employees participated in the study. Descriptive statistical methods, correlation analysis and regression analysis were used to analyze of data. According to findings there are positive and highly significant relationships between emotional intelligence and motivation (r=0,307). Emotional intelligence has a statistically significant effect on motivation (R^2=0,084). According to results, there were significant and positive relationships between motivation and emotional intelligence, and emotional intelligence had a statistically significant effect on motivation.
Keywords: Health Employees, Motivation, Emotional Intelligence

GİRİŞ

Duygusal zekâ terimi, 1990 yılında ilk kez Peter Salovey ve John Mayer tarafından ortaya atılarak tanımlanmıştır (Salovey ve Mayer, 1990:189). Buna göre, duygusal zekâ kavramı, sosyal zekânın bir tipi olarak kişinin kendisinin ve başkalarının hislerini ve duygularını denetleme, bunları birbirinden ayırma ve bu bilgileri, düşünce ve davranışlarında rehber olarak kullanabilme yeteneğidir (Jordan vd., 2002: 195). 1995 yılından itibaren işletme yazınına giren ve başlangıçta duygusallık ile karıştırılan ve biraz da küçümsenen duygusal zekânın önemi giderek artmakta ve günümüz iş yaşamında yükselmenin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir (Yüksel, 2006:3). Çünkü günümüz rekabet ortamında işletmelerin yüksek seviyede duygusal zekâya sahip, eğitimli ve değişen çevre şartlarına uyum sağlayabilen beşeri ya da entelektüel sermaye olarak adlandırılan çalışanlara sahip olması, rekabet avantajının sürdürülmesinde büyük rol oynamaktadır.

Ayrıca Caruso (1999:4), yaptığı bir çalışmada başarı ve memnuniyet için yüksek seviyede duygusal zekâ gerektiren mesleklerin üst sıralarında; psikiyatrist, sosyal çalışmacı, yaşlı bakım uzmanı, aile hekimi, fizyoterapist ve hemşireleri saymaktadır. Buna göre sağlık çalışanlarının duygusal zekâ seviyelerinin yüksek olması önemli görülmektedir. Bu nedenle bu çalışma, insan kaynağının büyük öneme sahip olduğu sağlık sektöründe duygusal zekâ ve motivasyon ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir

Duygusal Zekâ

Duygusal zekâ kavramı, zekâ ve duygu kavramlarının bileşiminden oluşan bir kavramdır. Zekâ, insanın düşünme yeteneğinin bütünüdür. Yeni durumlara ve uyaranlara uyabilme yeteneğidir (Baltaş ve Baltaş, 2002:48). Psikoloji sözlüğüne göre soyut düşünme, kavrama, problem çözme, bildiklerini yeni durumlara uygulama, akıl yürütme, bellek, geçmiş deneyimlerden kazanılan bilgileri kullanma vb. de dahil olmak üzere zihinsel yetilerin toplamından oluşan zeka (Budak, 2000: 848), basit bilgiyi elde edip, onu yeni durumlarda kullanma yeteneği olarak da tanımlanmaktadır (Lam ve Kirby, 2002:134). Duygusal zekânın diğer bileşeni duygudur. Daniel Goleman (2005:45) duyguyu, bireyin öğrenme potansiyelini harekete geçirerek öğrenmesini sağlayan, soru sormasını sağlayarak bilinmeyeni aramaya iten, kapasitesini geliştiren ve öğrenileni pratiğe geçirerek tavır almasını sağlayan özellikler olarak tanımlamaktadır.

Duygusal zekâ, sosyal zekâ modelinden hareket edilerek ortaya atılmış bir kavramdır. İlk kez 1920'de Thorndike tarafından ortaya konulan sosyal zekâ modelinde zekâ, erkekleri, kadınları, çocukları anlayabilme ve yönetebilme becerisi - insan ilişkilerinde bilgece davranma şeklinde tanımlanmıştır (Goleman, 2005:62). Duygusal zekâ, kişinin kendisi ve başkalarının hislerini ve duygularını denetleme, bunları birbirinden ayırma ve bu bilgileri, düşünce ve davranışlarında rehber olarak kullanabilme yeteneğidir (Cumming, 2005:3). Başka bir tanıma göre duygusal zekâ, kendi duygularımızı (stres, olumlu imaj sağlama vb) ve başkalarının duygularını (gösterdikleri duygusal tepkiler yolu ile çevredekilerin istek ve ihtiyaçlarını, güçlü ve zayıf yanlarını görme) tanıma, anlama ve bunları kullanabilme yeteneğidir (Baltaş, 2006: 7).

Duygusal zekâ, duyguları doğru anlatıp ifade edebilme, duyguları bilişsel süreçlere entegre edebilme, duyguları anlayabilme ve duyguların çeşitli durumlar üzerindeki etkilerini anlayabilme gibi duyusal yetenekleri içermektedir (Law vd., 2004: 484). Duygusal yeterliklerini gerektiği gibi kullanmasını bilen, bir başka ifadeyle duygusal zekâsı yüksek insanlar, özel ve meslekî yaşamlarını kendileri için kolaylaştırmaktadırlar. Çünkü kendisinin ve çevresindekilerin hislerinin farkında olmak, günlük yaşamda karşılaşılan sorunların üstesinden daha rahat gelebilme potansiyelini artırmaktadır (Konrad ve Hendl, 2001: 15).

Dulewicz ve Higgs'e (1999:245) göre duygusal zekâ, kendi duygularının farkında olma, değişen durum ve baskılar karşısında mücadeleyi bırakmama, kısa ve uzun vadeli amaçlara tutkuyla bağlanma, diğer insanların beklentilerinin ve ihtiyaçlarının farkında olma, vicdanlılık ve dürüstlük gibi yeteneklerden oluşmaktadır. Goleman'a (2000:393) göre ise, bir kişinin kendi duygularının farkında olma, duygularını yönetebilme, kendine güven duyma, kendini harekete geçirebilme, başkalarının duygularının farkında olma, başkalarının duygularını yönetebilme ve onları harekete geçirebilme yeteneklerinin toplamıdır. Dolayısıyla, duygusal güçleri gerektiği gibi kullanmasını bilen, yani duygusal zekâsı yüksek insanlar, özel ve mesleki hayatlarını kendilerine kolaylaştırmışlardır. Çevresindekilerin ve kendi hislerinin farkında olmak, güncel yaşamda karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilme potansiyelini artırmaktadır (Konrad ve Hendl, 2001:14).

Duygusal zekânın kavramasal teorisi yetenek ve karışık model olmak üzere iki bakış açısıyla incelenmektedir. Yetenek modeli, duygusal zekâyı zihni yeteneklerin yani zekânın merkezi gibi görmektedir. Yetenek modeli kendi içinde, duyguları algılama, duygulara uyum gösterme, duyguları anlama ve duyguları yönetme olmak üzere dört bolüme ayrılmaktadır. Bunun tersi olarak karışık model, zihni yeteneklerle iyimserlik, kendini geliştirme gibi kişisel karakteristik özelliklerini birlikte incelemektedir. Karışık model yetenek modelinin içerdiklerine ek olarak idrak,

motivasyon ve sosyal ilişkileri kapsamaktadır (Van Rooy vd., 2005:689; Stys ve Brown, 2004: 10; Lyons ve Schneider, 2005: 12; Mayer vd., 2004: 402).

Bu çalışmada, Davies ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen ve 1-kendi duygularını değerlendirme ve ifade etme (kişinin kendi derin duygularını anlama ve duygularını doğal bir şekilde ifade etme yeteneği); 2- başkalarının duygularını tanıma ve değerlendirme (kişinin kendi çevresindeki insanların duygularını algılama ve anlaması); 3- kendi duygularını yönetmek (bir kişinin, psikolojik sıkıntılarda daha hızlı iyileşme sağlamaya yönelik olarak kendi duygularını düzenleme yeteneği) ve 4- duyguların performansa yardımcı olmak için kullanılması (kişinin duygularını yapıcı aktivitelere ve kişisel performansa yönlendirmek amacıyla kendi duygularını kullanabilme yeteneği) boyutlarından oluşan duygusal zekâ modeli kullanılmıştır (Law vd., 2004:484).

Motivasyon

İnsan davranışlarının gücü ve yönüyle ilişkili psikolojik bir kavram olan motivasyon (Lundy ve Cowling, 1996:298), kişilerin belirli bir konuda hareket etmelerini sağlayan, onları ikna eden, isteklendiren ve etkileyen işlemlerin tamamıdır. Motive etme ya da olmanın herhangi bir amaçla mutlak ilişkisi vardır. Bu bakımdan istem dışı ve bilinç dışı eylemlerin motive edilmesi söz konusu değildir (Barlı, 2010:195). Motivasyon kişilerin belirli bir amacı gerçekleştirmek için kendi arzu ve istekleri ile davranmalarıdır (Genç, 2004: 234).

Motivasyonda önemli olan, kişinin kendisini başarılı hissetmesini sağlayabilmektir, bu başarının bir ölçüye dayalı olup olmaması çok önemli değildir (Gümüş, 1999: 209). Kişileri yönetirken onların saygınlıklarına özen göstermek, kişilerin kendilerini değerli hissetmelerini sağlayarak, işlerinde daha başarılı ve istekli olmalarına katkıda bulunur.

Bu çalışmada kullanılan ölçek, motivasyon teorilerinden self determinasyon teorisine dayalı olarak hazırlanmıştır. Self determinasyon teorisi içsel ve dışsal olmak üzere iki kapsayıcı motivasyon tipi ileri sürmektedir (Gagné vd., 2011: 629). Belirli bir iş, ilgi çekici, heyecan verici, geliştirici olduğu için yapılıyorsa, yani o işin bizzat kendisini yapmak ödüllendirme ise bu içsel motivasyonu; ama aynı iş para, terfi, şöhret gibi dıştan gelen bir ödül elde etmek için yapılıyorsa dışsal motivasyonu ifade etmektedir (Solmuş, 2004:152). Sonuç olarak motivasyon, ister içten isterse dıştan olsun, insanlarda heves ve devam etme duygusu uyandıran ve yine insanları harekete geçiren güçler olarak tanımlanabilir (Daft, 2000: 23).

Duygusal Zekâ ve Motivasyon İlişkisi

Duygusal zekâ kuramlarının fikir birliği sağladığı temel nokta; kişinin kendisinin ve başkalarının duygularını tanıma, anlama, düzenleme, kontrol etme ve amaca uygun, etkili olarak kullanabilme becerisidir. Duygular ruhsal, fiziksel ve davranışsal öğeleri olan karmaşık hislerdir. Duygularımızı ve hislerimizi ruhsal bakımdan, tatlı veya tatsız olarak; fiziksel bakımdan, farkındalık veya gerginlik olarak ve davranışsal bakımdan ise bir eyleme geçme dürtüsü olarak yaşarız (Clark, 2000: 26). En basit tanımı ile duygusal zekânın duyguların akılcı kullanımı (Weisinger, 1998:12) olduğu düşünüldüğü zaman duygusal zekâ ve motivasyon arasındaki ilişki kolayca kavranabilir. Çünkü duygusal zekâ, bir kişinin zor şartlar altında bile motivasyonunu kaybetmeme ve tepkilerini kontrol edebilme, duygularını yönetebilme ve başkalarının duygularını anlayabilme yeteneklerinin toplamıdır (Johnson, 1999:2).

Duygusal zekâ kuramına göre, duygusal zekâsı yüksek olan insanlar, iş hayatında gerek kendilerinin, gerekse diğer insanların duygularını çok daha iyi anlayarak yönetebileceklerinden, hem kendileriyle hem de başkalarıyla barışık olacaklar ve insan ilişkilerinde yüksek bir başarı sağlayacaklardır (Goleman, 2000: 9). Bu nedenle duygusal zekânın yalnız personel seçiminde değil, personelin motive edilmesinde ve muhafazasında çok önemli rol üstleneceği artık herkes tarafından kabul edilmektedir (Bourey, 2001: 8).

Yapılan araştırmalar, duygusal zekâsı yüksek kişilerin, meslek hayatında, insan ilişkilerinde daha başarılı oldukları, daha iyi liderlik yaptıkları ve kendilerini ve başkalarını motive etme konusunda daha yetenekli olduklarını orta koymaktadır (Cooper, 1997: 2). Kendisinin ve başkalarının duygularını tanıyan ve yönetebilen, başkalarının duygularına duyarlı olan kişiler arasında güvene dayalı ilişkiler gelişmektedir. Bu tür ilişkilerde kişiler fikirlerini açık bir şekilde ifade edebilir, hem kendilerini hem de iş arkadaşlarını istenilen sonuçlara doğru harekete geçirebilir, olumsuz şartlarda bile olumlu düşünme becerisini muhafaza ederek motivasyonlarını yükseltebilir ve çatışmaları çözümle sonuçlandırabilirler.

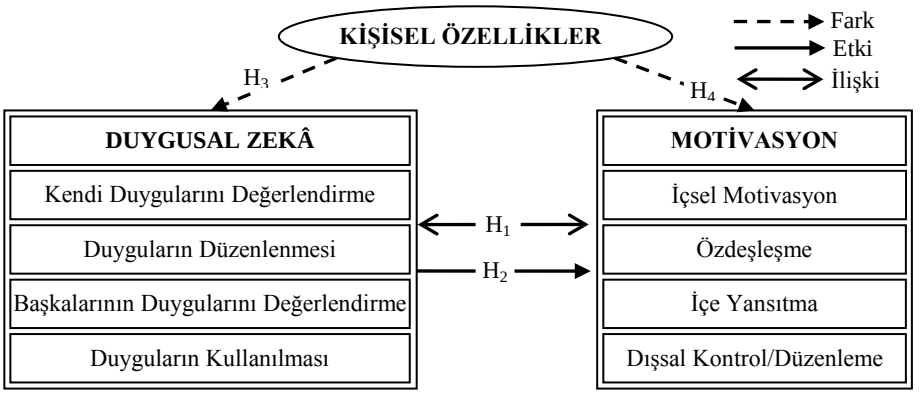
YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, sağlık çalışanlarının duygusal zekâ ve motivasyonları arasındaki ilişkiyi belirlemek, çalışanların duygusal zekâsının motivasyonu açıklamada etkisini ortaya koymak ve çalışanların kişisel özelliklerinin duygusal zekâ ve motivasyonları üzerinde anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığını göstermek amacıyla yapılmıştır.

Duygusal zekâyı iş tatmini, liderlik, tükenmişlik ve sosyal beceri gibi farklı yönlerden ele alan pek çok çalışma bulunmasına rağmen, duygusal zekâ ve motivasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Çalışma bu alana katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırma Sakarya il merkezinde faaliyette bulunan üç hastanede görevli sağlık çalışanları üzerinde gerçekleştirildiği için bu hastanelerin çalışanları ile sınırlıdır. Tüm sağlık çalışanlarına genellenemez.

Araştırmada, duygusal zekânın motivasyona etkisi, duygusal zekâ ve motivasyon arasındaki ilişki; kişisel özelliklerin bu faktörlere göre bir farklılık oluşturup oluşturmadığını test etmek amacıyla Şekil 1'deki kavramsal model geliştirilmiştir.

Şekil. 1: *Araştırmanın Modeli*

Şekil 1'de verilen kavramsal modele dayalı olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H_1: Duygusal zekâ ve motivasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki vardır.

H_2: Duygusal zekânın motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H_3: Çalışanların kişisel özellikleri ile duygusal zekâ arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark vardır.

H_4: Çalışanların kişisel özellikleri ile motivasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark vardır.

Araştırma, Sakarya ilinde faaliyette bulunan Sakarya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Yenikent Devlet Hastanesi ve Özel Adatıp Hastanesi'nde 05-30 Nisan 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı dönemde hastanelerde toplam 1498 sağlık çalışanı görev yapmaktadır. Çalışmada basit rastgele örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu amaçla $n= (N \times p \times p \times Z^2)/ [(N-1) \times t^2]+(p \times q \times Z^2)$[1] formülden yaralanılarak örneklem büyüklüğü tespit edilmiştir. Formülden %95 güven aralığında evreni temsil edecek örneklem büyüklüğünün 306 kişi olması gerektiği bulunmuş ve sağlık çalışanlarına 600 anket dağıtılmıştır. Çalışma sonucunda 516 anketin geri dönüşü sağlanabilmiş, ancak çeşitli noksanlıklar nedeniyle 492 anketin örneklem için yeterli olduğuna karar verilmiştir (Bal, 2001: 113-114; Güredin, 1987: 368-370).

Alan araştırmasına dayanan çalışmada veri toplama aracı olarak üç bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Toplam 34 sorudan oluşan anketin birinci bölümü Davies ve arkadaşlarının (19) geliştirdiği ve Law ve arkadaşlarının (2004) kısa formunu kullandığı dört boyut ve 16 ifadeden oluşan duygusal zekâ ölçeği; ikinci bölümü Gagne ve arkadaşları (2010) tarafından İngilizce ve Fransızca yapılarının geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan, dört boyut ve 12 ifadeden oluşan İşte Motivasyon Ölçeği (The Motivation at Work Scale-MAWS) ve anketin son bölümünü ise katılımcıların kişisel özellikleri oluşturmaktadır. Katılımcılardan 7'li likert ölçeğe göre hazırlanmış ifadelerden "1=Kesinlikle Katılmıyorum-7=Kesinlikle Katılıyorum" aralığında en uygun olanı seçmeleri istenmiştir.

Çalışmadan elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerini yapmak için faktör analizi ve Cronbach Alpha katsayısından yararlanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, bağımsız örneklerde t testi, tek yönlü varyans analizi, çift yönlü pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında, $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Duygusal zekâ ölçeğinin Cronbah Alpha değeri 0,916; motivasyon ölçeğinin Cronbah Alpha değeri 0,904 bulunmuştur. Ölçeklerin geçerlilik analizlerini yapmak amacı ile keşfedici faktör analizi kullanılmıştır. Faktör analizinde verilerin uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericidity Testi (BST) ile incelenmiştir. Çalışmada duygusal zekâ ölçeğinin KMO katsayısı 0,912; motivasyon ölçeğinin KMO katsayısı 0,904 bulunmuştur. Her iki ölçeğin BST sonucu anlamlıdır. Çalışmada faktör sayılarının belirlenmesinde açıklanan varyans dikkate alınmıştır. Çalışmada zekâ ölçeğinin açıklanan toplam varyansı %67,750 ve motivasyon ölçeğinin açıklanan toplam varyansı %77,655 bulunmuştur. Faktör analizi sonuçlarını değerlendirmede diğer bir temel ölçüt, ölçekte yer alan ve değişkenlerle faktör arasındaki korelasyonlar olarak yorumlanabilen faktör yükleridir. Çalışmada faktör yüklerinin kesme noktası 0,5 alınmıştır. Boyutlar itibari ile ölçeklerin faktör yükleri, açıklanan varyansları ve Cronbach Alpha değerleri Tablo 1'de görülmektedir.

[1] Formülde; N = Evren, n = Örneklem sayısı, p = Evren içinde ilgilendiğimiz özelliğin görülme sıklığı (0,50 alınmıştır), q = Evren içinde ilgilendiğimiz özelliğin görülmeme sıklığı (1-p), Z = Güven düzeyine göre standart değer (normal dağılım tablolarından bulunur %95 için 1,96), t = Göz yumulabilir yanılgı (0,05 alınmıştır)

Tablo. 1: *Ölçeklerin Boyutlarının Faktör Yükü, Açıklanan Varyans ve Cronbach Alpha Değerleri*

Motivasyon Ölçeği			
Faktörler	Faktör Yükü	AçıklanaVaryans	Cronbach Alpha
İçsel Motivasyon (İM)		51,050	0,884
5. Bu iş kariyer planlarımı karşılamaktadır.	0,816		
4. Bu iş amaçlarıma ulaşmamı sağlamaktadır.	0,790		
6. Bu iş kişisel değerlerime uygundur.	0,709		
Özdeşleşmiş Düzenleme (ÖD)		12,023	0,919
2. Yaptığım işi eğlenceli buluyorum.	0,833		
1. Bu işi çok seviyorum.	0,820		
3. Bu işin her dakikası bana zevk veriyor.	0,772		
İçe Yansıtılmış Düzenleme (İYD)		8,772	0,788
8. İşim benim hayatımdır ve başarısız olmak istemiyorum	0,855		
7. İşimde en iyisi ve kazanan olmak zorundayım.	0,816		
9. Bu iş bana saygınlık sağlamaktadır.	0,578		
Dışsal Düzenleme/Kontrol (DD/K)		5,810	0,689
12. Bu işi maaş için yapmaktayım	0,881		
10. Bu iş bana belirli bir yaşam standardı sağlamaktadır.	0,635		
11. Çok para kazanmamı sağlamaktadır.	0,631		
Kendi Duygularını Değerlendirme (KDD)		45,238	0,867
2. Kendi duygularımı anlamada iyi bir anlayışa sahibim.	0,820		
3. Gerçekten ne hissettiğimi anlarım	0,787		
1. İyi bir algıya sahip olmam konusunda çoğunlukla kesin hislerim vardır.	0,737		
4. Mutlu olup olmadığımı her zaman bilirim.	0,714		

Tablo 1'in Devamı

Duygusal Zekâ Ölçeği			
Faktörler	Faktör Yükü	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
Duyguların Düzenlenmesi (DD)		10,164	0,814
15. Çok kızgın olduğum zaman hızla sakinleşebilirim.	0,826		
13. Zorluklarla rasyonel bir şekilde baş edebildiğim için sinirlerimi kontrol edebiliyorum.	0,777		
16. Kendi duygularımın kontrolünü iyi yaparım.	0,724		
14. Kendi duygularımın kontrolünde oldukça yetenekliyimdir.	0,675		
Başkalarının Duygularını Değerlendirme (BDD)		6,648	0,796
6. Başkalarının duygularını anlamada iyi bir gözlemciyimdir.	0,787		
8. Çevremdeki insanların duygularını anlamada iyi bir anlayışa sahibim.	0,745		
7. Ben başkalarının hisleri ve duygularına karşı hassasımdır.	0,652		

5. Ben her zaman arkadaşlarımın davranışlarından duygularını anlarım.	0,625		
Duyguların Kullanılması (DK)		5,701	0,831
11. Ben kendi kendini motive eden bir kişiyim.	0,754		
12. Ben her zaman en iyiyi yapmaya gayret ettiğim konusunda kendimi cesaretlendiririm.	0,677		
10. Her zaman kendime yetenekli bir kişi olduğumu söylerim.	0,660		
9. Ben her zaman kendime hedefler koyar ve daha sonra onları en iyi bir şekilde gerçekleştirmek için çaba harcarım.	0,607		

Tablo 2'de araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının kişisel özelliklerine ilişkin tanımlayıcı bilgiler yer almaktadır. %55,5'i kadınlardan oluşan katılımcıların %53,9'u evlidir. Yaş ortalaması 31,09±8,355 olan katılımcıların büyük bölümü (%49,6) 25-34 yaş grubundadır. Genellikle ≤4 yıl (%58,5) görev yapan katılımcılar çoğunlukla lise (%34,8) ve önlisans (%30,5) düzeyinde eğitim alan bireylerden oluşmaktadır.

Tablo. 2: *Sağlık Çalışanlarının Kişisel Özelliklerine Göre Dağılımı (n=492)*

		Sayı	%			Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	273	55,5	Medeni durum	Bekâr	197	40,0
	Erkek	219	44,5		Evli	265	53,9
Eğitim durumu	İlköğretim	27	5,5		Dul/Boşanmış	30	6,1
	Lise	171	34,8	Yaş	24 ve altı	104	21,1
	Önlisans	150	30,5		25-34	244	49,6
	Lisans	89	18,1		35-44	95	19,3
	Lisansüstü	55	10,2		45 ve üzeri	49	10,0
Unvan	Hekim	57	11,6	Çalışma yılı	≤4	288	58,5
	Hemşire	179	36,4		5-9	106	21,5
	Sağlık teknisyeni	53	41,3		10-14	36	7,3
	Diğer çalışanlar	203	10,8		≥15	62	12,6

Tablo 3'de ölçekler ve ölçeği oluşturan boyutlar arasındaki ilişki verilmiştir. Tablo incelendiğinde de görüldüğü gibi Duygusal Zekâ ve işte motivasyon ölçeklerinin alt boyutlarında yüksek seviyede ilişki söz konusudur. Duygusal zekâ ile motivasyon arasında da (r=307) yüksek düzeyde ilişki bulunmaktadır. Benzer şekilde her iki ölçeğin alt boyutları karşılaştırıldığında da tüm boyutlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Bu sonuçlar motivasyon ve duygusal zekânın istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki içerisinde bulunduğunu göstermektedir ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre H_1 (Duygusal zekâ ve motivasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki vardır.) hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo. 3: *Duygusal Zekâ ve Motivasyon Arasındaki İlişki*

	1	2	3	4	**5**	6	7	8	9
KDD-1	1								
DD-2	,615**	1							
BDD-3	,584**	,621**	1						
DK-4	,447**	,478**	,589**	1					

DZ-5	,812**	,821**	,854**	,778**	1				
İM-6	,236**	,263**	,200**	,231**	,284**	1			
ÖD-7	,153**	,162**	,152**	,211**	,208**	,729**	1		
İYD-8	,319**	,332**	,313**	,207**	,357**	,591**	,602**	1	
DD/K-9	,094*	,110*	,143**	,096*	,136**	,360**	,474**	,361**	1
M-10	,249**	,270**	,249**	,235**	,307**	,850**	,891**	,794**	,661**

***. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed),*
**. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).*

Tablo 4'de görüldüğü gibi, motivasyon ölçeğinin ortalama değerleri bağımsız değişken; duygusal zekâ ölçeğinin boyutlarının ortalama değerleri ise bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Stepwise regresyon analizi sonucuna göre, 0,05 anlamlılık düzeyinde "başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi" motivasyon üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahiptir (F=22,425; p=0,000). Buna karşılık "duyguların kullanılması ve duyguların düzenlenmesi" boyutlarının motivasyon üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisinin olmadığı bulunmuştur (p>0,05). "Başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi"- motivasyon modelinin ilişki katsayısı 0,290'dır ve bu iki boyut motivasyonun %8,4'ünü açıklamaktadır (R^2=0,084). Bu iki değişken birlikte çalıştığı zaman modelin Beta katsayısı "başkalarının duygularını değerlendirme" için 0,134 ve "duyguların düzenlenmesi" için 0,187 bulunmuştur.

Bu sonuçlardan hareketle H_2 (Duygusal zekânın motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.) Hipotezi başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi boyutları bakımından kabul edilmesine karşılık; duyguların kullanılması ve duyguların düzenlenmesi boyutları bakımından reddedilmiştir.

Tablo. 4: *Duygusal Zekânın Motivasyona Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları*

Değişken	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar	t	p
	B	Std. Hata	β		
Sabit	2,926	0,246		11,908	0,000
Başkalarının duygularını değerlendirme	0,117	0,048	0,134	2,446	0,015
Duyguların düzenlenmesi	0,182	0,053	0,187	3,415	0,001
R	0,290		F	22,425	
R^2	0,084		p	0,000	

Sağlık çalışanlarının kişisel özelliklerinin duygusal zekâ düzeylerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığını test etmek amacıyla gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre çalışanların cinsiyet, yaş, medeni durum, unvan ve çalışma süreleri bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p>0,05). Buna karşılık sağlık çalışanlarının yalnızca eğitim düzeyleri duygusal zekâlarının ortaya çıkmasında farklılık oluşturmaktadır (p<0,05). Ayrıntısı Tablo 5'de görüldüğü gibi, başkalarının duygularını değerlendirme, duyguların kullanılması ve duyguların düzenlenmesi boyutlarının tamamında ilköğretim mezunlarının ortalamaları daha düşük olmasına karşılık, lisansüstü eğitim alanların duygusal zekâ düzeyleri en yüksek seviyelerde bulunmaktadır.

Tablo. 5: *Katılıcıların Eğitim Durumlarına Göre Duygusal Zekâlarındaki Farklılıkların Dağılımı*

	Eğitim Durumu	n	Ort.	S.S.	F	p	Post. Hoc
Başkalarının duygularını değerlendirme	İlköğretim[1]	27	4,77	1,28	2,570	0,037	1-2 p=0,008
	Lise[2]	171	5,42	1,18			1-3 p=0,018
	Önlisans[3]	150	5,36	1,10			1-5 p=0,007

	Lisans[4]	89	5,16	1,28			
	Lisansüstü[5]	55	5,52	1,23			
Duyguların kullanılması	İlköğretim[1]	27	4,82	1,42	2,792	0,026	1-5 p=0,003 2-5 p=0,045 3-5 p=0,012 4-5 p=0,011
	Lise[2]	171	5,30	1,27			
	Önlisans[3]	150	5,19	1,21			
	Lisans[4]	89	5,15	1,35			
	Lisansüstü[5]	55	5,69	1,02			
Duyguların düzenlenmesi	İlköğretim[1]	27	4,56	1,22	2,416	0,048	1-2 p=0,047 3-5 p=0,047 4-5 p=0,045
	Lise[2]	171	5,12	1,27			
	Önlisans[3]	150	4,86	1,38			
	Lisans[4]	89	4,82	1,44			
	Lisansüstü [5]	55	5,28	1,33			
Duygusal Zekâ	İlköğretim[1]	27	4,81	1,11	3,234	0,012	1-2 p=0,015 1-5 p=0,002 3-5 p=0,030 4-5 p=0,011
	Lise[2]	171	5,33	0,99			
	Önlisans[3]	150	5,22	1,03			
	Lisans[4]	89	5,12	1,13			
	Lisansüstü[5]	55	5,57	0,98			

Bu sonuçtan hareketle eğitimin duygusal zekânın gelişiminde bir faktör olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara göre, H_3 (Çalışanların kişisel özellikleri ile duygusal zekâ arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmaktadır.) hipotezi yalnızca sağlık çalışanlarının eğitim durumları bakımından kabul edilmiş; diğer özellikleri bakımından reddedilmiştir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, çalışma yılı sağlık çalışanlarının motivasyonlarında farklılığa neden olmaktadır. ≤4 yıl kıdeme sahip sağlık çalışanlarının motivasyonları daha yüksek bulunmasına karşılık, ilerleyen yıllarda sağlık çalışanlarının motivasyonları azalmaktadır.

Tablo. 6: *Katılımcıların Çalışma Yıllarına Göre Motivasyon Düzeylerindeki Farklılıkların Dağılımı*

	Çalışma yılı	n	Ort.	S.S.	F	p	Post Hoc
İçsel Motivasyon	≤4 yıl[1]	288	4,77	1,51	4,109	0,007	1-2 p=0,007 1-3 p=0,033 1-4 p=0,030
	5-9 yıl[2]	106	4,31	1,38			
	10-14 yıl[3]	36	4,20	1,51			
	≥15 yıl[4]	62	4,31	1,52			
Özdeşleşme	≤4 yıl[1]	288	4,59	1,62	6,567	0,000	1-2 p=0,001 1-4 p=0,000
	5-9 yıl[2]	106	3,99	1,58			
	10-14 yıl[3]	36	4,21	1,39			
	≥15 yıl[4]	62	3,82	1,52			
İçe Yansıtma	≤4 yıl[1]	288	5,27	1,34	4,179	0,006	1-3 p=0,013 1-4 p=0,008
	5-9 yıl[2]	106	4,99	1,40			
	10-14 yıl[3]	36	4,68	1,50			
	≥15 yıl[4]	62	4,77	1,25			
Motivasyon	≤4 yıl[1]	288	4,70	1,18	4,983	0,002	1-2 p=0,001 1-4 p=0,009
	5-9 yıl[2]	106	4,29	1,09			
	10-14 yıl[3]	36	4,38	1,18			
	≥15 yıl[4]	62	4,28	1,05			

Sağlık çalışanlarının kişisel özelliklerinin motivasyon düzeylerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığını test etmek amacıyla gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre çalışanların cinsiyet, yaş ve medeni durumu bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna karşılık eğitim durumu, çalışma süresi ve unvanları bakımından istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$).

Ayrıntısı Tablo 7'de görüldüğü gibi, sağlık çalışanlarının eğitim durumlarından kaynaklanan motivasyon farklılıkları genellikle lisans üstü eğitim alan kişilerden kaynaklanmaktadır. Lisans üstü düzeyde eğitim alanların motivasyon seviyeleri daha yüksek olmasına karşılık, genellikle ilköğretim mezunlarının motivasyon düzeyleri daha düşük bulunmuştur.

Tablo. 7: *Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Motivasyonlarındaki Farklılıkların Dağılımı*

	Eğitim Durumu	n	Ort.	S.S.	F	p	Post Hoc
İçsel Motivasyon	İlköğretim[1]	27	3,98	1,66	6,435	0,000	1-2 p=0,034 1-5 p=0,000 2-5 p=0,001 3-5 p=0,000 4-5 p=0,000
	Lise[2]	171	4,62	1,50			
	Önlisans[3]	150	4,44	1,42			
	Lisans[4]	89	4,35	1,45			
	Lisansüstü[5]	55	5,41	1,43			

Tablo. 7'nin Devamı

	Eğitim Durumu	n	Ort.	S.S.	F	p	Post Hoc
Özdeşleşme	İlköğretim[1]	27	3,93	1,40	11,928	0,000	1-5 p=0,000 2-5 p=0,000 3-5 p=0,000 4-5 p=0,000
	Lise[2]	171	4,33	1,54			
	Önlisans[3]	150	4,16	1,60			
	Lisans[4]	89	3,98	1,56			
	Lisansüstü[5]	55	5,64	1,43			
İçe Yansıtma	İlköğretim[1]	27	4,56	1,63	4,870	0,001	1-2 p=0,011 1-5 p=0,001 2-4 p=0,026 3-5 p=0,002 4-5 p=0,001
	Lise[2]	171	5,26	1,26			
	Önlisans[3]	150	4,97	1,27			
	Lisans[4]	89	4,87	1,48			
	Lisansüstü[5]	55	5,63	1,41			
Dışsal Kontrol	İlköğretim[1]	27	4,23	1,18	2,610	0,035	2-3 p=0,024 3-5 p=0,004 4-5 p=0,044
	Lise[2]	171	4,25	1,33			
	Önlisans[3]	150	3,93	1,23			
	Lisans[4]	89	4,06	1,30			
	Lisansüstü[5]	55	4,50	1,08			
Motivasyon	İlköğretim[1]	27	4,17	1,25	8,834	0,000	1-5 p=0,000 2-5 p=0,000 3-5 p=0,000 4-5 p=0,000
	Lise[2]	171	4,62	1,12			
	Önlisans[3]	150	4,37	1,12			
	Lisans[4]	89	4,32	1,14			
	Lisansüstü[5]	55	5,29	1,02			

Tablo 8'de sağlık çalışanlarının unvanları esas alınarak yapılan analiz sonuçları görülmektedir. Tablo incelendiğinde de görüleceği gibi, farklılık hekimlerden kaynaklanmaktadır. Hekimlerin motivasyonları daha yüksek bulunmasına karşılık diğer çalışanlar başlığı altında toplanan yönetim, ev idaresi, güvenlik, halkla ilişkiler gibi hizmetleri yürüten sağlık çalışanlarının motivasyon seviyeleri daha düşük bulunmuştur.

Tablo. 8: *Katılımcıların Unvanlarına Göre Motivasyonlarındaki Farklılıkların Dağılımı*

	Unvan	n	Ort.	S.S.	F	p	Post Hoc
İçsel Motivasyon	Hekim[1]	57	5,42	1,42	8,205	0,000	1-2 p=0,000 1-3 p=0,000 1-4 p=0,022
	Hemşire[2]	179	4,46	1,51			
	Sağlık teknisyeni[3]	53	4,77	1,49			
	Diğer çalışanlar[4]	203	4,37	1,44			

Tablo. 8'in Devamı

	Unvan	n	Ort.	S.S.	F	p	Post Hoc
Özdeşleşme	Hekim[1]	57	5,63	1,41	16,482	0,000	1-2 p=0,000 1-3 p=0,000 1-4 p=0,000
	Hemşire[2]	179	4,16	1,53			
	Sağlık teknisyeni[3]	53	4,57	1,66			
	Diğer çalışanlar[4]	203	4,07	1,55			
İçe Yansıtma	Hekim[1]	57	5,67	1,40	4,608	0,003	1-2 p=0,002 1-3 p=0,001
	Hemşire[2]	179	5,03	1,38			
	Sağlık teknisyeni[3]	53	5,30	1,22			
	Diğer çalışanlar[4]	203	4,96	1,34			
Motivasyon	Hekim[1]	57	5,31	1,01	11,206	0,000	1-2 p=0,000 1-3 p=0,000 1-4 p=0,004
	Hemşire[2]	179	4,44	1,14			
	Sağlık teknisyeni[3]	53	4,68	1,16			
	Diğer çalışanlar[4]	203	4,37	1,13			

Bu sonuçlara göre H_4 (Çalışanların kişisel özellikleri ile motivasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmaktadır.) sağlık çalışanlarının cinsiyet, yaş ve medeni durumları bakımından reddedilmesine karşılık; eğitim durumu, çalışma süresi ve unvanları bakımından kabul edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma ile kişisel özelliklerin duygusal zekâ üzerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığını, duygusal zekâ-motivasyon ilişkisini ve duygusal zekânın motivasyon üzerinde bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, duygusal zekâ ve motivasyonun kendi alt boyutları arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca duysal zekâ ile motivasyon arasında da yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır (r=0,307). Ancak bu durum duygusal zekânın motivasyonu tam olarak etkilediği anlamına gelmemektedir. Çünkü, geliştirilen regresyon analizi modeline göre, duygusal zekânın dört boyutundan yalnızca ikisinin (başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi) motivasyon üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Buna karşılık, duyguların kullanılması ve duyguların düzenlenmesi boyutları motivasyon üzerinde olumlu bir etki göstermemiştir.

Duygusal zekâ üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde katılımcıların kişisel özelliklerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da sağlık çalışanlarının kişisel özelliklerinin duygusal zekâ seviyelerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığı test edilmiş ve elde edilen sonuçlara göre sağlık çalışanlarının cinsiyet, yaş, medeni durum, unvan ve çalışma süreleri bakımından duygusal zekâ düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

İncelenen pek çok çalışmada cinsiyetin duygusal zekâ üzerinde anlamlı bir farklılık etkeni olup olmaması konusunda tam bir fikirliğinin olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada olduğu gibi bazı çalışmalarda cinsiyetin duygusal zekâda farklılık meydana getirmediği sonucuna ulaşılmıştır (Çelik ve Deniz, 2008: 380; Acar, 2002: 60; Canbulat, 2007:194; Acar, 2007: 133). Buna karşılık pek çok çalışmada da kadınların duygusal zekâ düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir (Gürbüz ve Yüksel, 2008:187; Erdoğdu; 2008:69; Petrides ve Furnham, 2000: 264).

Benzer durum yaş değişkeni için de söz konusudur. Çalışmada yaşın duygusal zekâ seviyesinin belirlenmesinde farklılık oluşturmadığı bulunmuştur. Bu sonucu destekleyen başka çalışmalar da bulunmaktadır (Çelik ve Deniz, 2008: 381; Aysel, 2006:126; Acar, 2007: 133). Buna karşılık, yaş arttıkça duygusal zekânın da artacağını ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır (Bar-on vd. 2000: 111; Derksen vd. 2002: 42). Ayrıca, konuyla ilgili yazında da yer aldığı şekliyle (Canbulat, 2007:194; Aysel 2006:127; Acar, 2007: 134) çalışanların toplam çalışma süreleri duygusal zekâ düzeylerinde farklılık oluşturmamaktadır.

Çalışmada duygusal zekânın eğitim seviyelerine göre farklılık gösterdiği ve eğitim seviyesi yüksek sağlık çalışanlarının duygusal zekâ düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonucu başka çalışmalarda desteklemektedir (Gürbüz ve Yüksel, 2008:194; Aysel 2006:126). Bu sonuca göre, duygusal zekânın eğitimle geliştirilebileceği ve eğitim programlarında bu durumun dikkate alınmasının iş ortamında motivasyon ve performansı yüksek bireylerin yetişmesine katkı sağlayacağı söylenebilir.

Sağlık çalışanlarının motivasyonları cinsiyet, yaş ve medeni durum bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Başka bir çalışma yaş ve medeni durum bakımından bu sonuçları desteklemektedir (Öztürk, 2002:140). Buna karşılık eğitim durumu, çalışma süresi ve unvanları bakımından istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmaktadır. Lisans üstü düzeyde eğitim gören sağlık çalışanlarının motivasyon düzeyi diğer çalışanlardan daha yüksek bulunmasına karşılık; eğitim düzeylerine göre en düşük motivasyon ilköğretim mezunlarında görülmektedir. Öztürk'ün (2002: 141) çalışmasında da eğitim durumu motivasyon üzerinde farklılık oluşturan bir faktör olarak bulunmuştur. Ayrıca, unvanlardan elde edilen sonuçlar da bu sonuçla uyumludur. Lisansüstü seviyede eğitim alanların büyük bir bölümü hekim grubundan oluşmaktadır. Hekim grubu unvanlar itibariyle motivasyonu en yüksek olan gruptur. Buna karşılık içlerinde ilköğretim mezunlarının da bulunduğu diğer çalışanlar başlığı altında toplanan grubun motivasyon seviyesi daha düşüktür.

Literatürde çalışanların sosyo-demogarfik özelliklerinin duygusal zekâlarını etkilediğine ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte, bunun tam tersini iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Ancak üzerinde fikir birliği sağlanan konulardan biri duygusal zekânın sosyal zekânın bir parçası olarak öğrenilebileceği ve geliştirilebileceğidir. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının gerek örgün eğitim programlarında, gerekse hizmet içi eğitimlerinde duygular, duyguların yönetilmesi ve duygusal zekâ konularına yer verilebilir. Ayrıca, duygusal zekâ motivasyonu etkilemektedir ve motivasyonun verimliliği artırmada önemli bir faktör olduğu genel kabul gören hususlardan biridir. Sonuç olarak, duygusal zekâ, motivasyonu geliştirmede pozitif katkısı olan bir faktördür ve çalışanların duygusal zekâ düzeyleri geliştirilerek motivasyonları artırılabilir.

KAYNAKLAR

Acar, E. (2007). İşletme Yönetiminde Duygusal Zekânın Yeri ve Önemi Üzerine Bir Araştırma, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

Acar, F. (2002). "Duygusal Zekâ ve Liderlik", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12: 53-68.

Aysel, L. (2006). Liderlik ve Duygusal Zekâ, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Programı Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Bal, H. (2001). Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Isparta: Süleyman Demirel Basımevi.

Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2002). Stres ve Başa çıkma Yolları, 21. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi,.

Baltaş, Z. (2006). İnsanın Dünyasını Aydınlatan ve İşine Yansıyan Işık: Duygusal Zekâ, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Barlı, Ö. (2010). Davranış Bilimleri ve Örgütlerde Davranış, Geliştirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Erzurum: Aktif Yayınevi.

Bar-On, R., Brown, JM., Kirkcaldy, BD. ve Thome, EP. (2000). "Emotional expression and implications for occupational stress; an application of the emotional quotient inventory (EQ-i)", Personality and Individual Differences, 28(6): 1107-1118.

Bourey, J. (2001). "Do You Know What Your Emotional IQ Is?", Public Management, 83(9): 4-11.

Budak, S. (2000). Psikoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Canbulat, S. (2007). Duygusal Zekâ'nın Çalışanların İş Doyumları Üzerindeki Etkisinin Araştırılması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Caruso, DR. (1999). Applying the Ability Model of Emotional Intelligence to the World Work, http://www.leadershipcoachacademy.com/handouts/EQ_articleEQ_at_Work.pdf., 1999, Erişim Tarihi: 25.07.2011

Çelik, SB. ve Deniz, ME. (2008). "A Comparison of Scouts' Emotional Intelligence Levels With Regards To Age and Gender Variables: A Cross-Cultural Study", Elementary Education Online, 7(2): 376-383.

Clark, L. (2000). SOS! Duygulara Yardım, (Çev. G. Yazgan), İstanbul: Evrim Yayınevi.

Cooper, RK. (1997). "Applying Emotional Intelligence in the Workplace", Training & Development, 51(12): 31-39.

Cumming, EA. (2005). An Investigation into the Relationship between Emotional Intelligence and Workplace Performance: An Exploratory Study, Master of Commerce and Management Thesis, Department of Business Management, Law and Marketing. Lincoln University, Lincoln.

Daft, RL. (2000). Management, Orlando: Harcourt College.

Davies, M., Stankov, L. ve Roberts, RD. (1998). "Emotional Intelligence: In Search of an Elusive Construct", Journal of Personality and Social Psychology, 75(4): 989-1015.

Derksen, J., Kramer, I. ve Katzko, M. (2002). "Does a Self-Report Measure for Emotional Intelligence Assess Something Different Than General Intelligence", Journal of Personality and Individual Differences, 32(1): 37-48.

Dulewicz, V. ve Higgs, M. (1999). "Can Emotional Intelligence br Measured and Developed", Leadership & Organizational Development Journal, 20(5): 242-253.

Erdoğdu, Y. (2008). "Duygusal Zekâ'nın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(23): 62-76.

Gagné, M., Forest, J., Gilbert, M., Aubé, C., Morin, E. ve Angela, M. (2010). "The Motivation at Work Scale: Validation Evidence in Two Languages", Educational and Psychological Measurement, 70(4): 628-646.

Genç, N. (2004). Yönetim ve Organizasyon, Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Goleman, D. (2000). İş Başında Duygusal Zekâ, (Çev. H. Balkara), İstanbul: Varlık Yayınları.

Goleman, D. (2005). Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir? (Çev. B.S. Yüksel), İstanbul: Varlık Yayınları.

Gümüş, M. (1999). Yönetimde Başarı İçin Altın Kurallar, İstanbul: Alfa Yayınevi.

Gürbüz, S. ve Yüksel, M. (2008). "Çalışma Ortamında Duygusal Zekâ: İş Performansı, İş Tatmini, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bazı Demografik Özelliklerle İlişkisi" Doğuş Üniversitesi Dergisi, 9(2):174-190.

Güredin, E. (1987). Denetim, Muhasebe Enstitüsü Yayın No:50, İstanbul: Avcıol Matbaası.

Johnson, PR. (1999). "Organizational Benefits of Having Emotionally Intelligent Managers and Employees", Journal of Workplace Learning, 11(3): 84-97.

J

ordan, PJ., Ashkanasy, NM., Härtel, CEJ. ve Hooper, GS. (2002). "Workgroup Emotional Intelligence Scale Development and Relationship to Team Process Effectiveness and Goal Focus", Human Resource Management Review, 12(2): 195-214.

Konrad, S. ve Hendl, C. (2001). Duygularla Güçlenmek/Duygusal Zekâ Sayesinde Başarılı Bir Hayat, (Çev. M. Taştan), İstanbul: Hayat Yayınları.

Lam, LT. ve Kirby, SL. (2002). "Is Emotional Intelligence an Advantage? An Exploration of the Impact of Emotional and General Intelligence on Individual Performance", The Journal of Social Psychology, 142(1): 133-143.

Law, KS., Wong, C. ve Song, LJ. (2004). "The Construct and Criterion Validity of Emotional Intelligence and Its Potential Utility for Management Studies", Journal of Applied Psychology, 89(3): 483-496.

Lundy, O. ve Cowling, A. (1996). Strategic Human Resource Management, Boston: International Thomson Business Press.

Lyons, JB. ve Schneider, TR. (2005). "The Influence of Emotional Intelligence on Performance, Personality and Individual Differences", Personality and Individual Differences, 39(4): 693-703.

Mayer, JD., Salovey, P. ve Caruso D. (2004). "Models of Emotional Intelligence", In: Robert J. Sternberg, Handbook of Intelligence, Cambridge: Cambridge University Press, 96-420,

Öztürk, H. (2002). Hemşirelerin Motivasyon Düzeyleri ve Performans Düzeyleri, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

Petrides, KV. ve Furnham, A. (2003). "Trait Emotional Intelligence: Behavioural Validation in Two Studies of Emotion Recognition and Reactivity to Mood Induction", European Journal of Personality, 17(1): 39-57.

Salovey, P. ve Mayer, JD. (1990). "Emotional Intelligence", Imagination, Cognition and Personality, 9(3): 185-211.

Solmuş, T. (2004). İş Yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler, Psikoloji Pencereciden İnsan Kaynakları Yönetimi, Ankara: Beta Basım Yayım.

Stys, Y. ve Brown, SL. (2004). A Review of the Emotional Intelligence Literature and Implications for Corrections, Research Branch Correctional Service of Canada. http://www.csc-scc.gc.ca/text/rsrch/reports/r150/r150_e.pdf. Erişim tarihi: 26.07.2011.

Van Rooy, DL., Alonso, A. ve Viswesvaran C. (2005). "Group Differences in Emotional Intelligence Scores: Theoretical and Practical Implications", Personality and Individual Differences, 38(3): 689-700.

Weissinger, H. (1998). İş Yaşamında Duygusal Zekâ, (Çev. N. Süleymangil), İstanbul: MNS Yayıncılık.
Yüksel M. (2006). Duygusal Zekâ ve Performans İlişkisi (Bir Uygulama), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

KÜÇÜK ŞEHİR BELEDİYELERİNDE WEB SİTESİ VE E-BELEDİYE KULLANIMI: BİLECİK BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Ali ACILAR
Yrd. Doç. Dr., Bilecik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, 11000, Bilecik
E-posta: ali.acilar@bilecik.edu.tr

ÖZET: Günümüzde başta bilgisayar ve internet olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri modern toplumların önemli bir parçası haline gelmiş ve günlük hayatın hemen her alanını etkisi altına almıştır. Bu gelişmeler kaçınılmaz olarak işletmeleri olduğu gibi kamu kurumlarını da etkilemiştir. Toplum içinde bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının yaygınlaşması ile birlikte vatandaşların kamu kurumlarından beklenti ve istekleri de bu doğrultuda farklılaşmıştır. Bilgi çağında vatandaşlar internet kullanarak kamu kurumları ile her zaman etkileşimli bir iletişim ve bilgi paylaşımı beklentisi içerisindedir. Bu nedenle vatandaşlara daha etkin ve verimli hizmet vermek için e-devlet ve e-belediye çalışmaları dünya genelinde hız kazanmıştır. Bu çalışmada e-devlet ile e-belediye kavramları ele alınmakta ve büyük şehirlere göre finansal ve insan kaynakları kısıtlı olan Bilecik Belediyesi'nin web sitesi ve e-belediye uygulamaları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: E- Devlet, E- Belediye, Bilecik

WEBSITE AND E-MUNICIPALITY PRACTICES IN SMALL CITY MUNICIPALITIES: THE CASE OF BILECIK MUNICIPALITY

ABSTRACT: Today, information and communication technologies, particularly computers and the Internet, have become an important part of modern societies and affected almost every area of daily life. These technologies have also inevitably impacted on the public institutions. With the widespread use of information and communication technologies in society, expectations and demands of citizens in public institutions have differentiated in this direction. Citizens using the Internet are in expectation of interactive communication and information sharing with public institutions. Therefore, e-government and e-municipality initiatives promising more effective and efficient services to the citizens have gained momentum throughout the world. In this study, e-government and e-municipality concepts are discussed and Bilecik municipality web site and e-municipality applications are examined.

Key Words: e-government, e-municipality, Bilecik

GİRİŞ

Her geçen gün gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri hayatımızın hemen her alanında etkisini göstermektedir. İnternetin yaygınlaşması ile birlikte eğitimden sağlığa, eğlence hayatından iş hayatına, iletişimden yönetişime bir elektronik dönüşüm süreci başlamıştır. Sayısal iletişim olanaklarının artması, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen önemli gelişmeler ve küresel rekabet, işletmelerin iş yapma yöntemlerinde ve örgütlerin rekabet etme biçimlerinde bir devrim gerçekleştirmektedir (Ndou, 2004: 1). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sonucu toplumun değişim ve dönüşüm sürecinden özel sektör işletmeleri gibi kamu kurum ve kuruluşları da etkilenmişlerdir. Vatandaşlar arasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve günlük hayatta bu teknolojilerin kullanımının artması sonucu vatandaşların devletten beklentileri ve devlete karşı tutumları değişmiş ve bu durum vatandaşlara elektronik hizmet etmek için devlet üzerinde artan bir baskı oluşturmuştur (Marquardt ve Gökçe, 2008: 3; Ho, 2002: 434; Cordella, 2007: 265; Durna ve Özel, 2008: 6). E-devlet uygulamaları ile devlet, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak vatandaşlarına daha etkin ve verimli hizmet verebilmekte, çalışanların işlerini hızlandırmakta ve kolaylaştırmakta, maliyetleri düşürebilmekte ve yöneticilere daha etkin ve hızlı karar verme olanakları sunmaktadır. Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri ile sağlanan kontrolü arttırılmış,

daha şeffaf ve daha ucuz sistemler, üstün ve daha etkin kaliteli karar verme sürecini sunmakta ve daha fonksiyonel kamu bürokratik sisteminin tasarım ve üretimine yardımcı olmaktadır (Cordella, 2007: 271). 1990'lı yıllardan sonra kamu yönetimi alanında bir slogan haline gelen e-devlet, daha iyi bir yönetime ulaşmanın aracı olarak çağdaş bilgi ve iletişim teknolojilerinin özellikle de internetin kamu yönetiminde yaygın bir şekilde kullanılmasını öngörmekte olup; vatandaşların, iş dünyasının, kamu çalışanlarının ve diğer kamu kurumlarının kamu bilgi ve hizmetlerine internet aracılığıyla daha rahat ve hızlı ulaşmalarını ve bu hizmetlerden yararlanmalarını amaçlamaktadır (Marquardt ve Gökçe, 2008: 6).

İçinde bulunduğumuz yüzyılda hayatımızda önemli değişikliklere neden olan çok sayıda teknolojik gelişme ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte 21. yüzyıl sadece bilgi ve teknolojide değil, aynı zamanda mevcut devlet yönetim anlayışlarında da hızlı bir değişim ve gelişmenin yaşandığı bir çağ olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2008: xviii). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin başlattığı dijital devrimin bir sonucu olarak ortaya çıkan bilgi toplumunu geleneksel devlet anlayışı ile yönetmenin imkânsızlaştığı; e-devlet anlayışının, çağın şartlarına uygun olarak devleti yeniden yapılandırmanın ve dönüştürmenin kilit kavramlarından biri olarak gündeme geldiği görülmektedir (Şahin, 2008: xviii).

Günümüzde yerel yönetimlerin günlük hayatımızın düzenli bir şekilde işlemesindeki önemi, hiç kuşkusuz tartışılmaz. Yerel yönetimler vatandaşlarla en yakın ilişki içerisinde olan ve yerel halkın istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan kamu yönetiminin önemli ve vazgeçilmez unsurlarıdırlar (Şahin, 2007: 162). Kırsal nüfusun kentlere göçü ile birlikte ülke nüfusunun büyük bir kısmı kentlerde yaşamaya başlamış; kentsel ihtiyaçlar hızla artmış ve çeşitlenmiştir, bu nedenlerle de belediye hizmetlerinin önemi ve bütçe içerisinden aldığı pay artmıştır (Şahin, 2007: 162). Genel kamu yönetimi içinde yerel halkın hizmet taleplerini karşılamak ve aynı zamanda demokrasi olgusunu yerele indirgemek noktasında sahip olduğu çeşitli avantajlarından dolayı, yerel yönetim kuruluşları ve özellikle belediyeler ön planda bulunmaktadırlar (Yıldırım ve Öner, 2004: 53). Demokrasi anlayışındaki gelişmeler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin hızlanması ile yerel yönetimlerin kamu yönetimindeki yeri ve önemi artmaktadır (Polat, 2006: 8).

Tarih içerisinde teknolojik gelişmelerin toplumlar üzerindeki etkileri çok derin olmuştur. Teknoloji geliştikçe tarım ve sanayi toplumu yerini günümüzde bilgi toplumuna bırakmıştır (Çukurçayır ve Çelebi, 2009). Bilgi toplumu; yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanabilir (Çukurçayır ve Çelebi, 2009). Bilgi çağı toplumunun katılımcılık, şeffaflık, vatandaş odaklılık, hesap verebilirlik gibi ilkelere sahip olan "yönetişim" anlayışı, yerel yönetimlerde de etkisini göstermektedir (Henden ve Henden, 2005: 48).

Özel sektör işletmelerinde olduğu gibi kamu sektörü için de bilgi ve iletişim teknolojilerinin çok büyük bir potansiyeli bulunmaktadır. Bilgi teknolojileri, iç yönetsel etkinliğin ve vatandaşlara sunulan kamu hizmetlerinin kalitesinin arttırılması için pek çok olanak açmıştır (Moon, 2002: 424). Yapılan çalışmalar bilgi ve iletişim teknolojilerinin operasyonel verimlilik, maliyetlerde azalma, hizmet kalitesi, uygunluk, kolaylık, yenilik ve öğrenim için özel ve kamu sektörlerinde büyük bir potansiyel sağladığını vurgulamaktadır (Ndou, 2004: 1).

İnternetin yaygınlaşması ile birlikte kamu kurumları ve belediyeler de kendi web sitelerini kurmaya başlamışlardır. Web teknolojileri belediyelere; performans yönetimi, halkla ilişkiler, katılımcı yönetim, toplumsal sorumluluk ve e-iş/hizmet/ticaret alanlarında yeni fırsat ve olanaklar sunmaktadır (Henden, 2004: 1). Ülkemizde en küçük belde belediyelerinden büyük şehir belediyelerine kadar, çoğu belediye kendi resmi web sitesini kurmuştur. Günümüzde, ülkemizin hemen her belediyesinin kendisine ait bir web sayfası mevcuttur, fakat e-belediyecilik kavramının, sadece web sitesini kurmak olmadığı açıktır (Henden ve Henden, 2005: 61). Türkiye'deki e-belediye uygulamaları arasında çok büyük uçurumlar gözlemlenmektedir; bazı belediyeler çeşitli bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak hem

kendi yönetsel etkinliklerini artırma hem de vatandaşlara daha kaliteli hizmet sunma yolunda büyük adımlar atmışken, bazı belediyelerde bu konunun stratejik önemi henüz kavranamamıştır (Polat, 2006: 9). Büyük belediyeler sahip oldukları finansal ve insan kaynakları ile günümüz bilgi teknolojilerini daha hızlı takip etmekte ve e-belediyecilik uygulamalarından daha fazla yararlanmakta iken küçük belediyeler bu teknolojiler için yeterli yatırımı yapamamakta ve vatandaşlara daha sınırlı bir şekilde e-belediyecilik hizmeti verebilmektedir. Bu çalışmada büyük şehirlere göre daha sınırlı finansal ve insan kaynakları ile vatandaşlara hizmet sunmaya çalışan Bilecik Belediyesi'nin web sitesi ve e-belediye uygulamaları incelenmektedir. Bu amaçla öncelikle e-devlet ve e-belediye kavramları hakkında bilgi verildikten sonra, Bilecik Belediyesi web sitesi ve e-belediye uygulaması değerlendirilmektedir.

E-DEVLET VE E-BELEDİYE

İçinde bulunduğumuz yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile meydana gelen dijital devrim sadece insanların günlük hayatlarını değiştirmekle kalmadı, ayrıca devlet ile vatandaşlar arasındaki etkileşim özelliklerini de değiştirdi (Akman ve diğerleri, 2005: 239). Kamu hizmetlerinin görülme biçimini değiştiren bilgi ve iletişim teknolojileri, ilişkiler ve süreçler sistemi aynı zamanda yönetim-vatandaş ilişkilerini de değiştirmiştir (Çukurçayır ve Çelebi, 2009). Toplum içerisinde internet kullanımı ve internet üzerinden verilen hizmetlerin sayısı ve çeşidi her geçen gün artarken, vatandaşların kamu bilgi ve hizmetlerinin internet üzerinden verilmesi yönündeki beklentileri de gittikçe yükselmektedir (Durna ve Özel, 2008: 6). Bu gelişmeler sonucunda devletin sanal dünyadaki hizmet kapısı olarak kabul edilen e-devlet uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerine bağlı olarak gelişen bilgi toplumu ve özellikle internet aracılığıyla oluşturulan küresel iletişim ortamı, kamu yönetimini etkin, verimli, kaliteli kılacak ve katılımcı demokrasiyi işler bir yapıya dönüştürmeyi kolaylaştıracak e-devlet modelini ortaya çıkarmıştır (Yıldırım ve Öner, 2004). Kamu hizmetlerinin internet üzerinden e-hizmet şeklinde verilebilmesi sayesinde kamusal hizmet sunumunda vatandaşların tercih ve isteklerinin mümkün olduğunca daha çok dikkate alınabilme olanağı elde edilebilmesinin yanında, devletin hizmet sağlarken interneti kullanması, vatandaşın istek ve şikâyetlerini sanal ortamda devlet yetkililerine iletebilmesi, toplumsal katkı ve tepkisini internet sayesinde hızlı bir şekilde ortaya koyabilmesi demokrasinin gelişimine de katkı sağlayacaktır (Hazman, 2005: 66). E-devlet sadece bir yönetim seçeneği değil daha iyi bir yönetim isteyen ülkeler için bir gerekliliktir (Gupta ve Debashish, 2003: 365).

Geleneksel devlet uygulamalarında vatandaş ile vatandaşın talep ettiği bilginin sağlandığı bilgi sisteminin arasında kamu kurumu bulunmaktayken, e-devlette ise bilgi sistemi kamu kurumu ile vatandaş arasında yerleştirilmiştir (Marquardt ve Gökçe, 2008: 10). Geleneksel devlette bilgi talep eden vatandaşın kamu kurumuna bizzat başvurması, bürokratik işlemlerin ortaya çıkmasına ve bunların hem vatandaş hem de devlet için zaman ve maliyet doğurmasına yol açıyorken; e-devlette vatandaşın bilgiye dolaysız bir şekilde ulaşması, kurumlar arasında iletişim ve bilgi paylaşımının dijital olması bürokratik işlemlerin azalmasına, işlemlerde hız ve tasarrufa neden olmaktadır (Marquardt ve Gökçe, 2008: 10). Kamu hizmeti sunumunda bürokratik geleneksel paradigma ile e-devlet paradigmasının karşılaştırması Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kamu Hizmeti Sunumunda Değişen Paradigmalar

	Bürokratik paradigma	***E-Devlet paradigması***
Oryantasyon	Üretim maliyeti-verimlilik,	Kullanıcı memnuniyeti ve kontrolü, esneklik,
Örgütsel süreçler	Fonksiyonel rasyonellik, bölümlere ayırma, dikey hiyerarşi,	Yatay hiyerarşi, şebeke örgüt, bilgi paylaşımı,
Yönetim ilkesi	Kural ve yetki ile yönetim,	Esnek yönetim, merkezi koordinasyon ile bölümler arası ekip çalışması,
Liderlik tarzı	Komuta ve kontrol,	Kolaylaştırma ve koordinasyon, yenilikçi girişim,

İç iletişim	Üstten aşağı doğru, hiyerarşik,	Merkezi koordinasyon ile çok yönlü ağ, doğrudan iletişim,
Dış iletişim	Merkezi, biçimsel, sınırlı kanallar,	Resmi ve gayrı resmi doğrudan ve hızlı geri bildirim, birden fazla kanal,
Hizmet sunum şekli	Belgelere dayalı ve kişiler arası etkileşim,	Elektronik değiş tokuş, yüz yüze olmayan etkileşim,
Hizmet sunumu ilkeleri	Standartlaşma, tarafsızlık, eşitlik,	Kullanıcı özgünleştirme, kişiselleştirme,

Kaynak: Ho, (2002: 437)

Layne ve Lee (2001: 123-125)'e göre e-devletin gelişimi dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar:

- *Kataloglama*: Bu aşamada devlet, web siteleri ile internet üzerinde varlık göstermeye odaklanmıştır. Devlet hazırlamış olduğu web siteleri ile çeşitli bilgiler verir. Bu aşamada devlet kurumu statik web sitesi hazırlar ve çeşitli form ve bilgileri bu web sitesinden sunabilir.
- *İşlem*: Bu aşamada web sitesi ara yüzü ile vatandaşların işlem yapabilmesi sağlanır.
- *Dikey entegrasyon*: Yerel yönetim ile merkezi yönetimin, devletin farklı işlevleri ve hizmetleri için entegre olmasını ifade etmektedir.
- *Yatay entegrasyon*: Devletin farklı işlev ve hizmetleri arasındaki entegrasyon olarak tanımlanabilir.

Kamu yönetiminde web teknolojilerinin kullanımı içsel ve dışsal olarak iki ana kısımda ele alınabilir; içsel olarak ağ ve diğer bilgi teknolojileri çok büyük miktarlarda veri ve bilginin toplanması, saklanması organize edilmesi ve yönetimi için etkin ve verimli yönetim araçları sunmaktadır; dışsal olarak da ağ teknolojileri devletin vatandaşlar, diğer devlet kurumları ve işletmeler ile ilişkilerini kolaylaştırmaktadır (Moon, 2002: 425). E-devletin fırsatları ve uygulanmasında karşılaşılabilecek zorluklar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. E-Devletin Fırsatları ve Zorlukları

E-Devlet Fırsatları	***E-Devlet Zorlukları***
1. Maliyetlerde azalma ve verimlilik artışı, 2. Kaliteli hizmet sunumu, 3. Şeffaflık, yolsuzlukla mücadele, hesap verebilirlik, 4. Yönetim kapasitesinin artırılması, 5. Ağ ve ortaklık oluşturma, 6. Karar verme kalitesini arttırma, 7. Toplumun diğer kesimlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını teşvik etme,	1. Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı (e-hazır oluş, bilgisayar okuryazarlığı, telekomünikasyon ekipmanları), 2. Politik sorunlar (mevzuat), 3. Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve yaşam boyu öğrenme, (beceriler, yetenekler, eğitim, öğrenme), 4. Değişim yönetimi (kültür, değişime direnç), 5. Ortaklık ve işbirliği (kamu / özel sektör ortaklığı, ortaklık ve ağ oluşturma), 6. Strateji (vizyon, misyon), 7. Liderlik rolü (motive etmek, dahil olmak, ilgilenmek, nüfuz, destek),

Kaynak: Ndou, (2004: 8, 12)

Ndou (2004: 3)'e göre e-devlet farklı kişiler için farklı şeyleri ifade etmektedir; bazı araştırmacılar e-devleti basit dijital devlet bilgileri veya vatandaşlarla dijital işlemler yapmanın bir yolu olarak tanımlamaktadır, bazıları için ise e-devlet sadece siyaset ve devlet konuları hakkında bilgiler sunulmuş bir web sitesinin oluşturulmasından ibarettir. E-devletin bu şekilde dar kalıplarda kavramlaştırılması ve tanımlanması e-devletten elde edilebilecek fırsatları kısıtlamakta olup, pek çok e-devlet girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenlerinden birisi de e-devlet kavram, süreçleri ve işlevlerinin az anlaşılması ve dar tanımlara sıkıştırılmasıdır (Ndou, 2004: 3).

E-devlet dar bir şekilde devlet hizmetlerinin üretim ve sunumunun bilgi teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Moon, 2002: 425). Fakat e-devlet sadece devletin bilgisayarlaşması, web sitesi hazırlayıp bazı bilgileri vatandaşlarla paylaşması değil, devletin çok çeşitli alanlarda verdiği hizmetlerde yüksek seviyede gelişme sağlayabilmek için teknolojiden faydalanmak ve bu yolla siyasetin doğasını ve devlet ile vatandaş arasındaki ilişkileri geliştirmektir (Dada, 2006: 1). E-devlet, kamusal bilgilerin elektronik ortamda yayınlanması şeklinde yalın bir aşamadan, devlet ile ilgili taraflar arasındaki her türlü aktarımın etkileşimli olarak internet üzerinden yapılabildiği aşamaya doğru bir geçişi ifade etmektedir (Şahin, 2007: 165). E-devleti sadece devlette teknolojik olanakların kullanımı olarak görmek yanlıştır, e-devleti teknolojik olanakların kullanımının yanında insan kaynaklarının, iş süreçlerinin ve hizmet anlayışının değişmesini de içeren bir zihniyet değişimi olarak görmek gerekir (Polat, 2006: 7).

E-devlet internette faaliyet gösteren sanal bir devlet olmayıp, gerçek hayattaki devletin, teknoloji olanaklarını kullanarak çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırılması halidir (Yıldırır ve Karakurt, 2004). Bilgi ve iletişim teknolojileri, devletin elektronikleşmesinde, gerçek anlamda birer araç niteliğinde değerlendirilmelidir (Henden ve Henden, 2005: 53). E-devlet ne bir proje ne de bir sanal devlet olup, sadece kamu yönetiminde teknoloji kullanımından ibaret değildir; e-devlet kapsamlı bir zihniyet değişimini ifade etmektedir (Marquardt ve Gökçe, 2008: 1). E-devlet anlayışına hâkim olan temel amaç şeffaf, katılımcı, hesap verebilir, vatandaş odaklı, etkin ve etkili yönetim yapısının oluşturulmasıdır (Şahin, 2007: 167).

E-devlet genel olarak dört ana tarafı kapsamaktadır: vatandaşlar, işletmeler, diğer kamu kurumları veya devletler ve çalışanlar (Ndou, 2004: 5). Devlet ile bu taraflar arasındaki elektronik işlemler ve etkileşimler e-devlet ilişkiler ağını ve e-devletin dört temel bloğunu oluşturmaktadır (Ndou, 2004: 5):

1) Devlet vatandaş etkileşimi (Government to Citizens - G2C),
2) Devlet işletme etkileşimi (Government to Business - G2B),
3) Devlet devlet etkileşimi (Government to Government - G2G),
4) Devlet çalışan etkileşimi (Government to Employees - G2E).

E-devletin teknik gelişmişliği ve kullanıcılarla etkileşim derecesini yansıtan aşamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Moon, 2002: 426):

1) Basit bilgi yayma (tek yönlü iletişim),
2) İki yönlü iletişim (istek ve karşılık verme),
3) Hizmet ve mali işlemler,
4) Entegrasyon (yatay ve dikey entegrasyon),
5) Siyasal katılım.

Fakat her e-devlet uygulaması bu sırayı takip etmek zorunda değildir (Moon, 2002: 427). E-devlet performansı açısından ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Gupta ve Debashish, 2003: 367). Birleşmiş Milletler'in hazırlamış olduğu 2010 E-Devlet Araştırması e-devlet gelişim endeksine göre Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) birinci, Amerika Birleşik Devletleri ikinci, Kanada üçüncü sırada yer alırken Türkiye 69. Sırada yer almaktadır (Birleşmiş Milletler, E-Government Survey, 2010: 114).

Yerel yönetimler, vatandaşa en yakın kamu yönetim birimleri olup yerel halkın istek ve ihtiyaçlarını yerine getirme amacıyla oluşturulmuş kurumlardır (Henden ve Henden, 2005: 48, 49). Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve kullanımının her geçen gün yaygınlaşması, eğitim seviyesinin artması vb. nedenlerle vatandaşların devletten ve yerel yönetimden olan hizmet beklentileri artmış ve değişmiştir. Hızlı bir şekilde gelişen teknolojinin değiştirdiği dünya gerçekleri dikkate alındığında yerel halka hizmet etmenin ve şeffaflaşmanın temelini teşkil eden yeni bir yerel yönetim anlayışının oluşması gerekmektedir (Yıldırım ve Öner, 2004: 54), bu nedenle belediyeler yönetim anlayışındaki değişim ve gelişim ile birlikte, e-hizmet uygulamasına geçmeye başlamışlardır (Hazman, 2005: 66). İçinde bulunduğumuz bilgi çağının gerektirdiği kent yaşamını kolaylaştıran planlı ve programlı

faaliyetlerin yürütülmesinde yerel yönetimlere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir (Henden, 2004: 6). Bu bağlamda belediyelerden beklenenlerden birisi de kurumsal yapılarını bilgi ve iletişim teknolojilerine uygun biçimde donatmak ve hizmet sunumunda bu teknolojileri yaygın biçimde kullanmaktır (Yıldırım ve Öner, 2004: 54). Ülke geneline yayılmış, vatandaşa en yakın kamu hizmeti gören özerklik özelliğine sahip olan yerel yönetimlerin giderek artan önemi, hem yerel yönetim süreçlerinin hem de bunların vatandaşlarla, diğer kuruluşlarla ve merkezi yönetim ile ilişkilerinin internete taşınmasının önemini de artırmaktadır (Güler, 2001).

Vatandaşa en yakın kamu hizmeti sunan belediyelerin internetteki hizmet kapıları e-belediye olarak kabul edilebilir. E-belediye kavramı literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. E-belediye kente ilişkin tüm verilerin bilgi ve iletişim teknolojileri ile destekli çalışmalarla yönetilerek kent ve toplum yararına yönelik olarak bilgilerin üretilmesi ve halkın hizmetine sunulmasıdır (Bensghir ve Akay, 2006: 33). E-belediye kavramı, kente ilişkin verilerin güncel teknolojiye dayalı bilgi ve iletişim teknolojileri ile yönetilerek, bu verilerden kent ve toplum yararına çeşitli bilgiler üretilmesi ve etkin bir biçimde vatandaşın hizmetine sunulmasıdır (Henden, 2004: 1). E-belediye, belediye yönetimi ile yerel yönetim hizmet ve faaliyetlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, vatandaş ve işletmelere internet üzerinden etkin bir biçimde hizmet sunumu, kurum içi birimlerin bilgisayar ağları ile entegrasyonu ve ilgili dış birimlerle ağ üzerinden iletişimin sağlanmasıdır (Erdal, 2002). Geleneksel yerel yönetim anlayışı ile e-belediyecilik anlayışı arasındaki karşılaştırma Tablo 3'de sunulmuştur. İnternet, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında doğru ve güncel veri-bilgi hattı kurulmasını mümkün hale getirerek, devlet örgütlenmesi ve işleyişinin daha etkin ve verimli olmasına olanak tanımaktadır (Güler, 2001). E-belediyecilik uygulamaları ile belediye-diğer kamu kurumları, belediye-vatandaş ve vatandaş-vatandaş arasındaki iletişim ve bilgi akışında ciddi bir artış oluşabilmekte ve yerel yönetimlerin elektronik ortama geçişi ile kurumlar arasındaki etkileşim ön plana çıkmaktadır (Henden ve Henden, 2005: 52).

Tablo 3. Geleneksel Yerel Yönetim Anlayışı ile E-Belediyecilik Anlayışı Karşılaştırması

Geleneksel Yerel Yönetim Anlayışı	**E-Belediyecilik Uygulamalarını da İçeren Yeni Yönetim Anlayışı**
Paylaşılmayan idari karar almalar,	Alınan kararların elektronik ortamda paylaşımı,
Uzun bürokratik iş akışı,	Hızlı ve seri elektronik süreç,
Halka ilişkin kararların, konuya dair fazla bilgi toplanmasına gerek görülmeden, yöneticiler tarafından verilmesi,	Yerel halk dilek ve önerilerinin anket, şikâyet, beyaz masa vb. yöntemlerle toplanarak değerlendirilmesi ve hizmet sunumu,
Yönetim-vatandaş ilişkisi,	Hizmet sunan-müşteri ilişkisi,
Yetkili birimlere başvurmada süreç zorluğu,	Erişilebilirliğin ve sürekli gelişmenin ilke edinilmesi
Diğer kamu kurumlarla olan ilişkilerde uzun bürokratik süreçler,	Kurumlar arası entegrasyon ve etkinlik,
Bürokratik denetleme,	Bireysel katılımcılık ve performans ölçümü,

Kaynak: Henden ve Henden (2005: 56)

E-belediyecilik, sadece bir belediye web sitesi oluşturmak değil, yönetimsel, toplumsal ve bilgilendirme amaçlı tüm süreçlerin, zaman ve mekân kısıtlaması olmadan, vatandaşlar, diğer kamu ve özel kurumları ve çalışanlar için hızlı ve etkin bir biçimde elektronik ortamda gerçekleşebilmesi demektir (Henden ve Henden, 2005: 64). E-belediye, bütünsel bir dönüşüm hareketi olup, bu dönüşüm hareketinin merkezinde belediyenin bünyesindeki tüm bölüm ve daire başkanlıklarının bilgi teknolojileri ile bütünleştirilmeleri yer almaktadır (Erdal, 2002). E-belediye, klasik yönetim biçiminin mekâna hapsedilmiş hizmet tarzının, mekân dışına çıkarak 7 gün 24 saat istenilen bilgiye en kısa ve de hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlayan bir araç olup belediyenin aldığı tüm kararlarda, planlamalarda, kontrollerde, bu faaliyetlerin halkla paylaşılmasında ve kamu kuruluşları tarafından denetlenmesinde internet teknolojilerinin kullanılmasıdır (Çoruh, 2009). E-belediye uygulamalarının belediyelerde sadece bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına indirgenmesi yanlış bir yaklaşım olur. E-belediye uygulamaları kişiselleştirilebilir,

vatandaş odaklı olmalı ve vatandaşların beklentilerine karşılık verebilmelidir. E-belediye, temel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla daha şeffaf, daha etkin ve verimli, vatandaşa daha yakın ve onun katılımına daha açık bir yapılanmayı ifade etmekte olup, e-belediye kavramı hizmetlerin bir web sitesi aracılığıyla elektronik ortama taşınmasından öte arka planda gerçekleşmesi gereken değişimi de ifade etmektedir (Polat, 2006: 10). Belediye bilgi sistemleriyle internete taşınacak olan unsur belediye hizmetleri değil, belediyenin yönetim felsefesi ve işlem süreçleri olup, e-belediye uygulamalarının sonuçları, asıl olarak yönetim süreçlerinin iyileştirilmesi, hızlandırılması ve maliyetlerin düşürülmesidir (Çoruh, 2009). E-belediyecilik sadece teknoloji kullanılan, mekanik bir sistem değil, şeffaf ve denetleyici bir yapıdır (Henden ve Henden, 2005: 56).

E-devlet için geçerli olan tüm tanımlamalar, ilkeler ve beklentiler genelde e-belediye için de geçerlidir (Şahin, 2007: 166). Devletin farklı kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulan bilgi ve hizmetlere tek bir portal üzerinden erişimi amacına ulaşabilmek için merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında işbirliği ve koordinasyon şarttır (Şahin, 2007: 166). Bürokratik paradigmadan e-yönetim paradigmasına yönelen kentler, web sitelerini genelde "bilgi odaklı" ya da "kullanıcı odaklı" portal şeklinde tasarlamaktadırlar; "bilgi odaklı" yaklaşım, kent bütçesi, demografik bilgiler, yerel aktivitelerin takvimi, önemli turistik cazibe merkezleri, rehber, basın bültenleri ve iş olanakları gibi konularda çok miktarda bilgiyi içeren tek durakta hizmet sunumu konseptini uygulamaktadır, bu yaklaşımda, bilgi sunumunda açıklık ve kapsamlılık vurgulamaktadır; "kullanıcı odaklı" portal tasarımı ise farklı kullanıcı gruplarının gereksinimlerine göre web üzerindeki bilgi ve hizmetleri sınıflandırmaktadır (Ho, 2002: 437).

Yerel yönetimlerde e-belediye uygulamalarına geçiş süreci beş aşamadan oluşmakta olup, bu aşamalar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Şahin, 2007: 167):

1) Bilgisayarlaşma,
2) Otomasyon,
3) İnternet kullanımı,
4) Web sitesi hazırlama,
5) Yönetimi internete taşıma.

E-devletin vatandaşa en yakın, önemli ve tamamlayıcı parçası olan e-belediye uygulamaları (Şahin, 2007: 167) ile hedeflenenler; var olan süreçlerin daha ileri bir değişime uğraması, yerel halk ile etkileşime geçme, örgütlerde yeniden düzenleme ve değişimin sağlanması, yerel hizmetleri daha iyi, daha az maliyetli ve daha ulaşılabilir hale getirmek, yerel demokrasinin başlamasını ve gelişmesini sağlamak şeklinde özetlenebilir (Yıldırım ve Öner, 2004: 53). E-belediye uygulamalarının belediye ve vatandaş açısından işlevleri Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. E-Belediyenin Belediye ve Vatandaş Açısından İşlevleri

E-belediyenin belediye açısından işlevleri	E-belediyenin vatandaş açısından işlevleri
Hizmetlerin sağlanmasında etkinlik ve verimlilik,	Daha kaliteli hizmet,
Vergi adaletinin sağlanması,	Vatandaş odaklı hizmet,
Performans ölçümü,	7 gün 24 saat hizmet,
Modernleşme ve reform aracı,	Hizmetlerin tasarımında katılım imkânı,
Bilgiye dayalı karar verme mekanizmalarının gelişimi,	Daha saydam ve hesap verebilir yönetim,

Kaynak: Polat, (2006: 10, 11)

Belediye hizmetlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla sağlanmasında e-belediye ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Polat, 2006: 15-16):

- Hizmetlere farklı erişim seçenekleri sunmak,
- Kullanıcılara kendi işini yapma olanağı sağlamak,
- Tek-duraklı hizmet anlayışı (one-stop shop),
- Hizmetlerin tasarımında kullanıcı katılımı,

- Vatandaş odaklılık,
- Belediye hizmetlerinin diğer kamu hizmetleri ile birleştirilmesi ve yeni hizmetler geliştirilmesi.

Demokratik toplumlarda halkın yerel yönetimlere demokratik katılımını sağlamak, tüm yerel yönetimlerin en önemli görevleri arasında bulunmaktadır (Çoruh, 2008). Yerel yönetimlerde demokratik katılımın sağlanması ise ancak siyasal yönetimin meşruiyetini halka dayandırmak ve buna da halkı inandırmaktan geçmektedir, bu ise ancak şeffaf, hesap veren bir yerel yönetişimle gerçekleşebilir (Çoruh, 2008). E-belediyecilik aynı zamanda demokratikleşmeyi arttıran yerel yönetimlerin daha çoğulcu olmasının bir yoludur (Henden ve Henden, 2005: 56). Demokratik yönetişimin sağlanmasında e-belediye ilkeleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Polat, 2006: 25-27):

- Kamu bilgilerine erişim ve saydamlık,
- Çevrimiçi katılım ve danışma,
- Oy kullanma ve yerel temsil,
- Sosyal dışlanmayı önleme ve sivil toplumu geliştirme.

İnternet ve web teknolojilerinin belediyenin hizmet sunduğu insanlara sağlamış olduğu olanaklar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Bensghir, 2001, 125):

- Bilgi ve belgeye kolay ulaşma,
- Yerel yöneticiler, yetkililer ve diğer vatandaşlarla iletişim ve etkileşime girme,
- Çevrimiçi hizmet alabilme,
- Belediye hizmetlerinden kaynaklanan borçların ödemesini çevrimiçi olarak yapabilme.

Türkiye'de yerel yönetimlerin bilgi toplumuna katkı sağlamasına yönelik en önemli çalışma "yerelnet" projesi olarak kabul edilebilir (Yıldırım ve Öner, 2004: 55). Türkiye'nin yerel yönetimler portalı "yerelnet" (www.yerelnet.org.tr) 2000 yılı sonunda kullanıma açılmış olup, ağdaki her türlü bilgi şifresiz ve ücretsiz olarak sunulmaktadır (Yıldırım ve Öner, 2004: 55).

E-Devlet ve E-Belediyeden Beklenen Faydalar

E-devlet uygulamaları ile elde edilmesi beklenen faydalar şu şekilde sıralanabilir: devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması, devletin şeffaflaşması, her düzeyde vatandaşın yönetime katılımının sağlanması, kurumlar arası bilgi alışverişinin sağlanarak iş ve veri tekrarının önlenmesi, vatandaş memnuniyetinin sağlanması, ekonomik gelişimin desteklenmesi, bürokratik bazı alışkanlıkların azaltılması, vatandaş talebinin ön plana çıkması, vatandaş ile devlet arasındaki ilişkilerin gelişerek, güven ortamının güçlenmesi ve etkin birey (Yıldırım ve Öner, 2004: 50).

Fakat e-devlet yatırımlarının tamamı başarı ile sonuçlanmamaktadır. Heeks (2003: 2)'e göre gelişmekte olan ülkelerde e-devlet yatırımlarının %35'i tamamen başarısız (girişim hiç uygulanamamış veya uygulandıktan çok kısa süre sonra terk edilmiş), %50'si kısmi başarısız (girişimin temel amaçları elde edilmemiş ve/veya önemli ölçüde istenmeyen sonuçlar elde edilmiş) ve sadece %15'i başarılıdır (girişimin temel amaçları elde edilmiş ve önemli ölçüde istenmeyen sonuç elde edilmemiş).

E-devlet başarısızlığının potansiyel maliyetleri altı kategoride ele alınabilir (Heeks, 2003: 2):

1) Doğrudan Finansal Maliyetler: Ekipman, danışmanlar, yeni tesisler, eğitim programları vb. için harcanan para.
2) Dolaylı Finansal Maliyetler: İlgili kamu çalışanlarının çabası ve harcanan zamanın parasal değeri.
3) Fırsat Maliyetleri: E-devlet başarısızlığı ile harcanan paranın kullanılabileceği diğer hizmetler.
4) Politik Maliyetler: Başarısızlıkla ilgili kişilerin, örgütlerin ve ülkelerin imaj kaybı.
5) Yararlanıcı Maliyetler: Başarılı bir e-devlet projesinin getirebileceği faydaların kaybı.
6) Gelecek Maliyetleri: Bir e-devlet başarısızlığı gelecekteki e-devlet projeleri için engelleri artırır.

E-belediye uygulamalarından beklenen faydalar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir (Şahin, 2007: 168; Henden ve Henden, 2005: 54, 55, 59; Hazman, 2005: 66-67; Çoruh, 2009):

- Belediye hizmetlerinin yerel halkın gereksinimlerine göre düzenlenmesi ve sunulması,
- Belediye-vatandaş ilişkilerinin güçlenmesi,
- Bilgilerin daha etkin bir şekilde toplanabilmesi ve işlenebilmesi,
- Vatandaşa verilen hizmetin kalitesinin artması,
- Belediye hizmetlerinin maliyetlerin düşürülmesi,
- Vatandaşın internet üzerinden yapabileceği işleri kendisinin yapması sonucunda yerel yönetimde çalışanların iş yükünün azalması, hem vatandaşın hem de çalışanların yapılacak işlemler bazında zaman tasarrufu sağlayabilmesi,
- İş yoğunluğunun belli bir miktar azalması ve iş süreçlerinin daha düzenli hale gelebilmesi sonucu çalışan memnuniyetini sağlayabilmesi,
- Hizmette zaman ve mekân sınırlamasının ortadan kaldırılması, internete aktarılabilen belediye hizmetlerine 7 gün 24 saat ulaşılabilmesi,
- Belediye hizmet ve eylemleri ile belediye yönetiminin kararlarının denetlenebilmesi,
- Belediye faaliyetlerinin ve gündemlerinin kolaylıkla izlenebilmesi,
- İnternet ortamında farklı semt ve mahallelerde yaşayan yerel halka eşit mesafede olma ve eşit düzeyde hizmet götürebilme olanağı,
- Vatandaşların belediye faaliyetlerine ve demokratik süreçlere daha aktif bir biçimde katılabilmesi, demokratikleşme sürecinin yerele yayılması,
- İmar, parsel, ihale vb. faaliyetlerde rüşvet ve yolsuzlukların önüne geçilebilme olanağı, halkın yerel yönetimlere olan güveninin arttırılması,
- Daha fazla belediye hizmetinin internete aktarılmasıyla bürokratik işlemlerin azaltılması,
- Yönetim ve karar alma süresinin şeffaflaşması, hesap verebilir ve daha şeffaf bir belediye yönetiminin sağlanabilmesi,
- Halkın beklenti, talep ve şikâyetlerini daha rahat bir şekilde iletebilmesi,
- Vatandaşların talep ve şikâyetlerine kısa sürede yanıt verilebilmesi,
- Vatandaşla yerel yönetim arasındaki zaman ve mekân engellerinin ortadan kalkması ve etkileşimin artması,
- Merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında etkili bir ağ yapısının oluşturulabilmesi ve bilgilerin karşılıklı olarak paylaşılabilmesi,
- Kentte yaşayan vatandaşlar arasında paydaş ruhun ortaya çıkması, kentlilik bilinci dolayısıyla yerel halkta katılımcı bir anlayışın yerleşmeye başlaması.

Eskiden geleneksel yöntemde yazılı belge, faks ve posta yöntemlerini kullanarak sunulan kamu ve belediye hizmetlerini elektronik ortamda sağlamak yönetsel verimlik, şeffaflık ve önemli oranda parasal tasarruf sağlamaktadır ve e-belediye uygulamalarıyla vatandaşlar, belediye ile daha fazla etkileşim sağlayarak talep ettikleri hizmetleri kişiselleştirebilmekte, yönetimin çalışmaları hakkında daha ayrıntılı bilgi edinebilmekte, belediyelerin tedarik yöntemlerini izleyebilmekte, mevzuat ve yasalar hakkında bilgi edinebilmekte ve seçimle gelen yöneticilerin davranışlarını izleyerek onlara doğrudan geri bildirim sağlayabilmektedirler (Çoruh, 2009).

Başarılı bir e-belediye uygulaması sonucunda; belediye hizmetlerinin şeffaflaştırılması, zamandan tasarruf, vatandaş ile belediye arasındaki güven ortamının sağlanması, yerel hizmetlerle ilgili doğru bilgiye ulaşma, hizmet memnuniyetinin artması, hizmetlerin hızlı ve etkin sunulması, hayat kalitesinin artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, karar almada kolaylık ve tek portaldan tüm kamu hizmetlerine rahat erişime katkı sağlayacağı yönünde pozitif bir beklenti söz konusudur (Şahin, 2007: 186).

E-belediyeleşme sürecinin özellikle belediye hizmetlerinin daha kaliteli, etkin ve vatandaş/müşteri odaklı sağlanması ile demokratik yönetişime geçiş açılarından büyük faydalar getireceği beklenmesine rağmen teknolojik gelişmenin tek başına değişim getireceği beklenmemelidir (Polat, 2006: 45). E-belediye uygulamalarında teknolojinin nasıl şekilleneceği, içinde uygulandığı siyasal ve örgütsel yapının kurallarına ve değerlerine de bağlı bulunmaktadır (Polat, 2006: 45).

E-Devlet ve E-Belediye Uygulamalarının Başarısını Etkileyen Faktörler

E-devlet uygulamalarında teknolojinin destekleyici ama önemli bir rolü olmasına karşın (Gupta ve Debashish, 2003: 365), e-devlet uygulamalarının başarısının anahtarı kullanılan teknoloji değil, politikalar ve teknolojiyi kullanan insanlardır (Gupta ve Debashish, 2003: 365; Akman ve diğerleri, 2005: 240). Bu nedenle, kullanıcıların bilgi ve iletişim teknolojileri yeteneklerinin belli bir seviyede olmasının yanında, sistem tasarlanırken vatandaşların e-devlet ve e-belediye hizmetlerinden ne bekledikleri de belirlenmelidir. E-devlete geçiş, yönetimde reform strateji ve politikalarının bir parçası olmalı, e-devlet çalışmaları, basit şekilde tedbirli bir otomasyona değil stratejik yeniliğe yoğunlaşmalıdır; e-devlet amaçlarının neler olacağı, bu amaçları gerçekleştirmek için bölümlerin nasıl değişeceği, hangi politikaların takip edileceği ya da uygulanacağı ve bunların nasıl işleme konacağına yönelik e-devlet stratejisi bilinçli bir planla ortaya konmalıdır (Şahin, 2007: 165). E-devlet stratejileri ve bunları uygulayacak olan insanların esnek bir yapıda olması da e-devlet çalışmalarının başarısı için önemli bir unsurdur (Şahin, 2007: 165). Karar vericilerin teknoloji ve değişime karşı tutumları, teknoloji entegrasyonu projelerinin başarısının önemli bir parçasıdır (Kamal, Weerakkody ve Irani, 2010: 1). E-girişimlerin başarısı büyük ölçüde insan yetenek ve becerilerine bağlıdır (Ndou, 2004: 17). E-belediye uygulamalarının başarısını belediyenin sağlamış olduğu çevrimiçi hizmetler ve bunların kalitesi etkilemekle birlikte vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojileri erişim, kullanım düzeyleri ve bu yöndeki beklentileri de etkilemektedir. Yerel yönetimlerin internet kullanımı ancak vatandaşların ilgi, kullanım ve katılımını sağlayabildiği ölçüde anlamlı olacağından, vatandaşları sanal bilgi ve hizmetleri kullanma konusunda istekli hale getirmek için yerel yönetim web sayfalarında ulusal ve yerel düzeyde anlamlı, işe yarar ve artı değer yaratan içerik sağlanmalıdır (Henden, 2004: 10). E-devlet ve e-belediye uygulamaları ile elde edilmeye çalışılan faydaların gerçekleştirilebilmesi kamu hizmetlerinde basitleştirme, standartlaştırma, erişim, iletişim, hız, gizlilik, güven, etkinlik, kaynak temini, ağ yapıları vb. bir dizi faktör ve faaliyetlerin oluşturulmasıyla mümkün olabilmektedir (Erdal, 2002).

E-yönetim, idari ve politik aktörlere, bunların dışında ancak bunlarla işbirliği içinde bulunan vatandaşlarla ve özel sektörle bağlantılı olduğundan, mümkün olduğunca çok aktörün e-yönetim uygulama stratejisine yönelik onayını kazanmak için, bütün güçleri harekete geçirmek ve gerekli önlemleri alabilmek amacıyla yerel yönetim başkanlarının bu yönde açık desteğinin bulunması zorunlu olup, belediye başkanlarının veya yerel meclislerin, e-yönetim konusunu "temel bir mesele" olarak kabul etmeleri gerekmektedir (Durna ve Özel, 2008: 28).

E-devletin kurumsal ve toplumsal yaşama uyarlanması için teknolojik altyapı, mali altyapı/kaynak sorununun çözülmesi ve eğitim programlarının düzenlenmesinin yanında, hukuki ve kurumsal altyapının da eşzamanlı olarak geliştirilmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Öner, 2004: 51).

Yerel yönetimlerin sahip oldukları kaynaklar da e-belediye uygulamalarının benimsenmesini ve başarısını etkilemektedir. E-belediye uygulamaları ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, yurtdışında veya Türkiye'de belli bir örgütsel büyüklüğe sahip, yeterli mali kaynağı, uzman personeli olan ve yeterli teknik alt yapıya sahip belediyelerin e-devlet uygulamalarında belli bir mesafe kat ettiklerini ortaya koymaktadır (Şahin, 2007: 184). Moon (2002), Amerika Birleşik Devletleri'nde 1471 şehir belediyesi üzerinde yaptığı çalışma sonucu belediyenin büyüklüğünün e-devlet uygulaması ve geliştirilmesini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu, büyük belediyelerin daha proaktif ve stratejik davranmasının daha olası olduğunu tespit etmiştir (Moon, 2002: 431).

Gichoya (2005)'e göre bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili projelerin devlet içerisinde başarılı olması için vizyon, strateji ve devlet desteği önemli iken, finansal kaynak eksikliği ve zayıf altyapı ise bu konuda başarısızlığa neden olan önemli faktörlerdir (Gichoya, 2005: 183).

E-devlet çalışmaları demokrasinin gelişmesine yardımcı olmaktadır, fakat e-devlet ile öngörülen e-demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşmesi için; öncelikle, bilgi ve iletişim teknolojilerinin tüm topluma eşit ve adaletli bir biçimde yayılması, aynı zamanda bu teknolojinin kullanımına ilişkin eğitsel altyapının da tüm bireylere eşit biçimde sağlanması yani "dijital bölünme" ya da "dijital uçurum"'un oluşturulmaması ve varsa giderilmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Öner, 2004).

Ndou (2004: 17) e-devlet girişimlerinin tasarım ve uygulama başarısı için bazı önemli ipuçlarını aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- E-hazır olma değerlendirmesi yapmak: Bilgi ve iletişim teknolojileri, telekomünikasyon ağları altyapı, yasa ve mevzuatlar, insan kaynakları ve becerilerinin mevcut seviyesinin değerlendirilmesini kapsamaktadır.
- Kamu ve özel kuruluşlarda bu konuda bilinci arttırmak,
- Başlangıçta başarılamayacak çok büyük bir proje yerine başarılabilecek küçük bir proje ile başlamak, daha sonra bunu genişletmek, çevik ve hızlı olmak,
- Sürecin etkinlik ve verimliliğinin arttırılması için devlet daireleri ve kurumları arasında işbirliği ve koordinasyonu teşvik etmek,
- İnsan kaynaklarına yatırım yapmak,
- E-devlet uygulamalarını geliştirirken farklı alternatifleri, yolları ve çözümleri değerlendirme sürecinde yerel gerçeklere duyarlılık göstermek,
- Değişim için engellerin ve zorlukların üstesinden gelmek amacıyla net bir vizyon ve strateji ile bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşım benimsemek,
- Bilgi ve değişimi yönetmek için hazırlık yapmak.

E-Devlet ve E-Belediye Uygulamalarının Önündeki Engeller

Mousavi, Pimenidis ve Jahankahni (2007)'ye göre gelişmekte olan ülkelerde e-belediye uygulamalarında karşılaşılabilecek başlıca sorunlar; dijital uçurum, güvenlik, gizlilik ve güven olarak kabul edilebilir.

Ho (2002) Amerika Birleşik Devletleri'nde en büyük 55 şehrin resmi şehir yönetimi web sitesini analiz etmiş ve web sitesi sorumluları üzerinde bir anket çalışması yapmıştır. Çalışma sonucunda yetersiz personel, finansman eksikliği ve farklı ırklara sahip vatandaşlar arasında bulunan dijital uçurum probleminin e-devlet dönüşümünü engelleyen önemli faktörler olduğu saptanmıştır (Ho, 2002: 440).

E-yönetim hizmetlerine yerel yönetimlerin katılmasının önündeki en ciddi engellerden birisi de finansal yetersizliktir (Yıldırım ve Öner, 2004). Güler (2001) sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş bölgelerde yer alan belediyelerin, bilgisayar altyapısı bakımından daha gelişmiş durumda olduklarını ve büyük nüfusa sahip yerleşim yeri belediyelerinin, nüfusu daha düşük küçük belediyelere oranla bilgisayarlaşma açısından üstün durumda olduğunu saptamıştır. Çoruh (2009)'un Türkiye'de toplam 973 belediye (Büyükşehir, büyükşehir ilçe, il ve ilçe belediyesi olmak üzere) üzerinde yapmış olduğu araştırma sonucunda e-belediye uygulamalarının belediyenin hizmet verdiği yerleşim yeri nüfusuna bağlı olarak değiştiği saptanmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre 500 bin ve üzeri nüfusa sahip şehir belediyelerinin %97'si e-belediye hizmeti verirken, 20-50 bin arası yerleşim yeri

belediyelerinin %12'si, 10-20 bin arası yerleşim yeri belediyelerinin %1'i ve 1-10 bin arası yerleşim yeri belediyelerinin %2'si e-belediye hizmeti vermektedir (Çoruh, 2009).

Belediyelerde e-dönüşüm sürecinin başarısı sadece hizmeti veren belediyeye değil hizmet alan vatandaşların da bilgi teknolojileri bilgi ve yeteneğine sahip olmalarının yanında bu konudaki bilinç düzeylerinin de yeterli olmasına bağlıdır (Şahin, 2007: 186). E-dönüşümde başarının sağlanabilmesi için belediye çalışanlarına ve vatandaşlara yönelik bilinçlendirme çalışmalarına ağırlık verilmelidir (Şahin, 2007: 186). E-belediye uygulamalarından istenen sonuçların alınabilmesi için hem yerel yönetim çalışanlarının hem de vatandaşların e-dönüşümü algılayacak ve uygulayabilecek niteliklere sahip olması gerekmektedir (Şahin, 2007: 186).

E-devlet ve e-belediye uygulamalarının başarısında temel faktörlerden birisi insan olmasına rağmen günümüzde bilgisayar ve/veya internete erişimi olmayan birçok kişi bulunmaktadır (Akman ve diğerleri, 2005: 240). 2000 yılından sonra Türkiye'de internet kullanıcı sayısı çok büyük oranda artmasına rağmen, 2010 istatistiklerine göre Türkiye'deki nüfusun yaklaşık %45'i internet kullanmakta olup (Internet World Stats, 2011), yaşlı insanların gençlere göre internet kullanım oranının çok düşük olduğu gözlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), 2010 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre araştırmaya katılan 16-24 yaş grubu içerisindeki gençlerin %65,2'si bilgisayar ve %62,9'u internet kullanırken (son üç ay içinde), 65-74 yaş grubu içerisindeki kişilerin %2,7'si bilgisayar ve interneti kullanmakta olduğu (son üç ay içinde) saptanmıştır (TUİK, 2010). Ayrıca, TUİK 2010 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre bilgisayar ve internet kullanımının erkekler arasında daha yaygın olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılan erkeklerin %53,4'ü bilgisayar, %51,8'i internet kullanırken (son üç ay içinde), kadınların %33,2'sinin bilgisayar, %31,7'sinin de internet kullandığı (son üç ay içinde) saptanmıştır. Erkekler ile kadınlar arasındaki bilgisayar ve internet kullanımı arasındaki farkın araştırma kapsamındaki bütün yaş grupları için geçerli olduğu görülmüştür (TUİK, 2010).

Durna ve Özel (2008), araştırma sonuçlarına göre web sitesine sahip belediyelerde web sitesi üzerinden hizmet verirken karşılaşılan sorunların başında yetişmiş personel sayısının yetersiz olması gelmektedir. Diğer bir sorun olarak da yazılım ve donanım maliyetlerinin yüksek olması, saptanmıştır (Durna ve Özel, 2008: 28).

Moon (2002) teknik, personel, finansal kapasitelerin yetersizliğinin ve yasal sorunların çoğu belediyede e-devlet uygulamalarının geliştirilmesinde önemli bir engel olduğunu saptamıştır (Moon, 2002: 424).

Weerakkody ve Choudrie (2005) çalışmalarının sonuçlarına göre farkındalık ve güven eksikliği ve internet erişiminin olmaması gibi sorunlar vatandaşların e-devlet hizmetlerini kullanmalarını engellerken, finansal ve politik kısıtlar da devletin bu kavramı tamamen hayata geçirmesini engellemektedir (Weerakkody ve Choudrie, 2005: 26). Bu sorunlar, e-hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulması için farklı devlet kurumları arasında süreçlerin ve teknolojilerin entegre edilmesi gerekliliği gibi teknik karmaşıklıklarla daha da artmaktadır (Weerakkody ve Choudrie, 2005: 26).

BİLECİK BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Bilecik Belediyesi Web Sitesi

Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Bilecik ili Merkez ilçe nüfusu 2010 yılında 62.320 olarak saptanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin her geçen gün toplum içerisinde yaygınlaştığı günümüzde diğer belediyeler ve kamu kurumlarında olduğu gibi Bilecik Belediyesi de işlevlerini yerine getirirken bu teknolojilerden faydalanmaya çaba göstermekte olup, web sitesini güncel tutmaya çalışmakta ve çağa ayak uydurma ve vatandaşlara daha etkin hizmet verme amacıyla e-belediye uygulamalarını başlatmış bulunmaktadır. Çalışma kapsamında 30 Mart 2011 tarihinde yayında olan Bilecik Belediyesi resmi web sitesi değerlendirilmiştir. Belediye web sitesi (http://www.bilecik.bel.tr/), Türkçe yayın yapmaktadır, İngilizce veya başka bir dille yayını

bulunmamaktadır. Web sitesi genel olarak iyi tasarlanmıştır ve güncellenmektedir. Ana sayfanın üst tarafında belediye logosu, belediye başkanının resmi ve Bilecik'ten dört fotoğrafın birleştirilmesi ile oluşturulan bir görsel bulunmaktadır. Bu görselin altında ana sayfa, başkandan, hizmetler, projeler, iletişim, Bilecik, akmasa ve ilanlar butonları sıralanmıştır. Sayfanın ortasında belediye ile ilgili güncel haberler fotoğraflı olarak verilmektedir. Diğer bölümler ve linkler düzenli bir şeklide ana sayfanın sağ ve alt tarafında sunulmaktadır. Ana sayfada bulunan e-anket uygulaması ile zaman zaman bazı konularda halkın görüşüne başvurulmaktadır. Fakat çalışmanın yapıldığı tarihte belediye web sitesinde bir e-anket çalışması yapılmadığı tespit edilmiştir. Ana sayfada site içi arama özelliği bulunmaktadır. Ayrıca vefat edenlerin isimleri ve belediye başkanının taziyesine de ana sayfanın alt sağ köşesinde yer verilmektedir. Site içerisinde herhangi bir sayfadan ana sayfaya bir tıkla geri dönmek mümkündür. Bazı sayfaların tamamlanmadığı, yapım aşamasında olduğu tespit edilmiştir. Bilecik Belediyesi resmi web sitesi ana sayfasında yer alan bölümler Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Bilecik Belediyesi Resmi Web Sitesi Ana Sayfasında Yer Alan Bölümler

Başkandan Hizmetler Projeler İletişim Bilecik Akmasa İlanlar Belediye ile ilgili haberler Anket Site içi Arama Başkana mesaj Haber Bülteni 3 Boyutlu kent rehberi Faaliyet raporları Tiyatro festivalleri Bilgi Edinme Bilecik'ten resimler Ziyaretçi defteri	Bilecik Belediyesi (Belediye Başkanı, Belediye Meclisi, Meclis Gündemleri, Birimler, Eski Başkanlar, Belediye Spor, Bilecik Mehteran) İnteraktif Uygulamalar (E-Belediye kullanma kılavuzu, E-Belediye, E-Çap, E-Harita) İlimiz (İl Protokolü, tarih, coğrafi konum, yerel mimari, eğitim ve öğretim, Şeyh Edebalı, Atatürk Bilecik'te, ulaşım, önemli telefonlar) İlçelerimiz (Bozüyük, Gölpazarı, Söğüt, Osmaneli, Pazaryeri, Yenipazar, İnhisar) Önemli Linkler (Bilecik valiliği, Bilecik Jandarma, Emniyet Müdürlüğü, Sağlık Müdürlüğü, Devlet Hastanesi, G.S.İ. Müdürlüğü, Tarım İl Müdürlüğü) Kaybettiklerimiz

Başkandan: Bu sayfada belediye başkanının şahsi mesajı bulunmaktadır. Bu sayfadan verilen linki kullanarak başkana mesaj atmak mümkündür.
Hizmetler: Belediye hizmetlerinin sunulması amacıyla hazırlanmıştır, fakat sayfa tasarım aşamasındadır.
Projeler: Bu sayfada dört ana başlıkta belediye projeleri sunulmuştur. Bunlar: vizyon projeler, fiziki projeler, kültürel projeler ve sosyal projelerdir. Projeler ile ilgili sadece resimler ve fotoğraflar sunulmuş, herhangi bir açıklayıcı metine yer verilmemiştir.
İletişim: Bu sayfada belediyenin telefon ve faks numaraları, adresi ve belediye birimlerinin e-posta adresi verilmiştir. İstenirse bu sayfada bulunan bir form aracılığı ile istenen birime e-posta gönderilebilmektedir.
Bilecik: Çok kısa bir şekilde Bilecik ve ilçeleri ile ilgili genel ve tarihi bilgiler verilmiş ve ilçeleri gösteren Bilecik ili haritası sunulmuştur.
Akmasa: Vatandaşların sorunlarına hızlı ve çabuk yanıt alabilmeleri amacı ile kurulmuştur. Akmasanın telefon ve faks numarası ve e-posta adresi verilmiştir. İstenirse istek ve şikâyetler çevrimiçi de yapılabilmektedir.
İlan: Belediye ile ilgili ihale ilanları ve personel alım ilanları bu sayfada verilmektedir.

Ana sayfanın sağ tarafında Bilecik Belediyesi bölümünde Belediye Başkanı, Belediye Meclisi, Meclis Gündemleri, Birimler, Eski Başkanlar, Belediye Spor, Bilecik Mehteran sayfalarına link verilmiştir.

Belediye Başkanı: Belediye başkanının bir fotoğrafı ile özgeçmişi sunulmuştur.
Belediye Meclisi: Belediye meclisi üyelerinin ad-soyad ve fotoğrafları bağlı oldukları partilere göre verilmiştir. Meclis üyelerinin e-posta ve diğer iletişim adreslerinin verilmediği tespit edilmiştir.
***Meclis Gündemleri*:** Meclis gündemleri ve kararları bulunmaktadır.
Birimler: Belediye birimlerinin sorumlularının ad-soyad ve fotoğrafları sunulmuştur. Bu sayfada birim sorumlularının e-posta ve iletişim adresleri ile görev ve sorumluluk alanlarının belirtilmediği saptanmıştır. Her birim için ayrı bir sayfa oluşturulmamıştır.
Eski Başkanlar: Eski belediye başkanları, fotoğrafları ve görev yaptıkları yıllar verilmiştir.
Belediye Spor ve ***Bilecik Mehteran*** sayfaları yapım aşamasındadır.

Ana sayfanın ortasında belediye ile ilgili güncel haberler fotoğraflı bir şekilde verilmektedir. Geçmiş haberlere de verilen link kullanarak ulaşmak mümkündür. Haberlerin altında bulunan bölümde başkana mesaj, basın bülteni, üç boyutlu kent rehberi, faaliyet raporları, tiyatro festivalleri, bilgi edinme, Bilecik'ten resimler ve ziyaretçi defteri butonları bulunmaktadır. Başkana mesaj ile belediye başkanına çevrimiçi e-posta gönderilebilmektedir. Üç boyutlu kent rehberi internet ortamında Google Earth programı kullanılarak Bilecik'te üç boyutlu çevrimiçi gezme olanağı sunan bir uygulamadır. Bu uygulama için Bilecik kent rehber haritasını bilgisayara indirip kurmak gerekmektedir. Faaliyet raporları linkine tıklandığında 2005-2009 yılları arasındaki belediye faaliyet raporları pdf formatında sunulmuştur, fakat 2009 yılı faaliyet raporuna ulaşılamamaktadır. Tiyatro festivalleri linki ile Bilecik Belediyesi'nin geçmiş yıllarda organize etmiş olduğu tiyatro festivallerinin görsellerine ulaşmak mümkündür. Bilgi edinme bölümü, çevrimiçi doldurulan bir form kullanmamaktadır. Bunun yerine talep formunun indirilip doldurulduktan sonra ilgili e-posta adresine gönderilmesi gerekmektedir. Bilecik'ten resimler sayfasında sadece 11 adet Bilecik fotoğrafı sunulmaktadır. Ziyaretçi defterinde ise site ziyaretçileri istediği mesajı yazabilmektedir.

Ana sayfanın alt tarafında ilimiz, ilçelerimiz ve önemli linkler bölümleri bulmaktadır. "İlimiz" bölümünde il protokolü, tarih, coğrafi konum, yerel mimari, eğitim ve öğretim, Şeyh Edebalı, Atatürk Bilecik'te, ulaşım ve önemli telefonlar verilmiştir. Bunlar kullanılarak web sitesi içerisinde ilgili sayfalara ulaşılmaktadır.

"İlçelerimiz" bölümünde Bilecik ili ilçeleri sıralanmıştır. İlgili linke tıklandığında ilçe ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır. İlçelerin sayfalarında ilçenin bulunduğu yer Google Earth uygulaması kullanılarak gösterilmiştir.

"Önemli Linkler" bölümünde Bilecik valiliği, Jandarma Komutanlığı, Emniyet Müdürlüğü, Sağlık Müdürlüğü, Devlet Hastanesi, Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü ve Tarım İl Müdürlüğü web sitelerine link verilmiştir.

Belediyenin web sitesi incelendiğinde bazı sayfaların yapım aşamasında olduğu, sitenin tamamlanmadığı ve Türkçe dışında bir dilde yayın yapmadığı tespit edilmiştir. Site haritası bulunmamaktadır. E-anket ve mesaj gönderme dışında web sitesinin vatandaşlarla etkileşimli olduğunu belirtmek zordur. Belediye web sitesi genel olarak tek taraflı bilgi vermek amaçlı olarak kullanılmaktadır. İhaleler ve personel alım ilanlarının belediye web sitesinden verildiği, fakat belediye web sitesinde yerel basına yer verilmediği, her belediye birimi için ayrı bir sayfa oluşturulmadığı, belediye birimlerinin ve çalışanların iletişim bilgilerini gösteren bir rehberin hazırlanmadığı, güncel hava durumu bilgilerinin olmadığı, şehir içi ulaşım hatları ve ücretlerinin verilmediği, nöbetçi eczaneler ve vatandaşa yönelik verilen kurslarla ilgili bilgi verilmediği saptanmıştır. Belediye web sitesinde vatandaşların belediye hizmetlerinden yararlanma konusunda yeterince bilgi ve form (örneğin: su aboneliğinin nasıl yapılacağı, inşaat ruhsatının nasıl alınabileceği, cenaze işlemleri vb.) bulunmamaktadır. Ayrıca belediye web sitesinde turistler için şehrin yeterince tanıtılmadığı, otel bilgilerinin verilmediği ve zengin web olanaklarının (360 derece panoramik fotoğraf, video, canlı yayın vb.) kullanılmadığı saptanmıştır.

Bilecik Belediyesi E-Belediye Uygulaması

Bilecik Belediyesi web sitesi ana sayfasının sağ tarafında interaktif uygulamalar bölümünde e-belediye uygulamalarına yer verilmiştir. Bu bölümde e-belediye kullanma kılavuzu, e-belediye, e-çap ve e-harita sayfalarına link verilmektedir.

Bilecik Belediyesi e-belediye hizmetinden yararlanabilmek için vatandaşların sicil birleştirme bürosundan sicil no ve e-belediye kullanım şifresi alması gerekmektedir. Sunulan e-belediye hizmetleri sınırlı olup aşağıdaki uygulamaları kapsamaktadır:

- Borç sorgulama,
- Geçmiş dönem tahakkuk ve ödemeleri görüntüleyebilme,
- Hizmet masasına anında bağlanarak istek iletebilme,
- Evrak takibi gerçekleştirebilme,
- Arsa birim fiyatlarını öğrenebilme,
- Bina metre kare birim fiyatlarını öğrenebilme,
- Aşınma paylarını ve çevre temizlik vergilerini görebilme,
- Kişisel bilgileri güncelleyebilme.

E-çap uygulaması ile verilen ada/parsel bilgileriyle imar durumu sorgulanabilmektedir. E-harita uygulaması ile de Bilecik kent rehber haritasına ulaşmak ve kullanmak mümkündür.

Bilecik Belediyesi e-belediyecilik sürecini tamamlamış değildir. Bilecik Belediyesi e-belediye uygulaması oldukça sınırlı olmakla birlikte, e-belediye kapsamında herhangi bir hizmet ile ilgili borç tahsilâtının web sitesi üzerinden yapılmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Başta internet olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve kullanımlarının yaygınlaşması, özel sektör işletmelerini olduğu gibi devlet kurumları ve belediyeleri de etkilemektedir. Türkiye'deki yerel yönetimlerin, e-belediye uygulamalarına geçiş süreci aşamalarından birincisi olan bilgisayarlaşma aşamasını genel olarak tamamladığı söylenebilir (Kaypak, 2008: 269). Fakat, belediye web sitelerinin çoğunluğu e-hizmet sunmaktan çok bilgi odaklı (Durna ve Özel, 2008: 28; Kaypak, 2008: 269) olup, e-belediye uygulamaları büyükşehir belediyeleri hariç, diğer belediyelerde yaygın değildir.

Yerel yönetimlerde e-belediye uygulamalarından beklenen sonuçların alınabilmesi için e-belediyeciliğin sadece belediye web sayfası oluşturulması olarak algılanmasının ötesine geçilmeli, belediyeler e-dönüşüm konusunda teknolojik altyapı için gerekli bütçeyi ayırmaya teşvik edilmeli, yeterli bütçe ayırma olanağı olmayan belediyelere devlet tarafından mali ve teknik destek verilmeli, belediyeler yeni bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda bilgilendirilmeli, yerel ve ulusal seviyede gerçekleştirilebilecek eğitim programları sayesinde, hem halkın elektronik hayata geçiş hızı arttırılmalı, hem de yerel yönetimlerdeki katılımcı anlayış pekiştirilmelidir (Kaypak, 2008: 270; Henden, 2004: 10). Başarılı bir e-belediye uygulaması için halkın beklenti ve isteklerinin de dikkate alınması gerektiği unutulmamalıdır. Çünkü belediyelerin temel amacı halka hizmet etmektir.

Teknolojik yeniliklerin bireysel ve kurumsal olarak benimsenmesi belli bir zaman almaktadır. Belediyelerin mevcut kaynakları ve altyapı olanakları gibi fiziki şartlar, e-belediye uygulamalarının belediyeler ve vatandaşlar tarafından benimsenmesini etkilemekle birlikte, yerleşmiş iş yapma alışkanlıkları gibi kültürel faktörler de bu teknolojilerin kullanımının yaygınlaşmasını etkilemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı İnternete Erişim Projesi gibi toplumda

bilgisayar ve internetin kullanımının yaygınlaşmasını arttıracak projeler, e-belediye ve diğer internet tabanlı hizmetlerin vatandaşlar tarafından daha fazla talep edilmesini ve kullanılmasını olumlu yönde etkileyecektir.

Bilecik Belediyesi web sitesi de diğer belediyelerin web sitelerinin genel özelliklerini göstermektedir. Genel olarak belediyenin web sitesi değerlendirildiğinde, web olanaklarını yeterince kullanmadığı ve vatandaşlara yeterli çevrimiçi hizmet veremediği görülmektedir. Bilecik Belediyesi web sitesi genel olarak tek taraflı bilgi vermek amaçlı olarak kullanılmakta olup, vatandaşlarla etkileşimli uygulamaları oldukça kısıtlıdır ve web sitesinin bazı sayfaları halen yapım aşamasındadır. Her bir belediye birimi için web sitesi içerisinde ayrı bir sayfa oluşturulmamıştır. Belediye web sitesinde vatandaşların belediye hizmetlerinden yararlanması konusunda yeterince bilgi ve form da bulunmamaktadır.

Bilecik Belediyesi e-belediye uygulaması oldukça sınırlı konuda vatandaşlara hizmet vermektedir. E-belediye kapsamında internet ortamında vatandaşlara yeterli hizmet verilmemektedir. Ayrıca, web sitesi üzerinden belediye hizmetleri ile ilgili olarak herhangi bir borç tahsilâtının yapılmadığı saptanmıştır.

Bilecik Belediyesi'nin günümüz bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı faydalardan yararlanarak vatandaşlara daha etkin ve verimli hizmet sunabilmesi için web sitesinde tespit edilen eksiklikleri gidererek, vatandaşa daha iyi hizmet verebilecek ve vatandaşların ilgi, kullanım ve katılımını sağlayabilecek bir şekilde web sitesini güncellemesine ve sunduğu e-belediye uygulamalarını da vatandaşlar için anlamlı, değer yaratan uygulamalar içeren bir şekilde arttırmasına gereksinim bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akman, İ., Yazici, A., Mishra, A. ve Arifoglu, A. (2005), "E-government-A global view and an empirical of some attributes of citizens evaluation of some attributes of citizens", Government Information Quarterly, 22: 239-257.

Bensghir, T. K. ve Akay, A. (2006), "Bir Kamu Politika Aracı Olarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS): Türkiye'de Belediyelerin CBS Uygulamalarının Değerlendirilmesi", Çağdaş Yerel Yönetimler, 15(1): 31-46.

Bilecik Belediyesi (2011), http://www.bilecik.bel.tr/ (30 Mart, 2011).

Birleşmiş Milletler (2010), E-Government Survey 2010, http://www2.unpan.org/egovkb/global_reports/10report.htm (7 Şubat, 2011).

Cordella, A. (2007), "E-government- towards the e-bureaucratic form", Journal of Information Technology, 22: 265-274.

Çoruh, M. (2008), "Belediyeler ve İnternet", inet-tr'08 - XIII. Türkiye'de İnternet Konferansı, 22-23 Aralık 2008, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara. http://inet-tr.org.tr/inetconf13/kitap/coruh_inet08.pdf (14 Aralık, 2010).

Çoruh, M. (2009), "Türkiye'de e-Belediye Araştırma Sonuçları", inet-tr'09 - XIV. Türkiye'de İnternet Konferansı, 12-13 Aralık, 2009, Bilgi Üniversitesi, İstanbul. http://inet-tr.org.tr/inetconf14/bildiri/2.pdf (14 Aralık, 2010).

Çukurçayır, A. ve Çelebi, E. (2009), "Bilgi Toplumu ve E-Devletleşme Sürecinde Türkiye", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9): 59-82.

Dada, D. (2006), "The Failure of e-Government in Developing Countries: A Literature Review", The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries, 26(7): 1-10.

Durna, U. ve Özel, M. (2008), "Bilgi Çağında Bir Yönetsel Dönüşüm Yaklaşımı: E-(Yerel) Yönetim", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(10): 1-32.

Erdal, M. (2002), "Elektronik Bilgi Çağında Kamu Yönetimi ve Bir Yerel Yönetim Uygulaması: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi", 1. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 10-11 Mayıs 2002, Kocaeli Üniversitesi, İzmit: 165-180.

Gichoya, D. (2005), "Factors Affecting the Successful Implementation of ICT Project in Government", The Electronic Journal of e-Government, 3(4): 175-184.

Gupta, M. P. ve Debashish, J. (2003), "E-government evaluation: A framework and case study", Government Information Quarterly, 20: 365-387.

Güler, B. A. (2001), "Yerel Yönetimler ve İnternet", inet-tr'2001, Türkiye'de İnternet Konferansları VII, 1-3 Kasım, 2001, İstanbul. http://www.inet-tr.org.tr/inetconf7/Sunum/yerelyonetim.doc (26 Ocak, 2011).

Hazman, G. G. (2005), "Afyonkarahisar Belediyesinde e-Belediye Uygulamaları ve Yerel Farkındalık", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 7(2): 65-84.

Heeks, R. (2003), "Most e-Government-for-Development Projects Fail: How Can Risks be Reduced", iGovernment Working Paper Series, Institute for Development Policy and Management, University of Manchester, UK. http://www.sed.manchester.ac.uk/idpm/research/publications/wp/igovernment/documents/igov_wp14.pdf (23 Mart, 2011).

Henden, H. B. (2004), "Katılımcı Yerel Yönetim Anlayısında E-Belediyeciligin Yeri ve Önemi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1) http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/view/114/114 (21 Mart, 2011).

Henden, H. B. ve Henden, R. (2005), "Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve E-Belediyecilik", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4(14): 48-66.

Ho, A. T. K. (2002), "Reinventing Local Governments and the E-Government Initiative", Public Administration Review, 62(4): 434-444.

Internet World Stats (2011), Internet Usage in Europe, http://www.internetworldstats.com/stats4.htm (30 Mart, 2011).

Kamal, M.; Weerakkody, V. ve Irani, Z. (2010), "Attitudinal and Behavioural Determinants Influencing Decision Makers When Adopting Integration Technologies in Local Government", Proceedings of the 43rd Hawaii International Conference on System Sciences, http://doi.ieeecomputersociety.org/10.1109/HICSS.2010.74 (16 Aralık, 2010).

Kaypak, Ş. (2010), "E-Dönüşüm Sürecinde E-Devlet Yapılanması ve Antakya Belediyesine Yansıması", 8. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İstanbul: 257-272. http://beykon.org/foto2010/21.pdf (7 Şubat, 2011).

Layne, K., ve Lee, J. (2001), "Developing fully functional e-government: A four-stage model", Government Information Quarterly, 18(2): 122-136.

Marquardt, K ve Gökçe, O. (2008), "E-Devlet: Kavramın Anlamı ve Kapsamı", E-Devlet: Gerçek ya da Hayal, (Ed.: Marquardt, K ve Gökçe, O.), Konya: Çizgi Kitabevi.

Moon, M. J. (2002), "The Evolution of E-Government among Municipalities: Rhetoric or Reality", Public Administration Review, 62(4): 424-433.

Mousavi, S. A., Pimenidis, E. ve Jahankhani, H. (2007), "Challenges to e-municipality in the developing countries", First International Conference on Electronic Municipality, Tehran- Iran, 16-17 October 2007.

Ndou, V. D. (2004), "E-Government for Developing Countries- Opportunities and Challenges", The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries, 18(1): 1-24.

Polat, R. K. (2006), E-Belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi, İstanbul: TASAM Yayınları.

Şahin, A. (2007), "Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları ve Konya Örneği", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29: 161-189.

Şahin, A. (2008), Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet, Konya: Çizgi Kitabevi.

TUİK, (2010), Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=60&ust_id=2 (8 Ekim, 2010).

Yıldırım, U. ve Öner, Ş. (2004), "Bilgi Toplumu Sürecinde Yerel Yönetimlerde Eğitim-Bilişim Teknolojisinden Yararlanma: Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları", The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET, 3(1): 49-60.

Yıldırır, H. ve Karakurt, E. (2004), "E-Devlet ve Uygulamaları", İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 6(1), http://www.isguc.org/?p=makale&id=205&cilt=6&sayi=1&yil=2004 (22 Mart, 2011).

Weerakkody, V. ve Choudrie, J. (2005), "Exploring E-Government in the UK: Challenges, Issues and Complexities", Journal of Information Science and Technology, 2(2): 25-45.

MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİNİN BİREYSEL DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ceyhun ERSAN

Öğr. Gör., Emet MYO, ceyhunersan@yahoo.com

Taner GÜNEY

Öğr. Gör., Emet MYO, tanerguney@gmail.com

ÖZET: Bu çalışmada meslek yüksekokulunda öğrenim gören önlisans öğrencilerinin eleştirel düşünme beceri düzeylerinin bireysel değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Çalışmanın evrenini 2011-2012 akademik yılı güz döneminde Dumlupınar Üniversitesi Emet Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu evrenden tabakalı örneklem yoluyla tesadüfen seçilen 183 öğrenci üzerinde araştırma tamamlanmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Özdemir (2005) tarafından geliştirilen "Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.Verilerin toplanmasından sonra yapılan t testi ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizlerine göre; önlisans öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ile yaş, cinsiyet, mezun olunan lise türü, aile gelir düzeyi, yaşamın çoğunluğunun geçtiği yer, anne ve baba eğitim düzeyi, sınıf seviyesi ve öğretim şekilleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamazken, önlisans öğrencilerinin kişisel gelişime olan ilgileri ve okumakta oldukları program türü arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Sonuçlar literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler*:* Eleştirel düşünce, eleştirel düşünme becerisi, önlisans öğrencileri

THE ANALYSIS OF CRITICIAL THINKING SKILLS LEVELS OF VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS FROM THE POINT OF INDIVIDUAL VARIABLES

ABSTRACT: In this study, whether levels of criticial thinking skills of associate-degree students who are studying at Vocational School vary according to individual differences is studied. The population of the study includes the students who study in Emet Vocational School in Dumlupinar University during the fall term of the academic year 2011-2012. Over 183 students who were selected randomly through stratified sampling from this population, the study has been accomplished. "Criticial Thinking Attitude Scale" which is developed by Özdemir (2005) and "Personal Information Form" are used as a means of data collection in the study. According to the analysis of results of "t-test" and "one-way ANOVA", while no significant difference between criticial thinking skills of associate-degree students and age, gender, kind of high school which students graduated, families' level of income, the place where they lived most, the parents' education level, grade level and teaching styles was detected, a significant difference was detected between interests of associate students for personal development and the kind of department that they are studying at. The results are discussed in light of the literature.

Key Words*:* Criticial thinking, criticial thinking skills, associate-degree students

Giriş

Günümüzde bireylerden, bilgi tüketmekten çok bilgi üretmeleri beklenmektedir. Çağdaş dünyanın kabul ettiği birey, kendisine aktarılan bilgileri aynen kabul eden, yönlendirilmeyi ve biçimlendirilmeyi bekleyen değil, bilgiyi yorumlayarak anlamın yaratılması sürecine etkin olarak katılanlardır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 9). Descartes'in "Düşünüyorum, öyleyse varım" ifadesinden hareketle var olmanın ve hatta varlığından haberdar olmanın en temel koşullarından biri olarak kabul edebileceğimiz "düşünme" eyleminin, kapsam ve içerik olarak çeşitlendirilmesi çağdaş dünyada ihtiyaç duyulan insanın kabul edilebilirliğini artırıcı bir etken olarak karşımıza çıkabilir. Presseisen (1985)'e göre düşünme becerileri temel işlemler, problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme şeklinde aşamalı bir seyir izler.

Akça ve Taşçı (2009)'ya göre düşünme becerilerinin öğretilmesi, bilginin eleştirel düşünme yoluyla da bireylere aktarılabileceği gerçeğinden hareketle, direkt bilginin kazandırılması ölçüsünde değer taşımaktadır. Bu doğrultuda Kepenekçi (2000), 21. yüzyılı, esnek, kendi kendine öğrenen, olaylara daha geniş açılardan bakabilen, eleştirel düşünebilen, yaratıcı biçimde problem çözebilen ve karşılaştığı problemleri alt edebilen vatandaşlara ihtiyaç duyulan bir dönem olarak tanımlamaktadır.

Çağımızın internet mucizesiyle tanışması bilgiye kolay ulaşmayı sağlamanın yanı sıra bireyleri nitelikli ve bilimsel temeli olmayan enformasyona da maruz bırakabilmektedir. Bu durum 21. yüzyıl insanını bilgi çağında spekülasyonlarla hareket eden yığınlar haline dönüştürebilir. Bu yönde oluşacak bir dezenformasyonu engellemenin etkin bir yöntemi eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi ile sağlanabilir. Cüceloğlu (2009)'na göre eleştirel düşünme; kendimize ait düşünce sürecinin bilincinde olarak başka bireylerin düşünce süreçlerini de dikkate almayı, öğrendiklerimizi yaşantımıza aktarmayı, kendimizi ve çevremizde vuku bulan olayları anlamlandırabilmeyi ilke edinen etkin, organize ve bilişsel bir süreci tanımlar. Başka bir tanımla eleştirel düşünme; bireyin herhangi bir nesne durum ya da olaya karşı alışılmışın dışında olumlu ve olumsuz tarafları göz önüne alarak, çok yönlü biçimde zihinsel süreçlerini işletmesi durumu olarak da ifade edilebilir.

Eleştirel düşünmeyi olabildiğince geniş bir düzlemde tanımlamaya çalışan Özdemir (2005)'e göre, eleştirel düşünme; bireyin karşılaştığı bir bilgi ya da iddianın doğruluğunu, gerçekliğini ve güvenirliğini ispatlama, bir konuya ilişkin karar almada farklı ölçütlerden yararlanma, okuduğu, izlediği ya da duyduğu bir şeye ilişkin kanıt elde etmeye çalışma, diğerlerinin iddia ve düşüncelerini kabul etmeden önce, onlardan bu savlarını çeşitli dayanaklara göre ispatlamalarını isteme, açıklık, dürüstlük, tutarlılık, doğruluk gibi bilişsel ya da entelektüel becerilerdir.

Ennis (1996)'e göre eleştirel düşünme öncelikle ve özellikle becerilere dayalı bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bu beceriler gözlem yapma, çıkarım yapma, genelleme, akıl yürütme ve muhakeme değerlendirilmesi olarak sıralanabilir. Literatür dikkate alındığında eleştirel düşünme becerileri ile ilgili değişik saptamalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin Kökdemir (2003)'e göre eleştirel düşünme süreci aşağıdaki becerileri içermektedir ve bu beceriler, eleştirel düşünme eğitiminin de temellerini oluşturmada önemli bir paya sahiptir. Bu beceriler:

- Kanıtlanmış gerçekler ve öne sürülen iddialar arasındaki farklılığı yakalayabilme,
- Elde edilen bilgilere ait kaynakların güvenirliklerini test edebilme,
- İlişkisiz bilgileri kanıtlardan ayıklayabilme,
- Önyargı ve bilişsel hataların farkında olabilme,
- Tutarsız yargıların farkına varabilme,
- Etkili soru sorabilme,
- Sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme,
- Bireyin kendi düşüncelerinin farkına vardığı üst biliş (metacognition) ve benzerleridir.

Eleştirel düşünme becerisi, bireyin bilgiyi sorgulayarak kabul etmesini, alternatif bakış açıları geliştirerek etkili kararlar almasını sağlamaktadır. Bu bakımdan okul öncesi eğitimden, yüksek öğretime kadar eğitimin her aşamasında bireylerin bilgiye eleştirel yaklaşabilmesi için eleştirel düşünme becerisini kazanmış olmaları gerekmektedir (Akça ve Taşçı, 2009). Ferret (1997 ; akt. Aybek, 2006)'e göre eleştirel düşünen bir öğrenci aşağıdaki özelliklere sahiptir:

- Sürekli sorular sorar,
- İfadeleri sürekli değerlendirir,

- Meraklıdır,
- Sorunlara yönelik yeni çözümler bulmaya çalışır,
- Düşünceleri analiz ederken çeşitli ölçütler kullanır,
- Çeşitli görüş ve sayıltıları inceler ve onları olgularla karşılaştırır,
- Başkalarını dikkatlice dinler ve geribildirim verir,
- Eleştirel düşünmenin yaşam boyu süren bir süreç olduğunu bilir,
- Tüm verileri toplayıp inceledikten sonra yargılara ulaşır,
- Görüşlerini desteklemek için sürekli kanıt arar,
- İlgisiz ve doğru olmayan bilgileri kabul etmez.

Akbıyık (2002)'a göre, çağdaş eğitim anlayışında, kendisine sunulan hazır bilgileri sorgulamadan kabullenen bireyler yetiştirmek yerine, neyi, niçin ve nasıl öğrenmesi gerektiğini bilen, öğrendiği bilgileri amacına uygun şekilde kullanan, bilgileri istendik yönde geliştiren ve yeni bilgi üretme yeterliliğine sahip bireylerin yetiştirilmesi amaçlanır. Buradan çıkarılabilecek sonuç, günümüz eğitim sisteminin en önemli rollerinden birinin topluma eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler kazandırmak olduğudur.

Bilgi çağının bir gereği olarak eleştirel düşünme becerisiyle donanmış bireyler ülkenin, bilimsel bilgi ve teknolojiyi kullanarak kalkınmasında söz sahibi olabilirler. Modern dünyanın hızıyla yarışabilecek nitelikli iş gücüne sahip bireyler mesleki ve teknik eğitim yoluyla yetiştirilebilir.

Teknoloji ve bilimin hızla geliştiği ve bilgi patlamasının yaşandığı günümüzde gerek kalkınmayı sağlamak, gerekse Avrupa Birliğine uyum sağlamak, nitelikli insan gücü ile diğer üretim kaynaklarının yerinde ve zamanında kullanılmasıyla mümkündür. Kalkınma ile eğitim arasında yakın bir ilişki vardır. Ulusal kalkınmanın en büyük hedeflerinden biri gelişmiş ülkelerdeki mesleki ve teknik eğitim oranını yakalamaktır (Kemahlıoğlu ve Öz, 2003).

Mesleki ve teknik eğitime temel oluşturabilecek kurumlardan birisi olan meslek yüksekokulları ve bu okullarda verilen eğitim, ülkemiz sanayi ve ekonomisinde dikkate değer bir noktada bulunmaktadır. Nüfusunun büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu ülkemizin, bilimsel temelli ve nitelikli olmak şartıyla, mesleki ve teknik eğitim yoluyla rekabet gücünü artırması ve bu süreçte başarılı olarak dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer alması beklenmektedir. Bu bağlamda bilgi ve teknolojiyi anlayan, açıklayan, kontrol eden, yorumlayan, uygulayabilen, yüksek nitelikli iş gücüne ve bu yeterliliklere ulaşmadaki önkoşullardan birisi sayılabilecek eleştirel düşünme becerisine sahip bireylere ihtiyaç vardır. Bu düşünceden hareketle bu araştırmada meslek yüksekokulunda çeşitli programlara devam eden öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri ile yaş, cinsiyet, mezun olunan lise türü, aile gelir düzeyleri, yaşamlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yerleşim türü, kişisel gelişim alanına yönelik ilgileri, anne baba eğitim düzeyleri, eğitim aldıkları program türü, sınıf seviyeleri ve öğretim şekilleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, tarama (survey) modelinde yapılmıştır. Kaptan (1995), tarama modelini; olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan bir model olarak tanımlamaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2011 – 2012 akademik yılında Dumlupınar Üniversitesi Emet Meslek Yüksekokulu bünyesindeki çocuk gelişimi, dış ticaret, işletme yönetimi, kimya teknolojileri, muhasebe ve vergi uygulamaları ve

turizm otel işletmeciliği programlarında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Bu programlardan çocuk gelişimi ve dış ticaret programlarının ikinci öğretimi mevcuttur. Araştırmanın örneklemi bu öğrencilerden tabakalı örneklem yoluyla tesadüfi olarak seçilen 183 öğrenci olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Uygulanması

Çalışmada verileri toplamak amacıyla Özdemir (2005) tarafından geliştirilen 30 maddelik "Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği", araştırmacının kendisinden izin alınarak kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 30, en yüksek alınabilecek puan 90'dır. Verilerin toplanmasında yararlanılan ölçekte aralıklar, ölçeği hazırlayan tarafından 1.00-1.49 "tam katılıyorum" 1.50-2.49 "orta düzeyde katılıyorum" ve 2.50-3.00 "hiç katılmıyorum" şeklinde tespit edilmiştir. Buradan hareketle bireyin aldığı puan ortalaması 1'e yaklaştıkça eleştirel düşünme becerisi düşmekte, 3'e yaklaştıkça eleştirel düşünme becerisi yükselmektedir. Öğrencilere 30 maddelik "Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği" ile birlikte Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Uygulama 2011-2012 eğitim öğretim yılı güz döneminde ve tek oturumda yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin istatistiksel analizi bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişken üzerindeki etkilerini ortaya koyacak bir biçimde ele alınmıştır. Eleştirel düşünme Tutum Ölçeği'nden elde edilen verilerin puanlanması, ölçeğin kendi puan cetveli ile araştırmacı tarafından elle yapılmıştır. Bu sonuçlar ve Kişisel Bilgi Formu'na yazılan bilgiler önce istatistiksel analizlere olanak sağlayacak şekilde kodlanmış, sonra SPSS (Statistical Package For Social Science) 16.0 paket programı kullanılarak bilgisayarda değerlendirilmiştir. Veriler bağımsız gruplar için kullanılan t (Independent Samples t Test) testi ve tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) analizi ile değerlendirilmiştir. Tüm istatistiksel analizler için anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin yaş, cinsiyet, mezun olunan lise türü, aile gelir düzeyleri, yaşamlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yerleşim türü, kişisel gelişim alanına yönelik ilgileri, anne baba eğitim düzeyleri, eğitim aldıkları program türü, sınıf seviyeleri ve öğretim şekillerine ilişkin bilgiler ve eleştirel düşünme düzeylerinin bu değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşma- dığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

1. Kişisel Değişkenlere İlişkin Bulgular

Tablo 1'de görüldüğü gibi öğrencilerin % 42,1'i 17-19 yaş, %46,4'ü 20-22 yaş, %7,1'i 23-25 yaş ve %4,4'ü 26 yaş ve üzeridir. Öğrencilerin %67,2'si kız, % 32,8'i erkektir. Öğrencilerin %42,1'i genel, %50,3'ü meslek, %6,6'sı Anadolu, %0,5'i süper ve %0,5'i diğer lise mezunudur. Öğrencilerin ailelerinin %26,2'si 0-750, %49,7'si 751-1500, %17,5'i 1501-2250, %3,8'i 2251-3000 ve %2,7'si 3000 ve üzeri gelire sahiptir.

Tablo 1. Kişisel Değişkenlere İlişkin Bulgular

Değişkenler		Fr.	%	Değişkenler		Fr.	%
Cinsiyet	Kadın	123	67,2	Yaş	17-19 Arası	77	42,1
	Erkek	60	32,8		20-22 Arası	85	46,4
Lise Türü	Genel Lise	77	42,1		23-25 Arası	13	7,1
	Meslek Lisesi	92	50,3		26+	8	4,4
	Anadolu Lisesi	12	6,6	Aile Gelir Düzeyi	0-750 TL	48	26,2
	Süper Lise	1	0,5		751-1500 TL	91	49,7
	Diğer	1	0,5		1501-2250 TL	32	17,5
Yaşamın Geçtiği Yer	Köy	20	10,9		2251-3000 TL	7	3,8
	Kasaba	10	5,5		3000+	5	2,7
	İlçe Merkezi	90	49,2	Kişisel Gelişime Olan İlgi	İlgisiz	2	1,1
	İl Merkezi	31	16,9		Orta Düzeyde	86	47
	Büyükşehir	32	17,5		Çok İlgili	95	51,9
Anne Eğitim Düzeyi	Okuma-Yazma Yok	15	8,2	Baba Eğitim Düzeyi	Okuma-Yazma Yok	4	2,2
	İlkokul	113	61,7		İlkokul	85	46,4
	Ortaokul	32	17,5		Ortaokul	46	25,1
	Lise	21	11,5		Lise	34	18,6
	Önlisans	1	0,5		Önlisans	9	4,9
	Lisans	1	0,5		Lisans	4	2,2
	Lisansüstü	0	0,0		Lisansüstü	1	0,5
Öğrenim Görülen Program	Çocuk Gelişimi	55	30,1	Sınıf Seviyesi	Birinci Sınıf	90	49,2
	Dış Ticaret	65	33,3		İkinci Sınıf	93	50,8
	İşletme	21	11,5	Öğretim Şekli	Normal Öğretim	122	67,7
	Kimya	13	7,1		İkinci Öğretim	61	33,3
	Muhasebe	13	7,1	Toplam		183	100
	Turizm	20	10,9				
Toplam		183	100				

Tablo 1'de görüldüğü gibi öğrencilerin %10,9'u köyde, %5,5'i kasabada, % 49,2'si ilçe merkezinde % 16,9'u il merkezinde ve %17,5'i büyükşehir merkezinde yaşamlarının çoğunu geçirdiklerini belirtmiştir. Öğrencilerin %1,1'i kişisel gelişim alanına ilgi duymamakta, %47'si orta düzeyde ilgi duymakta ve % 51,9'u oldukça ilgi duymaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi öğrenci annelerinin %8,2'si okuma yazma bilmemekte, %61,7'si ilkokul, % 17,5'i ortaokul, % 11,5'i lise, % 0,5'i önlisans, % 0,5'i lisans mezunudur. Annelerden lisansüstü seviyede eğitim almış birey yoktur. Öğrenci babalarının %2,2'si okuma yazma bilmemekte, %46,4'ü ilkokul, % 25,1'i ortaokul, % 18,6'sı lise, % 4,9'u önlisans, % 2,2'si lisans ve % 0,5'i lisansüstü seviyede eğitim almıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi öğrencilerin % 30,1'i çocuk gelişimi, %33,3'ü dış ticaret, % 11,5'i işletme % 7,1'i kimya, % 7,1'i muhasebe ve % 10,9'u turizm programında eğitim almaktadır. Öğrencilerin % 49,2'si birinci sınıf % 50,8'i ikinci sınıfta öğrenim görmektedir. Tablo 1'de görüldüğü gibi öğrencilerin % 67,7'si normal öğretim, % 33,3'ü ikinci öğretim olarak öğrenim görmektedir.

2. Eleştirel düşünme Düzeyinin değişkenler üzerine etkisine yönelik bulgular

Tablo 2 incelendiğinde madde 20 "*Birisini dinlerken genelde, onun ne demek istediğini anlamak istemem*." , madde 17 "*Bir problemi çözme sürecinde, engelle karşılaştığımda genelde hemen vazgeçerim*" ve madde 29 "*Bir konu hakkında çözüm üretmek benim işim değildir*" en yüksek ortalamalara sahip maddelerdir. Buradan hareketle öğrencilerin, birisini dinlerken onun demek istediklerini anlamaya çalıştığı, bir sorunu çözme sırasında engelle karşılaştıklarında vazgeçmediği ve bir konu hakkında çözüm üretmek için uğraş verdiği yönünde anlam çıkarılabilir.

Yine tablo 2 incelendiğinde madde 3 "*Anne-babamın söylediği şeylere şüphe duymadan inanırım*" , madde 25 "*Her zaman, benim için faydalı olan şey ön plândadır*" ve madde 2 "*Öğretim elemanının söylediklerine, anlattıklarına şüphe duymadan inanırım*" maddeleri en düşük ortalamalara sahip maddelerdir. Bu verilerden öğrencilerin anne baba ve öğretim elemanlarının söylediği şeyleri eleştirmeye gerek duymadan kabul ettikleri anlaşılabilir. Ayrıca öğrencilerin kendileri için faydalı olduğuna inandıkları şeyleri eleştiriye tabi tutmaksızın kabul ettikleri anlaşılabilir.

Tablo 2. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine ilişkin bulgular

Madde	Ölçek Maddeleri	N	$\overline{X}$	ss
1	Bir arkadaşımın bana söylediği bir şeye şüphe duymadan inanırım.	**183**	**2,19**	**0,53**
2	Öğretim elemanının söylediklerine, anlattıklarına şüphe duymadan inanırım.	**183**	**1,52**	**0,55**
3	Anne-babamın söylediği şeylere şüphe duymadan inanırım.	**183**	**1,34**	**0,54**
4	Bir şeyi doğru kabul etmem için ona kalben inanmam yeterlidir.	**183**	**1,58**	**0,71**
5	Doğru kabul ettiğim bir şeyi herkese benimsetmeye çalışırım.	**183**	**1,98**	**0,75**
6	Kabul ettiğim bir şeyi ispatlamak zorunda değilimdir.	**183**	**1,67**	**0,67**
7	Soru sorulduğunda, hiç düşünmeden hemen yanıt veririm.	**183**	**2,19**	**0,61**
8	Bir şey hakkında seçim yaparken ve karar verirken, aklıma ilk geleni yaparım.	**183**	**2,05**	**0,73**
9	Bir problemle karşılaştığımda genelde ondan uzak durur veya onu görmezden gelirim.	**183**	**2,45**	**0,64**
10	Bir problemle karşılaştığımda genelde panikler ve bilinçsizce davranırım.	**183**	**2,51**	**0,63**
11	Okuduğum bir şey benim için doğrudur.	**183**	**2,19**	**0,64**
12	Bir problemi çözmek için tek bir yoldan hareket ederim.	**183**	**2,61**	**0,61**
13	Öğretmenime veya anne-babama fazla soru sormamayı tercih ederim.	**183**	**2,28**	**0,66**
14	Aklıma takılan konular için kendime fazla soru sormam.	**183**	**2,50**	**0,65**
15	Başkalarının ne düşündükleri benim için çok önemli değildir.	**183**	**2,05**	**0,70**
16	Bir şey hakkında kimseye danışmadan, sadece kendim karar veririm.	**183**	**2,42**	**0,64**
17	Bir problemi çözme sürecinde, engelle karşılaştığımda genelde hemen vazgeçerim.	**183**	**2,68**	**0,53**
18	Benim için sadece bir tek doğru ve yanlış vardır.	**183**	**2,25**	**0,79**
19	Televizyonda gördüklerim ya da duyduklarım benim için doğrudur.	**183**	**2,64**	**0,51**

20	Birisini dinlerken genelde, onun ne demek istediğini anlamak istemem.	**183**	**2,83**	**0,48**
21	Bir konu hakkında birileriyle tartışmaktan genelde kaçınırım.	**183**	**2,36**	**0,87**
22	Arkadaşlarımın, öğretmenimin ve ailemin beni eleştirmesine tahammül edemem.	**183**	**2,28**	**0,69**
23	Bir şeye karar verirken mutlaka birilerinin yardımına ihtiyaç duyarım.	**183**	**1,94**	**0,67**
24	Bir şeye karar verirken duygularımla hareket ederim.	**183**	**2,08**	**0,62**
25	Her zaman, benim için faydalı olan şey ön plândadır.	**183**	**1,42**	**0,58**

Tablo 2'in Devamı

Madde	Ölçek Maddeleri	**N**	$\overline{X}$	**ss**
26	Yaptığım hatalar üzerine genellikle kafa yormam.	**183**	**2,61**	**0,61**
27	Sevdiğim birinin ısrarı üzerine kendi fikirlerimden vazgeçebilirim.	**183**	**2,27**	**0,66**
28	Tartıştığım birisine karşı düşüncelerimi açıkça ifade edemem.	**183**	**2,43**	**0,63**
29	Bir konu hakkında çözüm üretmek benim işim değildir.	**183**	**2,66**	**0,54**
30	Kitap okumaktan hiç hoşlanmam ve kitabı hemen bırakırım.	**183**	**2,47**	**0,69**
Toplam		**183**	**2,21**	**0,63**

3. Eleştirel Düşünme Becerilerinin Cinsiyet, Sınıf ve Öğretim Şekillerine Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Tablo 3. Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Cinsiyet, Sınıf ve Öğretim Şekillerine Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Değişkenler		**N**	$\overline{X}$	**ss**	**t**	**p**
Cinsiyet	Kadın	123	2,22	0,62	0,56	0,45
	Erkek	60	2,18	0,63		
Sınıf	Birinci Sınıf	90	2,19	0,64	0,16	0,68
	İkinci Sınıf	93	2,23	0,62		
Öğretim Şekli	Normal Öğretim	122	2,21	0,66	0,81	0,36
	İkinci Öğretim	61	2,20	0,58		

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetlerine göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi cinsiyetlerine göre değişmemektedir. Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf seviyesine göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi öğrenim görülen sınıfa göre değişmemektedir. Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin öğretim şekillerine göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi öğretim şekline göre değişmemektedir.

4. Eleştirel Düşünme Becerilerinin Yaş, Lise Türü, Aile Gelir Düzeyi, Anne Baba Eğitim Seviyesi, Kişisel Gelişim Alanına Olan İlgi Ve Öğrenim Görülen Program Değişkenlerine Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Tablo 4. Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Yaş, Lise Türü, Aile Gelir Düzeyi, Anne Baba Eğitim Seviyesi, Kişisel Gelişim Alanına Olan İlgi Ve Öğrenim Görülen Program Değişkenlerine Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Değişkenler		N	$\overline{X}$	ss	F	p
Yaş	17-19 Arası	77	2,21	0,64	0,78	0,50
	20-22 Arası	85	2,20	0,65		
	23-25 Arası	13	2,25	0,43		
	26+	8	2,30	0,56		
	Toplam	183	2,21	0,63		
Lise Türü	Genel Lise	77	2,21	0,64	0,15	0,96
	Meslek Lisesi	92	2,20	0,61		
	Anadolu Lisesi	12	2,24	0,77		
	Süper Lise	1	2,16	0,0		
	Diğer	1	2,10	0,0		
	Toplam	183	2,21	0,63		
Aile Gelir Düzeyi	0-750 TL	48	2,22	0,67	0,47	0,75
	751-1500 TL	91	2,19	0,57		
	1501-2250 TL	32	2,22	0,73		
	2251-3000 TL	7	2,30	0,49		
	3000+	5	2,20	0,73		
	Toplam	183	2,21	0,63		
Yaşamın Geçtiği Yer	Köy	20	2,20	0,61	0,09	0,98
	Kasaba	10	2,20	0,46		
	İlçe Merkezi	90	2,22	0,64		
	İl Merkezi	31	2,19	0,68		
	Büyükşehir	32	2,21	0,63		
	Toplam	183	2,21	0,63		
Kişisel Gelişime Olan İlgi	İlgisiz	2	2,00	0,42	4,45	**0,01**
	Orta Düzeyde	86	2,17	0,54		
	Çok İlgili	95	2,25	0,68		
	Toplam	183	2,21	0,63		
Anne Eğitim Düzeyi	Ok-Yaz Yok	15	2,25	0,53	0,96	0,43
	İlkokul	113	2,18	0,67		
	Ortaokul	32	2,25	0,59		
	Lise	21	2,26	0,52		
	Önlisans	1	2,26	0,0		
	Lisans	1	2,16	0,0		
	Lisansüstü	0	0	0,0		
	Toplam	183	2,21	0,63		

Tablo 4'ün Devamı

Baba Eğitim Düzeyi	Ok-Yaz Yok	4	2,19	0,54	0,23	0,96
	İlkokul	85	2,20	0,62		
	Ortaokul	46	2,21	0,63		
	Lise	34	2,24	0,66		
	Önlisans	9	2,20	0,77		
	Lisans	4	2,16	0,67		
	Lisansüstü	1	2,13	0,0		
	Toplam	183	2,21	0,63		
Öğrenim Görülen Program	Çocuk Gelişimi	55	2,26	0,54	2,83	**0,01**
	Dış Ticaret	65	2,24	0,64		
	İşletme	21	2,16	0,67		
	Kimya	13	2,13	0,46		
	Muhasebe	13	2,13	0,64		
	Turizm	20	2,11	0,74		
	Toplam	183	2,20	0,63		

Tablo 4 incelendiğinde; öğrencilerin yaşlarına göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi yaşa göre değişmemektedir. Öğrencilerin mezun olunan lise türüne göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi lise türüne göre değişmemektedir. Öğrencilerin aile gelir düzeyine göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi aile gelir düzeyine göre değişmemektedir. Öğrencilerin yaşamlarının geçtiği yere göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi yaşamın geçtiği yere göre değişmemektedir. Öğrencilerin kişisel gelişim alanına olan ilgilerine göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının 0,05 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Farklılığın hangi alt değişkenler arasında olduğunu belirlemek için Scheffe testi yapılmış ve "orta düzey ilgili" öğrenciler ile "ilgili" öğrenciler arasında olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin anne eğitim düzeyine göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi anne eğitim düzeyine göre değişmemektedir. Öğrencilerin baba eğitim düzeyine göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi baba eğitim düzeyine göre değişmemektedir. Öğrencilerin öğrenim görülen programa göre eleştirel düşünme düzey ortalamalarının 0,05 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Farklılığın hangi alt değişkenler arasında olduğunu belirlemek için Scheffe testi yapılmış ve çocuk gelişimi programı ile kimya, muhasebe ve turizm programları arasında çocuk gelişimi programı lehine anlamlı fark bulunmuş, ayrıca dış ticaret programı ile turizm programı arasında dış ticaret programı lehine anlamlı sonuç tespit edilmiştir.

Sonuçlar ve Tartışma

Bu araştırma sonunda elde edilen sonuçlar maddeler halinde verilmiş ve literatür eşliğinde tartışılmıştır.

1. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaşları eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Akar (2007), ilköğretim öğrencilerinde eleştirel düşünme becerilerini incelediği çalışmada ve Şen (2009), Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme tutumlarını çeşitli değişkenler açısından değerlendirdiği çalışmasında eleştirel düşünme becerisine sahip olma durumlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde

farklılık göstermediğini bildirmiştir. Bu sonuçların aksine Kayagil ve Erdoğan (2011), ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin, çeşitli değişkenler üzerindeki etkisini incelediği çalışmada, yaş değişkeninin eleştirel düşünme düzeyi üzerinde etkili olduğunu ve yaş arttıkça eleştirel düşünme düzeyinin arttığını belirtmektedir. Bu sonuçlardan hareketle yaş faktörüne bağlı olarak eleştirel düşünmeye yönelik farkındalık yaratma sürecinin olabildiğince erken yaşlarda başlaması gerektiği sonucuna varılabilir. Yaş değişkeni dikkate alındığında öğrencilerin ilk ve orta öğretim seviyesinde iken eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik uygulamaların hazırlanması ve sunulması sağlanabilir.

2. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyetleri eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Certel vd. (2011), öğretmen adaylarının bazı değişkenler ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelediği, Kayagil ve Erdoğan (2011), ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin bazı değişkenler üzerindeki etkisini incelediği, Tümkaya (2011), fen bilimleri öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından eleştirel düşünme eğilimleri ve öğrenme stillerini incelediği, Yenice (2011), çeşitli değişkenler açısından okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme düzeyini incelediği, Akar (2007), ilköğretim öğrencilerinde bazı değişkenler açısından eleştirel düşünme becerilerini incelediği, Yücel ve Koçak (2010), öğretmen adaylarının bazı değişkenler açısından eleştirel düşünme düzeylerini incelediği ve Şen (2009)'in yaptığı çalışmada, cinsiyetin eleştirel düşünme becerileri üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde bu sonuçları desteklemeyen çalışmalara da rastlanmaktadır. Örneğin, Beşoluk ve Önder (2010), öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları, öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme eğilimlerini incelediği çalışmada, cinsiyet değişkeninin eleştirel düşünme düzeyi üzerinde kızlar lehine anlamlı olduğunu, Güleç (2010), okulöncesi eğitimi öğretmen adayları ve sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının eleştirel düşünce düzeylerini değerlendirdiği çalışmasında öğretmen adaylarının cinsiyet değişkeni ile eleştirel düşünme düzeyleri arasında anlamlı fark olduğunu ve Çetinkaya (2011), Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin görüşlerinin belirlenmesine yönelik yaptığı çalışmada cinsiyet değişkeninin eleştirel düşünme düzeyi üzerinde kızlar lehine anlamlı olduğunu belirtmiştir. Literatürde cinsiyet değişkenine bağlı olarak ortaya çıkan farklı bulguların, çalışmalarda belirlenen örneklem gurubuyla ilgili olduğu düşünülebilir.

3. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin mezun oldukları lise türü, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Şen (2009) ve Çetinkaya (2011), mezun olunan lise türünün eleştirel düşünme düzeyi üzerinde anlamlı düzeyde farklılık göstermediğini bildirmiştir. Yücel ve Koçak (2010) ise öğretmen adaylarının mezun olunan lise türü değişkeni ile eleştirel düşünme beceri düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğunu bulmuştur.

4. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin ailelerinin gelir düzeyi, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Kayagil ve Erdoğan (2011), ve Şen (2009), gelir düzeyi değişkeninin, eleştirel düşünme becerileri üzerine etkili olmadığını bulmuştur.

5. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaşamlarının geçtiği yerleşim türü, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Aile gelir düzeyi ve içinde yaşanılan yerleşim biriminin büyüklüğü, genellikle bireyin yaşamında önemli bir yere sahiptir. Aile gelir düzeyi ve yaşanan yer, bireyin beslenme, barınma, eğitim ve diğer ihtiyaçlarının ne derecede ve hangi düzeyde karşılanacağına ilişkin önemli bir role sahiptir. Bu duruma rağmen aile gelir düzeyi ya da yaşamın çoğunluğunun geçtiği yerleşim yerinin büyüklüğü eleştirel düşünme düzeyi üzerinde anlamlı bir fark yaratmıyorsa, eleştirel düşünme düzeyinin yükseltilmesinde başka değişkenlerin daha etken olduğu sonucuna varılabilir. Bu çalışmadaki "kişisel gelişim alanına olan ilgi" değişkeni buna bir örnek olabilir.

6. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin kişisel gelişime yönelik ilgi düzeyleri, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmada öğrencilere "kişisel gelişim alanına olan ilgi düzeyinizi işaretleyiniz" olarak verilen duruma, "oldukça ilgiliyim", "orta düzeyde ilgiliyim" ve "ilgim yok" cevaplarından uygun buldukları alınmıştır. Bu duruma göre kişisel gelişim alanına olan ilgi ile eleştirel düşünme düzeyi arasında % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buradan hareketle eleştirel düşünmenin artırılması için

öğrencilerin kişisel gelişim alanıyla olabildiğince ilgilenmelerini sağlayacak eğitim programlarına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Eğitim programları içinde ders olarak tanımlanmasa bile kişisel gelişim ile ilgili konferans, seminer vb. çalışmalar da bu alana ilişkin ilgiyi artırabilir.

7. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin annelerinin eğitim seviyesi, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Kayagil ve Erdoğan (2011) ve Şen (2009), anne eğitim düzeyinin eleştirel düşünme becerileri üzerine etkili olmadığını bulmuşlardır. Güleç (2010), anne eğitim seviyesi ile eleştirel düşünme düzeyleri arasında anlamlı fark bulmuştur.

8. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin babalarının eğitim seviyesi, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Kayagil ve Erdoğan (2011) ve Şen (2009), baba eğitim düzeyinin eleştirel düşünme becerileri üzerine etkili olmadığını bulmuşlardır. Güleç (2010), baba eğitim seviyesi ile eleştirel düşünme düzeyleri arasında anlamlı fark bulmuştur.

9. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin okumakta oldukları program ile eleştirel düşünme düzeyleri arasında % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Yücel ve Koçak (2010) ve Güleç (2010), branş (anabilim dalı) değişkeninin eleştirel düşünme becerileri üzerine anlamlı düzeyde etkili olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle eğitim alınan program ya da branşa ait ders içeriklerinin eleştirel düşünme üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

10. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin sınıf seviyesi, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Şenturan ve Alpar (2008), hemşirelik öğrencilerinde eleştirel düşünme üzerine yaptığı çalışmada sınıf düzeyleri ile eleştirel düşünme düzeyi arasında anlamlı bir fark bulamamıştır. Tümkaya (2011), benzer sonuca ulaşmıştır. Bu bulguların aksine Güleç (2010) ve Çetinkaya (2011), sınıf seviyesi ile eleştirel düşünme düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde etmiştir. Çetinkaya (2011), 1. sınıf öğrencilerinin, 4. sınıf öğrencilerine göre eleştirel düşünmeye ilişkin daha olumlu görüş bildirdiğini tespit etmiştir.

11. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin öğretim şekli, eleştirel düşünme düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Şen (2009), eleştirel düşünme becerisine sahip olma durumlarının öğretim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediğini bildirmiştir. Aksine Güleç (2010), öğrenim şekli ile eleştirel düşünme düzeyleri arasında anlamlı fark bulmuştur.

Gömleksiz ve Kan (2009)'a göre sorgulamayı bilen bireyler yetiştirmek, öğrencilerin eğitim sürecinde edindikleri konular arasında bağlantı kurmaları ve öğrenmeleri istenen konuları olduğu gibi öğrenmek ve kabul etmek yerine, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisini aramaları ile mümkündür. "Küreselleşmenin tektürleştirici etkisiyle" (Özdemir, 2010: 38) mücadele edebilecek özgün, özgür ve yaratıcı bireylere ulaşmak yine eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesiyle mümkün olabilir. Bu nedenle meslek yüksekokulu öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi için müfredatlarının yukarıda tartışılan durumlar ışığında zenginleştirilmesi yararlı olabilir. Ayrıca diğer meslek yüksekokullarında da benzer ve farklı değişkenler dikkate alınarak öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi üzerindeki etkileri araştırılabilir. Bulguların literatürde yapılacak çalışmalara farklı bir bakış açısı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

AKAR, C. (2007). "İlköğretim Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AKBIYIK, C. (2002). "Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Akademik Başarı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AKÇA, N. K. ve TAŞÇI, S. (2009). "Hemşirelik Eğitimi ve Eleştirel Düşünme", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5: 187-195.

AYBEK, B. (2006). "Konu Ve Beceri Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi Ve Düzeyine Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.

BEŞOLUK, Ş ve ÖNDER, İ. (2010). "Investigation Of Teacher Candidates' Learning Approaches, Learning Styles And Critical Thinking Dispositions", Elementary Education Online, 9: 679–693, (Erişim 05.10.2011).

CERTEL, Z., ÇATIKKAŞ, F. ve YALÇINKAYA, M. (2011). "Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Duygusal Zeka ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi", Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilim Dergisi, 13 (1): 74–81.

ÇETİNKAYA, Z. (2011). "Türkçe Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünmeye İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi", Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12 (3): 93-108.

CÜCELOĞLU, D. (2009). Yeniden İnsan İnsana. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ENNIS, R. (1996). Critical Thinking. New Jersey: Prentice-Hall.

GÖMLEKSİZ, M. N. ve KAN, A. Ü. (2009). "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Eleştirel Düşünme, Yaratıcı Düşünme Ve Girişimcilik Becerilerini Kazandırmadaki Etkililiğinin Belirlenmesi (Diyarbakır İli Örneği)", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, 1: 39-49.

GÜLEÇ, H. Ç. (2010). "Okulöncesi Eğitimi Öğretmen Adayları ve Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünce Düzeylerinin Değerlendirilmesi", Eğitim ve Bilim, 35(157): 3-14.

KAPTAN, S. (1995). Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri. Ankara: Rehber Yayınevi.

KAYAGİL, S ve ERDOĞAN, A. (2011). "Bazı Değişkenlerin İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini Yordama Gücü", Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 31: 321-334.

KEMAHLIOĞLU, K. ve ÖZ, E. (2003). "Sınavsız Geçişin Mesleki ve Teknik Eğitime Etkileri", II Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, Bildiriler CD'si, 15-17 Ekim, İzmir.

KEPENEKÇİ, Y. K. (2000). İnsan Hakları Eğitimi. Ankara: Anı Yayıncılık.

KÖKDEMİR, D. (2003). "Belirsizlik Durumlarında Karar Verme Ve Problem Çözme", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Psikoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.

ÖZDEMİR, M. S. (2005). "Üniversite Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 3, (3), s. 297-316.

ÖZDEMİR, N. (2010). "Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca", Millî Folklor Dergisi, 87: 27-40.

PRESSEISEN, B. Z. (1985). Thinking skills: Meanings, models, materials. A. Costa (Ed.), Developing Minds (s. 43-48). New York: Prentice-Hall.

ŞEN, Ü. (2009). "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi", Zeitschrift für die Welt der Türken, 1(2): 69-89.

ŞENTURAN, L. ve ALPAR, Ş. E. (2008). "Hemşirelik Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme". Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12(1): 22-30.

TÜMKAYA, S. (2011). "Fen Bilimleri Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Öğrenme Stillerinin İncelenmesi" Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(3): 215-234.

YENİCE, N. (2011). "Investigating Pre-Service Teachers' Critical Thinking Disposition in Terms of Different Variables", European Journal of Social Sciences, 20(4): 593-603.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi

YÜCEL, A. S. Ö. ve KOÇAK, C. (2010). "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Belirlenmesi ve Bir Takım Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi", International Online Journal of Educational Sciences, 2 (3): 865-882.

Ek 1. Kişisel Değişkenlere İlişkin Pearson Korelasyon Katsayıları

		Yaş	Cinsiyet	Lise	Gelir	Yaşam	Gelişim	Anne	Baba	Bölüm	Sınıf	Öğretim	Toplam
Yaş	Pearson Correlation	1											
	Sig. (2-tailed)												
Cinsiyet	Pearson Correlation	,147'	1										
	Sig. (2-tailed)	**,048**											
Lise	Pearson Correlation	-,113	-,040	1									
	Sig. (2-tailed)	,127	,587										
Gelir	Pearson Correlation	-,005	,035	,065	1								
	Sig. (2-tailed)	,951	,638	,383									
Yaşam	Pearson Correlation	,036	-,100	-,116	,272''	1							
	Sig. (2-tailed)	,629	,180	,118	**,000**								
Gelişim	Pearson Correlation	,023	-,110	-,083	,098	,130	1						
	Sig. (2-tailed)	,758	,139	,266	,188	,079							
Anne	Pearson Correlation	,086	,046	-,013	,214''	,049	,077	1					
	Sig. (2-tailed)	,248	,536	,861	**,004**	,506	,302						
Baba	Pearson Correlation	,106	,066	-,046	,365''	,132	,125	,446''	1				
	Sig. (2-tailed)	,153	,376	,536	**,000**	,075	,091	**,000**					
Bölüm	Pearson Correlation	,090	,357''	-,102	-,007	-,012	-,046	-,074	,061	1			
	Sig. (2-tailed)	,223	**,000**	,170	,927	,867	,541	,318	,412				
Sınıf	Pearson Correlation	,161'	,035	-,073	-,055	,135	-,166'	,122	-,003	-,009	1		
	Sig. (2-tailed)	**,029**	,637	,323	,458	,067	**,024**	,101	,968	,900			
Öğretim	Pearson Correlation	,060	-,025	,000	,110	,152'	-,053	,136	,056	-,429''	,023	1	
	Sig. (2-tailed)	,420	,740	1,000	,138	**,039**	,476	,066	,448	**,000**	,755		
Toplam	Pearson Correlation	,070	-,103	-,009	,031	,000	,211''	,082	,024	-,260''	,084	-,019	1
	Sig. (2-tailed)	,344	,166	,902	,678	,997	**,004**	,270	,747	**,000**	,260	,799	

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

SÖZCÜK TÜRLERİ ÖĞRETİMİNDE JİGSAW TEKNİĞİNİN ETKİSİ

Akif ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. ,Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta: akifarslan78@mynet.com.tr

ÖZET: Araştırmanın amacı dil bilgisi öğretiminde sıfat, zarf, zamir ve isim örnekleminde sözcük türlerini dikkate alarak Jigsaw tekniğinin akademik başarı üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırma kapsamında bu amaçla Ağrı ilinde bulunan bir ilköğretim okulunda "kontrol gruplu ön test-son test modeline" uygun deneysel bir çalışma yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, ''Sözcük Türlerinin Öğretiminde Jigsaw Tekniğinin Etkililiğini Belirleme Ölçeği'' kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin anlamlılığını belirlemek amacıyla SPSS istatistik programı aracılığıyla Mann-Whitney U ve Wilcoxon İşaretli Sıra Farkı testleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin son test başarı puanları arasında fark olmadığı yani hem Jigsaw tekniğinin hem de öğretmen merkezli öğretimin uygulandığı grubun başarılarının benzer olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jigsaw tekniği, Türkçe dersi, dil bilgisi öğretimi

THE EFFECTS OF JIGSAW TECHNIQUE IN THE TEACHING OF WORD TYPES

ABSTRACT: The aim of the research is to define the effects of Jigsaw technique on academic success, considering names, adjectives, adverbs and pronouns samples the word types in the teaching of grammer. With the scope of this research, an experimental study suitable to "the model of pre-last testing with checking group" was done in a primary school in Agri. In this research as a gathering information tool " The Scale of Identifying the Effectivenes of Jigsaw Technique in Teaching of Word Types" was used. Aiming at identifying the meaningfulness of data of gathered information from the study, with the help of the SPSS statistics programme, the tests of Mann-Whitney U and Wilcoxon Signed Order Differece were applied. As a result of the research, it is idendified that there is no differece between the students of experiment and checking groups; so, it is identified that success of the groups which were applied both Jigsaw technique and teacher centered teaching, are similar.

Key Words: Jigsaw technique, Turkish lesson, teaching of grammer

GİRİŞ

2005 yılında yapılan program değişikliğiyle Türkçe öğretiminde yapılandırmacılık esas alınmış ve öğrenci merkezli bir eğitim anlayışı hâkim olmuştur (Kapulu vd.; 6-7). Bu doğrultuda öğrencilerin kendi kendilerine veya öğretmen rehberliğinde öğrenmelerine imkân tanıyan yöntem ve tekniklere ihtiyaç doğmuştur. Dolayısıyla Türkçe eğitiminde hem yapılandırmacı anlayışa uygun, hem de beş temel dil becerisini kazandırmada etkili yöntemlere yer vermek yerinde olacaktır. Bu doğrultuda Türkçe öğretiminde kullanılacak yöntemlerden birinin de işbirlikli öğretim yöntemi olabileceği düşünülmektedir.

İşbirliğine dayalı öğrenme, öğrencilerin ortak öğrenme hedefleri doğrultusunda küçük gruplar hâlinde birbirlerinin öğrenmesine yardım edecekleri çalışmalar (Ekinci, 2010: 94; Ün Açıkgöz, 2005:172) ve öğrencilerin küçük gruplar hâlinde birlikte çalıştığı, birlikte çalıştıkları takdirde ödüllendirildiği bir öğretim yöntemi (Baykara, 2000:201) olarak tanımlanmaktadır. İşbirliğine dayalı öğrenmede öğrenciler birbirlerinin rakibi değil, yardımcısıdır. Ortak bir

hedef doğrultusunda birlikte çalışan öğrencilerin amacı birbirlerinden daha iyi olmak değil, birbirleriyle daha iyi yapmak ve ortak bir hedefi gerçekleştirmektir (Bacanlı, 2001: 199).

İşbirlikli yöntemlerden biri olan Jigsaw I, birbirine bağımlılığın yaratıldığı karmaşık bir strateji olarak adlandırılır. Birleştirme tekniği olarak da bilinen bu teknik, asıl gruplardaki üyeleri çalışmanın sonunda yeni ve uzman gruplar hâline getirerek, çalışmadaki tüm öğrencilerin konu alanına ilişkin görevlerini yerine getirip getirmediğini kontrol etme imkânı doğurur. Özellikle sosyal çalışma başlıkları için bu teknik çok uygun ve tercih edilir niteliktedir (Doymuş vd., 2005: 68). Jigsaw I tekniği, Aronson vd. (1978) tarafından geliştirilmiştir. Bu teknikle her öğrenci kendi uzmanlık konusunu grup arkadaşlarına öğretmeye çalışır. Öğrencilerin grupta ünitenin tüm bölümlerini birbirlerine öğretmesinden sonra her öğrencinin bireysel olarak değerlendirildiği izleme testi uygulanır (Senemoğlu, 1998).

Jigsaw I tekniğinde ilk olarak 2-6 kişi arasında değişen gruplar oluşturulur ve bu gruplar asıl grup olarak adlandırılır. Tüm gruplar aynı konuyu öğrenmektedir. Asıl grupta yer alan öğrenciler kendilerine verilen ünitenin alt konularını araştırır ve kendileri aynı konuyu araştıran öğrencilerle bir araya gelerek yeni bir grup oluşturur. Bu gruplar ise uzmanlık grubu olarak adlandırılır. Bu gruplarda öğrenciler birbirleriyle araştırma sonuçlarını paylaşır ve üzerinde çalıştıkları konuyu arkadaşlarına nasıl anlatacakları konusunda fikir alışverişinde bulunur. Ardından asıl gruplarına dönen öğrenciler birbirleriyle çalışmalarını paylaşır. Öğrencilerin asıl gruplarında ünitenin tüm bölümlerini birbirlerine öğretmelerinden sonra, öğrencilere tüm üniteyi kapsayan bir test uygulanır. Uygulanan testten elde edilen puanlar bireysel olarak değerlendirilir. Jigsaw I tekniğinde bir konu hakkında uzman olan öğrenciler arkadaşlarının öğrenmelerinde önemli rol oynar. Fakat ek zaman alması ve birinci sınıf öğrencileri için uygun olmaması Jigsaw I tekniğinin olumsuz yönlerindendir (Doymuş vd., 2005: 68).

Aronson vd. (1978) tarafından geliştirilen Jigsaw I tekniği, daha sonra yapılan çalışmalarda yeniden düzenlenmiş ve bazı yenilikler getirilmiştir. Jigsaw I tekniği modelleri ve özelliklerine Tablo 1'de yer verilmiştir:

Tablo 1: Jigsaw Modelleri ve Özellikleri

J. Modelleri	Ort. Çıkışı	Geliştiren	Temel Özelliği	Değerlendirme
Jigsaw I	1978	Aronson vd.	Asıl ve uzmanlık Grupları	Bireysel
Jigsaw II	1980	Slavin	Konu seçiminde Serbestlik-ödül	Bireysel-Grup
Jigsaw III	1994	Stahl	Gözden geçirme	Bireysel
Jigsaw IV	2002	Holliday	Uzman gruba ölçme- tekrar	Bireysel

Türk dil bilgisi öğretiminin, belli başlı kuralların sıralanması ve ezberlenmesiyle gerçekleştirilmesi zordur (Sağır, 2002, 7). Dolayısıyla birçok konu alanında yapılan araştırmalarla etkililiği kanıtlanmış olan Jigsaw I tekniğinin, Türkçe dersinde özellikle dil bilgisi konularının öğretiminde karşılaşılan sorunları çözmeye katkı sağlayabilecek tekniklerden biri olabileceği düşünülmektedir.

Jigsaw I tekniğinin ilköğretim yedinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin Türkçe dersindeki dil bilgisi başarılarına etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada ''Kelime türlerinin öğretiminde Jigsaw tekniğinin anlamlı etkisi var mıdır?'' sorusuna yanıt aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada sözcük türleri örnekleminde Jigsaw I tekniğinin Türk dil bilgisi ile ilgili akademik başarı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu anlamda "kontrol gruplu ön test-son test modeline" uygun deneysel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Ön test-son test kontrol gruplu desen deney ve kontrol gruplarına yansız olarak atanan deneklerin deneysel manipülasyondan önce ve sonra ölçüldüğü desen olarak tanımlanmaktadır (Kerlinger, 1973'ten aktaran Büyüköztürk, 2001: 22). Ön test-son test kontrol gruplu desen deneysel işlemin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin test edilmesiyle ilgili olarak araştırmacıya yüksek istatiksel güç sağlayan, elde edilen bulguların neden-sonuç bağlamında yorumlanmasına olanak veren güçlü bir araştırma desenidir (Büyüköztürk, 2001: 27).

Araştırmanın örneklemi Ağrı'da bir ilköğretim okulunda yedinci sınıfa devam eden iki ayrı sınıftaki 55 (22 öğrenci deney grubu–23 öğrenci kontrol grubu) öğrenciden oluşmaktadır. Deney ve kontrol grupları; öğretmen görüşlerinin, öğrencilerin çeşitli sınavlardan (okuldaki yazılı sınavlar ve seviye belirleme sınavı) aldıkları puanların ve ön test sonuçlarının dikkate alınmasıyla belirlenmiştir. Deney ve kontrol gruplarının belirlenmesinde yansız atama yöntemi kullanılmıştır. Deney grubunun 10'u kız, 12'si erkek iken kontrol grubundaki öğrencilerin 11'i kız, 12'si erkektir. Çalışmanın yapıldığı okul sosyoekonomik açıdan orta düzeydedir.

Çalışmada sözcük türlerinden hareketle Jigsaw I tekniği ile öğretmen merkezli öğretimin ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin Türk dil bilgisi akademik başarısına etkisini belirlemek amacıyla aşağıdaki işlemler yapılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Gruplara Uygulanan İşlemler

Ön Test	Grup	Uygulanan Teknik	Son Test
JBT	Deney	Jigsaw	JBT
JBT	Kontrol	Öğretmen Merkezli Öğretim	JBT

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Çözümlenmesi

Bu çalışmada dört seçenekli çoktan seçmeli soruların bir araya getirilmesiyle oluşturulan akademik başarı testi kullanılmıştır. 50 sorudan oluşan bu test, araştırmaya başlanmadan önce, iki Türkçe Eğitimi uzmanı tarafından kapsam geçerliliği yönünden incelenmiş, ardından 10 sorunun testten çıkarılmasına karar verilmiştir. Ölçeğin iç yapı geçerliğine ilişkin Cronbach Alfa değeri 0,78 olarak bulunmuştur. Alfa değerlerinin ölçeğin geneli ve her bir faktör için 70 ve üzerinde olmasının ölçeğin güvenilirliğinin doğrulanması için yeterli olduğu söylenebilir (Hair, Anderson, Tahtam ve Black 1995'ten aktaran Wast ve Önder 2002). Ölçeğin test tekrar test güvenirliği korelasyon değeri ise 0,98'dir. Dolayısıyla ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin çözümlenmesi SPSS 15 istatistik programı kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir.

İşlem

Araştırma, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında sözcük türleri konusu (isim, sıfat, zarf ve zamir türleri ile sınırlandırılarak) ele alınarak uygulanmıştır. Uygulamaya başlamadan önce deney ve kontrol gruplarına ‘‘Sözcük Türleri Öğretiminde Jigsaw I Tekniğinin Etkililiğini Belirleme Başarı Testi’’ ön test olarak uygulanmış ve bu testin sonuçları doğrultusunda gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir (Tablo 3). Ön test uygulamasını izleyen haftadan başlayarak deney grubuna üçer saatlik dersler şeklinde Jigsaw I tekniği uygulanırken, kontrol grubunda ise geleneksel öğretmen merkezli öğretim uygulanmıştır. Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı doğrultusunda öğretmence hazırlanan veya ders kitaplarında yer alan etkinlikler deney grubunda Jigsaw I tekniğine göre oluşturulan gruplarca, kontrol grubunda ise öğretmenin yönlendirmesiyle tüm sınıfça yapılmıştır. Geleneksel öğretmen merkezli öğretimin uygulandığı grupta konular öğretmen tarafından anlatılırken, Jigsaw I tekniğinin uygulandığı grupta öğretmen sadece rehberlik rolünü yerine getirmiş ve gruplar arasında dolaşarak öğrencilerin zorluk çektikleri hususları açıklamıştır. Uygulamaya başlamadan önce uygulamayı yapacak öğretmen bu teknik hakkında bilgilendirilmiştir. Ayrıca araştırmacı çalışmanın bazı aşamalarını sınıflara giderek gözlemlemiş ve gerekli uyarıları yapmıştır.

Deney grubunda yapılan işlemler aşağıda açıklanmıştır:

Öncelikle okul idaresi ve sınıf öğretmeni ile işbirliği yapılarak öğrencilerin altıncı sınıftaki başarıları ile ailelerinin sosyoekonomik durumları belirlenmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda öğrencilerin cinsiyetleri de dikkate alınarak ayrışık gruplar oluşturulmuş ve her bir grup bir harfle kodlanmıştır. Sonuç olarak beş grup oluşturulmuş (Şekil 1) ve bu gruplar bir harf ile (A, B, C, D, E grupları) kodlanmıştır. Ayrıca grup içindeki üyeler de konu başlıklarına göre kodlanmıştır (Örnek: A1, A2, A3, A4). Deney grubu 22 kişi olduğu için 3 grup 4, 2 grup 5 kişiden oluşturulmuştur. 5 kişilik gruplarda aynı konu iki kişiye verilmiştir.

Şekil 1: Asıl Grupların Dağılımı

Asıl Grup A	Asıl Grup B	Asıl Grup C	Asıl Grup D	Asıl Grup E
A1 A2 A3	B1 B2 B3	C1 C2 C3	D1 D2 D3	E1 E2 E3
A4 A5	B4 B5	C4	D4	E4

Ardından gruplara verilen aynı konular grup liderleri tarafından dört hafta boyunca ilgili haftanın ilk dersinde paylaştırılmıştır. Bu paylaşım doğrultusunda alt konular hafta hafta aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

I. Hafta:

A1, B1, C1, D1, E1, A5: Özel-cins isim

A2, B2, C2, D2, E2, B5: Teklik, çokluk ve topluluk isimleri

A3, B3, C3, D3, E3: Somut ve soyut isim

A4, B4, C4, D4, E4: Özel isimlerin yazılışı

II. Hafta:

A1, B1, C1, D1, E1, A5: Niteleme sıfatları

A2, B2, C2, D2, E2, B5: Sayı sıfatları

A3, B3, C3, D3, E3: Belgisiz sıfatlar

A4, B4, C4, D4, E4: Soru sıfatları

III. Hafta:

A1, B1, C1, D1, E1, A5: Durum zarfları

A2, B2, C2, D2, E2, B5: Zaman zarfları

A3, B3, C3, D3, E3: Yer-Yön zarfları

A4, B4, C4, D4, E4: Miktar ve soru zarfları

IV. Hafta:

A1, B1, C1, D1, E1, A5: Şahıs zamirleri

A2, B2, C2, D2, E2, B5: İşaret zamirleri

A3, B3, C3, D3, E3: Belirsizlik zamirleri

A4, B4, C4, D4, E4: Soru zamirleri

Çalışmada, yukarıda da görüldüğü gibi, Jigsaw I tekniğinin ölçütleri dikkate alınarak aynı kodlu kişilere aynı konu başlığı gelecek şekilde konu dağıtımı yapılması sağlanmış, aynı koda sahip öğrencilerin bir araya getirilmesi ile uzman grupları oluşturulmuş (Şekil 2) ve ön test yapılarak süreç başlatılmıştır. Bu gruplardaki öğrencilere kendi konularına çalışmaları gerektiği, daha sonra asıl gruplarına dönecekleri ifade edilmiştir. Deney grubunda her hafta ilk derste konu dağılımından sonra konulara nasıl hazırlanılacağı gruplarca tartışılarak belirlenmiş, ikinci derste öğretmenin hazırladığı materyallerden de faydalanılarak uzman gruplarda çalışılmıştır. İlgili haftanın üçüncü dersinde ise grup üyeleri çalıştıkları konunun uzmanı olarak asıl gruplarına dönmüştür. Bu süreç dört hafta boyunca aynı şekilde devam etmiştir.

Şekil 2: Uzmanlık Gruplarının Konulara Dağılımı

I. Konu	II. Konu	III. Konu	IV. Konu
A1, B1, C1, D1, E1, A5	A2, B2, C2, D2, E2, B5	A3, B3, C3, D3, E3	A4, B4, C4, D4, E4

Kontrol grubunda yapılan işlemler aşağıda açıklanmıştır:

Kontrol grubunda dersler geleneksel öğretmen merkezli öğretim yöntemi ile deney grubundaki dersleri de işleyen öğretmen tarafından işlenmiştir. Bu grupta dersler o haftaki konu dikkate alınarak düz anlatım yöntemiyle dört hafta 12 saat sürecek biçimde anlatılmıştır. Teorik derslerin bitiminde öğretmen sınıfta deney grubundaki öğrencilere de sunmuş olduğu etkinlikleri yaptırmış, geri dönütler almış, anlaşılmayan noktaları tekrar anlatmıştır.

Uygulamayı takip eden ilk haftada ise ölçme araçları hem deney hem de kontrol gruplarına son test olarak uygulanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Jigsaw Tekniği Uygulanan Deney Grubu ile Geleneksel Öğretmen Merkezli Öğretimin Uygulandığı Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Sözcük Türleri Konusuna Ait Ön ve Son Test Başarıları ile İlgili Bulgular

Jigsaw tekniği uygulanan deney grubu ile geleneksel öğretmen merkezli öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin kelime türleri başarı durumları arasında deney öncesinde ve sonrasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmıştır (Tablo 3).

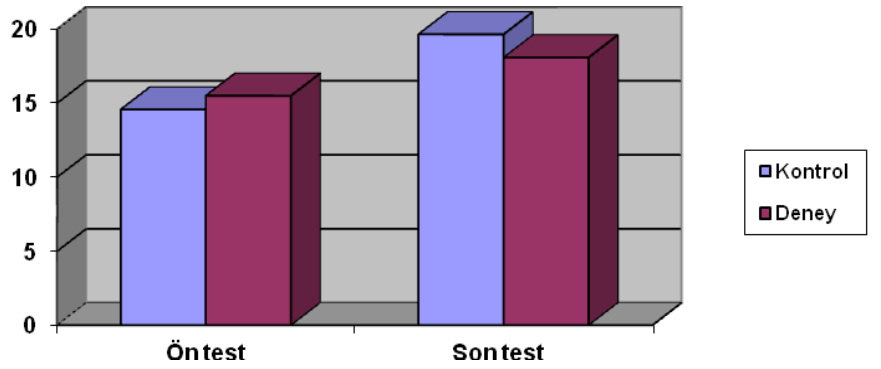
Tablo 3: Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Deney Öncesinde ve Sonrasında Sözcük Türleri Konusuna Ait Başarıları ile İlgili Bulgular

	Gruplar	N	Aritmetik ortalama	Standart sapma	U	P
Ön Test	Kontrol	23	14,57	4,94	233,000	,649
	Deney	22	15,50	3,85		
Son Test	Kontrol	23	19,65	4,14	201,500	,240
	Deney	22	18,09	4,19		

Tablo incelendiğinde, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili ön test başarıları arasındaki farkla ilgili U değeri 233,000 olup p>0,05 önem düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Bu bulgu kontrol ve deney grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili başarıları arasında deney öncesinde fark olmadığını göstermektedir. Ayrıca kontrol grubundaki öğrencilerin ön test başarı puanları aritmetik ortalamasının 14.57, deney grubundaki öğrencilerin ön test başarı puanları aritmetik ortalamasının 15.50 olduğu tablodaki verilerden görülmektedir. Sonuç olarak deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili ön test başarıları arasında fark olmadığı yani iki grubun deney öncesindeki başarılarının benzer olduğu söylenebilir (Grafik 1).

Tablo incelenmeye devam edildiğinde, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili son test başarıları arasındaki farkla ilgili U değeri 201,500 olup p>0,05 önem düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Bu bulgu kontrol ve deney grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili son test başarıları arasında fark olmadığını göstermektedir. Ayrıca kontrol grubundaki öğrencilerin son test başarı puanları aritmetik ortalaması 19,65 iken, deney grubundaki öğrencilerin son test başarı puanları aritmetik ortalaması 18,09'dur. Sonuç olarak deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili son test başarı puanları arasında fark olmadığı yani iki grubun deney sonrasındaki başarılarının benzer olduğu söylenebilir (Grafik 1). Jigsaw tekniğinin öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediğinin yapılan pek çok çalışma ile belirlenmiş (Şahin, 2010a ve 2010b; Özer, 1999: Yaman, 1999) olmasına rağmen bu çalışmada Jigsaw tekniğinin daha olumlu sonuçlar vermemesi, öğrencilerin geleneksel öğrenme yaklaşımının yıllardır uygulanması sonucunda kazandıkları bazı alışkanlıklardan kurtulamamalarından ve bu öğrenme yaklaşımını tam olarak kavrayamamalarından kaynaklanabilir.

Grafik 1: Deney Grubu ile Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Deney Öncesinde ve Sonrasında Sözcük Türleri ile İlgili Başarı Durumları

Jigsaw Tekniği Uygulanan Deney Grubu ile Geleneksel Öğretim Yöntemi Uygulanan Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Sözcük Türleri Başarıları ile İlgili Bulgular

Jigsaw tekniği uygulanan grup ile geleneksel öğretmen merkezli öğretimin uygulandığı grup arasında, grup içi veriler dikkate alındığında, sözcük türleri başarıları açısından anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak amacıyla eşleştirilmiş gruplar için Wilcoxon İşaretli Sıra Farkı testi uygulanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4: Jigsaw Tekniği Uygulanan Deney Grubu ile Geleneksel Öğretmen Merkezli Öğretimin Uygulandığı Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Deney Öncesinde ve Sonrasında Sözcük Türleri Konusuna Ait Başarıları ile İlgili Bulgular

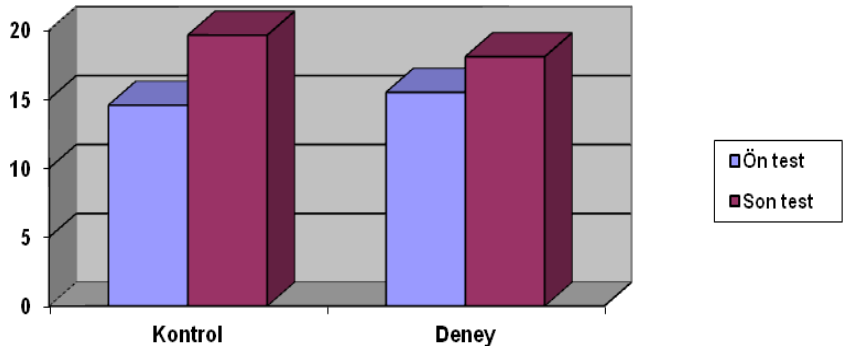
		N	Aritmetik ortalama	Standart sapma	z	p
Kontrol Grubu	Ön Test	23	14,57	4,94	3,571	,000
	Son Test	23	19,65	4,14		
Deney Grubu	Ön Test	22	15,50	3,85	2,510	,012
	Son Test	22	18,09	4,19		

Tablo 4 incelendiğinde, kontrol grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili ön ve son test başarıları arasındaki farkla ilgili z değeri 3,571 olup $p<0,05$ önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu geleneksel öğretmen merkezli öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili ön ve son test başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Ayrıca kontrol grubundaki öğrencilerin ön test başarı puanları aritmetik ortalamasının 14.57, son test başarı puanları aritmetik ortalamasının ise 19.65 olduğu tablodaki verilerden anlaşılmaktadır. Bu bulgu, geleneksel öğretmen merkezli yaklaşımın öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili akademik başarılarını arttırmada etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir (Grafik 2). Bu bulgu geleneksel öğretmen merkezli yaklaşım kullanılarak öğrencilerin dil bilgisi dersi akademik başarısının arttırılabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo incelenmeye devam edildiğinde, deney grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili ön ve son test başarıları arasındaki farkla ilgili z değeri 2,510 olup $p<0,05$ önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu Jigsaw tekniğinin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili ön ve son test başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Ayrıca deney grubundaki öğrencilerin ön test başarı puanları aritmetik ortalamasının 15,50, son test başarı puanları aritmetik ortalamasının ise 18,09 olduğu görülmektedir. Bu bulgu, Jigsaw tekniğinin öğrencilerin sözcük türleri ile ilgili akademik başarılarını arttırmada etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir (Grafik 2).

Sonuç olarak, grup içi veriler dikkate alındığında, hem Jigsaw tekniğinin hem de geleneksel öğretmen merkezli öğretimin sözcük öğretiminde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. İşbirlikli öğrenmenin öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediğini pek çok çalışma (Slish, 2005; Sönmez, 2005) gösterdiği halde bu çalışmada Jigsaw tekniğinin geleneksel yaklaşıma göre daha olumlu sonuçlar vermemesi öğrencilerin sosyal becerilerinin zayıf olmasından kaynaklanabilir.

Grafik 2: Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Deney Öncesinde ve Sonrasında Sözcük Türleri ile İlgili Başarı Durumları

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın amacı Jigsaw tekniğinin ilköğretim ikinci kademede öğrenim gören öğrencilerin Türkçe dersindeki akademik başarılarına etkisini belirlemektir. Jigsaw tekniğinin öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediğini yapılan pek çok çalışma göstermektedir (Sönmez, 2005; Çörek, 2006; Artut ve Tarım, 2007; Avşar ve Alkış, 2007; Doymuş ve Şimşek, 2007; Ayna, 2009; Karaçöp vd., 2009). Pala (1995) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada sözcük bilgisi testinde işbirlikli yöntemle ders gören deney grubundaki öğrencilerin daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Pala (1995) tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada öğrencilerin bu yöntemden hoşlandıkları ve bu yönteme karşı olumlu tutum geliştirdikleri ortaya çıkmıştır. Tonbul (2001) tarafından İngilizce dersinde gerçekleştirilen diğer bir çalışmada işbirlikli yöntemin hatırda tutmada etkili olduğu ve öğrencilerin diğer derslerde de bu yöntemle ders görmek istedikleri belirlenmiştir. Özer (1999) ve Yaman (1999) da yaptıkları çalışmalarda işbirlikli yöntemlerin Türkçe dersinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Şahin (2010a, 2010b) yaptığı araştırmalarda Jigsaw II ve III tekniklerinin yazılı anlatımla ilgili olan akademik başarıyı ve derse karşı tutumları olumlu anlamda etkilediğini belirlemiştir. Bu araştırma sonucunda ise grup içi veriler dikkate alındığında, hem Jigsaw tekniğinin uygulandığı grubun hem de geleneksel öğretmen merkezli yaklaşımın uygulandığı grubun başarısı anlamlı bir biçimde artsa bile, gruplar arasındaki verilere ilişkin değerlendirmelere bakıldığında, deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin son test başarı puanları arasında fark olmadığı yani hem Jigsaw tekniğinin hem de geleneksel öğretmen merkezli öğretimin uygulandığı grubun deney sonrasındaki başarılarının benzer olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak Jigsaw tekniğinin uygulanması kelime türleri öğretiminde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Jigsaw I tekniğinin etkililiğinin birçok çalışmayla ortaya konulmasına rağmen bu çalışmada Jigsaw I tekniğinin geleneksel öğrenmeye göre daha etkili çıkmaması öğrencilerin işbirliğine hazır olmamaları, başarı düzeyi düşük öğrencilerin çok fazla olması ve gruba katkıda bulunamamaları, öğretim sürecinde küçük sınavlarla ara değerlendirmelerin yapılmaması, öğrencilerin sınıfta yıllardır süregelen öğretmen merkezli sınıf alışkanlıklarından kurtulamamaları, gruptaki bazı öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha baskın olması gibi sebeplerden kaynaklanabilir. Bütün bu sebeplerden dolayı, öğrenciler işbirlikli öğrenme yöntemleri hakkında tam olarak eğitilmeden işbirlikli öğrenme teknikleri uygulanmamalıdır. Öğrenciler işbirlikli öğrenme konusunda eğitilmedikçe geleneksel ders çalışma yöntemlerinden işbirlikli öğrenmeye tam olarak geçilemez (Panitz 2006'dan aktaran Karakoyun, 2010: 24). Dolayısıyla Jigsaw I tekniğinin dil bilgisi öğretiminde yaşanan sorunları tek başına ve öğrencilere çeşitli sosyal beceriler kazandırılmadan çözemeyeceği sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte geleneksel öğrenme yaklaşımının sınıfta devamlı uygulanmasından doğacak sıkıntılar dikkate alındığında işbirlikli öğrenmenin bir alternatif yöntem olarak Türkçe derslerinde uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

Jigsaw tekniğinin Türkçe dersindeki etkililiğini belirleyebilmek için gerek dil bilgisinin değişik konularıyla alakalı olarak gerekse konuşma, yazma, okuma ve dinleme becerileri ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılabilir. Ayrıca sadece işbirlikli öğrenme tekniklerinden Jigsaw değil, diğer tüm işbirlikli öğrenme teknikleri ile ilgili araştırmaların yapılması daha güvenilir sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aronson, E., Blaney N., Stephan, C., Sikes, J. and Snapp, M. (1978). The Jigsaw Classroom. Beverly Hills: Sage Publications

Artut, P. D. ve Tarım, K. (2007). ‘‘The Effectiveness of Jigsaw II on Prospective Elementary School Teachers’’, Asia-Pacific Journal of Teacher Education, 35(2): 129-141

Avşar, Z. ve Alkış, S. (2007). ‘‘İşbirlikli Öğrenme Yöntemi “Birleştirme I” Tekniğinin Sosyal Bilgiler Derslerinde Öğrenci Başarısına Etkisi’’, İlköğretim Online, 6(2): 197-203

Ayna, C. (2009). ‘‘Fen ve Teknoloji Dersinde Birleştirme II Yönteminin Kullanılmasının ve Sosyo-Ekonomik Düzeyin Öğrencilerin Akademik Başarı, Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutum ve Motivasyon Düzeylerine Etkisi’’. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bacanlı, H. (2001). Gelişim ve Öğrenme. Ankara: Nobel Yayınları

Baykara, K. (2000). ‘‘İşbirliğine Dayalı Öğrenme Teknikleri ve Denetim Odakları Üzerine Bir Çalışma’’, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18: 201-210

Büyüköztürk, Ş. (2001). Deneysel Desenler, Öntest-Sontest, Kontrol Grubu, Desen ve Veri Analizi. Ankara: Pegema Yayıncılık

Çörek, D. (2006). ‘‘İşbirlikli Öğrenmenin Türkçe Dersine İlişkin Başarı ve Derse Yönelik Tutum Üzerindeki Etkileri’’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Doymuş, K. ve Şimşek, Ü. (2007). ‘‘Kimyasal Bağların Öğretilmesinde Jigsaw I Tekniğinin Etkisi ve Bu Teknik Hakkında Öğrenci Görüşleri’’, Milli Eğitim Dergisi, 173(1): 231-243

Doymuş, K., Şimşek, Ü. ve Şimşek Ufuk (2005). ‘‘İşbirlikli Öğrenme Yöntemi Üzerine Derleme: I. İşbirlikçi Öğrenme Yöntemi ve Yöntemle İlgili Çalışmalar’’, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(1): 59-83

Ekinci, N. (2010). İşbirliğine Dayalı Öğrenme. Eğitimde Yeni Yönelimler. (Ed.:Özcan Demirel). Ankara: Pegema Yayıncılık

Holliday, Dwight C. (2002). “Jigsaw IV: Using Student/Teacher Concerns to Improve Jigsaw III”, (ERIC Document No. ED465687). Erişim tarihi 10.10.2010

Kapulu, A., Dedeoğlu Okuyucu, S., Kaplan, Ş. ve Karaca, A. (2009). İlköğretim Türkçe 6. Sınıf-Öğretmen Kılavuz Kitabı. Ankara: Koza Yayın-Dağıtım

Karaçöp, A., Doymuş, K., Doğan, A. ve Koç, Y. (2009). ‘‘Öğrencilerin Akademik Başarılarına Bilgisayar Animasyonları ve Jigsaw I Tekniğinin Etkisi’’, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(1): 211-235

Karakoyun, M. E. (2010). ‘‘İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Noktalama İşaretlerinin Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Tekniklerinden Jigsaw 1’in Akademik Başarıya Etkisi’’. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Önder, Ç. ve Wast, S. A. (2002). ‘‘İş Güvencesi Endeksi ve İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Analizi’’. Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(2): 23-47

Özer, Ö. (1999). ‘‘İşbirlikli Öğrenme ve Öğrencilerin Güdülenmesi’’, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Pala, A. (1995). ‘‘İşbirlikli Öğrenmenin Yabancı Dil Öğretimindeki Etkililiği’’. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi

Sağır, M. (2002). İlköğretim Okullarında Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Senemoğlu, N. (1998). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Özsen Matbaası

Slavin, R. E. (1980). ‘‘Cooperative Learning’’, Review of Educational Research, 50 (2): 315-342

Slish, D.F. (2005). ‘‘Assessment of the Use of the Jigsaw I Method and Active Learning in Non- Majors’’, Introductory Biology Bioscene, 31(4): 4-10

Sönmez, S. (2005). ‘‘İşbirliğine Dayalı Öğrenme Yöntemi, Birleştirme Tekniği ile Bilgisayar Okur-Yazarlığı Öğretiminin Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi’’. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Stahl, Robert J. (1994). Cooperative Learning in Social Studies: A Handbook for Teachers. California, U.S.A: Menlo Park, CA Addison-Wesley Publishing

Şahin, A. (2010a). ‘‘Effects of Jigsaw II Technique on Academic Achievement and Attitudes to Written Expression Course’’, Educational Research and Reviews, Vol. 5(12): 777-787

Şahin, A. (2010b). ‘‘Effects of Jigsaw III Technique on Achievement in Written Expression’’, Asia Pacific Educ. Rev., DOI 10.1007/s12564-010-9135-8

Tonbul, C. (2001). ‘‘İşbirlikli Öğrenmenin İngilizce Dersine İlişkin Doyum, Başarı ve Hatırda Tutma Üzerindeki Etkileri ve İşbirlikli Öğrenme Uygulamalarıyla İlgili Öğrenci Görüşleri’’. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Ün Açıkgöz, K. (2005). Aktif Öğrenme. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları

Yaman, B. (1999). ‘‘Birleştirilmiş Kubaşık Okuma ve Yazma Tekniğinin Temel Eğitim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersinde Okuduğunu ve Dinlediğini Anlamaya Yönelik Akademik Başarıları ile Türkçe Dersine İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi’’. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

OKULLARDA ZORBALIK VE MAĞDURİYET: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÖRNEĞİ

Bilal SEVİNÇ
Dr., Bitlis Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şube Müdürü, bilalsevinc78@hotmail.com

Mustafa KAYAOĞLU
Dr., Bitlis Emniyet Müdürlüğü Hizan İlçe Emniyet Amiri, kayaoglu97@yahoo.com

ÖZET: Bu çalışmada, Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) okullarda görülen zorbalık davranışları incelenmektedir. Okullarda öğrencilerin fiziksel ve sözlü zorbalığa maruz kalmaları sebebi ile mağdur olmaları, ABD'de çözüm aranan önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, 2005 yılında ABD'de gerçekleştirilen ve yedi farklı zorbalık türü belirleyen Suç Mağdurları Ulusal Surveyinin (National Crime Victimization Survey) verileri kullanılmakta ve analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında ilk olarak, demografik değişkenlerin ve okulla ilişkili değişkenlerin farklı türdeki zorbalık davranışları ile ilişkisi incelenmektedir. Ardından, tüm bağımsız değişkenlerin (demografik, okulla ilgili, algısal ve güvenlik/disiplin) zorbalık davranışlarının mağduru olunmasındaki etkisi analiz edilmektedir. Çalışmanın örneklemini 12-18 yaşları arasındaki 7.112 ortaokul ve lise öğrencisi oluşturmaktadır. Analizlerde esas olarak Ki-kare ve lojistik regresyon metotları kullanılmaktadır. Araştırma sonucunda, zorbalık davranışı mağduru olunmasında çeşitli faktörlerin (örneğin; cinsiyet, ekonomik durum, yaş, bazı algılar, bazı güvenlik değişkenleri gibi) etkili olduğu görülmüştür. Bazı değişkenler ise (örneğin; cinsiyet) fiziksel ve sözlü zorbalık mağduriyeti açısından değişiklik gösterebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Mağduriyet, zorbalık, sözlü zorbalık, fiziksel zorbalık, okul, öğrenci

BULLYING AND VICTIMIZATION IN THE SCHOOLS: THE CASE OF UNITED STATES OF AMERICA

ABSTRACT: In this study, bullying behaviors experienced at the schools in the United States of America (USA) is examined. Victimization of students in the schools due to physical and verbal bullying is among the important problems that wait for solution in the USA. This study uses and analyzes the data of National Crime Victimization Survey that was carried out in 2005 in the USA and lists seven types of bullying. This study, firstly, examines the relationships between different type of bullying behaviors, and demographic and school related variables. Then, possible effects of all independent variables (demographic, school related, perceptional, and discipline/security) on being victims of bullying behaviors are analyzed. The sample of this study is 7.112 that include students between the ages of 12 and 18 from secondary and high schools. Chi-square and logistic regression methods are used for statistical analyses. Findings of the study reveal that different factors (i.e. sex, economic condition, age, some perceptions, some security related issues) are effective in terms of being victims of bullying behaviors. Findings of the study also indicate that some factors (i.e. sex) vary in terms of being victims of physical and verbal bullying.

Key words: Victimization, bullying, verbal bullying, physical bullying, school, student

GİRİŞ

Okullarda zorbalık genel olarak, bir öğrencinin ya da bir grup öğrencinin seçtikleri bir kurbanı ya da kurbanları sürekli olarak sözlü ya da fiziksel olarak taciz etmeleri olarak tanımlanabilir (Espelage & Swearer, 2003; Olweus, 1993). Zorbalığın 3 farklı bileşeni bulunmaktadır; zarar verici davranışların kasıtlı olarak gerçekleştirilmesi, bu davranışların sürekli olması ve orantısız olarak kullanılan bir gücün varlığı (Olweus, 1993; Nansel vd., 2001).

Zorbalığın temel nedenlerinden birisi, hedef olarak seçilen çocuğun kendisini kötü hissetmesini sağlamaktır. Çoğu zaman bu durum, hedefteki çocuklar için hem psikolojik, hem de fiziksel olarak zarar verici olabilmektedir.

2005 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) gerçekleştirilen Suç Mağdurları Ulusal Surveyi 7 (yedi) farklı zorbalık türü belirlemiştir. Belirlenen zorbalık türleri şunlardır (USDJ/BJS, 2006): (1) Birisiyle alay etme/dalga geçme, isim takma ya da aşağılama, (2) Birileri hakkında olumsuz söylenti çıkarma, (3) Zarar verme ile tehdit etme, (4) İtme, dürtme, çelme takma ya da tükürme, (5) Birisini istemediği bir şeyi yapmaya zorlama (zorla para veya eşyasını alma/isteme gibi), (6) Gerçekleştirilen faaliyetlerden bilinçli olarak dışlama, (7) Bilinçli olarak başkasının malına zarar verme.

Bu çalışmada genel olarak, ABD'de okullarda görülen zorbalık davranışları ve bunun neden olduğu mağduriyet olgusu ele alınmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin mağdur olmasına sebebiyet veren zorbalık davranışlarının incelenmesi, öğrencilerle ilgili demografik değişkenlerin ve okulla ilişkili değişkenlerin zorbalık davranışları ile ilişkisinin analiz edilmesi ve zorbalık davranışlarının mağduru olunmasında etkili olan çeşitli faktörlerin (demografik, okulla ilgili, algısal ve güvelik/disiplinle ilgili) istatistiksel analizler yoluyla ortaya konulması bu çalışmanın ana amaçları arasında yer almaktadır.

OKULLARDA ZORBALIK DAVRANIŞLARI

Okullarda görülen zorbalık davranışları, çözüm bekleyen ve etkili stratejiler üretilmesini gerekli kılan yaygın bir sorundur. ABD'de yapılan araştırmaların bulgularına göre, değişik okullarda %8.4'ten (Nansel vd., 2001) başlayan ve %20'lere (Limber & Small, 2000) varan oranlardaki çocuklar, bir hafta içerisinde değişik zamanlarda, zorbalık içeren davranışların mağduru olduklarını ifade etmişlerdir. Daha da önemlisi, çocukların %44.6'sı, bir önceki yıl en az bir defa zorbalık mağduru olduklarını belirtmişlerdir (Haynie vd., 2001). Okullardaki zorbalığa konu davranışların, mağdur şahıslar için, kendini güvensiz hissetme, huzursuzluk ve gerginlik, ağlayarak tepki verme gibi bazı zararlı etkileri bulunmaktadır. Mağdurların bu şekildeki reaksiyonları ve davranışları, zorbalığı gerçekleştiren şahıslara güçlülük hissi verebilmekte ve bu güçlü olma hissi mağdurlara karşı daha da artan şiddette zorbaca davranışlarla neticelenebilmektedir (Olweus, 1993).

Okullardaki zorbalık davranışları ile ilgili olarak literatürde dikkate değer miktarda çalışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalardan çok azı, farklı türdeki zorbalık davranışlarının, farklı değişkenlerle ilişkisini analiz etmektedir (Carlyle & Steinman, 2007; Seals & Young, 2003). Okullardaki zorbalık olgusunun demografik değişkenlerle ilişkisini analiz edenler, cinsiyet ve yaş gibi çok sınırlı sayıda değişkeni kullanmışlardır. Okul ile ilgili değişkenler ise genellikle öğrencilerin okuldaki sınıf düzeyi (9. sınıf, 10. sınıf gibi) ile sınırlı olmuştur. Bu çalışmaların önemli bir kısmı; Avustralya (Rigby, 2005; Rigby & Slee, 1994), İsrail (Landau, Bjorkqvist & Lagerspetz vd., 2002) ve Almanya (Schafer, Werner & Crick, 2002) gibi ülkelerde gerçekleştirilmiş olup, ABD'de halen konuyla ilgili olarak cevap arayan birçok soru bulunmaktadır. İlave olarak, önceki çalışmaların çoğu az sayıda örneklem grupları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Avustralya okullarındaki çocukların zorbalık davranışlarının nedenlerini inceleyen Rigby'nin (2005) çalışması sadece 200 kişilik örneklem grubunu kapsamaktadır.

Okullardaki zorbalık davranışlarıyla ilgili araştırmaların bulguları ile ilgili literatür, demografik değişkenlerle ilgili olarak tutarsız sonuçlar içermektedir. Bu çalışmaların bir kısmı, öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyi yükseldikçe, diğer bir deyimle öğrencinin yaşı yükseldikçe zorbalık davranışlarının azaldığı bulgusuna ulaşmışken (Seals & Young, 2003; Rigby & Slee, 1994), bazı çalışmaların sonuçları bu bulguyu desteklememektedir. Örneğin, Haynie, Nansel, Etitel ve diğerlerinin (2001) çalışmasının sonucuna göre, yaşla birlikte zorbalık davranışları da artmaktadır. Bazı çalışmalar, zorbalığın erkeklerle ilgili bir davranış olduğunu, yani zorbalığın sadece erkekler arasında meydana geldiğini bulmuşken (Rigby, 2005; Schafer, Werner, & Crick, 2002), diğer bazı çalışmalar, cinsiyet konusunda herhangi bir farklılık tespit edememiştir (Underwood, Galen & Paquette, 2001). Konuyla ilgili olarak Zahn vd. (2008), okullardaki zorbalık davranışlarının ve motive eden unsurların kız ve erkekler için farklılaştığını

belirtmektedir. Örneğin, erkekler; diğer erkeklere ve kızlara karşı doğrudan zorbalık davranışı sergileyebilmekte, saldırganca tavırlar içerisinde bulunabilmekte ve zorbalığın doğrudan mağduru olabilmektedir. Buna karşın kızlar ise, daha çok dolaylı zorbalık davranışı gerçekleştirmekte veya dolaylı zorbalığın mağduru olmaktadır. Örneğin kızlar, birbirleri hakkında söylenti çıkarabildikleri gibi şiddet içeren davranışlar da sergileyebilmektedir. Diğer yandan özellikle siyahlar (Afrikalı Amerikalılar) arasında zorbalık davranışları ile ilgili bulgular oldukça yaygın olması nedeniyle "ırk" oldukça önemli bir değişken olarak belirmektedir (Carlyle & Steinman, 2007).

Bahsedilen bu değişkenlerle birlikte, üzerinde daha fazla durulması ve daha detaylı incelenmesi gereken değişkenler de bulunmaktadır. Örneğin, çocukların sosyo-ekonomik durumunun, zorbalık davranışlarının mağduru olmalarında etkili olup olmadığı, yani zengin aile çocuklarının mı yoksa fakir aile çocuklarının mı daha çok mağdur oldukları daha detaylı araştırılması gereken konulardandır. Ayrıca, birçok çalışmada değişken olarak kullanılan öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyi ile birlikte, çocuğun devam ettiği okulun niteliğinin (ailenin tercih ederek gönderdiği özel okul mu yoksa devletin belirlediği bir okul mu olduğu), çocuğun, okul kuralları, öğretmenleri, arkadaşları ve diğer çocuklarla ilgili algılamalarının ve okuldaki disiplin ve güvenlik durumu ile ilgili değişkenlerin de zorbalık davranışları ile ilişkisinin daha detaylı araştırılması gerekmektedir.

ARAŞTIRMANIN METODU

Bu bölümde; verilerin kaynağı, örneklem grubunun niteliği, bağımlı ve bağımsız değişkenler, verilerin kodlanması ve analizi ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Veri ve Örneklem

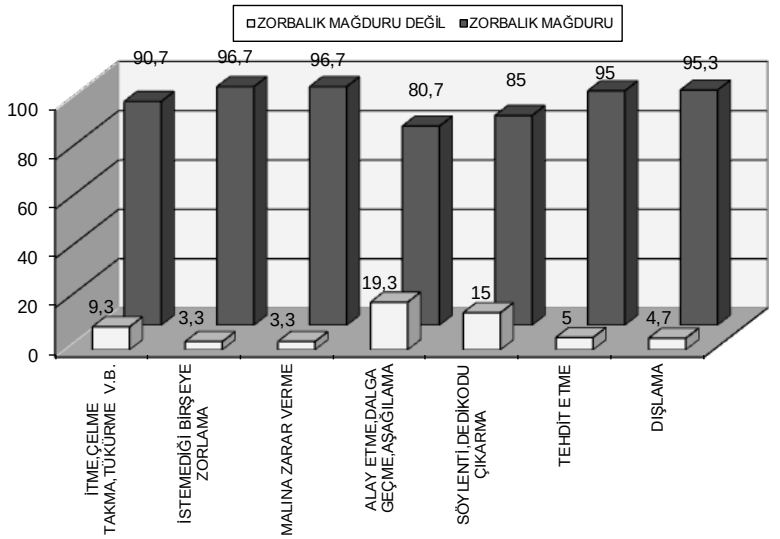
Bu çalışmada, 2005 yılında ABD'de gerçekleştirilen Suç Mağdurları Ulusal Surveyinin verileri kullanılmıştır. Geniş bir soru dizinini içeren söz konusu Surveyde, diğer yaş grupları ile birlikte 12-18 yaşları arasındaki öğrencilerle de öncelikle Suç Mağdurları Ulusal Surveyinin ana soruları sorularak mülakat yapılmış ve hemen ardından öğrencilere söz konusu Surveyin bir parçası olan ve Okul Suç Eki (School Crime Supplement) olarak adlandırılan Surveyin soruları yöneltilmiştir. Okul Suç Ekini yanıtlayan 12-18 yaş kategorisindeki öğrenciler ortaokul ve lisede okuyan öğrencileri içermektedir. Toplanan veriler, Temmuz 2004 ve Haziran 2005 arasındaki zaman periyodunu kapsamaktadır. Suç Mağdurları Ulusal Surveyini yanıtlayan ve aynı zamanda Okul Suç Ekini yanıtlayabilecek nitelikte olan 11.525 adaydan 7.112'si (%61.7) Okul Suç Eki ile ilgili mülakata katılmıştır. Bu nedenle bu araştırmanın örneklemi 7.112 kişiden oluşmaktadır (USDJ/BJS, 2006). Ancak bu çalışmaya konu olan değişkenlerle ilgili sorulara en çok 6.317 öğrenci yanıt vermiştir. Bazı değişkenlerde bu sayı yanıt vermeyenler sebebi ile daha da düşük olabilmektedir.

Verilerin Kodlanması

Suç Mağdurları Ulusal Surveyi Okul Suç Eki aşağıda yazılı olan 7 (yedi) farklı zorbalık türünü belirlemiştir (USDJ/BJS, 2006):

1- Birisiyle alay etme/dalga geçme, isim takma ya da aşağılama,
2- Birileri hakkında olumsuz söylenti/dedikodu çıkarma,
3- Zarar verme ile tehdit etme,
4- İtme, dürtme, çelme takma ya da tükürme,
5- Birisini istemediği bir şeyi yapmaya zorlama (zorla para isteme gibi),
6- Gerçekleştirilen faaliyetlerden bilinçli olarak dışlama,
7- Bilinçli olarak başkasının malına zarar verme.

Şekil 1'de görüleceği üzere, en çok rapor edilen zorbalık davranışı, sözlü zorbalık davranışlarından; %19.3'lük oranla "Birisiyle alay etme/dalga geçme, isim takma ya da aşağılama" ve "%15'lik oranla "Birileri hakkında olumsuz söylenti/dedikodu çıkarma"dır. Bunu %9.3'lük oranla fiziksel zorbalık davranışlarından "İtme, dürtme, çelme takma ya da tükürme" takip etmektedir. Diğer sözlü zorbalık davranışlarından "Zarar verme ile tehdit etmeyi" rapor edenlerin oranı %5, "Gerçekleştirilen faaliyetlerden bilinçli olarak dışlamanın" oranı ise %4.7'dir. Fiziksel zorbalık davranışlarından "Birisini istemediği bir şeyi yapmaya zorlama" ve "Bilinçli olarak başkasının malına zarar verme" davranışlarının rapor edilme oranı ise her ikisi için de %3.3'tür.

Şekil 1. Zorbalık Davranışları ve Yüzdeleri (%) (N=6.317)

Bu çalışma kapsamında, yukarıda yazılı zorbalık davranışlarından yaralanılarak iki ayrı kategori oluşturulmuş ve 4, 5 ve 7. sıradakiler *"fiziksel zorbalık"*, 1, 2, 3 ve 6. sıradakiler ise *"sözlü zorbalık"* davranışları olarak kodlanmıştır. İstatistiksel analizlerde bu kategoriler bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Örneğin, 4, 5 ve 7. sıradaki zorbalık davranışlardan herhangi birinin mağduru olunması durumunda bu "fiziksel zorbalık" olarak kodlanmıştır. Yedi zorbalık davranışından herhangi birinin mağduru olunması durumu ise *"herhangi bir zorbalık mağduriyeti"* olarak kodlanmıştır.

Bu bağlamda bu çalışmada, her biri iki kategorili olan 3 (üç) *bağımlı değişken* bulunmaktadır: (1) *Herhangi bir zorbalığın* mağduru olunması durumu, (2) *Herhangi bir fiziksel zorbalığın* mağduru oluması durumu, (3) *Herhangi bir sözlü zorbalığın* mağduru oluması durumu. Her üç durumda da zorbalığa maruz kalmama=0, maruz kalma=1 olarak kodlanmış ve sıfır (0) referans kategori olarak kullanılmıştır.

Bununla birlikte çalışmada dört ana *bağımsız değişken* kullanılmıştır. Bunlar; (1) demografik değişkenler, (2) okul ile ilintili değişkenler, (3) algılar, (4) güvenlik/disiplin değişkenleridir.

(1) Demografik değişkenler: Yaş, cinsiyet, ırk ve ekonomik durum değişkenleri demografik değişkenler olarak seçilmiştir.

Yaş: Sayısal olarak kodlanmıştır.

Cinsiyet: Kız=0 ve Erkek=1 olarak kodlanmıştır. Kızlar referans kategoridir.

Irk: Üç ana kategori altında; sadece beyazlar=0, sadece siyahlar=1 ve diğer tüm ırklar=2 olarak kodlanmıştır. Sadece beyazlar referenas kategoriyi oluşturmaktadır.

Ekonomik durum: Ailenin ekonomik durumu ile ilgili olarak yıllık gelir esas alınmış ve 3 ayrı kategori oluşturulmuştur: Düşük gelir (24.999$ ve aşağısı)=0, Orta düzey gelir (25.000-49.999)=1 ve Yüksek gelir (50.000$ ve daha üstü)=2. Düşük gelir referans kategoriyi oluşturmaktadır.

(2) Okul ile ilintili değişkenler: 'Okuldaki sınıf düzeyi' ve 'okul tercihi' değişkenleri okul ile ilintili bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Her iki değişken de, iki kategorili (dummy) olarak kodlanmış ve 0 (sıfır) referans kategoriyi oluşturmuştur.

Okuldaki sınıf düzeyi: Bu değişken, şahısların mülakat yapıldığında okuduğu sınıf düzeyini yansıtmaktadır. Ortaokul ve aşağısı=0 ve Lise ve üstü=1 olarak kodlanmıştır.

Okul tercihi: Genelde şahısların oturduğu bölgeye bağlı olarak "devletin belirlediği okul=0" ve genelde özel okullardan oluşan "ailenin seçtiği okul=1" olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır.

(3) Algılar: Öğrencilerin; okul kuralları, öğretmenler, okuldaki yetişkinler ve okuldaki arkadaşları ile ilgili algılamalarının da zorbalık davranışlarının oluşumuna etkisi olabileceği değerlendirmektedir. Örneğin, öğretmenlerin öğrenciler konusunda daha duyarlı olduğu ve disiplin kurallarının etkili bir şekilde uygulandığı okullarda zorbalık davranışlarının daha az görülmesi olasıdır. Algı ana kategorisinin altında yer alan değişkenler dörtlü likert tipi dercelendirme kullanılarak (1=Tamamen katılıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Katılmıyorum, 4=Hiç katılmıyorum) ölçülmüş ve sorulara verilen yanıtların toplamı alınarak sayısal değişkene dönüştürülmüştür. Yüksek sayısal değer negatif algının yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Okul kuralları ile ilgili algılar değişkeni için; "-Okul kuralları objektiftir" ve "-Okul kurallarının çiğnenmesi durumunda aynı cezalar uygulanmaktadır" soruları,

Öğretmenler ile ilgili algılar değişkeni için; "-Öğretmenler öğrencilere saygılı bir şekilde davranmaktadır" ve "-Öğretmenler öğrencileri önemsemektedir" soruları,

Yetişkinler ile ilgili algılar değişkeni için; "-Okuldaki yetişkinler beni önemsemektedir" ve "-Okulda, sorunlarım olduğunda bana yardımcı olan yetişkinler bulunmaktadır" soruları,

Arkadaşlarla ilgili algılar değişkeni için; "-Okulda konuşacak arkadaşım bulunmaktadır" ve "-Okulda, sorunlarım olduğunda yardım edecek arkadaşım bulunmaktadır" soruları kullanılmıştır.

(4) Güvenlik/disiplin: Okuldaki güvenlik/disiplin ile ilgili uygulamaların da zorbalık davranışlarının oluşumuyla doğrudan ilgili olduğu düşünülmektedir. Güvenliğin etkili bir şekilde sağlandığı, değişik suç gruplarına ve suç davranışlarına karşı önlemlerin alındığı okullarda zorbalık davranışlarının daha az gözlemleneceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, güvenlik/disiplin ana kategorisi 3 ayrı bağımsız değişken kullanılarak ölçülmüştür. Bunlar; güvenliğin düzeyi, okulda çocuklar arası kavga ve okulda çetelerin (gang) varlığı

değişkenleridir. Her üç değişken de, iki kategorili (dummy) olarak kodlanmış ve 0 (sıfır) referans kategori olarak kullanılmıştır.

Güvenliğin düzeyi: Okulda güvenlik görevlisi, koridorlarda görevli personel ya da yetişkinler, güvenlik kameraları ve güvenlik talimatnamesinin olması durumu 1 (bir), olmaması durumu 0 (sıfır) olarak kodlanmıştır.

Kavgaya karışma: Mülakatın yapılmasından önceki altı aylık dönemde, okulda, bir veya daha fazla sayıda kavgaya karışıldı ise 1 (bir), karışılmadı ise 0 (sıfır) olarak kodlanmıştır.

Çetelerin varlığı: Bu değişken ile "Okulda bildiğiniz çeteleşmeler var mıdır?" sorusuna yanıt aranmıştır. Çetelerin varlığı durumu 1 (bir), yokluğu durumu ise 0 (sıfır) olarak kodlanmıştır.

Verilerin Analizi

Literatürdeki yetersizlikler ve tutarsızlıklar da dikkate alınarak, bu çalışma ile zorbalık davranışlarının; cinsiyet, yaş, ırk, sosyo-ekonomik durum gibi farklı demografik değişkenler ve okuldaki sınıf düzeyi, okul türü ve okul tercihi gibi okulla ilintili değişkenlerle ilişkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analizlerde *Ki-kare yöntemi* kullanılmıştır.

Bunun yanında, demografik değişkenler ve okulla ilgili faktörler ile birlikte, algısal faktörler ve güvenlik/disiplin ile ilgili değişkenlerin zorbalık davranışlarının mağduru olunmasında etkisi olup olmadığının ortaya konulması da hedeflenen amaçlar arasındadır. Zorbalık davranışlarını bütün olarak ele alan diğer araştırmalardan farklı olarak bu çalışmada, fiziksel ve sözlü zorbalık davranışları ayrı ayrı olarak analiz edilmiştir. Bu analizlerde ise *lojistik regresyondan* yararlanılmıştır.

Nitel (kategorik) bağımlı değişken/ler kullanıldığında, bağımsız değişken ya da değişkenlerle arasındaki ilişki, lojistik regresyon yöntemiyle aranabilmektedir. Lojistik regresyon yönteminde bağımsız değişkenler ise nitel (kategorik) ve/veya sayısal olabilmektedir. Bu çalışmada iki kategorili (binomial) bağımlı değişkenler (herhangi bir zorbalık, fiziksel zorbalık ve sözlü zorbalık mağduru olunup olunmadığı) ve nitel ve sayısal bağımsız değişkenler kullanıldığından analizlerde lojistik regresyon tercih edilmiş ve zorbalık mağduru olma olasılıkları saptanmaya çalışılmıştır (Garson, n.a.; Hox, 2002; Peng, Lee, & Ingersoll, 2002).

Bu bağlamda, yapılan analizler vasıtasıyla aşağıda yazılı olan 2 temel araştırma sorusuna yanıt aranmıştır:

(1) Zorbalık davranışlarının mağduru olma durumu ile demografik değişkenlerin ve okulla ilintili değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi var mıdır?

(2) Demografik değişkenler, okulla ilintili değişkenler, algısal faktörler ve güvenlik/disiplin ile ilgili değişkenlerden dolayı sözlü zorbalık, fiziksel zorbalık ve herhangi bir zorbalık davranışının mağduru olunması olasılığı nedir?

BULGULAR

Tablo 1'de, demografik özellikler ve okulla ilintili değişkenlerin, okullarda zorbalık mağduriyetiyle ilişkisini test eden analizlerin sonuçları yer almaktadır.

Cinsiyet, ekonomik durum, sınıf düzeyi ve okul tipi değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Cinsiyet ile ilgili soruya yanıt veren örneklem grubunda, %49.8'lik oranla kızlar ve %50.2'lik oranla erkekler eşit bir dağılım göstermektedir. Herhangi bir zorbalık davranışından dolayı (sözlü ya da fiziksel) mağdur olan kızların oranı (%29.9), erkeklere göre (%27.1) daha fazladır (Tablo 1).

Mağduriyet, ırk açısından değerlendirildiğinde, her üç kategoride de toplam sayının yaklaşık üçte birinin mağduriyet rapor ettiği görülmektedir. Araştırmaya katılanların yaklaşık %79'unu beyazlar oluşturmaktadır. Bu oranı siyahlar (%13.4) ve diğer tüm ırklar (%7.9) takip etmektedir. Aslında bu bulgu ülkenin ırklara göre genel nüfus dağılımını da yansıtmaktadır.

Örneklemin yaklaşık %80'ini orta (%26.9) ve yüksek düzey (%54.6) gelire sahiptir. Ekonomik durumu düşük olanlar içerisinde zorbalığa maruz kalan öğrencilerin oranı (%33.2), ekonomik durumu orta düzey (%27.9) ve yüksek düzeyde (%28.7) olanlara göre daha fazladır.

Yaklaşık üçte birlik oranla ortaokul düzeyindeki öğrenciler, lise düzeyindeki öğrencilere göre (yaklaşık dörtte bir) daha çok zorbalık davranışlarının mağduru olmaktadır.

Örneklemin %92'si devlet okullarında okurken, özel okullara gidenlerin oranı sadece %8'dir. Devlet okullarında okuyan öğrencilerden zorbalık mağduru olanların oranı %29'dur. Özel okullarda ise bu oran %22.4'dür. Özel okullardaki disiplinin ve öğrenciler üzerindeki denetimlerin daha fazla olmasının bu oranlara etki ettiği düşünülmektedir (Tablo 1). Öğrencilerin %82.7'si devletin belirlediği okullarda okurken, %17.3'ü ailenin seçtiği okullarda okumaktadır. Ailenin seçtiği okulların bir kısmını özel okullar oluştururken, bir kısmını da devlet okulları oluşturmaktadır. Her iki seçenekte de öğrencilerin yaklaşık üçte biri zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Demografik Özellikler, Okulla İlintili Değişkenler ve Okullarda Zorbalık Mağduriyeti

	X^2 (df)	Zorbalık mağduru			Zorbalık mağduru değil			Toplam	
		%	n		%	n		%	N
Cinsiyet (N=6,317)	6.1(1)*								
Kız		29.9	940		70.1	2,205		49.8	3,145
Erkek		27.1	859		72.9	2,313		50.2	3,172
Irk (N=6,317))	2.76(2)								
Sadece beyazlar		28.7	1,427		71.3	3,548		78.7	4,975
Sadece siyahlar		29.1	246		70.9	598		13.4	844
Diğer tüm ırklar		25.3	126		74.7	372		7.9	498
Ekonomik durum (N=5,176)	8.7(2)*								
Düşük (24,999 ve aşağı)		33.2	319		66.8	643		18.6	962
Orta (25,000-49,999)		27.9	388		72.1	1,002		26.9	1,390
Yüksek (50,000 ve üstü)		28.7	810		71.3	2,014		54.6	2,824
Sınıf düzeyi(N=6,235)	64.3(1)**								
Ortaokul ve aşağı		33.6	887		66.4	1,753		42.3	2,640
Lise ve üstü		24.3	875		75.7	2,720		57.7	3,595
Okul tipi (N=6,309))	9.9(1)**								
Özel		22.4	113		77.6	391		8.0	504
Devlet		29.0	1,685		71.0	4,120		92.0	5,805
Okul tercihi (N=5, 873)	.1(1)								
Devletin belirlediği		29.1	1,393		70.9	3,387		82.7	4,780
Ailenin seçtiği		28.5	286		71.5	717		17.3	1,003
*p< .05 **p< .01 ***p< .001									

Tablo 2, 3 ve 4'te lojistik regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Tabloların her biri 4 farklı model içermektedir. Model 1'de öncelikle bağımsız değişken olarak demografik değişkenler analize dahil edilmiştir. Model 2, demografik değişkenlerle birlikte okulla ilintili bağımsız değişkenleri; Model 3, bu değişkenlerle birlikte algılarla ilgili değişkenleri içermektedir. Model 4 ise, güvenlik/disiplin ile ilgili değişkenlerin de dahil olduğu tüm değişkenleri içermektedir.

Tablo 2'de, yukarıda 7 kategoriye ayrılan okullardaki *zorbalık davranışlarından herhangi birinin mağduru olma* (ve olmama) durumu bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Model 1 incelendiğinde, 'sadece siyahlar' değişkeni hariç diğer tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda erkeklerin kızlara göre, diğer tüm ırkların (siyahlar hariç) beyazlara göre, ekonomik durumu orta ve yüksek düzey olanların düşük düzeyde olanlara göre, yaşı büyük olanların küçüklere göre zorbalık davranışlarına maruz kalma olasılığı daha düşüktür. Diğer bir deyişle kızlar, diğer ırklara göre beyazlar, ekonomik durumu düşük düzeyde olanlar ve küçük yaştakiler daha çok zorbalık mağduru olmaktadır.

Okulla ilintili değişkenler Tablo 2'deki her üç modelde de (Model 2, 3 ve 4) istatistiksel olarak anlamlı değildir. Model 3'e "algılar" değişkeni dahil edildiğinde okul kuralları ile ilgili negatif algısı yüksek olanların daha fazla, yetişkinlerle ilgili negatif algısı yüksek olanların ise daha az zorbalık mağduru olma olasılığının bulunduğu görülmektedir. Öğretmenlerle ve arkadaşlarla ilgili algılar değişkenleri ise istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 2, Model 3'te demografik değişkenlerden 3'ü (cinsiyet, orta düzey ekonomik durum ve yaş) istatistiksel olarak anlamlıdır. Güvenlik/disiplinle ilgili değişkenleri içeren Model 4, değişkenlerin anlamlılık düzeyleri açsından Model 3 ile benzerlik göstermektedir. Ancak, Model 4'te ekonomik durumla ilgili değişkenlerden istatistiksel olarak anlamlı olan bulunmamaktadır. Yine son modelde, kavgaya karışan öğrencilerin karışmayanlara göre 5.9 kat ve çetelerin bulunduğu okullardaki öğrencilerin ise çete bulunmayan okullardaki öğrencilere göre 1.6 kat daha fazla zorbalık mağduru olma olasılığı bulunmaktadır.

Tablo 3'de, *herhangi bir sözlü zorbalık davranışı mağduru olma* (ve olmama) durumu bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Tablo 3'te yer alan Model 1, 2 ve 3, değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmaması açısından Tablo 2'deki aynı modellerle benzerlik göstermektedir ve aynı açıklamalar bu modeller için de geçerlidir. Tek fark, Tablo 3'te Model 2'de yer alan 'diğer tüm ırklar' değişkeninin Tablo 2'den farklı olarak istatistiksel olarak anlamlı olmasıdır. Diğer bir deyişle, beyazlarla karşılaştırıldığında diğer tüm ırkların zorbalığa maruz kalma olasılığı daha düşüktür.

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	Log. Coef (B)	SE (SH)	Odds. rat. (B)	Log. Coef.(B)	SE (SH)	Odds. rat. (B)	Log. Coef.(B)	SE (SH)	Odds. rat. (B)	Log. Coef.(B)	SE (SH)	Odds. rat. (B)
Demografik özellik												
Cinsiyet (Erkek)	-.164**	.062	.849	-.170**	.065	.844	-.157*	.067	.855	-.265***	.069	.767
Irk (Sadece siyah)	.051	.098	1.053	.030	.102	1.031	-.059	.105	.943	-.176	.111	.839
Irk (Diğer tüm ırklar)	-.236*	.120	.789	-.233	.125	.792	-.166	.129	.847	-.161	.132	.851
Ekon. Durum (Orta)	-.227*	.093	.797	-.207*	.096	.813	-.194*	.098	.824	-.094	.102	.910
Ekon. Dur. (Yüksek)	-.178*	.084	.837	-.118	.088	.889	-.052	.090	.949	-.094	.095	1.098
Yaş	-.126***	.017	.881	-.084**	.031	.919	-.114***	.031	.893	-.118***	.032	.889
Okulla ilintili değ.												
Sınıf (Lise ve üstü)				-.172	.111	.842	-.146	.113	.864	-.111	.118	.895
Okul (Ailenin seçtiği)				-.003	.087	.997	.037	.089	1.037	.012	.092	1.012
Algılar												
Okul kurallarıyla ilgili							.356***	.035	1.428	.323***	.036	1.381
Öğretmenlerle ilgili							.053	.039	1.054	.023	.040	1.023
Yetişkinlerle ilgili							-.151***	.037	.860	-.143***	.037	.867
Arkadaşlarla ilgili							-.011	.036	.989	-.009	.037	.991
Güvenlik/Disiplin												
Güvenlik düzeyi										-.004	.041	.996
Kavgaya karışma										1.779***	.153	5.926
Çetelerin varlığı										.512***	.079	1.669

Tablo 2. Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları (Bağımlı Değişken *Herhangi Bir Zorbalık Mağduriyeti*)
*p< .05; **p< .01; ***p< .001

Sözlü zorbalık davranışından dolayı mağduriyetin bağımlı değişken olarak kullanıldığı Tablo 3'te yer alan Model 4 ile Tablo 2'deki Model 4 de benzerlik göstermektedir. Ancak, Tablo 3 Model 4'te 'sadece siyahlar' değişkeni istatistiksel olarak anlamlıdır; siyahların beyazlara oranla daha az sözlü zorbalık mağduru olma olasılığı bulunmaktadır. Model 4; kızların, küçük yaştakilerin, okul kuralları ile ilgili negatif algısı yüksek olanların, kavgaya karışan öğrencilerin ve çetelerin bulunduğu okullardaki öğrencilerin daha fazla, yetişkinlerle ilgili negatif algısı yüksek olanların ise daha az *sözlü zorbalık* mağduru olma olasılığının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Olasılık oranlarında en dikkat çeken değişken, kavgaya karışma değişkenidir. Kavgaya karışanların karışmayanlara göre sözlü zorbalığa maruz kalma olasılığı 4.9 kat daha fazladır. Okulda çetelerin varlığı durumunda sözlü zorbalığa maruz kalma olasılığı ise çete olmayan okullara göre 1.6 kat daha fazladır.

Tablo 4'de, *herhangi bir fiziksel zorbalık davranışı mağduru olma* (ve olmama) durumu bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Tablo 2 ve 3 ile karşılaştırıldığında Tablo 4'te bazı değişkenlerin anlamlılık düzeyleri ve olasılıkların yönü açısından farklılıklar sergilediği gözlemlenmektedir. Örneğin, Tablo 2 ve 3'ten farklı olarak, Tablo 4'te yer alan her 4 modelde de, erkeklerin fiziksel zorbalığa maruz kalma olasılığı kızlara göre daha fazladır. Erkeklerin aralarındaki anlaşmazlıkları ve sorunları fiziksel güç kullanarak çözme eğiliminin bu verilere yansıdığını söylemek olanaklıdır.

Okulla ilgili değişkenlerden sınıf düzeyi değişkenine bakıldığında, Tablo 4, Model 2 ve 3'te, bu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve lise düzeyindeki öğrencilerin ortaokul düzeyindeki öğrencilere göre fiziksel zorbalık mağduru olma olasılığının daha düşük olduğu görülmektedir. Yine Model 4'te, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, ekonomik durumu yüksek düzeyde olanların, düşük düzeyde olanlara göre daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kaldıkları izlenmektedir. Aynı olgu, Tablo 3 Model 4'te de (sözlü zorbalık) geçerlidir. Algılar ve güvenlik/disiplin ile ilgili bulgular Tablo 3'teki bulgular ile benzerlik göstermektedir. Ancak ilginç bir bulgu olarak, kavgaya karışan öğrencilerin karışmayanlara göre 7.3 kat gibi yüksek bir oranla daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kalma olasılığının bulunması gösterilebilir.

Tablo 3. Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları (Bağımlı Değişken *Herhangi Bir Sözlü Zorbalık Mağduriyeti*)

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	Log. Coef (B)	SE (SH)	Odds rat.(B)	Log. Coef.(B)	SE (SH)	Odds rat.(B)	Log. Coef.(B)	SE (SH)	Odds rat.(B)	Log. Coef.(B)	SE (SH)	Odds rat.(B)
Demografik özellik												
Cinsiyet (Erkek)	-.251***	.063	.778	-.249***	.067	.779	-.237***	.069	.789	-.345***	.072	.708
Irk (Sadece siyah)	-.041	.102	.960	-.045	.106	.956	-.150	.109	.861	-.266*	.115	.766
Irk (Diğer tüm ırklar)	-.265*	.125	.767	-.270*	.130	.764	-.193	.134	.824	-.192	.137	.825
Ekon. Durum (Orta)	-.252**	.095	.777	-.229*	.098	.795	-.213*	.101	.808	-.120	.105	.887
Ekon. Dur. (Yüksek)	-.224**	.086	.800	-.171	.090	.843	-.104	.093	.901	.033	.097	1.034
Yaş	-.119***	.018	.887	-.081*	.032	.923	-.112***	.032	.894	-.116***	.033	.890
Okulla ilintili değ.												
Sınıf (Lise ve üstü)				-.156	.114	.856	-.136	.117	.873	-.101	.121	.904
Okul (Ailenin seçtiği)				-.012	.090	.988	.040	.092	1.041	.012	.095	1.012
Algılar												
Okul kurallarıyla ilgili							.369***	.036	1.447	.335***	.037	1.398
Öğretmenlerle ilgili							.060	.040	1.062	.030	.041	1.031
Yetişkinlerle ilgili							-.157***	.038	.854	-.150***	.038	.861
Arkadaşlarla ilgili							-.012	.037	.988	-.011	.038	.989
Güvenlik/Disiplin												
Güvenlik düzeyi										-.012	.042	.988
Kavgaya karışma										1.600***	.146	4.952
Çetelerin varlığı										.515***	.081	1.674

*p< .05; **p< .01; ***p< .001

Tablo 4. Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları (Bağımlı Değişken *Herhangi Bir Fiziksel Zorbalık Mağduriyeti*)

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	Log. Coef (B)	SE (SH)	Odds rat (B)	Log. Coef (B)	SE (SH)	Odds rat (B)	Log. Coef (B)	SE (SH)	Odds rat (B)	Log. Coef (B)	SE (SH)	Odds rat (B)
Demografik özellik												
Cinsiyet (Erkek)	.358***	.085	1.430	.348***	.088	1.416	.352***	.091	1.422	.206*	.095	1.228
Irk (Sadece siyah)	.165	.130	1.179	.096	.136	1.101	.014	.139	1.014	-.144	.149	.866
Irk (Diğer tüm ırklar)	-.285	.173	.752	-.325	.182	.723	-.289	.187	.749	-.293	.196	.746
Ekon. Durum (Orta)	-.278*	.126	.757	-.252	.130	.777	-.238	.133	.788	-.102	.141	.903
Ekon. Dur. (Yüksek)	-.138	.113	.871	-.069	.117	.934	.012	.120	1.012	.230	.128	1.259
Yaş	-.199***	.024	.820	-.096*	.043	.909	-.124**	.044	.884	-.139**	.046	.870
Okulla ilintili değ.												
Sınıf (Lise ve üstü)				-.428**	.153	.652	-.399**	.155	.671	-.310	.163	.734
Okul (Ailenin seçtiği)				-.060	.120	.941	-.040	.123	.961	-.086	.130	.918
Algılar												
Okul kurallarıyla ilgili							.291***	.046	1.338	.230***	.048	1.259
Öğretmenlerle ilgili							.088	.052	1.092	.050	.054	1.052
Yetişkinlerle ilgili							-.133**	.049	.875	-.122*	.051	.885
Arkadaşlarla ilgili							.021	.048	1.021	.025	.050	1.025
Güvenlik/Disiplin												
Güvenlik düzeyi										.002	.056	1.002
Kavgaya karışma										1.997***	.146	7.366
Çetelerin varlığı										.600***	.105	1.822

*p< .05; **p< .01; ***p< .001

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda detayları verilen araştırma bulgularına göre, zorbalık davranışı mağduru olunmasında cinsiyet, ekonomik durum, yaş, bazı algılar, bazı güvenlik değişkenleri gibi çeşitli faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, bazı değişkenlerin fiziksel ve sözlü zorbalığa maruz kalınması aççısından farklı etkisi bulunmaktadır. Örneğin, erkeklerin fiziksel zorbalığa maruz kalma olasılığı kızlara göre daha yüksek bulunmuştur. Kızlar ise sözlü zorbalığa daha çok maruz kalmaktadır.

Okullardaki zorbalık davranışları, hakkında önleyici politikalar geliştirilmesi gereken önemli sorunlardandır. Mağduriyete neden olan zorbalık davranışlarının oluşumunda etkisi olan potansiyel risk faktörlerinin belirlenmesi ve bunlara yönelik önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Okullardaki zorbalık davranışlarının önlenmesine yönelik olarak çeşitli çeşitli programlar uygulanmış olup, yapılacak çalışmalarda bu programların sonuçlarından da yararlanılabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin, Frey vd. (2005) tarafından uygulanan "Saygı İçin Adımlar Programı" (Steps to Respect Program), sosyo-duygusal davranışları öğreterek, sosyal sorumlulukla ilgili davranışları destekleyerek ve önemini vurgulayarak ve bu konularla ilgili olarak personelin bilinç düzeyini artırarak, 3-6. sınıflardaki zorbalık davranışı problemlerini azaltmayı amaçlamaktadır. Program sonucunda, öğrenciler arasında saldırgan davranışlarda azalma olduğu görülmüştür. Programın; kız çocuklara göre erkek çocuklar ve yaşı küçük çocuklara göre yaşı büyük çocuklar üzerinde daha etkili olduğu izlenmiştir.

Olweus Zorbalık Önleme Programı (Olweus Bullying Prevention Program) ilk, orta ve liselerde bulunan çocuklar üzerinde uygulanmış diğer bir önleyici programdır. Program kapsamında uygulanan stratejiler, tüm çocukları, tüm okulu, tüm sınıfları, zorbalık davranışı gerçekleştirenleri ve mağdurlarını kapsamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, programın sonunda, okulda görülen zorbalık davranışlarında azalma görülmüş ve sınıflardaki genel sosyal iklimde iyileşme gözlemlenmiştir (Bluprints Model Program, 2006, aktaran; Merlo & Sözer, 2010).

Okullardaki zorbalık davranışlarını inceleyen ve dört farklı değişkenle ilişkisini analiz eden bu çalışmanın; literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı, bu alana ilgi duyanlara kaynaklık edeceği ve araştırma bulgularının, okullardaki birçok çocuğu doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen zorbalık davranışlarına karşı etkili politikalar ve stratejiler üretilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

CARLYLE, K.E. & STEINMAN, K.J. (2007). "Demographic differences in the prevalence, co-occurrence, and correlates of adolescent bullying at school", The Journal of School Health, 77: 623-629.

ESPELAGE, D.L. & SWEARER, S. M. (2003). "Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here?", School Psychology Review, 32: 365-383.

GARSON, G. D. (n.a.). "Statnotes: Topics in Multivariate Analysis". http://www2.chass.ncsu.edu/garson/pa765/logistic.htm adresinden 28 Temmuz 2006 günü alınmıştır.

HAYNİE, D.L., NANSEL, T., EITEL, P. CRUMP, A.D., SAYLOR, K., YU, K.et al. (2001). "Bullies, victims, and bully/ victims: distinct groups of at-risk youth", Journal of Early Adolescence, 21, (1): 29-49.

HOX, J. (2002). Multilevel Analysis: Techniques and Applications. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

LANDAU, S., BJORKQVIST, K., LAGERSPETZ, K.M., OSTERMAN, K., & GIDEON, L. (2002). "The effect of religiosity and ethnic origin on direct and indirect aggression among males and females: some Israeli findings", Aggressive Behavior, 28: 281-299.

LIMBER, S. P., & SMALL, M. A. (2000, August). "Self-reports of bully-victimization among primary school students". Paper presented at the annual meeting of the American Psychological Association, Washington, D.C.

MERLO, A. V. & SÖZER, M. A. (2010). "Police, youth, and crime prevention: Examining the best practices", Turkish Journal of Police Studies, 12, (4): 95-118.

NANSEL, T. R., OVERPECK, M., PILLA, R. S., RUAN, W. J., SIMONS-MORTON, B., & SCHEIDT, P. (2001). "Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment", Journal of the American Medical Association, 285: 2094-2100.

OLWEUS, D. (1993). Bullying at School: What We Know and What We can Do. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

PENG, C. J., LEE, K. L., & INGERSOLL, G. M. (2002). "An Introduction to Logistic Regression Analysis and Reporting", The Journal of Educational Research, 96, (1), 3.

RİGBY, K. (2005). "Why Do Some Children Bully at School?", School Psychology International, 26, (2); 147-161.

RIGBY, K & SLEE P.T. (1994). "Bullying among Australian school children: reported behavior and attitudes toward victims", Journal of Social Psychology, 131:615-627.

SCHAFER, M., WERNER, N.E., & CRICK, N.R. (2002). "A comparison of two approaches to the study of negative peer treatment: general victimization and bully/victim problems among German schoolchildren", British Journal of Developmental Psychology, 20, (2); 281-306.

SEALS, D. & YOUNG, J. (2003). "Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression", Adolescence, 38: 735-747.

UNDERWOOD, M. K., GALEN, B. R., & PAQUETTE, J. A. (2001). "Top ten challenges for understanding gender and aggression in children: Why can't we all just get along", Social Development, 10: 248-266.

USDJ/BJS- U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics (2006). National Crime Victimization Survey: School Crime Supplement, 2005 [Computer file]. Conducted by U.S. Dept. of Commerce, Bureau of the Census. ICPSR04429-v1. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research [producer and distributor].

ZAHN, M. A., BRUMBAUGH, S., STEFFENSMEIER, D., FELD, B. C., MORASH, M., CHESNEY-LİND, M., MILLER, J., PAYNE, A., GOTTFREDSON, D. C. ve KRUTTSCHNITT, C. (2008). Girls Study Group: Understanding and Responding to Girls' Delinquency. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

MOBBİNG İLE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ VE KÜTAHYA İL MERKEZİ ÖZEL BANKA İŞLETMELERİNDE UYGULAMA*

Kemal POYRAZ
Yrd.Doç.Dr. ,Dumlupınar Üniversitesi, İBBF, İşletme Bölümü, kemalpoyraz43@hotmail.com

Ş.Enes AKSOY
Dumlupınar Üniversitesi, SBE, İşletme ABD Doktora Öğrencisi

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, uygulama kapsamına alınmış olan sektördeki mobbing uygulamaları ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasında nasıl bir ilişkinin var olduğunun tespit edilmesidir. Araştırma sonucunda mobbinge uğrama düzeyi ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ters yönlü anlamlı bir ilişkinin var olduğu ortaya çıkmaktadır. Başka deyişle, çalışanların mobbing uygulamalarına maruz kalma sıklığı arttıkça, örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimlerinde azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Psikolojik Şiddet, Psikolojik Taciz, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, İnsan Kaynakları Yönetimi

A PRACTICE AIMED AT EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN MOBBİNG AND ORGANİZATİONAL CİTİZENSHİP BEHAVİOUR IN WORKPLACE

ABSTRACT: The aim of this project is, mobbing applications which are in scope of chosen sector and to determination of relationship between tendencies of showing organizational citizenship behaviour.According to result of the research, there is reverse and meaningful relation between the level of expose to mobbing and organizational citizenship behaviour. In other words tendency of showing organizational citizenship behaviour decreasing when employees are exposed to mobbing

Key Words: Mobbing, Psychological Violence, Harrassment, Organizational Citizenship Behaviour, Human Resource Management

GİRİŞ

Küreselleşme eğiliminin hızlı bir şekilde arttığı günümüz dünyasında, örgütlerin kalıcı olabilmesi için çevredeki değişimlere ayak uydurmaları gerekmektedir. Başarılı işletmelerin ortak özellikleri, hem işletme içerisinde gelişimi teşvik etmeleri hem de kendilerine has değerler sistemine sahip olmalarıdır. Ancak hem bu gelişime hem de sahip oldukları değerlerin benimsenmesine engel olan ancak çoğu işletme ve yönetici tarafından fark edilemeyen ya da önemsenmeyen mobbing olgusu gün geçtikçe, işletmelerin karşılaştıkları ya da karşılaşabilecekleri en önemli sorunlardan biri haline gelmektedir.

* Bu çalışma Yrd.Doç.Dr. Kemal POYRAZ danışmanlığında Ş.Enes Aksoy tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezinin bir kısmıdır.

Mobbing, işyerinde çalışanın astı, üstü veya arkadaşları tarafından çalışanı iş yaşamından dışlamak amacıyla çeşitli yollarla kasıtlı olarak işinden, kurumundan soğutma çabasıdır. Mobbing; iş tatminsizliği, performans azalması, işten çıkma vb. işletmelerin karşılaşmak istemediği birçok olumsuzluğa neden olmaktadır.

Günümüz koşullarında örgütlerin en önemli sermayesi, sahip olduğu insan kaynaklarıdır. Bu kaynağın, bilgi ve beceri yönünden nitelikli olması, kendilerinden beklenen rolleri yerine getirmeleri açısından gerekli olmakla birlikte örgüt için yeterli olmayacaktır. Çalışanların kendilerinden beklenen biçimsel rol davranışlarının yanı sıra fazladan rol davranışları göstermeleri ve bunu hiçbir beklenti içinde olmadan ve gönüllü olarak yapmaları örgütsel vatandaşlık davranışı olarak nitelendirilmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimine sahip çalışanlar aslında işletmelerin en önemli kaynakları ve rakipleri karşısında rekabet avantajı gösterebilmeleri açısından en önemli silahlarıdır. Dolayısıyla örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi yüksek çalışanların örgüt tarafından kaybedilmemesi önemli bir noktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimine sahip çalışanların, mobbing uygulayan kişilerin potansiyel hedefi haline gelmesi, örgütün bu çalışanları koruması ve mobbinge karşı önlemler alması açısından çok önemli hale gelmiştir.

MOBBİNG KAVRAMI

Mobbing; başlangıçta işyerinde varolan rekabetten kaynaklanan psikolojik baskılarla ortaya çıktığı düşünülen, ancak varlığı ve boyutunun önemi daha önce fark edilmeyen ve özellikle istifa ederek iş yerlerinden ayrılan çalışanlar arasında sık görülen davranışlar (Tınaz, 2006:7); bir ya da daha fazla kişi tarafında sistematik bir biçimde genelde hedeflenen bir kişiye yöneltilen düşmanca ve etik olmayan iletişim (Leymann, 1996, 196); çalışanlara üstleri, astları veya eşit düzeyde olanlar tarafından sistematik biçimde uygulanan her türlü kötü muamele, tehdit, şiddet ve aşağılama (Tutar, 2004: 11) şeklinde tanımlanmaktadır.

Mobbing çalışanın üstünde stres yaratan bir faktördür. İşyerindeki baskı ve saldırılar çalışanın sadece iş hayatını değil sosyal ve aile yaşantısını da derinden etkilemektedir. Mobbing kronik bir durumu anlatmaktadır. Çünkü mobbing kurbanları mobbinge belli periyotlarla ve uzun süre maruz kalmaktadırlar (Jocabshagen, 2004: 874-875).

İşyerlerinde yaşanan mobbing üzerinde, konuya temel olabilecek çalışmalar yapan Leymann (1996:170) çalışmalarının sonunda belirlediği 5 farklı grup ve bu grupları oluşturan 45 farklı davranıştan birinin veya daha fazlasının yılın en az yarısı boyunca, haftada en az bir kez görülmesini mobbing olarak tanımlamıştır. Bu grupları, mağdurun iletişim kurma, sosyal ilişkileri, itibar ve saygınlığı, mesleki durumu ve fiziksel sağlığını hedef alan davranışlar şeklinde sınıflandırmıştır.

Mobbingin ortaya çıkma nedenlerini 3 farklı başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar mağdurun kişilik özellikleri, mobbing uygulayanın kişilik özellikleri ve örgütsel nedenlerdir. Mobbing mağdurları genellikle zeki, yetenekli, yaratıcı, başarılı, dürüst, güvenilir ve işine bağlı kişilerdir ve bu kişilerin mesleki kariyerlerinde ilerleme potansiyeline sahiptir. Politik davranmayan bu kişilerin, örgütlerine bağlılıkları son derece gelişmiştir. Bu kişiler, işleriyle özdeşleşmişlerdir ve çevrelerinde işkolik olarak görülürler. İşlerine olan bu bağlılıkları ve işlerine kendilerini adamaları, bu kişilerin mobbingin hedefi olmalarında önemli nedenlerdir (Hirigoyen, 2000: 49).

Mobbing uygulayanların psikolojik durumları üzerine yapılmış deneysel bir araştırma yoktur. Ancak bireylerin neden mobbinge başvurdukları üzerine yapılan araştırmalarda, çoğu kez mobbingcilerin psikolojik durumları ve eylemleri temel alınmakta ve genellikle bu kişilerin kendi eksikliklerini gidermek amacıyla mobbinge başvurdukları görülmektedir (Tınaz,2006: 57).

Mobbing, her örgütte ve her türlü kuruluşta olabilir. Dolayısıyla bir ayrım yapmak olanaksızdır. Davenport, Schwartz ve Elliott (2003)'e göre mobbing kar amacı gütmeyen işletmelerde, sağlık ve hizmet sektörlerinde çok daha fazla görülmektedir. Örgütlerde mobbinge neden olan başlıca unsurlar; kötü yönetim, yoğun iş ortamı,

monotonluk, yöneticilerin inanmaması, ahlakdışı davranışlar, duygusal zekadan yoksun yönetici ve iş arkadaşları şeklinde sıralamak mümkündür ((Davenport vd, 2003: 47).

ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI KAVRAMI

Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı ise, ilk kez 1983 yılında Organ ve arkadaşları tarafından kullanılmış ve bu kavram işletmelerde biçimsel rol gereğince sergilenen davranışlar dışında rol dışı davranışlar da gözlemlenmektedir. Bu yol dışı davranışlar arasında olumlu davranışlar olabileceği gibi, olumsuz davranışları da içerebilmektedir (Demirci, 2008: 5).

Örgütsel vatandaşlık davranışı; çalışanın lider ya da örgütle psikolojik olarak ortaya çıkmış anlaşmasına dayanır ve çalışan yapmış olduğu fazladan rol davranışlarının lider ya da yönetici tarafından fark edilerek ödüllendirilmesini bekler (Chompookum; Derr 2004: 406). Örgütsel vatandaşlık davranışı; biçimsel ödül sistemi tarafından doğrudan ya da açık olarak tanımlanmayan, zorlayıcı olmayan, gönüllülük esasına dayalı olduğu kabul edilen ve organizasyonun fonksiyonlarının etkin olarak bir arada ilerlemesini sağlayan bireysel davranışlar (Çınar, 2000, 3-4); bir işgörenin örgütün biçimsel yolla belirlediği zorunlulukların ötesine geçerek, istenenden daha fazlasını yapması olarak tanımlanmıştır. Bu tür davranışlar, işle ilgili teknik çabalardan farklı olarak iş ortamına sosyal ve psikolojik açıdan katkılar sağlayan davranışlardır (Blakely vd. 2005: 259).

Yapılan araştırmalara göre Organ'ın özgecilik, sportmenlik, vicdanlılık, nezaket ve sivil erdem'den oluşan beş boyutu en fazla kabul gören boyutlardır (Demirci,2008;15).

Özgecilik, çalışanların işe yeni giren ya da daha az kalifiye olan veya iş yükleri fazla olan çalışma arkadaşlarına birikmiş işlerini yetiştirmeleri konusunda gönüllü olarak yardım etmeleri, en sık rastlanan davranışlardır (Podsakoff vd, 2000: 516) İşe devam etme ve zaman konusunda hassas davranma vicdanlılık davranışına verilebilecek en iyi örneklerdendir (Yoon ve Suh, 2003: 602). Nezaket tabanlı bilgilendirme, organizasyon içindeki işbölümünden kaynaklanan karşılıklı, birbirine bağlı olan bireyler arasındaki olumlu iletişimi ifade etmektedir. Nezaket, örgütte iş yükümlülükleri nedeniyle sürekli iletişim içinde olmaları gereken ve birbirlerinin işlerinden ve kararlarından etkilenen üyelerin sergiledikleri olumlu davranışları ifade etmektedir (Demirci, 2008: 22). Sivil erdem davranışları, çalışanların örgütün politik yaşamına katılımını sağlayan yardımcı faaliyetleri içerir. Örgütün gelişimine destek olma, yardımda bulunma davranışı örgütü etkileyen olaylara karşı çalışanların kendilerini sorumlu kılmaları ve kararlarla, toplantılara istekli ve sorumlu bir şekilde katılmasıdır (Schnake ve Dumler, 1993: 352). Centilmenlik davranış biçimi, işe ilişkin kaçınılmaz sorunları veya zorlukları şikayet etmeden kabul etme istekliliği olarak da tanımlanabilir. Eğer çalışanlar sürekli şikayet eder, işin olumlu yönlerinden çok olumsuz yönlerine odaklanır, en küçük sorunları bile aşırı şekilde büyütürlerse örgütsel mutluluğun ve olumlu bir iklimin yakalanması mümkün olmayacaktır (Bingöl, 1998: 496).

Örgütsel vatandaşlık davranışına etki eden faktörler, örgütsel faktörler, işin özellikleri, liderin özellikleri ve bireysel faktörler olmak üzere 4 ana başlık altında toplanmaktadır.

Bu faktörler kısaca açıklanacak olursa;

- Örgütsel Faktörler; örgüte bağlılık, örgütsel adalet, işe karşı tutum ve iş tatmini, kıdem ve hiyerarşik düzen, örgütün özellikleri, örgütsel vizyon, kararlara katılım, kişi ve örgüt bütünleşmesi alt başlıklarında açıklanabilir.
- İşin Özellikleri; bir işin düzenli geri bildirim ve otonomi sağlayacak nitelikte olması çalışanların kendi davranışlarını takip etmelerini ve kişisel kontrol duygusu geliştirmelerini sağlar. Anlamlı görev özellikleri, amir tarafından yakın takibin olmadığı bir otonomi ortamı ve geri bildirim gibi sorumluluk duygusunu harekete geçirici iş özellikleri iç kaynaklı güdülerin oluşma olasılığını yükselterek örgütsel bağlılığı artırıcı etki gösterecektir (Ay,2007;40).

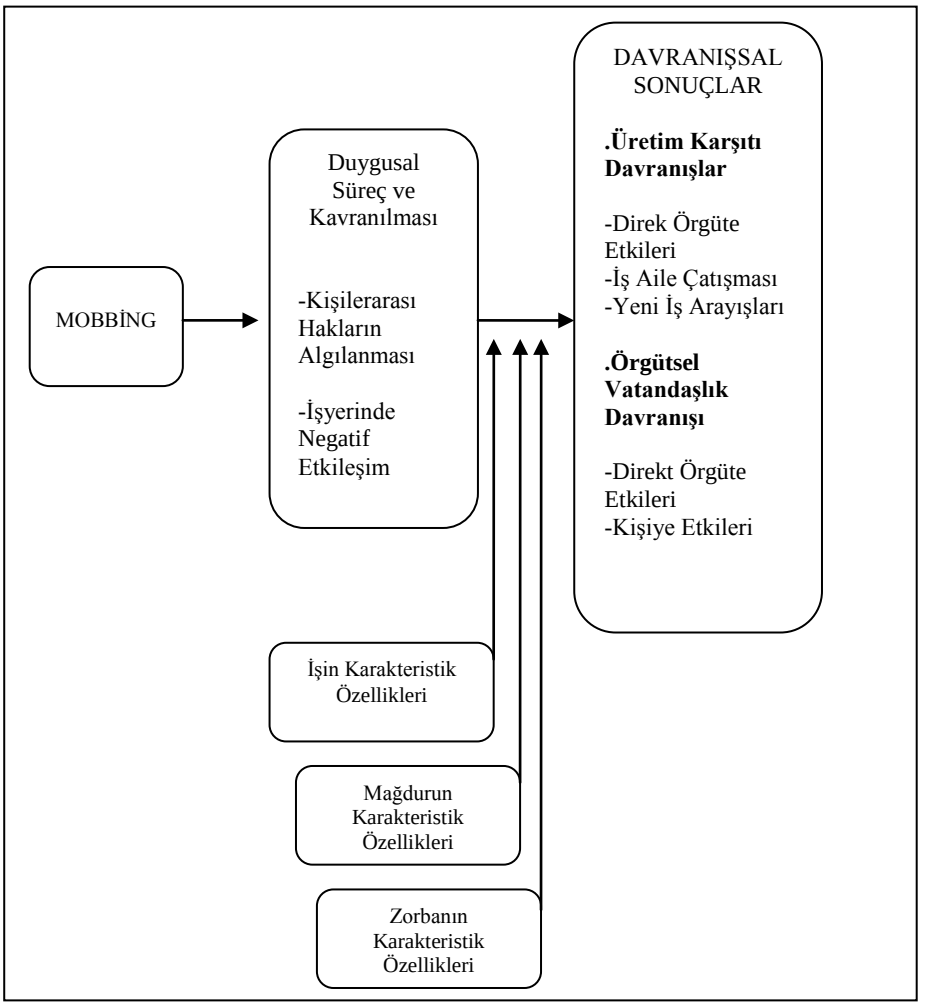
- Liderin Özellikleri; liderin davranışlarının astların rol gereklerinin üstünde davranış göstermelerinde büyük etkisi vardır. Konuya ilişkin olarak araştırmacılar, lider desteğinin örgütsel vatandaşlık davranışının vicdanlılık boyutuyla doğrudan, diğerkamlık boyutuyla da iş tatmini aracılığı ile dolaylı olarak ilişkili olduğunu saptamışlardır. Aynı zamanda liderlik tarzı da konuyla yakın ilgilidir. Güvenilir, iletişim kurulabilir, tarafsız ve dürüst bir lider, çalışanların ekstra rol davranışları gösterme eğilimine etki edecektir.
- Bireysel Faktörler; kişilik özellikleri, ruhsal durum, bireysel ihtiyaçlar alt başlıklarında incelenmektedir. İnsanlara karşı tutum ve davranışlar, çevresi hakkında düşünceleri, hayata karşı, sosyal uyaranlara karşı duyarlılık örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir. Aynı zamanda ruhsal durum önemli bir etken olarak görülmelidir. Bireylerin içsel güdüleriyle ortaya çıkan bir takım ihtiyaçları vardır. Sosyal kabul ihtiyacı, başarma gereksinimi de örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde etkili olmaktadır (Kamer, 2001;17).

MOBBİNG VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Mobbing gibi olumsuz eylemlere maruz kalan çalışanların zamanla örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimleri azalmaktadır.

Örgütlerde karşılaşılan istenmeyen davranışlar örgütsel vatandaşlık davranışını negatif yönde etkilemektedir. İstenmeyen davranışların başında ise mobbing eylemleri gelmektedir. Raver (2004), Gadot (2006) ve Zellers ve Tepper'in (2002) yapmış oldukları araştırmalarda, mobbing ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki incelenmiş ve mobbing'in örgütsel vatandaşlık davranışını azalttığı ve bu iki kavram arasında negatif yönlü bir etkileşim olduğu ortaya çıkmıştır. Mobbing eylemlerinin özellikle; dürüst, güvenilir ve örgütüne sadık çalışanları hedef alması, bu tür özellikler sergileyen kişilerin sergilediği örgütsel vatandaşlık davranışları nedeniyle mobbing eylemine maruz kaldıklarını göstermektedir (Özler ve Mercan, 2009: 95).
Aşağıdaki tabloda mobbing ve örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişki gösterilmektedir (Raver, 2004: 19).

Şekil 1: Mobbing ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki

Kaynak: ÖZLER, Derya Ergun ve MERCAN, Nuray, Yönetsel ve Örgütsel Açıdan Psikolojik Terör, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009. Sf. 95

Şekil 1'de de görüldüğü üzere mobbing; eylemler, işin, mağdurun ve zorbanın karakteristik özelliklerinden etkilenmektedir. Süreç eğer çalışanlar tarafından kişilerarası hakların algılanması şeklinde ise çalışanlar örgütsel vatandaşlık davranışlarına örgüt içerisinde devam etmektedirler. Ancak örgütte çalışanlar arasında negatif etkileşim söz konusu ise üretim karşıtı davranışlar yani mobbing eylemleri başlamaktadır. Bunun sonucunda çalışanlar iş-aile çatışması yaşamaya başlamakta ve yeni iş arayışlarına girmektedirler (Özler ve Mercan, 2009: 96). Yani bir işletmede örgütsel vatandaşlığı yüksek bireylerin genel olarak mobbinge maruz kalabileceğini söylemek mümkündür.

Yapılan bazı araştırmalar; doğruluk, dürüstlük, sadakat ve onurlu olma gibi bazı kişilik özellikleri dışında mobbing mağdurlarının kişilik özellikleriyle ilgili ayırt edici bir özelliğin olmadığı, mobbing'in çalışan herkesin başına gelebileceğini göstermektedir. Bunlar dışında mobbing mağdurlarının çalıştıkları kuruma bağlı, yaptıkları işleriyle özdeşleşmiş oldukları ve özgür bir karaktere sahip oldukları görülmektedir (Leymann ve Gustaffson, 1996: 251-275). Mobbing mağdurlarının genellikle doğru, çalışkan, diğerleriyle işbirliği içinde olan, başkasına kendini beğendirme çabası içinde olmayan, kendine güveni yüksek, girişken ve diğerlerine göre daha nitelikli, oluşan durumları yargılayan ancak kimseyi suçlayıcı olmayan, kişilerle ve olaylar yerine düşüncelerle uğraşmayı amaç edinmiş, başkalarını düşünen ve yardım etme isteği içinde olan, örgütsel bağlılığı dolayısıyla örgütsel vatandaşlığı yüksek bireyler olduğu anlaşılmaktadır (Shallcross, 2003: 5).

Mobbing, daha çok monoton ya da yoğun iş ortamlarında görülmektedir. Bu gibi durumlarda mobbing uygulayan kişi ya işin monotonluğundan dolayı can sıkıntısından, ya da işin yoğunluğundan kaynaklanan stresten dolayı mobbinge başvurmaktadır. Bu tip iş ortamlarında, hem mobbinge uğrama düzeyi yüksek olduğu için hem de çalışanı işin özelliklerinden dolayı mutlu etme düzeyi çok düşük olduğu için örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi yok denecek kadar azdır.

Liderlik, hem örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğiliminin oluşmasında hem de mobbingin ortaya çıkmasında çok önemli bir faktördür. Yöneticilerin çalışanlarla düzenli olarak bilgi alış verişinde bulunmaları, karşılıklı etkileşime açık olmaları, insiyatif kullanmaları çalışanların onlara güven duymalarını böylece ekstra rol davranışları göstermelerini sağlarken, duygusal zekâdan yoksun, çalışanlarıyla iletişimden kaçınan ve sabit görüşlü yöneticiler mobbingin ortaya çıkmasına ön ayak olmaktadır. Çalışanlarıyla iletişim halinde bulunan lider, mobbingi daha çatışma aşamasındayken çözümleyerek ortaya çıkmasını engellerken, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimlerini arttırır. Bunun yanında duygusal zekadan yoksun liderler çalışma ortamında olumsuz bir hava yaratarak hem örgütsel vatandaşlık davranışının oluşmasına engel olur hemde mobbinge uygun bir ortam hazırlar.

Örgütsel vatandaşlık davranışlarının ortaya çıkmasında örgüte bağlılık, örgütsel adalet, örgütün özellikleri, işe karşı tutum ve iş tatmini, kıdem ve hiyerarşik düzen, örgütsel vizyon, kararlara katılım gibi örgütsel faktörler önemlidir. Örgüte bağlılığın olduğu ortamlarda kişi örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimine sahiptir. Bunun yanında, örgüte bağlılık ile mobbing arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Yani çalışanın mobbinge uğrama düzeyi arttıkça örgüte bağlılığı azalır (Demirci, 2008: 87). Örgütsel adaletin sağlanabildiği işletmelerde çalışanlar, kuruma bağlılıkları artarak örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimine girerler. Ancak örgütsel adaletin sağlanamadığı ortamlar, mobbingin oluşması için uygun ortamlardır. Örgütsel vizyona ortak olan ve kararlara katılan çalışanlar, kendilerini o kuruma ait hissederek örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimine girerler. Böyle bir ortamda çalışanların mobbinge uğrama düzeyleri düşecektir. İşe karşı tutumların olumlu şekilde oluştuğu ve iş tatmininin arttığı durumlarda mobbingte gözle görülür bir azalma ve örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğiliminde önemli derecede bir artış olacaktır.

Zapf'ın yapmış olduğu çalışmada (1999) kendilerine mobbing uygulandığını belirten mağdurlara göre mobbingin en önemli nedenleri; örgüt iklimi, yüksek stres ve örgütsel sorunlardır. Bu nedenler çalışanlarda iş tatminsizliğine, mutsuzluğa ve çalışanların örgüte bağlılıklarının azalmasına böylece örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimlerinin düşmesine neden olacaktır.

Örgütsel özelliklerin böyle olduğu durumlarda mobbingin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Böyle bir ortamda örgütsel vatandaşlık davranışının ortaya çıkması beklenemez. Böylece örgütsel özelliklerin yetersiz olduğu durumlarda mobbingin ortaya çıktığını ve yine böyle bir ortamda örgütsel vatandaşlık davranışının olmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tepper (2000) mobbing'in, liderlik tarzının kötü ve yetersiz olması durumunda oluştuğunu, mobbing sonucunda çalışanların örgütsel bağlılıklarının, örgüte ait adalet ve doğruluk duygularının azaldığını, kişinin inançları ve

inandıkları şeylerle ilgili olan ve kişinin diğer kişilerle arasındaki karşılıklı anlaşma olarak ifade edilen psikolojik sözleşmeyi bıraktıklarını böylece örgütsel vatandaşlık davranışlarından uzaklaştıklarını ifade etmektedir (Salin, 2003: 2).

Mobbing mağdurlarının başarı yönelimli, örgüte ait olma duyguları gelişmiş, hassas, dürüst, politik davranmayan özellikte olmaları yani örgütsel vatandaşlık davranışlarını yoğun olarak sergilemeleri bir tesadüf değildir. Mobbing'e maruz kalan çalışanlar, zaman içinde maruz kaldıkları mobbing'in derecesine bağlı olarak, örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilemekten vazgeçmektedirler. Mağdurların örgütsel vatandaşlık gibi ekstra rol davranışı göstermelerinin temel nedeni, komplekslerinden arınmış, kendini gerçekleştirmiş ve kendisiyle barışık kişiler olmalarından kaynaklanmaktadır (Özler ve Mercan, 2009: 96).

İşin özelliklerinden dolayı en fazla eğitim ve sağlık sektörlerinde ve askeri örgütlerde olması gereken örgütsel vatandaşlık davranışıyla, yapılan araştırmalar sonucu en fazla sağlık ve eğitim sektörlerinde ve askeri örgütlerde görülen mobbing arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Bu araştırmalara göre örgütsel vatandaşlığın yüksek olması gerektiği sektörlerde mobbing uygulamalarının yoğunlaştığı görülmektedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında örgütsel vatandaşlık davranışı ile mobbinge uğrama düzeyi arasında bir ilişkinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ilişki her iki yönlü de olabilmektedir. Kişinin kişilik özelliklerinden, liderlik özelliklerinden, örgüt özelliklerinden ya da iş özelliklerinden dolayı örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi yükselirken aynı şekilde bu kişilerin mobbinge uğrama düzeyleri de örgütsel vatandaşlık davranışları yüksek olduğu için artabileceği gibi, örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimini arttırıcı çabalarda bulunarak örgütteki mobbing düzeyini azaltmak da mümkün olacaktır. Ayrıca mobbinge maruz kalan örgütsel vatandaşlığı yüksek bireylerin de vatandaşlık düzeylerinin mobbinge uğrama şiddetine göre azalma eğilimi gösterdiğini söylemek mümkündür.

ARAŞTIRMAYA YÖNELİK YÖNTEM VE BULGULAR

Mobbing ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan bu araştırmanın metodolojisi ve araştırmada elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Araştırmanın Amacı, Önemi, Sınırlılıkları

Bu çalışmanın amacı; mobbing uygulamalarıyla, örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasında ki ilişkiyi ölçmeye yöneliktir. Sonuçta bu anket uygulamasıyla elde edilen bulgularla beraber, her sektördeki isletmenin karsılaşabileceği bu sorun için daha gerçekçi ve daha objektif çözüm önerileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Mobbingin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde ne derece etkili olduğu konusunda, bu konuda araştırma yapacak kişilere ve yöneticilere mobbingi tanımlamalarına, bu konuda duyarlılık göstermelerine ve mobbingin olumsuz sonuçlarıyla baş edebilme yolunda çözüm önerileri geliştirmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Araştırmada, çalışanların iş yoğunluğu nedeniyle zaman sınırlılığı söz konusu olmuştur. Bazı kurumların şirket politikası ve gizlilik nedeniyle çalışmaya katılmama durumu olmuştur.

Araştırmanın Yöntemi, Evren ve Örneklemi, Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu toplam üç bölümden ve 60 sorudan oluşmuştur. Birinci bölümde çalışanların demografik özelliklerini belirleyici sorular sorulmuştur. Bu bölümdeki sorular anketi yanıtlayan çalışanın yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, sosyal aktivitede bulunma sıklığı, çalışma pozisyonu, haftalık çalışma süresi ve deneyimini belirmeye yönelik sorulardır. İkinci bölümde işletmelerde yıldırma, psikolojik baskı ve taciz olarak adlandırılan mobbing olgusunu araştırmaya yönelik sorular bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise örgütsel vatandaşlık düzeyini ölçmeye yönelik sorular yer almakta ve sorular örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutları arasında paylaştırılmaktadır.

Mobbing ölçeğinin oluşturulmasında Leymann'ın geliştirmiş olduğu "Mobbing Tipolojisi"nden yararlanılmış ve bazı değişiklikler yapılmıştır. Mobbing Tipolojisinin orijinal kaynağı Almancadır ve ölçek oluşturulurken yararlanılan kaynak Cem Önertoy'un İngilizceden Türkçeye çevirdiği 2003 yılında yayımlanan "Mobbing: "işyerinde Duygusal Taciz" adlı kitaptır. Referans verilen bu çalışmalarda güvenilirlik croncbach alpha değeri %95,4 (α) olarak tespit edilmiş, geçerlilikleri ve güvenilirlikleri kanıtlanmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği ise Mazlum Çelik'in doktora tez çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur (Çelik,2007;198). Bu çalışmanın güvenilirlik croncbach alpha değeri %91,6 (α) olarak tespit edilmiş, geçerlilik ve güvenilirliği kanıtlanmıştır.

Anket soruları Kütahya İl merkezinde bulunan 16 özel bankanın toplam 233 çalışandan 119 tanesine uygulanmıştır. Veriler SPSS 15.0 for Windows istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Yapılan analizler, anketi cevaplayanların demografik özellikleri, frekans dağılımları, güvenilirlik analizleri, değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren Ki-Kare analizleri ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini gösteren spearman korelasyon analizinden oluşmaktadır.

Demografik Değişkenlere Yönelik Frekans Dağılımları

Tablo 1: Yaş Değişkeni Frekans Dağılımı

Yaş	**Frekans**	**Yüzde**
18-25 yas grubu	12	10,1
26-30 yas grubu	60	50,4
31-35 yas grubu	26	21,8
36-40 yas grubu	17	14,3
41 ve üstü	4	3,4
Toplam	119	100,0

Tablo 3.2.'de görüldüğü gibi ankete katılanların %10,1'i 18-25 yaş arası, %50,4'ü 26-30 yaş arası, %21,8'i 31-35 yaş arası, %14,3'ü 36-40 yaş arası ve %3,4'ü ise 41 yaş ve üstü gruplarını kapsamaktadır. Katılımcıların yalnızca 4 tanesinin 41 yaş ve üstü olduğu dikkat çekmekle birlikte, araştırma özel bankalar içerisinde yapıldığı ve özel bankalarda genç çalışanların daha fazla tercih sebebi olması göz önüne alındığında durumun nedeni ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkeni Frekans Dağılımı

Cinsiyet	**Frekans**	**Yüzde**
Erkek	69	58
Bayan	50	42
Toplam	119	100,0

Araştırmaya katılan 119 çalışanın 69'u yani %58'i erkek, 50 çalışan yani %42'si bayan çalışandan oluşmaktadır. Erkek çalışanların bayanlara göre biraz daha yoğunluktadır.

Tablo 3: Çalışma Pozisyonu Değişkeni Frekans Tablosu

Çalışma Pozisyonu	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Üst Kademe Yönetici	1	0,5
Orta Kademe Yönetici	28	23,5
Personel	87	73,5
Diğer	3	2,5
Toplam	119	100,0

Tablo 3.9'a göre araştırmaya katılan 119 çalışanın %0,8'i üst kademe yönetici, %23,75'i orta kademe yönetici, %73,5'i personel ve %2,5'lik bir kısmını ise diğer seçeneğini işaretleyen personelden oluşmaktadır. Araştırmaya daha çok personellerin ilgi gösterdiği ve üst yönetimden sadece 1 kişinin ankete katıldığı görülmektedir.

Tablo 4: Bulundukları Kurumda Çalışma Süresi Değişkeni Frekans Tablosu

Çalışma Süresi	**Frekans**	**Yüzde**
1 yıldan az	11	9,2
1-5 yıl arası	64	53,8
5-10 yıl arası	30	25,2
10-15 yıl arası	12	10,1
15 yıldan fazla	2	1,7
Toplam	119	100,0

Tablo 3.7'ye göre çalışanların %9,2'si 11 kişi 1 yıldan az, %53,8'le 64 kişi 1-5 yıl arası, %25,2 ile 30 kişi 5-10 yıl arası, %10,1'le 12 kişi 10-15 yıl arası, %1,7 ile 2 kişi 15 yıldan fazla aynı kurumda çalışmaktadır. Çalışanların çok büyük kısmının 1-5 yıl arasında aynı kurumda çalışıyor olması, bankaların kısa zaman önce yeni yapılanmaya girdiği yaş frekans dağılımından da anlaşılacağı üzere (Tablo 1), genç çalışan nüfusa önem verildiğini göstermektedir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmaya konu olan hipotezler aşağıda verilmiştir.

H_1: Mobbinge maruz kalma sıklığı ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Mobbingin alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik hipotezler.

H_2: Çalışanlara karşı işyerinde mağdurun iletişim kurma olanağını hedef alan davranışların olması ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_3: Çalışanlara karşı işyerinde mağdurun sosyal ilişkilerini hedef alan davranışların olması ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_4: Çalışanlara karşı işyerinde mağdurun mesleki durumunu hedef alan davranışların olması ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_5: Çalışanlara karşı işyerinde mağdurun itibarını ve saygınlığını hedef alan davranışların olması ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_6: Çalışanlara karşı işyerinde mağdurun fiziksel sağlığını hedef alan davranışların olması ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Demografik değişkenler ile mobbing arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik hipotezler.

H_7: Yaş ile sizin diğerleri ile iletişime geçmeniz engelleniyor sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_8: Cinsiyet ile kararlarınız olumsuz yönde eleştiriliyor sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_9: Eğitim düzeyi ile iş arkadaşlarınızdan ve çalışma grubunuzun aktivitelerinden sosyal olarak dışlanırsınız sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{10}:Sosyal aktivitede bulunma sıklığı ile yaptığınız işle ilgili aşağılanırsınız ve toplum içinde gülünç duruma düşürülürsünüz sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{11}: Aynı kurumda çalışma süresi ile Başkaları ile diyalog kurma girişimleriniz sessiz kalınarak ya da düşmanca sözlerle cevap verilir sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{12}: Haftalık çalışma saati ile Size devamlı olarak yeni görevler ve işler verilir. Yaptığınız standart bir iş yoktur sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{13}**:** Çalışılan Pozisyon ile size hak ettiğiniz işler verilmiyor veya anlamsız işler veriliyor sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Demografik değişkenler ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik hipotezler.

H_{14}: Yaş ile şirketteki değişimleri izler ve diğerlerinin değişimi kabul etmesinde aktif rol oynar sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{15}: Çalışanların eğitim durumu ile şirket hakkında yapılan eleştirilerde şirketimizi savunur sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{16}: Çalışanların sosyal aktivitede bulunma sıklığı ile iş arkadaşları izne ayrıldıklarında onların yerini alacak şekilde kendi iş programlarını düzenler sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{17}: Çalışma süresi ile herhangi bir sebeple işinin başında olamayan arkadaşlarının görevlerini gönüllü olarak yapar sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{18}: Haftalık çalışma saati ile İşe gelmemek konusunda geçerli sebepleri olduğu günlerde bile devamsızlık yapmaz sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{19}: Çalışılan Pozisyon ile görevi ile ilgili toplantılarda düzenli olarak yer alır ve tartışmalara aktif olarak katılır sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{20}: Cinsiyet ile şirketimizi dışarıda gururla temsil eder sorusu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Mobbing ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiye yönelik oluşturulan hipotezlerin analizinde ki-kare bağımsızlık analizinden yararlanılmıştır.

Tablo 5: Mobbing ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Ki Kare Analizi

N	Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	İlişkinin Anlamlılık Derecesi
119	33,224	16	0,007

H1:Araştırma sonucuna göre, mobbing ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ki ilişkinin ki-kare değeri 33,224'tür ve anlamlılık derecesi 0,007'dir. 0,007<0,05 olduğu için H1 kabul edilir. Mobbinge uğrama düzeyi ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yani H1 kabul edilir.

Şimdi bu ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılacaktır. Bunun için 29 sorudan oluşan mobbing ölçeğinin ortalaması ile 23 sorudan oluşan örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinin ortalaması bulunarak karşılaştırma yapılacaktır.

Tablo 6: Mobbing ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi

		ÖVD
Mobbing	Korelasyon değeri (r)	-0,409**
	İlişkinin Anlamlılık Derecesi	0,000
	N	119

** . Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Mobbing ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ki ilişkinin yönünü belirlemek için parametrik olmayan testlerde kullanılan spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Mobbing ile örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenleri için r= -0,409'dur. Burada negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Yani mobbing ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Buradan, çalışanların mobbinge maruz kalma düzeyi arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimlerinin düştüğü gözlemlenmektedir.

Tablo 7: Mobbingin Alt Boyutları İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Korelasyon Analizi

Alt Boyutlar	Korelasyon Değeri (r)	Anlamlılık Derecesi	N
Mağdurun İletişim Olanağını Hedef Alan Davranışlar	-0,403**	0,000	119
Mağdurun Sosyal İlişkilerini Hedef Alan Davranışlar	-0,446**	0,000	119
Mağdurun Mesleki Durumunu Hedef Alan Davranışlar	-0,227**	0,013	119
Mağdurun İtibarını ve Saygınlığını Hedef Alan Davranışlar	-0,445**	0,000	119
Mağdurun Fiziksel Sağlığını Hedef Alan Davranışlar	-0,338**	0,000	119

H2: Örgütsel vatandaşlık davranışı ve mağdurun iletişim olanağını hedef alan davranışlar değişkenleri için r= -0,403 dür. Burada negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki vardır. Hipotezin kabul edilmesi 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile mağdurun iletişim olanağını hedef alan davranışlar arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Yani mağdurun iletişim olanağını hedef alan davranışlar arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi düşecektir.

H3: Örgütsel vatandaşlık davranışı ve mağdurun sosyal ilişkilerini hedef alan davranışlar değişkenleri için r= -0,446 dır. Burada negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki vardır. Hipotezin kabul edilmesi 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile mağdurun sosyal ilişkilerini hedef alan davranışlar arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Yani mağdurun sosyal ilişkilerini hedef alan davranışlar arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi düşecektir.

H4: Örgütsel vatandaşlık davranışı ve mağdurun mesleki durumunu hedef alan davranışlar değişkenleri için r= -0,227'dir. Burada negatif yönlü zayıf düzeyde bir ilişki vardır. Hipotezin kabul edilmesi 0,05 düzeyinde anlamlıdır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile mağdurun mesleki durumunu hedef alan davranışlar arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Yani mağdurun mesleki durumunu hedef alan davranışlar arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi düşecektir.

H5: Örgütsel vatandaşlık davranışı ve mağdurun itibarını ve saygınlığını hedef alan davranışlar değişkenleri için r= -0,445 dir. Burada negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki vardır. Hipotezin kabul edilmesi 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile mağdurun itibarını ve saygınlığını hedef alan davranışlar arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Yani mağdurun itibarını ve saygınlığını hedef alan davranışlar arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi düşecektir.

H6: Örgütsel vatandaşlık davranışı ve mağdurun fiziksel sağlığını hedef alan davranışlar değişkenleri için r= -0,338 dir. Burada negatif yönlü zayıf düzeyde bir ilişki vardır. Hipotezin kabul edilmesi 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile mağdurun fiziksel sağlığını hedef alan davranışlar arasında ters yönlü anlamlı bir

ilişki vardır. Yani mağdurun fiziksel sağlığını hedef alan davranışlar arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi düşecektir.

H7: Çalışanların yaşları ile mobbing uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan yaş sorusu ile mobbing sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,049 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için H7 kabul edilmiştir.

Ankette yer alan mobbing sorusu yaş bazında ayrıştırılarak ortalamalar alındığı zaman mobbing uygulamalarının en fazla olduğu yaş grubu 41 ve üstüdür. 41 ve üstü yaş grubunda yalnız 4 kişinin bulunması bize doğru bir bilgi vermeyecektir. Yoğunluğa baktığımızda yaş aralığı yükseldikçe mobbinge uğrama düzeyi de artmaktadır.

Tablo 8: Demografik Değişkenler İle Mobbing Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Analizler

Demografik Değişkenler	Uygulanan Analiz	Anlamlılık Derecesi
Yaş	Kruskal Wallis	0,049
Cinsiyet	Mann-Whitney U	0,006
Eğitim	Kruskal Wallis	0,344
Sosyal Aktivitede Bulunma Sıklığı	Kruskal Wallis	0,436
Aynı Kurumda Çalışma Süresi	Kruskal Wallis	0,095
Haftalık Çalışma Süresi	Kruskal Wallis	0,415
Çalışma Pozisyonu	Kruskal Wallis	0,002

H8: Çalışanların cinsiyetleri ile mobbing uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan cinsiyet sorusu ile mobbing sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Mann-Whitney U testi p=0,006 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için H8 kabul edilmiştir.

Ankette yer alan mobbing sorusu cinsiyet bakımından ayrıştırılarak ortalamalar alındığında mobbing uygulamaları en fazla erkeklerde görülmektedir.

H9: Çalışanların eğitim durumu ile mobbing uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan eğitim durumu sorusu ile mobbing sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,344 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için H9 reddedilmiştir.

H10: Çalışanların sosyal aktivitede bulunma sıklığı ile mobbing uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan sosyal aktivitede bulunma sıklığı sorusu ile mobbing sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,436 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için H10 reddedilmiştir.

H11: Çalışanların aynı kurumda çalışma süresi ile mobbing uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan aynı kurumda çalışma süresi sorusu ile mobbing sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,095 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için H11 reddedilmiştir.
H12: Çalışanların haftalık çalışma süresi ile mobbing uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan haftalık çalışma süresi ile mobbing sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,415 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için H10 reddedilmiştir.
H13: Çalışanların pozisyonu ile mobbing uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan pozisyon sorusu ile mobbing sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,002 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için H13 kabul edilmiştir.

Ankette yer alan mobbing sorusu pozisyon bakımından ayrıştırılarak ortalamalar alındığında mobbing uygulamalarının yoğunluğunun en fazla diğer seçeneğini işaretleyen çalışanlarda görülmektedir. Mobbing uygulamaları hiyerarşik düzeyde yukardan aşağı doğru gidildikçe arttığı görülmektedir.
H14: Çalışanların yaşları ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan yaş sorusu ile örgütsel vatandaşlık davranışı sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,040 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için H14 kabul edilmiştir.

Ankette yer alan örgütsel vatandaşlık soruları yaş bakımından ayrıştırılarak ortalamalar alındığında örgütsel vatandaşlık gösterme eğiliminin yoğunluğu en fazla 18-28 yaş grubu arasındaki çalışanlarda görülmektedir. Bu ortalamalara göre yaş ilerledikçe örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğiliminin azaldığı görülmektedir.
H15: Çalışanların eğitim durumu ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan eğitim durumu sorusu ile örgütsel vatandaşlık davranışı sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,757 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için H15 reddedilmiştir.

Tablo 9:. Demografik Değişkenler İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Analizler

Demografik Değişkenler	Uygulanan Analiz	Anlamlılık Derecesi
Yaş	Kruskal Wallis	0,040
Cinsiyet	Mann-Whitney U	0,009
Eğitim	Kruskal Wallis	0,757
Sosyal Aktivitede Bulunma Sıklığı	Kruskal Wallis	0,828
Aynı Kurumda Çalışma Süresi	Kruskal Wallis	0,015
Haftalık Çalışma Süresi	Kruskal Wallis	0,475
Çalışma Pozisyonu	Kruskal Wallis	0,024

H16: Çalışanların sosyal aktivitede bulunma sıklığı ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan sosyal aktivitede bulunma sıklığı sorusu ile örgütsel vatandaşlık davranışı sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,828 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için H16 reddedilmiştir.

H17: Çalışanların aynı kurumda çalışma süresi ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan aynı kurumda çalışma süresi sorusu ile örgütsel vatandaşlık davranışı sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,015 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için H17 kabul edilmiştir.

Ankette yer alan örgütsel vatandaşlık soruları çalışma süresi bakımından ayrıştırılarak ortalamalar alındığında en fazla yoğunluğu 1-5 yıl arası deneyim sahibi çalışanlarda görülmektedir. Çalışma süresi arttıkça mobbinge uğrama düzeyi de artmaktadır.

H18: Çalışanların haftalık çalışma süresi ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan haftalık çalışma süresi sorusu ile örgütsel vatandaşlık davranışı sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,475 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için H18 reddedilmiştir.

H19: Çalışanların pozisyonu ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan pozisyon sorusu ile örgütsel vatandaşlık davranışı sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Kruskal Wallis testi p=0,024 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için H19 kabul edilmiştir.

Ankette yer alan örgütsel vatandaşlık sorusu çalışma pozisyonu bakımından ayrıştırılarak ortalamalar alındığında en fazla yoğunluğun üst kademe yöneticilerde olduğu görülmektedir. Ancak yalnız 1 üst kademe yönetici olması bize çok açıklayıcı bir bilgi vermeyecektir. Sonra ki yoğunluk personelde ve en az yoğunluk orta kademe yöneticilerde görülmektedir.

H20: Çalışanların cinsiyetleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenebilmesi için anket formunun demografik değişkenler bölümünde yer alan cinsiyet sorusu ile örgütsel vatandaşlık davranışı sorusu analiz edilmiş ve elde edilen Mann-Whitney U testi p=0,009 değeri, 0,05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için H20 kabul edilmiştir.

Ankette yer alan örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili soru cinsiyet bakımından ayrıştırılarak ortalaması alındığında örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi en fazla bayanlarda görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşmeyle başlayan değişim rüzgârı beraberinde artan rekabet şartlarını da getirmiş ve rekabet, örgüt düzeyinden kurum içi rekabete kadar bölünerek işletme için; verimliliğin artmasına katkıda bulunması açısından fırsat, bireysel rekabet sonucu birçok kayıp yaşaması açısından tehdit haline gelmiştir. Yaşanılan kayıpların en önemli nedenlerinden biri de mobbingdir.

Günümüzde hızla gelişip büyüyen teknoloji sayesinde, tüm firmalar çok hızlı ve kolay bir şekilde benzer alt yapıya sahip olabilmekte, benzer çıktılar sunabilmektedir. Dolayısıyla firmaların rekabet avantajı elde edebilmesi için en önemli unsur, çok kolay elde edilemeyen insan kaynakları olmuştur. Bu kaynağın örgütle bütünleşebilmesi ve

kendini örgüte ait hissedebilmesi noktasında ise örgütsel vatandaşlık davranışı söz konusu olmaktadır. Çalışanların kendilerinden beklenen biçimsel rol davranışlarının yanı sıra fazladan rol davranışları göstermeleri ve bunu hiçbir beklenti içinde olmadan ve gönüllü olarak yapmaları örgütsel vatandaşlık davranışı olarak nitelendirilmektedir.

Çağdaş bilim dünyası tarafından yeni keşfedilen ancak çok eski zamanlardan beri var olan mobbing uygulamalarının sonuçlarına bakıldığında sadece bireysel değil, örgütsel ve toplumsal sonuçları olduğu ve bu sonuçların birey, örgüt ve toplum için önemli maliyetlere neden olduğu açıktır. Örgütlerin en değerli kaynağı olan insan kaynaklarına yönelik olan mobbing hareketlerinin, özellikle örgütsel vatandaşlığı yüksek bireyleri hedef alması bu çalışmayı önemli kılmıştır.

Bu çalışma özel banka işletmelerinde karşılaşılan mobbing uygulamaları ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisinin belirlenmesine yönelik hazırlanmış, Kütahya il merkezinde uygulanmıştır. Çalışmanın verisi anket tekniğine bağlı elde edilmiştir.

Frekans tablolarını incelediğimizde, ankete katılan çalışanların çoğunluğunu; 26-30 yaş arasında, evli, üniversite mezunu erkek çalışanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların ağırlıklı olarak yönetim kadrosunda bulunmayan personel olduğu görülmektedir. İşletmelerde çalışma süresi haftalık 40-60 saat olarak görülmekte ve çalışanların büyük bir kısmını 1-5 yıllık deneyime sahip yeni çalışanların oluşturduğu sonucuna ulaşmaktayız. Ayrıca çalışanların yoğun iş temposundan dolayı çok fazla sosyal aktiviteye zaman ayıramadığı anlaşılmaktadır.

Çalışanların maruz kaldığı mobbing uygulamalarında, mobbingin alt boyutları bakımından aritmetik ortalamalarına baktığımız zaman, çalışanların çok sık olmasa da mobbinge maruz kaldığı ve en fazla; arkadan kötü konuşma, hakkında dedikodu yapılma, gülünç duruma düşürülme, özel hayatıyla alay edilme gibi davranışların yer aldığı, "mağdurun itibarını ve saygınlığını hedef alan davranışlar" alt boyutu kategorisinde yer alan davranışlarla karşılaştığı görülmektedir.

Örgütsel vatandaşlık davranışı alt boyutlarının aritmetik ortalamalarını incelediğimizde, çalışanların genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimlerinin yüksek olduğu ve en fazla önceden haberdar etme, hatırlama, bilgi aktarma, danışma gibi hareketlerin yer aldığı "nezaket" alt boyutu kategorisinde ki davranışları gösterme eğilimine sahip olduğu görülmektedir.

Demografik değişkenlerle mobbing arasında ki ilişkiyi incelediğimizde, yalnız yaş, cinsiyet ve çalışma pozisyonu değişkenleriyle anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu ilişkilere göre, mobbinge en fazla 41 yaş üstü çalışanlar maruz kalmaktadır. Değişim sürecine ayak uyduran işletmelerde, çalışanların çoğunluğunu gençlerin oluşturması, kurum içi rekabet nedeniyle göreceli olarak daha yaşlı çalışanların mobbinge maruz kaldığını gösterir. Bunların yanı sıra, uygulamada mobbingin en fazla erkekler de görülüyor olması yapılan araştırmaların çoğuyla farklılık göstermektedir. Bunun nedeninin araştırılması önem arzetmektedir.

Demografik değişkenler ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ki ilişkiyi incelediğimizde, örgütsel vatandaşlık davranışı ile yaş, cinsiyet, çalışma pozisyonu ve aynı kurumda çalışma süresi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi en fazla genç çalışanlarda görülmekte ve yaş ilerledikçe örgütsel vatandaşlık gösterme eğilimi azalma göstermektedir. Mobbinge uğrama düzeyinin yaş ilerledikçe artması, örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğiliminin yaş ilerledikçe azalmasına neden olmuştur. En fazla bayanlarda görülen örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi, bayanların erkeklere göre daha az mobbinge maruz kalmasıyla açıklanabilir. Bu da yaş değişkeni gibi, mobbinge uğrama düzeyi arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışının düştüğünün göstergesidir. Çalışılan pozisyon kapsamında örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğiliminin en fazla üst yönetim kadrosunda bulunan çalışanlarda görülmesi, bulunulan pozisyon gereği beklenen bir durumdur. En fazla 1-5 yıl arası deneyime sahip çalışanlarda örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi olması, bu grubu

oluşturan çalışanların yoğun olarak gençlerden oluşması, örgütsel vatandaşlık davranışının yaş değişkeni ile olan ilişkisini destekler niteliktedir.

Çalışmanın ana hipotezini oluşturan mobbing ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik yapılan analiz sonucunda; işletmelerde mobbing uygulamalarına maruz kalma sıklığı arttıkça çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğiliminde azalma olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Elde ettiğimiz bu sonuç literatürü destekler niteliktedir. Bu noktada örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutları açısından değerlendirilmeye karar verilmiş ve yapılan analizler sonucunda örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğilimi ile mobbing uygulamaları arasında ana hipotezimizi destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan çalışma sonucunda mobbing uygulamaları ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Günümüz değişen rekabet şartlarında şirketlerin başarısının temelinde etkin bir insan kaynakları yönetimi geçmektedir. Örgütsel vatandaşlığı yüksek bireylerin örgütün gereksinim duyduğu bir çalışan tipi olduğu açıktır. Dolayısıyla psikolojik taciz olarak nitelendirilen mobbingin şirketteki uygulamalarının minimum düzeye getirilmesinin, örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme eğiliminin artmasına neden olması beklenmektedir.

Mobbingin örgüt üzerindeki olumsuz etkileri dikkate alındığında işletmelerin mobbinge karşı önlem almaları bir gereklilik olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle örgütlerin mobbing ile etkin mücadele edebilmesi için örgüt yöneticilerine aşağıdaki öneriler getirilmiştir.

- İşyeri ve çalışan psikolojisi konusunda uzman kişiler istihdam edilmeli ve firmalar yöneticilerini kriz yönetimi, kaos yönetimi, iş etiği gibi konularda eğitmelidir.
- Çalışanlar, mobbinge maruz kaldıklarında bunu üstlerine iletebilmeleri konusunda cesaretlendirilerek daha ileri boyutlara geçmeden sonlandırılmalıdır.
- Mobbingi önlemede şirketlerin insan kaynakları departmanlarına önemli roller düşmektedir. Öncelikler çalısanlar arası iletişimin sağlıklı bir şekilde yürümesi ve daha yakın samimi bir ortam oluşturulması için iş saatlerinde ve iş dışı saatlerde çalısanların kaynaşıp beraber vakit geçireceği sosyal aktiviteler sıkça düzenlenmelidir.
- İşletmelerin mobbing uygulamalarından önceden haberdar olabileceği sistemler geliştirilerek, mobbing uygulayanlara yönelik gerekirse işten atmaya varabilecek cezalandırma prosedürler getirilmelidir.
- Mobbingin hem oluşma aşamasında hem de sonuçlarında yer alan çatışma konusunda, çatışmanın nedenleri araştırılmalı, insan kaynakları departmanı çatışmanın daha yönetilebilmesi aşamasında çözüm yolu aramalıdır. Bunun için çatışmanın kaynağı bulunmalı, daha sonra taraflar bir araya getirilerek duruma çözüm önerileri getirilmeli ve çatışmanın bulunduğu her iki tarafında memnun şekilde ayrılabileceği bir çözüm üretilerek çatışma sonlandırılmalıdır.
- İşgörenler, yöneticilerinin adil davrandıklarına inandıklarında ve hem örgüt içi hem de örgüt dışında örgüt hakkında olumlu düşüncelere tanık olduklarında, örgütsel vatandaşlık davranışı göstermeye eğilimli olabilirler. Yöneticilerin sık sık bölümleri ziyaret etmesi ve çalışanlarla yakın diyaloglar kurması son derece uygun olabilir.
- Takım ruhunun oluşturulması için gereken etkinlikler arttırılmalı,
- Çalışanlar arasındaki işbirliği desteklenmeli, çalışanların toplantılara aktif katılımı sağlanmalı, çalışanlar teklif ve önerilerde bulunmaya teşvik edilmeli, yenilikçilik desteklenmeli ve başarısız sonuçlansa da yeni fikirlerin uygulanmasına imkân tanınmalı böylece çalışanların kendini örgütün bir parçası olarak hissetmeleri gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

AY, Bilgen, (2007), Öğretmenlerin Öz Yetenekleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

BİNGÖL, D. NAKTİYOK, İŞCAN, (2003) Dönüştürücü Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi, 11.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 494–508.

BLAKELY, Gerald L. SRIVASTAVA, Ahiskek, MOORMAN Robert H. (2005). "The effect of OCB", Journal of Leadership and Organizational Studies, vol 12, No:1, 103-117.

CHOMPOOKUM, D.; C. B., Derr (2004), "The Effects of Internal Career Orientations on Organizational Citizenship Behavior in Thailand", Career Development International, Vol. 9, No. 4.

ÇELİK, Mazlum, (2007), Örgüt Kültürü ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Bir Uygulama , Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

ÇINAR, Füsun, (2000), Organizasyonel Yurttaşlık Davranışı ve Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa..

DAVENPORT, N., Schwartz, R.D. ve Elliott, G.P. (2003). Mobbing: işyerinde Duygusal Taciz. (Çev: O.C.Önersoy). İstanbul.

DEMİRCİ, M. Kemal, (2008), İşletmelerde Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Ankara.

HIRIGOYEN Marie France, (2000) Manevi Taciz: Günümüzde Sapkın Şiddet, çev. Heval Bucak, Güncel Yayıncılık Ltd. Şti.,İstanbul.

İŞBAŞI Janset Özen, (2000) "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: Farklı Ölçeklerin Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Çalışma", 6.Ulusal İşletmecilik Kongresi, Antalya.

JACOBHAGEN, Nicola, (2004), "Mobbing-ein langer", Zermürbender Prozess Schweiz Med Forum, Praxıs .

KAMER, Meltem, (2001), Örgüte Güven, Örgüte Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

LEYMANN, H. (1996). The contend and development of mobbing at work. European Journal of Work and Organizational Psychology, 5(2), Retrived.

LEYMANN, H. ve Gustaffson, A. (1996). "Mobbing at Work and Development of Post Travmatik Stress Disorders", Europen Journal of Work and Organizational Psychology, 5(2).

ÖZLER, Derya Ergun ve MERCAN, Nuray, (2009) Yönetsel ve Örgütsel Açıdan Psikolojik Terör, Detay Yayıncılık, Ankara.

PODSAKOFF Philip M., Scott B. MACKENZIE ve Diğerleri; (2000), "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literatüre and Suggestions for Future Research", Journal of Management, Vol.26, No: 3.

RAVER, Jana Lee, (2004), Behaviour Outcomes of Interpersonal Aggression at Work: A Mediated and Moderated Model, Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Maryland.

SALIN, D. (2003). "Workplace Bullying among Business Professionals, Prevelance, Organizational Antecedents and Gender Differences", Academic Dissertation, Helsingfors.

SCHNAKE, M. ve M. P. DUMLER. (1993), "The Relationship Between Traditional Leadership, Super Leadership and Organizational Citizenship Behavior", Group and Organizational Management, Vol. 18/3.

SHALLCROSS, Linda, (2003), "The Workplace Mobbing Syndrome, Response and Prevention in the Public Sector", Workplace Mobbing Conference, Brisbane Australia.

TINAZ, Pınar, (2006), İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), Beta Yayınları, İstanbul.

TUTAR, Hasan, (2004), "İşyerinde Psikolojik Şiddet", Platin Yayıncılık.

TUTAR, Işıl, BAŞLAMA, Mehmet Can, KÜTAHNECİOĞLU, Nihan, DERELİ, Özge, (2009), "İş yerinde Mobbing-Duygusal Taciz: İzmir'de Bir Uygulama Örneği", www.mskongre.org/doc/isiltutar.doc, (10.11.2009)

YOON, Man He, Jaebeom SUH;(2003), "Organizational Citizenship Behavior and Service Quality as External Effectiveness of Contact Employees", Journal of Business Research, Vol. 56, No: 8.

ON "THE STEP BASED SYSTEM" AND UNPLANNED LANGUAGE PLANNING: REDISCOVERING AMERICA?

Ayhan KAHRAMAN
Assist. Prof., DPÜ, ayhan@dpu.edu.tr

ABSTRACT: Political fluctuations and *unplannedness* have strong influences on different aspects of language planning policies of a country. For example, the foreign language policy of Turkey has turned to a scratch pad in the last four decades. That is, each fluctuation changed the ministers of national education and each minister entirely changed the foreign language policy from top to down. Nevertheless, state policies need to be stable and consistent. It should not be dependent on individuals or political disturbance. That is, before putting an educational policy or a reform movement into practice, it needs to be well prepared, in depth planned and successfully piloted which was not the case with foreign language policies in the past. What even worse is, nowadays the history seems to repeat itself and therefore this paper suggests re-evaluating what earlier in the history has happened before discovering America once and again.

Keywords: Unplanned language planning, Basamaklı Kur Sistemi, foreign language policy, foreign language teaching.

BASAMAKLI KUR SİSTEMİ VE PLANSIZ DİL PLANLAMASI ÜZERİNE: AMERİKA'YI YENİDEN Mİ KEŞFEDİYORUZ?

ÖZET: Politik çalkantılar ve "plansızlık" bir ülkenin yabancı dil politikasını her zaman olumsuz etkilemiştir. Örneğin, Türkiye'nin yabancı dil politikası son yarım asırdır yazboz tahtasına dönmüştür. Zira her bir politik çalkantı Milli Eğitim Bakanını, her bir bakanda ülkenin yabancı dil politikasını baştan aşağı değiştirmiştir. Fakat ülke politikaları sabit ve tutarlı olmak zorundadır. Bir başka deyişle, eğitim politikaları veya bu tür reform hareketleri uygulamaya konmadan önce iyi hazırlanmalı, doğru planlanmalı ve pilot uygulamaları başarılı olmalı. Ne yazık ki, geçmişteki yabancı dil politikaları sıkıntılı olmuştur. Daha da kötüsü bu durum kendini tekrarlayacak gibi görünmektedir. Bu nedenle, bu makale Amerika'yı yine ve yeniden keşfetmeden önce geçmişte olan bitenlerin tekrar gözden geçirilmesini önermektedir.

Anahtar kelimeler: "Plansız" dil planlaması, Basamaklı Kur Sistemi, yabancı dil politikası, yabancı dil öğretimi.

INTRODUCTION

The global developments in the area of Foreign Language Teaching (FLT) have always been maintained with deep concern by the Ministry of National Education (Milli Eğitim Bakanlığı) of Turkey. As known, until 1970s, the prominent FLT policy in Turkey, as well as in many countries in the world, was carried out by classical method which emphasized only "knowing everything about language rather the language itself"; so called the Grammar Translation Method. Although, the foreign language policy of Turkey in parallel to the integration process with the European Union has a base since 1950s, the reorientation and rehabilitation of foreign language teaching in Turkish educational system began in 1972. Under the guidance of the Turkish Education Board (Talim Terbiye Kurulu) the modernization of foreign language teaching accelerated and the Ministry of National Education executed a decree and published in July, 1973. This decree aimed to bring radical changes to the foreign language education system in Turkey. The most prominent one, for example, was to teach the language itself, rather merely the form of the language. It was also aimed to re-evaluate and redesign the teaching materials according to the new foreign language curriculum. In academic year 1974-1975, finally, this new curriculum beside its new system, methods and materials started with great expectations.

This new program was desired to replace the previous one gradually and predicted to achieve and accomplish in 1977. However, although the new foreign language policy seemed to be well prepared, actually it was not pre-planned and piloted. In a short time after the application, it was realized that there were not sufficient foreign language teachers to put the program into practice. Moreover, the school-classes were crowded and the lack of sufficient school buildings in most areas of Turkey was another crucial issue (Özduman, 1989). Additionally, political fluctuations are the other side of the medallion. That is, rise and falls in state policy, frequent minister changes and military coups have always blocked the development of national educational system and also the foreign language policy of Turkey.

Considering the 1980s, the conditions in Turkey were not different. Political fluctuation did not give way to these above mentioned new ideas in foreign language policy, moreover, these ebb and flows in national policy terminated this FL program in less than no time. However, this is the reality; that is the sensitive issue or as uttered in a Turkish saying the "bleeding wound" of developing countries but language policy of a state needs to be stable and cannot be affected by any kind of fluctuation. Since if we talk about a language policy, then we know simply that it is pre-planned, evaluated on efficiency and rationality, and finally a cost-benefit analysis has been conducted. As it is in any language planning process, however, unplanned language planning plays and seems also to play a crucial role in the future. For example, after this bitter disappointment, in late 1980s the Turkish Ministry of National Education made a new movement called the Basamaklı Kur Sistemi (hereafter The Step Based System) which was another flash in the pan. What even worse is, nowadays the history seems to repeat itself in Turkey. The Turkish Ministry of National Education is in another struggle for a new foreign language reform. This paper, therefore, suggests re-evaluating what earlier in the history has happened before discovering America once and again.

BACKGROUND

The Birth and Development of the Step Based System

Despite everything, rapid changes in the world primarily in the areas of technology, industry and business life and the increasing desire for learning a foreign language, especially English as a lingua franca, forced the Turkish Ministry of National Education also to set up new projects on foreign language education in late 1980s. In 1988, the ex-minister of education Hasan Celal Güzel declared a new reform movement in education especially in foreign language education called the Step Based System (Basamaklı Kur Sistemi). After a preparation in a record time of only six months the 12th National Education Council (Milli Eğitim Şurası) was hold with an enormous number of participants in Ankara, Turkey. Within the six months, the Ministry of Education had established the foreign language commission and selected the participants from the staff of different universities and from specialists of the Minister of Education which came in touch with experts of the field in and outside Turkey. This commission, finally, prepared a report the so called Step Based System and sent it to the 12th National Education Council in July, 1988. In the preparation phase of the report, the commission considered some crucial limitations in Turkish educational system such as the lack of qualified language teachers, the foreign language teaching materials and the lack of school buildings in some areas of Turkey and offered to use or direct the limited sources merely to self motivated, willing and linguistically skilled language learners. The report of the commission is discussed at the 12th National Education Council, accepted hastily and suggested to the ministry to put the new reform movement into practice in academic year 1988-1989 starting with the six grades and extending year by year to the whole secondary and high schooling in Turkey.

Basic Principles of the Step Based System

A new reform movement needs to be supported by clear principles in order to state its difference. The main approach of this system advocated that it was not needed to teach every school child the same amount of foreign language. That is, it was not needed for a learner to gain a foreign language in the same proficiency level compared

with other learners, since the needs of learners may vary. For instance, some learners may wish to master merely the basic communication skills; the so called survival skills would be enough for him/her, others would prefer only academic reading and writing and so forth. In short, this model suggested learners to serve the needed amount of foreign language by the help of its gradual system. That is, the Step Based System consisted of six steps and it is up to the learner to follow them step by step or quit whenever s/he wants. Considering these factors, the foreign language commission stated the main principles of the Step Based System as:

- The Step Based System was made up of six steps and should start with the sixth grades of the secondary school and extends year by year to the whole six year educational period of the secondary and high schooling.
- The Step Based System was obligatory at the 6th grade of the secondary school but the following steps were optional. That is, the learners may follow the language program till the end phase or quit it after completing the first grade; but has the chance to turn back whenever s/he wishes.
- Teachers should observe the learners through the year and provide the needed scaffolding to improve language learning. Each step lasts one educational year and has weekly five course hours.
- Number of students should be limited to 25.
- Testing techniques should be redefined and re-evaluated.
- Learners should pass a final exam at the end of each step.
- A certificate is prepared at the end of each step.

Following these main principles, the commission stated the short-term targets of the Step Based System as:

- Goals/objectives and language teaching methodology for the 6th grades learners need to be stated,
- Foreign language education system needs to be re-examined,
- Course-books need to be re-evaluated and re-designed according to the Step Based System,
- Additional teaching materials need to be prepared,
- In-service training is planned to start.

And the long-term targets as:

- Communicative based teaching materials, which covers all steps, need to be prepared,
- New course-books and supplementary materials related to the new program need to be designed,
- New testing and evaluating techniques related to the new program need to be developed,
- For each step, specific final exams need to be developed since the certificates aimed international validity.
- YADEM, (Yabancı Dil Eğitim Merkezi) the Foreign Language Education Centre needs to be established.

Contributions of the Step Based System to FLT in Turkey

Each new idea or reform movement should make a difference, contribute and develop the earlier one. The step based system in Turkey, in this line of thinking, has some contributions among the lines of its failure story. For example, it is not a new idea that the personal factors such as motivation, attitude etc. affect the learning a foreign language. In the light of this belief, the Step Based System offered teaching foreign language(s) only to willing, self motivated and linguistically skilled language learners and it is also not needed to teach every school child the same amount of foreign language.

Another important outcome is that this system aimed to give an international valid certificate. This system consisted of six steps and can be followed step by step or it is possible to quit the system but gives a certificate after each completed step. In Turkey, nowadays, it is a widely adapted and spread state that every institution gives its own certificate. Giving a certificate is also a part of the European Language Portfolio which aims to develop all Europeans into multi-lingual and inter-culturally competent citizens, in other words this portfolio should show

linguistic competence in different languages and guide the language learning process Council of Europe, 1997, 1998; Demirel, (2004, 2005).

The other contribution is based methodologically. That is, language teaching in the world directed its route to communicative based approaches and so was the new system. Therefore, the Step Based System aimed to change learners and teachers focus on form to communicative based approaches. That is, learners should be able to understand basic spoken and written texts and also make themselves easily understood in written and spoken language. An additional outcome is the limitation of the class size in foreign language classrooms to 25, since the amount of students in language classes were over-crowded and therefore the teaching of a foreign language was nearly impossible in such classrooms.

A final but crucial contribution to the field of FLT in Turkey is the establishment of YADEM at universities (Yabancı Dil Eğitim Merkezi – Foreign Language Education Centre) in 1988. In the light of the latest developments, YADEM was given the responsibility to improve foreign language learning and teaching in formal and informal educational institutions. So, if the objectives could be reached, learners would be able to use the language as a real communication tool. Following this idea, all universities in Turkey have established this centre to spread and improve the foreign language education.

All in all, although it was a flash in the pan – since the step based system ended dramatically in 1989 - there was an effort to bring international valid standards to the system. That is, this system tried to bring unity in language education and established a target to follow and complete.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The ability to think globally and act locally to influence the language policy should be enhanced by examining language policies and practices in well chosen pilot areas. In the late 1980s, the graded language learning model the Step Based System and its limitations sounded really good and were also for some educators of that time. For instance, Veysioğlu (1989:10) stated his view in the Journal of National Education as: "…it is a fact that there are some important problems in language education in Turkey… in spite of fundamental solutions, the problems were passed-over slightly by minor changes such as regulating the course hours…but the Step Based System will bring the expected changes and make language teachers feel relieved". According to Veysioğlu, the Step Based System seems to bring fundamental changes to the matter of foreign language teaching. Similarly, Mr. Ihsan Sezal, Undersecretary of Ministry of Education, had great expectations. In an interview published in the Journal of National Education (Milli Eğitim, 1989), he evaluates the early contributions of the Step Based System. He states that there could be some problems but these can be solved gradually in the process level. That is, the program can start and the problems encountered can be handled with ad hoc solutions.

The Step Based System sounded really good but it would be much better if it also sounded scientific. Since, the Step Based System ended dramatically in 1989 before it had the chance to flourish. However, why did this happen? Why was it needed to try to discover America once and again? First of all, the Step Based System and the former movement were totally populist approaches of some policy makers and political periods. Hasan Celal Güzel, Minister of education in 1988 was the main supporter of this project but after his limited period of office, the project "caused to become an orphan."

Second, the Step Based System was called as a Reform Movement but especially this kind of fundamental changes needs to be pre-planned, pre-programmed and most importantly piloted. In an interview, Mr. Sezal, Undersecretary of Ministry of Education, was asked why the project was not piloted. His answer was very interesting. He said simply that Turkey had no time to waste for piloting!? And added that the step based system could be developed when it was in progress and problems in application could be solved with ad hoc solutions. The surprising point is

that such assumptions do have base and supporters in the literature. For example, Kaplan & Baldauf (1997) and Eggington (2002) suggest that unplanned language planning might involve language modification affected by accident, by shared set of laissez-fair attitudes toward a language situation and/or by an ad hoc solution to an immediate problem. They advocate also that planned and unplanned language planning attempts can co-exist in a symbiotic relationship, and thus a formal language plan is incomplete unless it considers existing unplanned language plans within the social ecosystem. However, theoretical thoughts without a scientific base have no validity and may end without the desired outcomes but time and money consuming as the case of the Step Based System.

In Turkey, the expectations from language education are generally determined by daily or term-based problems and tried to be cured mostly by ad hoc solutions. It is also very clear that political aspects play important roles in foreign language education. In this sense, the Step Based System or reform is a political and populist outcome. However, it should not be forgotten that we have no time and money to waste with unplanned language policies. We simply need longitudinal studies. That is, not only projects on language learning and teaching but also educational ones need to be well prepared, in-depth planned and most importantly piloted very carefully if we wish to reach the desired outcomes. That is, if we do not want discover America once and again, we need to think globally and act locally.

REFERENCES

ARSLAN, M. & ERASLAN, L. (2003). "Yeni Eğitim Paradigması ve Türk Eğitim Sisteminde Dönüşüm Gerekliliği", Milli Eğitim Dergisi, 160:21-28.

COUNCIL OF EUROPE. (1997). European Language Portfolio: Proposals for Development. Strasbourg: Council of Europe.

COUNCIL OF EUROPE. (1998). Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A common European framework of reference. Strasbourg: Council of Europe.

DEMİREL, Ö. (2004) Yabancı Dil Öğretimi: Dil Pasaportu, Dil Biyografisi, Dil Dosyası [Foreign language teaching: Language passport, biography, dossier], Ankara: Pegema Yayıncılık.

DEMİREL, Ö. (2005). Language Project of European Council and Application in Turkey. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara: Yayımlar Daire Başkanlığı.

EGGINGTON, G. (2002). Unplanned Language Planning. In Kaplan R. B. (ed.) The Oxford Handbook of Applied Linguistics (p. 404-415). New York: Oxford.

MİLLİ EĞİTİM. (1989). "Basamaklı Kur Sistemi ve YADEM Konusunda Müsteşarımız İhsan Sezal' la Bir Konuşma". [An interview with the undersecretary İhsan Sezal on the step based system and FLT]. Milli Eğitim Dergisi 84: 9-13.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI. (1973). "Ortaokul ve liselerin yabancı dil dersleri taslak programları ve ders kitapları hk." [Draft programs of secondary and high school foreign language courses and course-books]. Tebliğler Dergisi, 36: 260-261.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI. (1990). Toward the Year 2000: National Education Report to Parliament.

ÖZDUMAN, H. (1989) "Türkiye'de Yabancı Dil Sorunu". [Foreign language issue in Turkey]. Milli Eğitim Dergisi 92: 35-41.

KAPLAN, R. B. & BALDAUF Jr, R.B. (1997). Language Planning and Policy in Asia. New York: Multilingual Matters.

VEYSİOĞLU, R. (1989). "Kur Sistemi ile Yabancı Dil Öğretimi Üzerine". [On Foreign language teaching with course system]. Milli Eğitim Dergisi 84: 13-15.

YADEM (1989) "Yabancı Dil Öğretimi ve Reform Çalışmaları". [Foreign language teaching and reform studies]. Milli Eğitim Dergisi 84: 5-9.

XII. MİLLİ EĞİTİM ŞURASI, [12th National Education Council]. (1989). Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul: Yayımlar Dairesi Başkanlığı.

KOBİ'LER İÇİN ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARININ UYGULANABİLİRLİĞİ ALGISININ TESPİTİNE YÖNELİK GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA[*]

Ekrem KARA
Yrd.Doç.Dr. Gaziantep Üniv. İİBF. İşletme, E posta: ekremkara40@gmail.com

ÖZET: Günümüzde Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ), bilgi teknolojilerinin hızlı gelişmesi sonucunda ihracat ve ithalatı artmış, yurt dışından kredi ve yatırımcı bulmaları daha kolay hale gelmiştir. Ayrıca teknolojinin hızlı gelişmesi sonucu şirket büyüklüğünün ve bütünleşmesinin bir avantaj değil, dezavantaj durumuna gelmesi; yüksek teknoloji kullanan KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artması ve dünya pazarlarına büyük işletmeler gibi kolayca açılmasını sağlamaktadır. Uluslararası Finansal Raporlama Standardını (UFRS) hazırlayan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK), tüm bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak, KOBİ'ler için daha basite indirgenmiş bir muhasebe seti oluşturmak için çalışmalara başlamış ve bu doğrultuda, KOBİ'ler için UFRS'leri Temmuz 2009'da yayınlanmıştır. Türkiye'de KOBİ'ler için Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını uygulanabilirliği algısının tespitine yönelik Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir araştırma yapılarak uygulamayı etkileyelicek faktörler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, KOBİ'ler için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, Uluslararası Muhasebe Standartlar Kurulu

A STUDY TO DETERMINE THE PERCEPTION OF APPLICABILITY OF INTERNATIONAL FINANCE REPORTING STANDART FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN SOUTH EAST ANATOLIA REGION

ABSTRACT: As a result of rapid improvements in the information technology, effectiveness of Small and Medium Sized Enterprises' (SMEs) has been increased in the recent years. Trade facilities have also enabled exporting and importing to be widespread in the world. Moreover, investors have been reaching to foreign funds in much more easier ways for their investments. As a matter of fact, as to the recent advancements in technolgy, it is no longer an advantage to act in a larger company framework; thus, the SMEs, which use high technology, have been accessing to world market such like large companies.It is difficult to use the International Reporting Standards (IFRS) for the SMEs in their financial statements, as to those standards have been prepared for big companies. Difficulty for this practice could emerge from the characteristics of either the IFRS or the SMEs themselves. It is essential to search the factors of implementing the IFRS on the SMEs in Turkey. Generally, this study examines the IFRS for the SMEs and seeks to find an approach on the implementation of the standards on the SMEs in the Southeast part of Turkey.

Keywords: the SMEs, the IFRS for the SMEs, IFRS Board

[*] 16–17 Haziran 2011 Tarihinde 9. Uluslar arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinde Bildiri Olarak Sunulmuştur.

Uluslararası Muhasebe Standartlar Kurulu'nun KOBİ Tanımı

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK) tarafından KOBİ'ler için UFRS setinde yer alan KOBİ tanımı; "kamuya hesap verme yükümlüğü bulunmayan ve dış kullanıcılar için genel amaçlı finansal tablo yayımlayan işletmeler" olarak tanımlanmıştır.

UMSK ayrıca işletmelerin büyüklüklerine göre; büyük işletmeler, orta boy işletmeler, küçük işletmeler ve mikro işletmeler şeklinde sınıflandırma yapmaktadır (Enevoldson, 2007:5). UMSK'ya göre; halka açık ve kamuya hesap verme sorumluğu olan işletmelerin tam set UFRS'yi, halka açık olmayan ve kamuya hesap verme sorumluğu bulunmayan KOBİ'lerin ise "KOBİ'ler için UFRS" setini uygulamalarını önermektedir. Çok küçük (mikro) işletmelerin ise vergi yasalarına göre veya ulusal genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre finansal tablolarını düzenlenmesini benimsemektedir.

KOBİ'ler İçin UFRS Çalışmaları

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu küresel ekonominin önemli aktörleri arasında yer alan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) için bir standartlar seti oluşturma çalışmasına başlamış ve 1 Temmuz 2009 tarihinde KOBİ'ler için daha basite indirgenmiş, KOBİ'ler için UFRS'yi yayınlayarak kamuoyunun bilgisine sunmuştur.

Türkiye'de Türkiye Muhasebe Standartlar Kurulu (TMSK) 01.11.2010 tarihinden KOBİ'ler için TFRS'yi resmi gazete yayınlanmıştır. Türkiye'de, KOBİ'ler için TFRS uygulamasına 2012 yılı başından itibaren geçilecektir.

KOBİ'ler için hazırlanan UFRS seti incelendiğinde temelde üç kısımdan oluştuğu görülmektedir. Bunlar;

Birinci kısım, 35 bölüm (standart) ve bir sözlükten oluşmaktadır.

İkinci kısım, uygulama kılavuzu olup, bu kısımda finansal tablo örnekleri ve açıklanacak dipnot bilgileri yer almaktadır.

Üçüncü kısım, standartların açıklamalarına ilişkin kontrol listeleri yer almaktadır.

KOBİ'ler için UFRS setinde, her bir standart "bölüm" olarak tanımlanmıştır. Bu standart set, belirli bir işletmeyle ilgili tüm konuları kapsamak amacıyla çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Standart setinin genel amacı, KOBİ'ler için kaliteli, anlaşılabilir ve uygulanabilir bir küresel standart seti oluşturmaktır.

KOBİ'ler için TFRS'nin uygulanmasına geçilmeden önce, Türkiye'de KOBİ'ler için TFRS uygulanmasını etkileyecek faktörleri tespit etmek ve bu faktörlere bakışta muhasebecilerin algısını tespit etmeye yönelik olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinde araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada, Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki illerde faaliyet gösteren 348 işletmede anket çalışması yapılmıştır.

Araştırmada "KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliğini işletme içi ve işletme dışı faktörler (işletme dışı paydaşlar, fayda, maliyet, eğitim ve büyüklük) etkiler". Hipotezi araştırılmıştır.

KOBİ MUHASEBE STANDARTLARININ UYGULANABİLİRLİĞİ ALGISININ TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Model

Araştırmada, KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliğini etkileyen işletme içi ve işletme dışı faktörler; işletme dışı paydaşlar, fayda, maliyet, eğitim ve büyüklük faktörlerinin etkileri ve ilişkileri tespit edilmektedir. Bu bağlamda Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki illerde faaliyette bulunan KOBİ'lerde araştırma yapılmıştır. Araştırma yapılırken şartların önceden ayarlanması ve işletme yetkililerinin belirli cevapları vermeleri yönünde etkilenmeleri söz konusu olmamıştır. Araştırmada çoklu regrasyon analizi kullanılmıştır.

Çoklu Regrasyon Modeli Olarak;

$y= \beta_0 + \beta_1 X_1 + \ldots.. + \beta_n X_n$ şeklindedir.

y = KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliği

β_0 = Sabit

β_n= Parametrelere ait katsayılar

X_n = Bağımsız değişkenler (işletme dışı paydaşlar, fayda, maliyet, eğitim ve büyüklük)

Güvenirlik Analizi

Çalışma için hazırlanan anketin güvenirliğini ölçmek için, ön araştırmada 50 işletme üzerinde uygulama yapılmıştır. Ön araştırmada geliştirilen 25 değişkenli likert tipi anket verilerinin güvenilirliği Cronbach's Alpha yöntemi ile ölçülmüştür. İki soru anketin güvenilirliğini düşürdüğü için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Anket verilerinin Alpha katsayısı, 0,78 olarak saptanmaktadır. Bu değer 1.00'a yakın bir değer olduğundan anketin güvenilir olduğuna ve dolayısıyla araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

Ankete Katılan İşletmelerin Özellikleri

Tablo 1: *İşletmelerin Faaliyet Yerleri*

		Frekans	%
İşletmelerin Faaliyette Bulunduğu İller	Gaziantep	219	62.9
	Şanlıurfa	94	27
	Mardin	35	10.1
	Toplam	348	100

Araştırma 348 işletmede yapılmış olup bu işletmelerin 219 tanesi Gaziantep'te, 94 tanesi Şanlıurfa'da ve 35 tanesi de Mardin'de faaliyette bulunmaktadır.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu regrasyon analizinin amacı regrasyon denkleminin parametrelerini saptamaktır.

Çoklu Regresyon

KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliğini etkileyen faktörlerin (işletme dışı paydaşlar, fayda, büyüklük, maliyet ve eğitim) etkisini ve ilişkisini tespit edilmesine yönelik oluşturulan modelin analizinde çoklu regresyon ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizin sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: *Değişkenler Arası Korelâsyon Tablosu*

	İşletme dışı paydaşlar	Fayda	Büyüklük	Maliyet	Eğitim	Uyum
İşletme dışı paydaşlar	1					
Fayda	,214(**)	1				
Büyüklük	,189(**)	,410(**)	1			
Maliyet	,143(**)	,245(**)	,455(**)	1		
Eğitim	,384(**)	,266(**)	,409(**)	,293(**)	1	
Uygulanabilirlik	,161(**)	,268(**)	,312(**)	,226(**)	,152(**)	1

Katsayısı tanımlamasına göre iki değişken arasındaki ilişkinin kuvveti ise şu şekildedir: Korelâsyon katsayısı ilişki derecesi; (%) 0, ilişki yok, 01-10 ise çok zayıf, 11-20 ise nispeten çok zayıf, 21-30 ise zayıf, 31-40 ise nispeten zayıf, 41-50 ise çok az zayıf, 51-60 ise çok az güçlü, 61-70 ise nispeten güçlü, 71-80 ise güçlü, 81-90 ise nispeten çok güçlü ve 91-100 ise çok güçlüdür (Nakip, 2003: 322).

Tablo 2; bağımlı değişken uygulanabilirlik ile bağımsız değişkenler; işletme dışı paydaşlar, fayda, maliyet, eğitim ve büyüklük arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenlerin arasındaki ilişki ve etkileri aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 3: *Çoklu regresyon*

R^2 = 0,135 F=10,644 r=0,367 Anlamlılık düzeyi =0,000			
Değişkenler	**ß Katsayısı**	**t Değeri**	**Anlamlılık Değeri (p)**
Sabit	1,086	3,188	**0,002**
İşletme dışı paydaşlar	0,116	1,626	0,105
Fayda	0,180	2,703	**0,007**
Büyüklük	0,249	3,254	**0,001**
Maliyet	0,120	1,641	0,102
Eğitim	-0,038	-0,562	0,574

Tablodaki F değeri, modelin anlamlılığını gösteren bir değerdir ve tabloda görüldüğü üzere model bir bütün olarak anlamlıdır (F= 10,644; p=0,000). Bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişkenler tarafından ne kadar tanımlanabildiğini gösteren bir ölçü olan R^2 değeri ise 0,135 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre KOBİ muhasebe standartlarının uygulanabilirliğini, modeldeki bağımsız değişkenlerin tümü % 13,5 oranında tanımlayabilmektedirler. Bir başka ifade ile KOBİ muhasebe standartlarının uygulanabilirliği % 13,5 oranında bu faktörlere bağlı olarak şekillenebileceği anlaşılmaktadır.

Modeldeki bağımsız değişkenlerden fayda ve büyüklük ile 0,01 seviyesinde KOBİ muhasebe standartlarının uygulanabilirliği arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Diğer bağımsız değişkenler ile KOBİ muhasebe standartlarının uygulanabilirliği arasında istatistiksel yönden anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

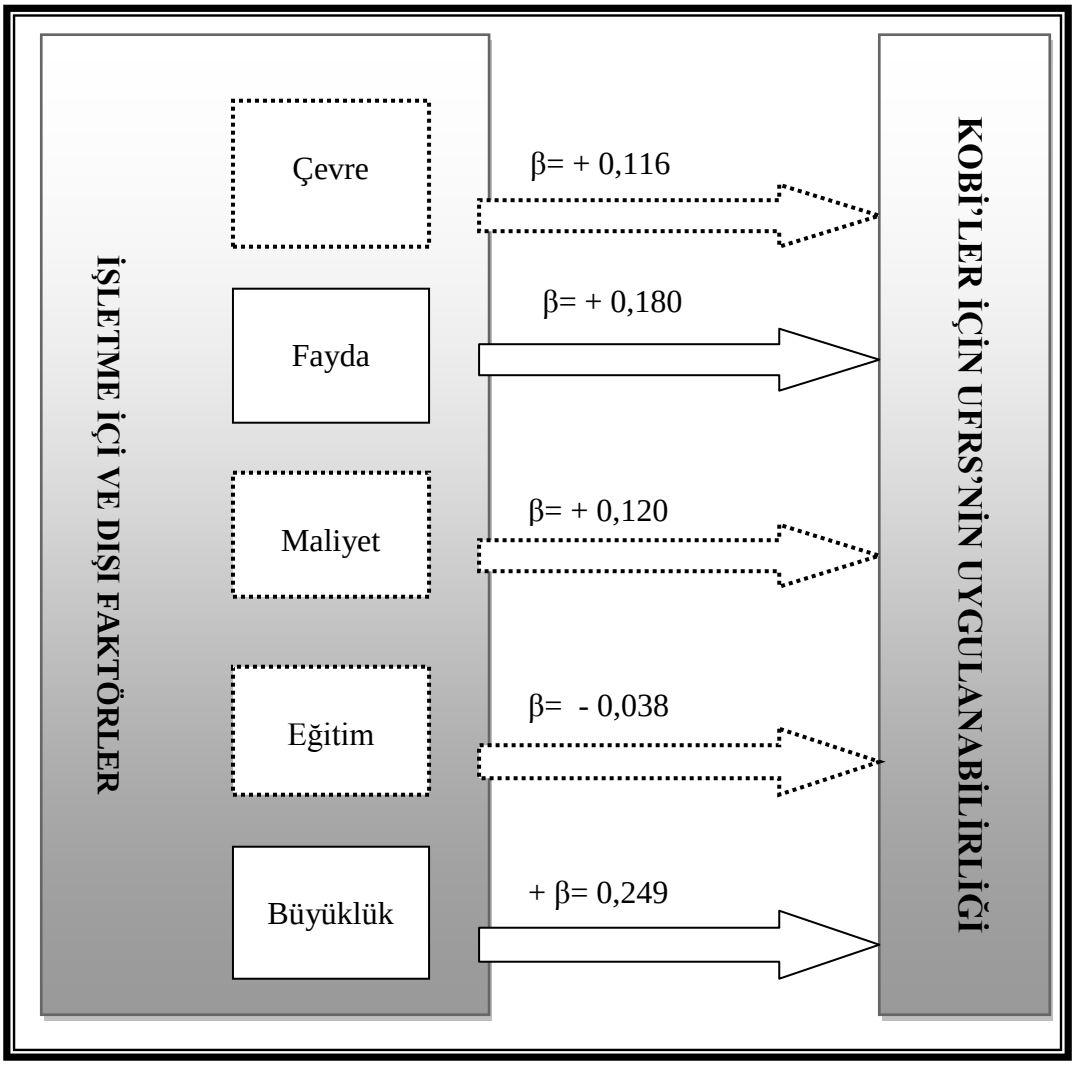
Modelin ANOVA tablosundaki anlamlılık değeri söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin p< 0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Tablo 22'ye göre ilişki formüle edilecek olursa;

Tablo 3'de yer alan regresyon denklemi için kullanılacak regresyon katsayıları ve bunların anlamlılık düzeylerine göre; bağımlı değişken olan uygulanabilirlik ile fayda ve büyüklülüğü arasındaki ilişki p<0,01 düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu, uygulanabilirlik ile işletme dışı paydaşlar, maliyet ve eğitim arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tabloda yer alan verilerden bağımlı değişken uygulanabilirlik ile bağımsız değişkenlerin arasındaki etki şu şekilde formüle edilebilir.

y= 1,086 + 0,116 İşletme dışı paydaşlar + 0,180 Fayda + 0,120 Maliyet – 0,038 Eğitim + 0,249 Büyüklük

Tablo 4: *Bağımlı Değişken İle Bağımsız Değişkenlerin İlişkisi*

KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanmasında işletme içi ve işletme dışı faktörlerin ilişkisi incelenmek amacıyla geliştirilen modelin gösterildiği Tablo 4'de kesikli çizgiler ilişkinin anlamlı olmadığını diğerlerin ise anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanmasına geçilmeden önce işletmelerin uygulamadan beklentilerinin ne olduğu ve uygulanabilirliğini etkileyen faktörlerin neler olacağına yönelik Güney Doğu Anadolu Bölgesinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illerinde faaliyette bulunan 348 KOBİ'yle anket yapılmıştır. Çalışmada KOBİ'lerin genel bilgileri ile KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliğini etkileyen işletme içi ve işletme dışı faktörlerin neler olabileceği araştırılmıştır.

"KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliği işletme içi ve işletme dışı faktörlerden etkilenir" hipotezinde bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkene birlikte etkileri incelenmiş ve bu amaçla yapılan analiz sonucunda UFRS'nin uygulanabilirliği ile fayda ve büyüklük arasında pozitif ilişki bulunmuş; işletme dışı paydaşlar, maliyet ve eğitim değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmaya katılan işletmeler KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliğinde faktörler arasındaki ilişkiyi bir bütün olarak ele aldığında küçük ve orta boy işletmelerde uygulanabileceği, mikro işletmelerde ise uygulamanın zor olacağı tespit edilmiştir. Mikro işletmelerin hem ortaklık yapısından hem de kalifiyeli elaman eksikliğinden dolayı KOBİ'ler için UFRS setinden muaf tutulmalıdır. Ankete katılanlar, mikro işletmelerinde standardın uygulanması durumunda bir faydadan çok ek bir maliyet getireceğini belirtmektedirler.

Öneriler: Yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre şu öneriler sıralanabilir.

İşletmelerin düzenledikleri finansal tablolar ile vergi ve ticaret yasaları arasında sıkı bir ilişki vardır. Finansal tabloların uluslararası ve ülke içinde uyumu sağlanmak üzere TTK ve vergi mevzuatında uyumlaştırma yapılmalıdır.

Basel II'nin getirdiği en önemli yeniliklerden biriside finansal tablolarda şeffaflık ve ortak dildir. Finansal tabloların şeffaflığı ve ortak bir dil Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla sağlanabilir. KOBİ'lerin UFRS'ye göre finansal tablolarını düzenlemeleri KOBİ'lerin kredi maliyetlerini azaltacaktır. KOBİ'ler, Basel II uygulamalarının gereği olarak, kredi maliyetlerini azaltmak için finansal yapılarını daha güçlü göstermek isteyeceklerinden dolayı kayıt dışı ekonominin azalmasında neden olacaktır. Bu bağlamda Basel II'nin, Türkiye'de uygulanmaya başlanması hem kayıt dışı ekonominin önlenmesi hem de finansal tabloların şeffaflığı için önemli olacaktır.

KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanmasına geçilmeden önce muhasebecilerin eğitilmesi gerekmektedir. Çalışmada, "Eğitim faktörünün, KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliğini etkiler" hipotezinin analiz edilmesi sonucunda uygulanabilirlik ile eğitim faktörü arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işletme yöneticilerine yönelik eğitim seminerleri düzenlenerek KOBİ'ler için UFRS'nin önemi anlatılmalıdır.

KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanmasında işletmelerin büyüklükleri dikkate alınarak orta ve küçük boy işletmelerde KOBİ muhasebe standartlarını uygulanması gerekirken, fayda-maliyet dengesi açısından mikro işletmelerin KOBİ muhasebe standartlarından muaf tutulmalıdır.

KOBİ'ler için UFRS seti hazırlanırken, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının temel esasları dikkate alınmakla birlikte, işletmelerin işletme dışı paydaşsal ve kültürel faktörleri göz önünde bulundurulmalıdır.

TMSK, KOBİ'ler için UFRS setini en kısa zamanda yayınlayarak, Tekdüzen Hesap Planında yapılması gereken değişiklikleri hazırlayayıp yayınlamalıdır.

KOBİ'leri için UFRS'nin uygulanmasında kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği önem taşımaktadır. TMSK, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, KOSGEB, SPK, BDDK, Üniversiteler ve TÜRMOB arasında bir eşgüdüm sağlanarak standart daha hızlı öğretilerek uygulamaya daha çabuk geçilebilir.

Üniversitelerde muhasebeyle ilgili bölümlerin ders müfredatına KOBİ muhasebe standartlarıyla ilgili dersler ilave edilerek mezun olan öğrencilerin KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanmasında daha etkin rol alması sağlanabilir. .

KOBİ'ler için UFRS'nin uygulanabilirliyle ilgili yaptığımız araştırmada değişkenlerin birlikte etkileri incelendiğinde büyüklük ve fayda bağımsız değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu iki bağımsız değişken göz önünde bulundurularak işletmelerin KOBİ standartlarından beklentilerinin tespit edilerek gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının yayınlamış olduğu Tebliğde KOBİ tanımında kullanılan; satış ve bilanço tutarları oldukça yüksek belirlenmiştir. Bu tanıma göre KOBİ standartlarının uygulanması durumunda standardın uygulama alanı kısıtlı olacaktır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, KOBİ tanımında yer alan satış ve bilanço tutarlarını yeniden belirleyerek KOBİ'ler için UFRS'nin daha çok işletmeyi kapsaması sağlanabilir.

KOBİ'ler için UFRS setinin sık güncellenmesi standartların uygulanmasından beklenen faydaların azalmasına neden olacağı için (çok önemli değişmeler) olmadıkça, mümkün olduğunca uzun aralıklarla güncelleme yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Enevoldson Stig, (2007), "EU Financial Reporting" EFRAG.

Hoogendoorn, Martin, (2006), " Internatinal Accounting Regulation and IFRS Implementation in Europe and Beyond- Experiences with Firsttime Adoption in Europpe" Accountin in Europe Jurnal, Vol 3, pp 24-29.

KOSGEB, (2008) "Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporuna".

IASC Foundation, (2010), "Training Material for the IFRS for SME's". IASB: London .

IASB (2004). "Discussion Paper Preliminary Views on Accounting Standards for Small and Medi Sized Entities". IASB: London .

Nakip Mahir, (2003), "Pazarlama Araştırmaları", Seçkin Yayınevi, Ankara.

KOBİ'ler için UFRS

3624 Sayılı Kanun

Vergi Usul Kanunu

Gelir Vergisi Kanunu

Türkiye Muhasebe Standartları

Uluslararası Finansal Raporlama Standartlar

KAMU KURULUŞLARINDA MUHASEBE ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER: KUMLUCA ÖRNEĞİ[i]

Muhammet BARUTCU
Uzman, Antalya, Kumluca AML ve METEM.
Ahmet AĞCA
Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ÖZET: Bu çalışma; kamu kuruluşlarının muhasebe bölümlerinde görevli personelin iş tatmin düzeylerine etki eden faktörleri ortaya koymak ve elde edilen faktörler ile çalışanların iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu doğrultuda bir anket formu hazırlanmış ve çalışma bu anketten elde edilen veriler üzerine inşa edilmiştir.Yapılan araştırmada elde edilen veriler ışığında; çalışanların cinsiyetine, yaş gruplarına, medeni durumuna, eğitim durumuna ve mesleki deneyimine göre toplam iş tatmini değişmemektedir. Çalışanların unvana göre iş tatmini, mali hizmetler uzman yardımcısında daha yüksek çıkmıştır. Araştırmaya göre, muhasebe eğitimi almamış personellerin iş tatminlerinin düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Mesleği, İş Tatmini

THE FACTORS AFFECTING JOB SATISFACTION OF ACCOUNTANTS EMPLOYED BY PUBLIC INSTITUTIONS: EXAMPLE OF KUMLUCA

ABSTRACT: This study was prepared for, to display the acting factors of the degree of job satisfaction to the staff of the accountant department of the public institutions and to analyse the relation between the factors which are to having from the researches and the degree of the job satisfaction of the workers. For this aim a questionnaire was prepared and used in the study. According to results, the total work efficiency doesn't change according to the employee's gender, age groups, marital status, educational level and professional experience. According to employee's profession, job satisfaction is higher in financal services assistant experts. According to the research the staff who has no education are inefficient in their jobs.

Key Words: Accountancy, Accountancy Profession, Job Efficiency

GİRİŞ

Kamu kurumlarının mali nitelikli işlemlere ilişkin bilgilerini, ilgili kişi ve kurumlara raporlar halinde sunan muhasebe, kurumların vazgeçilmez bir öğesidir. Kamu kurumlarında muhasebe hizmeti, bu birimlerde görevlendirilen personel tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, muhasebe hizmetinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için, görevlilerin tatmin düzeyi yüksek tutulması gerekmektedir.

Bu düşünceden yola çıkılarak, çalışmada Kumluca kamu kuruluşlarında çalışan muhasebe görevlilerine Minnesota İş Tatmin Ölçeği anketi uygulanarak, iş tatminine etki eden faktörler belirlenmek istenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde ''literatür taraması'', ikinci bölümünde ''araştırma yöntemi'' yer almakta, takip eden bölümde ''bulgular''a yer verilmekte ve sonuç ve değerlendirme ile nihayetlenmektedir.

[i] Bu çalışma Doç. Dr. Ahmet AĞCA'nın danışmanlığını yaptığı Muhammet BARUTCU tarafından hazırlanan "Kamu Kuruluşlarında Muhasebe Çalışanlarının İş Tatminine Etki Eden Faktörler: Kumluca Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Muhasebe, bir örgütün kaynaklarının oluşumunu bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış ve azalışları ve örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir ‘‘ bilgi sistemi’’dir (Sevilengül, 2001: 9).

Muhasebe sistemi, ekonomik olayları ve bunların sonuçlarını değerleyebilmek için geliştirilmiş, belirli kavram ve kuramları bulunan bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sisteminde, belirli bir dönem ve bu dönemin sonundaki durum ile ilgili ekonomik bilgiler değerlemeye hazır hale getirilir. Zamanında ulaşabilecek muhasebe bilgileri üzerinde yapılan bilinçli değerlendirmeler, yorumlar yardımı ile işletmeler başarılı olarak yönetilebilirler (Erdamar, 1999: 3).

Muhasebe bilgileri üzerinde bilinçli değerlendirmeler yapılması için, muhasebe biriminde görevlendirilecek işgörenin muhasebe bilgisine sahip olması gerekmektedir.

Muhasebecilik; mühendislik, mimarlık, hukuk, tıp gibi bir meslek olarak kabul edilir. Bir uğraşıyı meslek yapan önemli bazı özellikler söz konusudur. Bu özellikleri aşağıdaki biçimde sıralamak mümkündür.

i-Tüm meslekler karmaşık ve sürekli gelişen bir bilgi yapısını içerirler.

ii-Tüm mesleklerde uygulayıcılar, uygulamada karşılaştıkları çoğu problemlerin çözümünde kendi mesleki yargılarını kullanırlar.

iii-Tüm mesleklerde, kişisel çıkarlara rağmen kamu yararına hizmet edecek mesleki bir sorumluluk vardır (Marşap, 1995:4).

Yapılan açıklamalara göre, yürütülen uğraşının meslek kabul edilebilmesi için aşağıda belirtilen nitelikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar;

-Yaşamı sürdürmesi

-Yoğun bir eğitim olması

-Bilgi birikimi olması

-Kapasiteyi geliştirmesi

-Bir işe yaradığı duygusunun yol açtığı doyuma ulaşması olarak sıralanabilir.

Türkiye’de muhasebecilik, kamu kuruluşlarında ve özel kuruluşlarda farklı pozisyonlarda görev almaktadır.

Kamu kuruluşlarında çalışan muhasebe görevlilerinin pozisyonları, görevleri ve bu pozisyona gelmek için şartları 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanun’unda belirtilmiştir. Bu kanunda belirtilen pozisyonlar: Bakanlar, üst yöneticiler, muhasebe yetkilisi, harcama yetkilisi, gerçekleştirme görevlisi, mali hizmetler biriminde çalışanlar, muhasebe yetkilisi mutemedi, iç denetçi, Sayıştay çalışanları ve iç denetim koordinasyon kurulu üyeleri.

Özel kuruluşlarda çalışan muhasebe görevlilerinin pozisyonları, görevleri ve bu pozisyona gelmek için şartları 3568 sayılı Serbest Muhasebe Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Kanun'unda belirtilmiştir. Bu kanunda belirtilen pozisyonlar: Serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir.

İş tatmini, işgörenlerin bedensel ve zihinsel sağlıkları yanında, bireysel, fizyolojik ve ruhsal duygularının bir belirtisidir. İş tatmini denince, işten elde edilen maddi çıkarlar ile işçinin, "beraber çalışmasından zevk aldığı iş arkadaşları ve eser meydana getirmesinin sağladığı mutluluk" akla gelmektedir (Şimşek, 2003: 150).

İş tatminini etkileyen faktörler bireysel ve örgütsel faktörler olarak iki grupta incelenmektedir. Kişinin tatmin düzeyini ve boyutunu etkileyen başlıca bireysel unsurlar cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, olumlu-olumsuz his, kişilik özellikleri, mesleki deneyim, unvan, medeni durum ve kültür olarak söylenebilir. Kişinin tatmin düzeyini ve boyutunu etkileyen örgütsel faktörler sırasıyla; fiziksel özellikler, ücret düzeyi, iş arkadaşları, ast-üst ilişkileri, ilerleme imkânları, kararlara katılma, iş ve işin özellikleri, kontrol, iletişim, güven, örgüt büyüklüğü, örgütün sosyal görünümü ve çalışma koşulları, kurum ve yönetim biçimi ve takdir edilme olarak sıralanabilir.

İş tatmini ile ilgili pek çok çalışma yapılmış ve birçok teori geliştirilmiştir. Her teori, kendi görüşünü destekleyici bulguları elde etmeye çalışmıştır. Teorilerin bir kısmı işgörenlerin ihtiyaçları dikkate alınarak işgörenlerin kendisinden kaynaklanan faktörlere önem verirken, bir kısmı da işgörenin çevresinden kaynaklanan faktörlere önem vermişlerdir. Bu nedenle iş tatmini teorilerini içsel (kapsam) ve dışsal (süreç) olmak üzere iki ana grupta incelemek mümkündür. İşgörenin kendisinden kaynaklanan faktörler kapsam teorilerini; işgörenin çevresinden kaynaklanan faktörler ise süreç teorilerini oluşturmaktadır.

Davranışı 'neyin' motive ettiği üzerinde duran teorilere kapsam (içerik) teorileri; davranışın 'nasıl' motive edildiği üzerinde duran teorilere süreç teorileri denir (Tosi ve Mero, 2003: 72).

Bu güne kadar ülkemizde muhasebecilerin iş tatmini ile ilgili sadece iki araştırma yapılmıştır.

Marşap, Beyhan (1995), Minnesota İş Tatmin Ölçeği kullanarak kişisel, mesleki ve çevresel faktörlerin, muhasebecilerin iş tatmini üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, en yüksek düzeyde tatmin sağlayabilmek için tatminsizliğe neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması, mesleki eğitim ve öğretime önem verilmesi, yapılan iş karşılığında alınan ücret arasındaki dengenin çok iyi biçimde kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Özyürek, Hamide (2009), ''Muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını belirleme anketi'' kullanarak meslek mensuplarının sorunlarını tespit etmek, bu sorunları ortadan kaldıracak çözüm önerilerini araştırmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, meslek mensuplarının meslekte olmaktan mutlu oldukları, mesleğin geleceğine umutla baktıkları ve mesleğin standartlaşmasının gelecek için olumlu sonuçlar getirmesi beklendiği sonuçlarına varılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmanın evreni ve örneklemi Kumluca ilçesindeki kamu kuruluşlarıdır.

Çalışmada somut sonuçlara ulaşmak için veri analizi yöntemi seçilmiş, analizde kullanılacak verileri oluşturmak için beşli likert ölçeği kullanılarak anket hazırlanmıştır. Anket sorularını ölmek üzere ankette yer alan her bir ifadenin karşısında "hiç memnun değilim"," memnun değilim", "kararsızım", "memnunum", "çok memnunum" şeklinde beş katılma derecesi bulunmaktadır. Anketler toplam 142 kişiye uygulanmıştır. Bu çalışmada istatistiksel analizler SPSS.13 paket programıyla yapılmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metodların (ortalama, standart sapma) yani sıra normal dağılıma uygunluğu tespit edilmiş, çoklu gruplar arası karşılaştırmalarda tek yönlü varyans analizi, ikili grupların karşılaştırılmasında bağımsız t testi kullanılmıştır. Sonuçlar, anlamlılık $p<0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir. 20 soruluk anketin güvenirlilik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,936 olarak bulunmuştur. İş Tatmin Ölçeği, anlaşılır olması, iş tatminini iç ve dış faktörler olarak sınıflandırması ve değerlendirmesi kolay olduğu için tercih edilmiştir.

Bu sınıflandırmada iç faktörler Heizberg'in güdüleyici faktörlerini, dış faktörler ise hijyen faktörlerini temsil etmektedir. 12 soru ile iç faktörler, 8 soru ile de dış faktörler olarak değerlendirilebilmektedir. İç faktörler: aktivite, serbestlik, değişiklik, sosyal statü, ahlaki değerler, güvence, sosyal hizmet, otorite, yeteneklerini kullanma, sorumluluk, başarı ve yaratıcılık. Dış faktörler: yönetim, teknik-yönetim, şirket politikaları ve uygulamaları, ücret, ilerleme, çalışma şartları, çalışma arkadaşları ve takdir edilme.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma örneklemine ilişkin demografik veriler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (Tablo 1):

Tablo 1: Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

Cinsiyet	**N**	**%**
Erkek	111	78,2
Kadın	31	21,8
Yaş Grubu		
18-25	2	1,4
26-35	38	26,8
36-55	91	64,1
56 üstü	11	7,7
Medeni Durum		
Evli	115	81,0
Bekar	27	19,0
Eğitim Durumu		
Lise	14	9,9
Yüksekokul	16	11,3
Lisans	105	73,9
Yüksek L.	7	4,9
Çalışanların Unvanı		
Harcama Yetk.	53	37,3
Gerç. Gör.	53	37,3
Muh. Yetkilisi	5	3,5
Mali Hiz. Uzm.	1	0,7
Mali Hiz. Uzm.Yrd.	1	0,7
Mutemet	29	20,4
Mezun Olunan Program		
Muhasebe Alanı	35	24,6
Muhasebe Alanı Dışı	107	75,4

Mesleki Deneyim	**N**	**%**
1 yıldan az	11	7,7
1-5 yıl	37	26,1
6-10 yıl	51	35,9
11-20 yıl	25	17,6
20 yıl üzeri	18	12,7
Lise Düzeyinde Okul Türü		
Düz Lise	10	7,0
Meslek Lisesi	4	2,8
Yüksekokul Düzeyde Okul Türü		
Astsubay Hazırlama Okulu	1	0,7
Polis MYO	3	2,1
Teknik Programlar MYO	3	2,1
Eşit Ağırlık Programlar MYO	5	3,5
Sözel Programlar MYO	4	2,8
Lisans Düzeyinde Okul Türü		
Eğitim	57	39,9
Fen Edebiyat	2	1,4
Hukuk	2	1,4
İktisat	7	4,9
İşletme	20	14,1
Kamu Yönetimi	1	0,7
Kara Harp Okulu	1	0,7
Maliye	4	2,8
Mühendislik	10	7,0
Ziraat	1	0,7
Y. Lisans Düzeyinde Okul Türü		
Fen Bilimleri	5	3,5
Sağlık Bilimleri	1	0,7
Sosyal Bilimler	1	0,7

Tablo 1'e göre, ankete katılanların; % 78'i erkek, %81'i evli, %91'i 36-55 yaş grubu ve %73'ü lisans mezunudur. Ankete katılanların %75'i muhasebe alanı dışından mezun olduğu görülmektedir (Bknz. Tablo 1.).

Çalışmada cinsiyet-iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için üç hipotez kurulmuştur. Aşağıda bulunan üç hipotezde, ‘‘Cinsiyet ile iş tatmini arasında bir ilişki var mıdır?’’ sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla bağımsız grup t testi kullanılmıştır.

A_1: Cinsiyet ile toplam iş tatmini

H_0: Kurumda çalışan personellerin cinsiyet ile toplam iş tatminleri arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin cinsiyet ile toplam iş tatminleri arasında farklılık vardır.

A_2: Cinsiyet ile iç faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin cinsiyet ile iç faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin cinsiyet ile iç faktör puanları arasında farklılık vardır.

A_3: Cinsiyet ile dış faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin cinsiyet ile dış faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin cinsiyet ile dış faktör puanları arasında farklılık vardır.

Tablo 2: Cinsiyet-İş Tatmini Bağımsız Grup t Testi

Cinsiyet-İş Tatmini		**N**	$\overline{X}$	**S.D.**	**t**	**p (2-tailed)**	**Sonuç**
A1	Erkek	111	2,859	0,875	5,585	0,46	H0 Kabul
	Kadın	31	2,974	0,725			
A2	Erkek	111	2,75	0,814	3,464	0,368	H0 Kabul
	Kadın	31	2,88	0,703			
A3	Erkek	111	2,719	0,923	4,232	0,773	H0 Kabul
	Kadın	31	2,776	0,754			

0,05 anlamlılık düzeyinde sig. (2-tailed) <0,05 ise gruplar arasındaki fark önemlidir (Kılıç, İ. ve Ural A., 2006: 204). Yapılan analizler sonunda Tablo 2’de belirtilen A_1, A_2 ve A_3 ifadelerinde H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Yani cinsiyet ile iş tatmini arasında ilişki bulunamamıştır.

Yaş grubu-iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için üç hipotez kurulmuştur. Aşağıda belirtilen üç hipotezde, ‘‘Yaş ile iş tatmini arasında bir ilişki var mıdır?’’ sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla tek faktörlü varyans analizi kullanılmıştır.

A_4: Yaş grubu ile toplam iş tatmini

H_0: Kurumda çalışan personellerin yaş grubu ile toplam iş tatminleri arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin yaş grubu ile toplam iş tatminleri arasında farklılık vardır.

A_5: Yaş grubu ile iç faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin yaş grubu ile iç faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin yaş grubu ile iç faktör puanları arasında farklılık vardır.

A_6: Yaş grubu ile dış faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin yaş grubu ile dış faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin yaş grubu ile dış faktör puanları arasında farklılık vardır.

Tablo 3: Yaş Grubu-İş Tatmini Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA)

Yaş Grubu-İş Tatmini		**N**	$\bar{X}$	**S.D.**	**F**	**Sig.**	**Sonuç**
A4.	18-25	2	2,25	0,272	0,665	0,575	H0 Kabul
	26-35	38	2,815	0,125			
	36-55	91	2,928	0,07			
	56 üstü	11	2,881	0,15			
A5	18-25	2	2,00	0,762	0,833	0,478	H0 Kabul
	26-35	38	2,763	0,724			
	36-55	91	2,809	0,353			
	56 üstü	11	2,734	0,740			
A6	18-25	2	2,437	0,319	0,784	0,505	H0 Kabul
	26-35	38	2,575	0,129			
	36-55	91	2,792	0,07			
	56 üstü	11	2,795	0,06			

Yapılan analizler sonunda Tablo 3'te belirtilen A_4, A_5 ve A_6 ifadelerinde H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Yani yaş grubu ile iş tatmini arasında ilişki bulunamamıştır.

Medeni durum-iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için üç hipotez kurulmuştur. Aşağıdaki hipotezlerde, ''Medeni durum ile iş tatmini arasında bir ilişki var mıdır?'' sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla bağımsız grup t testi kullanılmıştır.

A_7: Medeni durum ile toplam iş tatmini

H_0: Kurumda çalışan personellerin medeni durumu ile toplam iş tatminleri arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin medeni durumu ile toplam iş tatminleri arasında farklılık vardır.

A_8: Medeni durum ile iç faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin medeni durumu ile iç faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin medeni durumu ile iç faktör puanları arasında farklılık vardır.

A_9: Medeni durum ile dış faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin medeni durumu ile dış faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin medeni durumu ile dış faktör puanları arasında farklılık vardır.

Tablo 4: Medeni Durum-İş Tatmini Bağımsız Grup t Testi

Cinsiyet-İş Tatmini		N	$\overline{X}$	S.D.	t	p (2-tailed)	Sonuç
A7	Evli	115	2,93	0,739	0,393	0,144	H0 Kabul
	Bekar	27	2,692	0,824			
A8	Evli	115	2,818	0,713	0,286	0,198	H0 Kabul
	Bekar	27	2,617	0,778			
A9	Evli	115	2,785	0,765	0,554	0,081	H0 Kabul
	Bekar	27	2,490	0,868			

Yapılan analizler sonunda Tablo 4'te belirtilen A_7, A_8 ve A_9 ifadelerinde H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Yani, medeni durum ile iş tatmini arasında ilişki bulunamamıştır.

Eğitim durumu-iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için üç hipotez kurulmuştur. Aşağıda bulunan üç hipotezde, ''Eğitim durumu ile iş tatmini arasında bir ilişki var mıdır?'' sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla tek faktörlü varyans analizi kullanılmıştır.

A_{10}: Eğitim durumu ile toplam iş tatmini

H_0: Kurumda çalışan personellerin eğitim durumu ile toplam iş tatminleri arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin eğitim durumu ile toplam iş tatminleri arasında farklılık vardır.

A_{11}: Eğitim durumu ile iç faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin eğitim durumu ile iç faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin eğitim durumu ile iç faktör puanları arasında farklılık vardır.

A_{12}: Eğitim durumu ile dış faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin eğitim durumu ile dış faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin eğitim durumu ile dış faktör puanları arasında farklılık vardır.

Tablo 5: Eğitim Durumu-İş Tatmini Tek Faktörlü Varyans Analizi

Yaş Grubu-İş Tatmini		**N**	$\overline{X}$	**S.D.**	**F**	**Sig.**	**Sonuç**
A10	Lise	14	2,964	0,929	1,985	0,119	H0 Kabul
	Y.okul	16	3,278	0,753			
	Fakülte	105	2,805	0,73			
	Y.Lisans	7	3,021	0,651			
A11	Lise	14	2,791	0,865	2,294	0,081	H0 Kabul
	Y.okul	16	3,145	0,709			
	Fakülte	105	2,7	0,701			
	Yüksek Lisans	7	3,107	0,671			
A12	Lise	14	2,437	0,319	2,144	0,097	H0 Kabul
	Y.okul	16	2,575	0,129			
	Fakülte	105	2,792	0,07			
	Yüksek Lisans	7	2,795	0,06			

Yapılan analizler sonunda Tablo 5'te belirtilen A_{10}, A_{11} ve A_{12} ifadelerinde H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Yani eğitim durumu ile iş tatmini arasında ilişki bulunamamıştır.

Mesleki deneyim-iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için üç hipotez kurulmuştur. Aşağıda belirtilen üç hipotezde, ''Mesleki deneyim ile iş tatmini arasında bir ilişki var mıdır?'' sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla tek faktörlü varyans analizi kullanılmıştır.

A_{13}: Mesleki deneyim ile toplam iş tatmini

H_0: Kurumda çalışan personellerin mesleki deneyimi ile toplam iş tatminleri arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin mesleki deneyimi ile toplam iş tatminleri arasında farklılık vardır.

A_{14}: Mesleki deneyim ile iç faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin mesleki deneyimi ile iç faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin mesleki deneyimi ile iç faktör puanları arasında farklılık vardır.

A_{15}: Mesleki deneyim ile dış faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin mesleki deneyimi ile dış faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin mesleki deneyimi ile dış faktör puanları arasında farklılık vardır.

Yapılan analizler sonunda Tablo 6'da belirtilen A_{13}, A_{14} ve A_{15} ifadelerinde H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Yani mesleki deneyim ile iş tatmini arasında ilişki bulunamamıştır (Bknz. Tablo.6).

Tablo 6: Mesleki Deneyim-İş Tatmini Tek Faktörlü Varyans Analizi

Mesleki Deneyim-İş Tatmini		N	$\overline{X}$	S.D.	F	Sig.	Sonuç
A13	1 yıldan az	11	2,522	0,614	1,473	0,214	H0 Kabul
	1-5 yıl	37	2,89	0,76			
	6-10 yıl	51	2,855	0,677			
	11-20 yıl	25	2,864	0,868			
	20 yıl üzeri	18	3,205	0,845			
A14	1 yıldan az	11	2,431	0,662	1,144	0,338	H0 Kabul
	1-5 yıl	37	2,783	0,743			
	6-10 yıl	51	2,753	0,672			
	11-20 yıl	25	2,81	0,824			
	20 yıl üzeri	18	3,018	0,731			
A15	1 yıldan az	11	2,386	0,563	1,616	0,174	H0 Kabul
	1-5 yıl	37	2,753	0,766			
	6-10 yıl	51	2,698	0,697			
	11-20 yıl	25	2,645	0,901			
	20 yıl üzeri	18	3,097	0,975			

Unvan-iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için üç hipotez kurulmuştur. Aşağıdaki üç hipotezde, ‘‘Unvan ile iş tatmini arasında bir ilişki var mıdır?’’ sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla tek faktörlü varyans analizi kullanılmıştır.

A_{16}: Unvan ile toplam iş tatmini

H_0: Kurumda çalışan personellerin unvanı ile toplam iş tatminleri arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin unvanı ile toplam iş tatminleri arasında farklılık vardır.

A_{17}: Unvan ile iç faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin unvanı ile iç faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin unvanı ile iç faktör puanları arasında farklılık vardır.

A_{18}: Unvan ile dış faktör puanları

H_0: Kurumda çalışan personellerin unvanı ile dış faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: Kurumda çalışan personellerin unvanı ile dış faktör puanları arasında farklılık vardır.

Tablo 7: Unvan-İş Tatmini Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA)

Mesleki Deneyim-İş Tatmini		**N**	$\bar{X}$	**S.D.**	**F**	**Sig.**	**Sonuç**
A16	Harcama Yetkilisi	53	2,607	0,843	4,967	0,000	H1 Kabul
	Gerçekleştirme Görevlisi	53	2,881	0,546			
	Muhasebe Yetkilisi	5	3,84	0,417			
	Mali Hizmetler Uzmanı	1	3,6	-			
	Mali Hizmetler Uzman Yrd.	1	3,85	-			
	Mutemet	29	3,17	0,742			
A17	Harcama Yetkilisi	53	2,52	0,776	4,646	0,001	H1 Kabul
	Gerçekleştirme Görevlisi	53	2,764	0,563			
	Muhasebe Yetkilisi	5	3,616	0,351			
	Mali Hizmetler Uzmanı	1	3,416	-			
	Mali Hizmetler Uzman Yrd.	1	3,583	-			
	Mutemet	29	3,089	0,743			
A18	Harcama Yetkilisi	53	2,45	0,915	4,209	0,001	H1 Kabul
	Gerçekleştirme Görevlisi	53	2,768	0,582			
	Muhasebe Yetkilisi	5	3,7	0,603			
	Mali Hizmetler Uzmanı	1	3,5	-			
	Mali Hizmetler Uzman Yrd.	1	3,75	-			
	Mutemet	29	2,939	0,702			

Sig. (2-tailed) sonucu grupların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir (%95 güven aralığı içinde sig. değeri 0,05'ten küçük çıkmıştır). Dolayısıyla sıfır hipotezi red edilerek, alternatif hipotez kabul edilmiş olur. Yani unvan ile iş tatmini arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda iş tatmini konusunda unvanı muhasebe yetkilisi, mali hizmetler uzmanı ve mali hizmetler uzman yardımcısı olanların unvanı harcama yetkilisi, gerçekleştirme görevlisi ve mutemet olanlara göre farklı düşündükleri yorumu yapılabilir.

Mezuniyet-iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için üç hipotez kurulmuştur. Aşağıda bulunan üç hipotezde, ''Mezun olunan alan ile iş tatmini arasında bir ilişki var mıdır?'' sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla bağımsız grup t testi kullanılmıştır.

A_{19}: Mezun olunan alan ile toplam iş tatmini

H_0: 3568 Sayılı Kanunda belirtilen bölümlerden mezun olan kurum çalışanlarının toplam iş tatminleri arasında farklılık yoktur.

H_1: 3568 Sayılı Kanunda belirtilen bölümlerden mezun olan kurum çalışanlarının toplam iş tatminleri arasında farklılık vardır.

A_{20}: Mezun olunan alan ile iç faktör puanları

H_0: 3568 Sayılı Kanunda belirtilen bölümlerden mezun olan kurumda çalışanlarının iç faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: 3568 Sayılı Kanunda belirtilen bölümlerden mezun olan kurumda çalışanlarının iç faktör puanları arasında farklılık vardır.

A_{21}: Mezun olunan alan ile dış faktör puanları

H_0: 3568 Sayılı Kanunda belirtilen bölümlerden mezun olan kurum çalışanlarının dış faktör puanları arasında farklılık yoktur.

H_1: 3568 Sayılı Kanunda belirtilen bölümlerden mezun olan kurum çalışanlarının dış faktör puanları arasında farklılık vardır.

Tablo 8: Mezuniyet-İş Tatmini Bağımsız Grup t Testi

Cinsiyet-İş Tatmini		**N**	$\overline{X}$	**S.D.**	**t**	**p (2-tailed)**	**Sonuç**
A19	3568'de belirtilen programlardan mezun	35	3,787	0,472	1,525	0,000	H1 Kabul
	3568'de belirtilen programlardan mezun olmayan	107	2,589	0,58			
A20	3568'de belirtilen programlardan mezun	35	3,642	0,404	4,488	0,000	H1 Kabul
	3568'de belirtilen programlardan mezun olmayan	107	2,447	0,571			
A21	3568'de belirtilen programlardan mezun	35	3,56	0,557	1,731	0,000	H1 Kabul
	3568'de belirtilen programlardan mezun olmayan	107	2,457	0,656			

Sig. (2-tailed) sonucu grupların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir (%95 güven aralığı içinde sig. değeri 0,05'ten küçük çıkmıştır). Dolayısıyla sıfır hipotezi red edilerek, alternatif hipotez kabul edilmiş olur. Yani mezun olunan alan ile iş tatmini arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda iş tatmini konusunda 3568 Sayılı Kanunda belirtilen programlardan mezun olanlar ile mezun olmayanların farklı düşündükleri yorumu yapılabilir.

Sorulara ilişkin İstatistikler

Tablo 9: Sorulara İlişkin İstatistikler

İç Faktörlere Ait Sorular	$\bar{X}$	S. D.	N
1.Aktivite: Beni her zaman meşgul etmesi bakımından	2,908	1,016	142
2.Serbestlik: Bağımsız çalışma imkanının olması bakımından	2,901	0,969	142
3.Değişiklik: Ara sıra değişik şeyler yapabilme imkanı bakımından	2,605	1,110	142
4.Sosyal statü: Toplumda ‘‘saygın bir kişi’’ olma şansını bana vermesi bakımından	3,331	1,140	142
7.Ahlaki değerler: Vicdani bir sorumluluk taşıma şansını bana vermesi yönünden	3,063	1,046	142
8.Güvence: Bana garantili bir gelecek sağlaması yönünden	3,197	1,143	142
9.Sosyal hizmet: Başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem yönünden	3,436	1,126	142
10.Otorite: Kişileri yönlendirmek için fırsat vermesi yönünden	3,119	1,157	142
11.Yeteneklerini kullanma: Kendi yeteneklerimle bir şeyler yapabilme şansı vermesi yönünden	2,823	1,256	142
15.Sorumluluk: Kendi fikir/kanaatlerimi rahatça kullanma imkanı vermesi yönünden	2,500	1,121	142
19.Başarı: Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissi yönünden	3,126	1,172	142
20.Yaratıcılık: Mesleğimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme imkanı vermesi açısından	2,845	1,289	142
Dış Faktörlere Ait Sorular	$\bar{X}$	S. D.	N
5.Yönetim: Yöneticinin emrindeki kişileri iyi yönetmesi bakımından	2,873	1,116	142
6.Teknik-Yönetim: Yöneticinin karar verme yeteneği bakımından	2,816	1,089	142
12.Şirket politikaları ve uygulamaları: İşimle ilgili alınan kararların uygulamaya konması yönünden	2,619	1,159	142
13.Ücret: Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret yönünden	2,077	1,117	142
14.İlerleme: Terfi imkanının olması yönünden	2,366	1,101	142
16.Çalışma şartları: Çalışma şartları yönünden	3,035	1,074	142
17.Çalışma arkadaşları: Çalışma arkadaşlarının birbirleriyle anlaşmaları yönünden	3,331	1,183	142
18.Takdir edilme: Yaptığım iş karşılığı takdir edilmem yönünden	2,718	1,163	142

Yukarıdaki tabloya göre, muhasebecilerin; iş tatminine etki eden iç faktörlerde belirtilen ‘‘aktivite, serbestlik, değişiklik, yeteneklerini kullanma, sorumluluk ve yaratıcılık’’ sorularına verdikleri cevapların ortalaması 3’ün altında çıkmıştır. Bu sonuca göre mezun olunan alanın önemli olduğunu söylemek mümkündür. Muhasebe alanı dışından mezun olanlar, muhasebe bilgisine sahip olmadıkları için yukarıda ifade edilen soruların ortalamasının düşmesine sebep olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 9’a göre, muhasebecilerin; iç faktörlerde belirtilen ‘‘sosyal statü, ahlaki değerler, güvence, sosyal hizmet, otorite ve başarı’’ sorularına verdikleri cevapların ortalaması 3’ün üstünde çıkmıştır. Muhasebecilerin yukarıdaki

ifadelerde ortalamanın yüksek olmasının nedenleri olarak, kamu kuruluşlarında iş güvencesinin daha yüksek olması, bir şeyler başarma ve o başarılarla anılma isteğinin fazla olması, halkın kamu kuruluşlarında çalışanlara değer vermesi ve yıllar ilerledikçe otoritesinin artacağına inanmasını söyleyebiliriz.

Yukarıdaki tabloya göre, iç faktörlerde belirtilen ‘‘sosyal hizmet’’ sorusu en yüksek ortalamaya sahiptir. Buna göre muhasebeciler, başkaları için yararlı oldukları düşüncesine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 9’a göre, iç faktörlerde belirtilen ‘‘sorumluluk’’ sorusu en düşük ortalamaya sahiptir. Bu soruda muhasebecilerin kendi fikir/kanaatlerini rahatça ifade edemediği görülmüştür. Bunun nedeni olarak muhasebecinin, muhasebe alanı dışından mezun olmasını söyleyebiliriz. Muhasebe alanı dışından mezun olanın muhasebe bilgisi olmadığı için bu alanla ilgili bir yorum yapamayacağı açıktır.

Yukarıdaki tabloya göre, muhasebecilerin; iş tatminine etki eden dış faktörlerde belirtilen ‘‘yönetim, teknik-yönetim, şirket politikaları ve uygulamaları, ücret, ilerleme ve takdir edilme’’ sorularına verdikleri cevapların ortalaması 3’ün altında çıkmıştır. Burada yöneticilerin iyi yönetmediği, yöneticilerin karar vermede eksik olduğu, muhasebecilerle ilgili kararların yerinde olmadığı, muhasebecilerin aldıkları ücretin az olduğu, terfi imkanlarının yerinde olmadığı ve muhasebecilerin yeteri kadar takdir edilmedikleri sonuçlarına varılabilir.

Tablo 9’a göre, muhasebecilerin; dış faktörlerde belirtilen ‘‘çalışma şartları ve çalışma arkadaşları’’ sorularına verdikleri cevapların ortalaması 3’ün üstünde çıkmıştır. Burada muhasebecilerin, çalışma ortamlarının iyi olduğu ve çalışma arkadaşlarının birbirleriyle iyi anlaştıkları görülmüştür.

Yukarıdaki tabloya göre, dış faktörlerde belirtilen ‘‘çalışma arkadaşları’’ sorusu en yüksek ortalamaya sahiptir. Ortalamanın yüksek çıkması muhasebecilerin, arkadaşlarla ilişkilere daha fazla önem vermesi, uzun süre aynı işi, aynı sorunları, aynı çalışma ortamlarını paylaşmasından doğan yakınlığa bağlanabilir.

Tablo 9’a göre, dış faktörlerde belirtilen ‘‘ücret’’ sorusu en düşük ortalamaya sahiptir. Bu soruda muhasebecilerin aldıkları ücretten memnun olmadıkları görülmüştür. Bunun nedeni olarak muhasebecilerin, yaptıkları iş karşılığında aldıkları maaşın yetersiz olduğu düşüncesine sahip oldukları yorumu yapılabilir.

Tablo 10: Sorulara İlişkin Genel İstatistikler

	$\bar{X}$	Min.	Max.	Fark	Max. / Min.	Varyans	N
Soruların genel ortalaması	2,885	2,077	3,437	1,359	1,654	,117	20
Sorular arası ort. Korelasyon	,422	,212	,689	,477	3,245	,010	20

Tablo 10’a göre, soruların genel ortalaması 2,885 ve sorular arasındaki ortalama korelasyon 0,422 olarak bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre personellerin iş tatmini konusunda kararsız olduğu görülmüştür (ankette 2=memnun değilim; 3=kararsızım değerleri verilmiştir, soruların genel ortalaması=2,885 çıkmıştır). Yani, muhasebecilerin işinden memnun olmadıkları sonucuna varılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Analiz sonuçlarına göre kamu kuruluşlarında çalışan muhasebecilerin iş tatmini; cinsiyete, yaş grubuna, medeni durumuna, eğitim durumuna ve mesleki deneyime göre değişmemektedir. İş tatmini, personellerin unvanı ve mezun oldukları alana göre değişmektedir.

Unvana bağlı yapılan analizlere göre; genel iş tatmini, içsel faktörlere bağlı iş tatminleri ve dışsal faktörlere bağlı iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılık unvanı mali hizmetler uzman yardımcısı olanların lehine gerçekleşmiştir. Bu durumda unvanı mali hizmetler uzman yardımcısı olanlar, diğer meslek gruplarına göre daha memnun olmaktadır. Mali hizmetler uzman yardımcısı olanlar; ‘‘aktivite’’, ‘‘serbestlik’’, ‘‘sosyal statü’’, ‘‘yönetim’’, ‘‘teknik-yönetim’’, ‘‘güvence’’, ‘‘sosyal hizmet’’, ‘‘yeteneklerini kullanma’’, ‘‘şirket politikaları ve uygulamaları’’, ‘‘ücret’’, ‘‘sorumluluk’’, ‘‘çalışma şartları’’, ‘‘çalışma arkadaşları’’, ‘‘başarı’’ ve ‘‘yaratıcılık’’ yönünden diğer meslek gruplarına göre daha memnun olmaktadır.

Mali hizmetler uzman yardımcısı kadrosuna atanabilmek için, en az dört yıllık lisans eğitimi veren hukuk, siyasal bilgiler, iktisat, işletme, iktisadi ve idari bilimler fakültelerinden veya bunlara denkliği yetkili makamlarca kabul edilen yurt içi veya yurt dışındaki öğretim kurumlarından mezun olmak gerekir. Bu programlardan mezun olan kişiler alanlarında kapsamlı bir bilgiye sahiptir. Yukarıdaki analiz sonuçlarına göre mali hizmetler uzman yardımcılarının ‘‘yeteneklerini kullanma’’, ‘‘sorumluluk’’ ve ‘‘yaratıcılık’’ yönünden diğer meslek gruplarına göre daha memnun olması, mezun oldukları alanı öne çıkarmıştır.

Çalışanların mezun oldukları alana bağlı yapılan analizlere göre; genel iş tatmini, içsel faktörlere bağlı iş tatminleri ve dışsal faktörlere bağlı iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan mezun olanlar, iş tatmin ölçeğinde belirtilen tüm sorularda diğer programlardan mezun olanlara göre daha memnun olmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre muhasebe programlarından mezun olmayanların tatminsizliğine neden olan faktörler: aktivite, serbestlik, sosyal statü, güvence, sosyal hizmet, otorite, yeteneklerini kullanma, sorumluluk, yönetim, teknik yönetim, şirket politikaları ve uygulamaları, ücret, ilerleme, çalışma şartları ve takdir edilme. İstatistik sonuçlara göre muhasebe programlarından mezun olanların tatminsizliğine neden olan faktörler: değişiklik, ahlaki değerler, otorite, ilerleme ve takdir edilme. Sonuç olarak ilerleme ve takdir edilme muhasebe programlarından mezun olanlarla mezun olmayanların ortak iş tatminsizliğine neden olan faktörlerdir.

Yukarıdaki sonuçlara göre aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

Muhasebe mesleğini yapan kişilerin mesleklerinde en yüksek düzeyde tatmin sağlayabilmeleri için tatminsizliğe neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Analiz sonuçlarına göre mezun olunan alan iş tatmini açışından önem taşımaktadır. 3568 Sayılı Meslek Yasasında belirtilen bölümlerden mezun olmayanların iş tatmin düzeyleri yeterli olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla kamu kuruluşlarında muhasebe pozisyonlarına 3568 Sayılı Meslek Yasasında belirtilen programlardan mezun olan kişilerin getirilmesi sağlanmalıdır.

Muhasebecilerin iş tatmin düzeylerinin arttırılması için, yaptıkları iş karşılığı aldıkları ücret arasındaki denge çok iyi kurulmalıdır. Doğum günleri, yılbaşı, bayram vb. kutlamalar ve tüm çalışanların bir araya geldiği diğer organizasyonlar düzenlenerek, çalışanlar arasında arkadaşlık ilişkisinin ve sosyal yapının gelişmesi sağlanmalıdır.

Kamu kuruluşları yönetimince belirli aralıklarla yapılacak toplantılara muhasebecilerin katılması sağlanmalıdır. Bu, muhasebecilerin yönetimle ilgili kararlara katılabilmesine ve yönetimce alınan kararları öğrenebilmesine olanak sağlayacaktır. Yöneticilerin, muhasebecilerin kendilerini geliştirmeleri için lisans, yüksek lisans ve doktora programlarına katılmalarına izin vermesi, muhasebecilerin ileride doğacak terfi olanaklarından umutlu olmaya itecek; bu da terfi olanaklarından ve amirlerin yönetim uygulamalarından doğan tatminsizliğin bir ölçüde azalmasına neden olacaktır.

Adil bir terfi sisteminin getirilmesi sağlanarak çalışanların terfiden kaynaklanan tatminsizliğinin azalması sağlanabilir. Maaş haricinde, sözlü olarak takdir etme, çekiliş, ek ücret, ek tatil gibi ödüllerin oluşturulması başarılı uygulamaların sürekliliğini ve başarı düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Bu da takdir edilmeden kaynaklanan tatminsizliğin azalmasını sağlayabilir.

Muhasebecilerin yetki ve sorumluluk sahibi olmamaktan duyduğu tatminsizliği gidermek için yeni yetki ve sorumluluk alanları geliştirilmelidir. Muhasebede bulunan işlerin daha detaylarına ayrılarak uzmanlık alanlarının oluşturulması sağlanmalıdır. Muhasebecilerin soysal hizmetlerden duydukları tatminsizliğin ortadan kaldırılabilmesi için, ulaşım, dinlenme tesisi, tüketim kooperatifi gibi olanakları sağlama yolunda girişimlerde bulunulmalıdır.

İş tatmin ölçümleri sayesinde çalışanlar yeteneklerine göre iş dallarına yerleştirilerek üreticilikleri ve yaratıcılıkları maksimum düzeye çıkartılabilir. Bu nedenle de kuruluşlarda belirli aralıklarla iş tatmin ölçümleri yapılmalıdır.

Bu çalışmanın daha geniş bir muhasebeci grubuna uygulanması daha sağlıklı sonuçlar alınmasına ve hipotezin yeniden test edilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ERDAMAR, C. ve F.O. BASIK, (1999), Finansal Muhasebe, İ.Ü.İ.F. İşletme İktisadi Enstitüsü Araştırma ve Yardım Vakfı, Yayın No: 6, İstanbul.

MARŞAP, Beyhan, (1995), ‘‘Muhasebe Mesleğinde İş Tatminin Türkiye Açısından İncelenmesi’’, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SEVİLENGÜL, Orhan, (2001), Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Uyumlu Genel Muhasebe, Gazi Yayınları, Ankara.

ŞİMŞEK, M. Şerif vd., (2003), Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, Nobel Yayıncılık, Ankara.

TOSİ, H. L. and N. P. MERO, (2003), The Fundementals of Organizational Behavior, Blackwell Publishing, UK.

URAL, A., ve İ., KILIÇ, (2006), Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi, Detay Yayıncılık, Ankara.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu, (2011).

3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Yasası, (2011).

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ SERBEST ZAMANLARINI DEĞERLENDİRME BİÇİMLERİ

Nida BAYINDIR
Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ABD
nidabayindir@yahoo.com

ÖZET: İlköğretim eğitim sisteminin en önemli dönemidir. Bu dönemde öğrenci hem bir üst eğitim kurumuna akademik olarak hazırlanmakta hem de yaşam boyu edineceği eğitim anlayışını oluşturmaya başlamaktadır. Bütün toplumlarda ilköğretimde özellikte ilk kademede görev yapan öğretmenlerin yaptıkları eğitim öğretim faaliyetleri; çocuğun zihni, fiziki, sosyal, kültürel, duygusal ve sanatsal gelişimlerine direkt katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, sınıf öğretmenin üstlendiği rol oldukça önemlidir. Çünkü öğretmenin bilgi verme rolünün dışında öğrenciyi, bir bütün olarak, çok yönlü tutum, davranış, beceri ve alışkanlıklarla etkilemesi gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmeni adaylarının hizmet öncesinde kendi fiziki, zihni, sosyal, kültürel, duygusal, sanatsal vb. becerilerini geliştirip geliştirmediğini dolayısıyla adayların serbest zamanlarını değerlendirme biçimlerini belirlemektir. Bu amaçla Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ABD'da öğrenim gören 100 öğrenci araştırma kapsamına alınmış ve *öğrenci serbest zamanlarını değerlendirme* anketi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; adayların büyük bir çoğunluğunun serbest zamanlarını müzik dinleyerek, kişisel bakımla, amaçsız geziler ve arkadaş toplantıları ile değerlendirdiği, akademik faaliyetlerle, sanatsal ve zanaatsal faaliyetlerin ihmal edildiği görülmüştür. Temel eğitimin bel kemiği olan sınıf öğretmeni adaylarının serbest zamanlarının değerli olduğu, en iyi şekilde değerlendirilmesi gerektiği bilinci oluşturulmalı,

Anahtar Kelimeler: Serbest zamanlar, öğretmen adayları, üniversite çevresi

DUMLUPINAR UNIVERSITY PRE-TEACHER's EVALUATION FORMS OF FREE TIME

ABSTRACT : The most important period of primary education system. The first level of teachers working in primary education in all societies, their education and training activities of property; the child's mental, physical, social, cultural, emotional and artistic development of the direct contribution. In this context, the role of class teacher is very important. Because the teacher his students has to develop in every aspect. The purpose of this research, the classroom teacher candidates prior to service their own physical, mental, social, cultural, emotional, artistic, and so on forms of assessment to determine their free time has developed skills of the candidates so. According to the survey, the candidates of the majority of their free time listening to music, personal care, with aimless excursions, meeting friends and evaluates the academic activities, artistic and artisanal activities were neglected. The research proposed establish the necessary infrastructures and provide new opportunities to assess the candidates at leisure time.

Keywords: Free time, teacher candidates, university environment

GİRİŞ

Günümüzde öğretmenlik mesleğinin öneminin ve fonksiyonunun daha da arttığı görülmektedir. Bireylerin eğitim aracılığıyla istenen düzeyde yetişmesinde, etkili ve verimli bir vatandaş olmasında, kişisel anlamda mutlu ve topluma örnek bir insan olmasında öğretmenin önemli bir fonksiyonu vardır. Artık beyni bilgi ile doldurulmuş, sadece akademik gelişim ile yeterli kalan, okulu not, ders kitapları, karne ve duvarlardan örülü bir mekan olarak gören anlayış etkisini yitirmiştir. Eğitim; uzun vadede insanı her yönüyle yetiştirmeyi hedefleyen, bilgi ile görgüyü birleştiren, bireyde bilinçli bir kişisel gelişim sağlayan ve kişiye özgü şekillenebilen bir süreçtir. Ancak ne yazık ki, eğitimin ve bireylerin sınırlanması bir ülkenin en değerli öğesi olan insana yapılan yatırımı sınırlamış ve kendi kendine düşünüp hareket edebilen, kendi kişisel gelişimini sürdürebilen, düşünebilen, yüksek nitelikli, girişimci

bireyleri ihmal etmiştir. Halbuki öğretmenlik ve eğitim kendine özgü bir profesyonel uğraş alanıdır. Bu uğraş öğrencinin sadece zihnini eğitme anlamının çok üstüne çıkmıştır. Çünkü öğretmenin bilgi verme rolünün dışında öğrenciyi, bir bütün olarak, çok yönlü tutum, davranış, beceri ve alışkanlıklarla etkilemesi gerekmektedir. Bu süreçte yer alan öğretmenler özellikle ilköğretimin ilk öğretmenleri olan sınıf öğretmenlerinin insan yetiştirmeye geniş bir perspektiften bakmaları gerekmektedir. Dolayısıyla öncelikle kendi eğitimlerini, gelişimlerini ve alt yapılarını da buna göre hazırlamalıdırlar (Karaküçük, 1997, Aktaş, 1997, Kılbaş, 2001, Kır, 2007, Tezcan, 1993).

Öğretmenler, hizmet öncesinde aldıkları eğitimlerle ve kazandıkları anlayış, alışkanlık, deneyimlerle kendilerini hazırlarlar. Bu süreçte başarılı olmak adayların hem kendilerine hem de çevrelerine yeterli zamanı ayırmaları ile mümkün olmaktadır. Öğretmen adayları, derslerle akademik bilgi ve becerileri edinmektedir. Ancak bu yeterli değildir. Diğer zaman diliminde yaptıkları da yine kendine yaptıkları yatırım olacaktır. Ne yazık ki, adaylar ders dışı –serbest zamanları- zamanlarını bilinçsizce harcamaktadırlar. Ülkemizde serbest zaman eğitimi konusunun yeterince ciddiyetinin ve öneminin kavranamamasından ötürü öğretmen adayları gelişimlerini ya yarıda bırakmakta ya da ötelemektedirler. Halbuki zamanı etkili ve verimli kullanabilmekte eğitimin ve eğitilmişliğin bir getirisidir. Özellikle toplumu eğitme görevini üstlenen öğretmenin öncelikle kendisinin yaşam boyu eğitimi benimsemiş olması gerekmektedir. Çünkü kişi bildiğini öğretir. Bilgisi, görgüsü, deneyimi sınırlı bir öğretmenin öğretimi de sınırlı olacaktır.

Serbest zaman, bireyin ders alma ve ders çalışma saatleri dışında kalan boş zamanlarında zevk ve doyum elde etmek amacıyla kültürel, sosyal, sportif, turistik, sanatsal, eğlenme ve dinlenme aktivitelerinden birinden ya da bir kaçına isteğine bağlı olarak katılmasıdır. Aynı zamanda adayların kendi kimliğini bulma, ulusal ve evrensel değerleri benimseme, sosyal ve kişisel olgunluğa erişip topluma uyum sağlama durumlarıdır (Balcı ve İlhan, 2006, Gülbahçe, 1996, Özgüven, 1992 Karahan vd, 2005, Demir ve Demir, 2007).

Serbest zaman etkinlikleri, zamanın bilinçli bir şekilde yönetimiyle, bireyin gönüllü olarak oluşan ve onun fiziksel, sosyal, düşünsel, duygusal, sanatsal yönlerini yenilemeyi amaçlayan, içerik bakımından çok zengin, rekreasyon (yenilenme, yeniden yapılanma) kavramıyla da açıklanan sosyal faaliyetlerdir (Uğur, 2000, Tekin vd, 2008, Tel, 2007, Başaran ve Erenci, 2006, Pepe vd. 2006).

Serbest zamanlar yerinde ve etkili kullanıldığında kişinin kendisini bulmasını, iyi ifade etmesini, yaratıcılığını geliştirmesini, yeni deneyimler kazanma ve üretkenliğini arttırmasını sağlar. Adaylar, serbest zamanlarını ne kadar nitelikli yaşıyorlarsa bu yolla edindikleri yaşantılar o kadar kalıcı olmaktadır. Bu açıdan üniversiteler dersler dışında öğrencilerin serbest zamanlarını ya yerleşke içinde ya da şehir içinde yönlendirici bir rol üstlenmelidir.

Adayların hizmet öncesinde kendilerini derslerin dışında da eğitmeleri onların meslek içi iş verimliliğini olumlu etkileyecektir. Sınıf öğretmeni olup öğrencilerini her yönden etkileyip geliştirecek olan adayların hizmet öncesinde ona sunulan imkanları yerinde kullanması gerekmektedir. Sanatsal (edebiyat, sinama, tiyatro, müzik, resim, fotoğraf, vb.), entelektüel (kitap, konferanslar, radyo, tv vb.), sosyal toplantılar (aile, arkadaş partileri, fikir kulüpleri vb), pratik (bahçecilik, el sanatları, el işleri vb). fiziki (spor, yürüyüş, balıkçılık v.) faaliyetleri yapmaları beklenmektedir (Korucu vd, 2006, Balcı 2003, Özdağ vd, 2009, Aydoğan ve Gündoğdu, 2006, Yeniçeri vd, 2002, Terzioğlu ve Yazıcı, 2003).

Bu araştırmanın amacı; Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf öğretmeni adaylarının serbest zaman faaliyetlerini değerlendirme biçimlerini belirlemektir. Araştırma, anket maddeleri, öğrenci sayıları ve kullanılan istatistiki tekniklerle sınırlıdır.

YÖNTEM

2010-11 akademik yılında Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği bölümünde öğretim gören adayların serbest zamanlarını değerlendirme biçimlerini belirlemeye dönük olarak yapılan bu araştırma, tarama

modelinde betimsel bir araştırma olup var olan durum yansıtılmaya çalışılmıştır. Toplanan veriler SPSS istatistik paket programı ile değerlendirilmiştir. Adayların serbest zamanlarına ilişkin görüşleri frekans ve yüzde dağılım tabloları ile gösterilmiş ve bu verilere göre yorumlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini; DPÜ eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği ABD öğrenim gören ve basit tesadüfi random yoluyla seçilmiş 100 aday oluşturmaktadır. Bu tür örneklemede evrendeki her birimin örneklemede seçilmede birbirinden bağımsız ve eşit olma olasılığı olup yansızlık kuralının en iyi işletildiği bir örneklemedir (Balcı, 2003).

Araştırma anketinin oluşturulmasında, öncelikle öğretmen adaylarına serbest zamanlarını nasıl geçirdikleri ile ilgili yarı yapılandırılmış bir görüşme formu verilmiştir. Alınan dönütlere göre adayların serbest zamanlarını değerlendirme yolları gruplanmıştır. Buna göre, resim yapma, fotoğraf çekme, heykel yapma, 2 boyutlu diğer görsellerle –grafik, grafiti, kubik, v.b- ilgili olanları plastik sanatlar, düzenli şiir okuma/dinleme/yazma, düzenli hikaye/deneme/makale okuma/dinleme/yazma ile ilgili olanlar yazınsal sanatlara, şarkı söyleme, enstrüman çalma ile ilgili olanlar sessel sanatlar, bale yapma, dans yapma ile ilgili olanlar kinestetik sanatlara, tiyatro/drama yapma, sinema ve sahne sanatları –görüntü, ses, oyunculuk, makyaj, montaj vb.- ile ilgili olanlar eylemsel sanatlara, dokuma işleri, ahşap işleri, eski sanatlar –ebru, minyatür, tezhip, baskı çeşitleri vb.- ile ilgili olanlar zanaatlara, spor faaliyetler, eğitim içerikli üyelikler, faaliyetler ve kurslar ile ilgili olanlar akademik faaliyetlere, internet, tv, radyo, gazete ile ilgili olanlar medya, serbest okuma, şans oyunları, geziler –amaçsız, kültürel, alışveriş için- sinemaya gitme, hobiler, arkadaş toplantıları, alan dışı işte çalışma, alanla ilgili işte çalışma, gönüllü çalışma, müzik dinleme, dersaneye gitme, kişisel bakım düzenli olmayan etkinlikler başlığı altında gruplanmıştır. Yukarıdaki alanlardan oluşan anket sorularına verilen aday cevapları kaydedilmiştir. Araştırmacı, 37 soru ile adayların serbest zamanlarındaki davranışlarını tespit etmeye çalışmıştır. Bu sorular kişinin o davranışı yapıp yapmadığı ile ilgili olup kişisel tasarrufu ölçmeye dönüktür. Anket, hem açık hem de kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Kapalı uçlu sorular sorulduktan sonra diğer (varsa belirtiniz) gibi açık uçlu seçenekler sunulmuştur. Ayrıca kapalı uçlu sorularda uygulanan 5'li likert ölçeği ile adayların katılım dereceleri istatistiki olarak seçilebilir ve yorumlanabilir hale sokulmuştur. Anketin güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha) 0,89 olarak bulunmuştur. Verilerin analizinde ise, frekans ve varyans analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde Sınıf öğretmeni adaylarının serbest zamanlarını değerlendirme biçimlerini sorgulayan sorulara verilen cevaplar yüzde ve frekans tabloları ile yorumlanmıştır.

5: Her zaman 4: Çoğu zaman 3: Bazen 2: Çok az 1: Hiç

Faaliyetlere katılım düzeyleri	**5**		**4**		**3**		**2**		**1**	
Plastik sanatlar	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
1. Resim yapma	13	13,0	20	20,0	**29**	**29,0**	15	15,0	23	23,0
2.Fotoğraf çekme	26	26,0	**33**	**33,0**	15	15,0	8	8,0	18	18,0
3. Heykel yapma	-	-	2	2,0	5	5,0	12	12,0	**81**	**81,0**
4. 2boyutlu diğer görsellerle uğraşma	2	2,0	7	7,0	17	17,0	19	19,0	**55**	**55,0**
Yazınsal sanatlar	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
5. Düzenli şiir okuma/dinleme/yazma	17	17,0	17	17,0	**31**	**31,0**	21	21,0	14	14,0
6.Düzenli hikaye,	23	23,0	**27**	**27,0**	**27**	**27,0**	12	12,0	11	11,0

deneme, makale, roman okuma/dinleme/yazma										
Sessel sanatlar	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
7. Şarkı söyleme	**41**	**41,0**	22	22,0	17	17,0	10	10,0	10	10,0
8. Enstrüman çalma	10	10,0	8	8,0	19	19,0	11	11,0	**52**	**52,0**
Kinestetik sanatlar	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
9. Bale yapma	4	4,0	2	2,0	4	4,0	7	7,0	**83**	**83,0**
10. Dans yapma	19	19,0	10	10,0	20	20,0	22	22,0	**29**	**29,0**
Eylemsel sanatlar	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
11. Tiyatro /Drama yapma	11	11,0	19	19,0	16	16,0	23	23,0	**31**	**31,0**
12. Sinema ve gösterim (görüntü, ses, oyunculuk, montaj…)	13	13,0	16	16,0	12	12,0	17	17,0	**42**	**42,0**
Zanaatlar	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
13. Dokuma işleri	10	10,0	6	6,0	16	16,0	15	15,0	**53**	**53,0**
14. Ahşap işleri	4	4,0	8	8,0	15	15,0	16	16,0	**57**	**57,0**
15. Eski sanatlar (ebru, tezhip, minyatür, baskı çeşitleri)	7	7,0	6	6,0	6	6,0	17	17,0	**64**	**64,0**
Sportif faaliyetler	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
16. Spor yapma (alanı)……	**38**	**38,0**	18	18,0	22	22,0	10	10,0	12	12,0
Akademik faaliyetler	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
17. Eğitim içerikli üyelikler (Dergi, topluluklar, gruplar, birimler)	17	17,0	10	10,0	17	17,0	21	21,0	**35**	**35,0**
18. Eğitimle ilgili faaliyetler (Organizasyonlar yapma, yer alma)	19	19,0	12	12,0	**25**	**25,0**	19	19,0	**25**	**25,0**
19. Eğitimle ilgili kurslar (satranç, yabancı dil, drama, diksiyon)	20	20,0	10	10,0	25	25,0	15	15,0	**30**	**30,0**
Medya	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**

20. İnternet	**55**	**55,0**	16	16,0	15	15,0	8	8,0	6	6,0
21. Tv	**51**	**51,0**	25	25,0	17	17,0	6	6,0	1	1,0
22. Radyo	**43**	**43,0**	17	17,0	18	18,0	16	16,0	6	6,0
23. Gazete	**35**	**35,0**	26	26,0	23	23,0	11	11,0	5	5,0
Düzenli olmayan etkinlikler	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**	**fr**	**%**
24. Serbest okuma	**44**	**44,0**	21	21,0	19	19,0	12		4	
25. Şans oyunları (tavla, kağıt, okey vb)	**31**	**31,0**	16	16,0	21	21,0	14	14,0	18	18,0
26.Geziler (kültürel-deneyimsel)	**34**	**34,0**	18	18,0	26	26,0	13	13,0	9	9,0
27.Geziler (alışveriş amaçlı)	**49**	**49,0**	20	20,0	18	18,0	7	7,0	6	6,0
28.Geziler (amaçsız)	**51**	**51,0**	17	17,0	15	15,0	8	8,0	9	9,0
29.Sinemaya, tiyatroya gitme	**40**	**40,0**	26	26,0	21	21,0	7	7,0	6	6,0
30.Hobiler (biriktirme, yapma)	**45**	**45,0**	21	21,0	13	13,0	11	11,0	10	10,0
31. Arkadaş toplantıları (ev/kafe)	**52**	**52,0**	22	22,0	14	14,0	5	5,0	7	7,0
32. Alanı ile ilgili bir işte çalışma	**24**	**24,0**	18	18,0	10	10,0	14	14,0	34	3,0
33. Alanı dışında bir işte çalışma	**32**	**32,0**	10	10,0	12	12,0	15	15,0	31	31,0
34.Hayır kurumlarında gönüllü çalışma	**30**	**30,0**	6	6,0	11	11,0	11	11,0	2	2,0
35.Müzik dinleme	**77**	**77,0**	7	7,0	12	12,0	1	1,0	3	3,0
36.Dersaneye gitme	25	25,0	6	6,0	8	8,0	9	9,0	**52**	**52,0**
37. Kişisel bakım	**71**	**71,0**	14	14,0	8	8,9	3	3,0	4	4,0

Araştırma bulgularına göre, sınıf öğretmeni adaylarının plastik sanatlardan en çok uğraş alanı %33,0 ile fotoğraf çekmedir. Yazınsal sanatlardan en çok uğraş alanı %27,0 ile düzenli şiir okuma/dinleme/yazmadır. Adayların %38,0'ı bir spor dalı ile uğraşmaktadır. Serbest zamanlarda medya alanında adayların %55'i internet, %51'i tv, %43'ü radyo, %35'i gazete okumakla uğraşmaktadır. Düzenli olmayan etkinliklerde ise adayların %44'ü serbest okuma, %49'u alışveriş amaçlı geziler, %34'ü kültürel amaçlı geziler, %51'i amaçsız geziler, 40'ı tiyatro-sinemaya gitme, %45'i hobi ile uğraşma, %52'si arkadaş toplantılarına katılma, %77'si müzik dinleme, %71'i kişisel bakım ile serbest zamanlarını değerlendirmektedir. Yine araştırma bulgularına göre, Adayların %81'inin hiç heykel yapma faaliyetine katılmadığı, %52'sinin hiç enstrüman çalma faaliyetine katılmadığı, %57'sinin hiç dokuma işleri ile %64'ünün eski sanatlar, %57'sinin ahşap işleri ile ilgili faaliyetlere katılmadığı saptanmıştır. Adayların serbest

zamanlarında akademik içerikli üyelikler, eğitimle ilgili faaliyetler, eğitimle ilgili kurslara da istenen düzeyde katılmadıkları görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sınıf öğretmeni adaylarının %77,0'ı serbest zamanlarını müzik dinleme ile, %71,1'i kişisel bakımla geçirmektedir. Bu oldukça büyük bir orandır. Adayların serbest zamanlarını bu düzeyde müzik dinlemeye ve kişisel bakıma ayırmaları ya yakın çevrelerinde serbest zamanlarını değerlendirecek alternatiflerin olmamasından ya da adayların serbest zamanlarını nasıl değerlendirecekleri hususunda bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanabilir. Yine adayların %55,0'ı serbest zamanlarını internet başında geçirmekte, bunu %52,0'la arkadaş toplantıları izlemektedir. Adayların %51,0'ı serbest zamanlarının amaçsız gezilerle, %49,0'ı alışveriş amaçlı gezilerle, %41,0'ı serbest zamanlarının değerlendirmede sessel sanatlardan şarkı söyleyerek değerlendirmektedir. Adayların %81'i ise hiç heykel yapma faaliyetine katılmamıştır. Adayların sadece %17'si akademik faaliyetlerden eğitim içerikli üyelikleri olduğu, sadece %19'unun eğitimle ilgili faaliyetlere katıldığı, %20'sinin ise eğitimle ilgili kurslara gittiği saptanmıştır. Adayların serbest zamanlarında akademik faaliyetlere duyarsız kalmaları mesleki gelişimleri açısından ciddi bir sorundur.

Tüm bu sonuçlara göre, adayların serbest zamanlarını daha çok düzenli olmayan (rutini olmayan) faaliyetler ve medya araçları ile geçirdikleri, serbest zamanlarında akademik faaliyetlere, eylemsel sanatlara, zanaatlara, kinestetik sanatlara ve plastik sanatlara neredeyse hiç yer vermedikleri saptanmıştır. Bunun için; makro düzeyde, öğretmenlerden beklenen özellikler arasında onların çok yönlü kazanımlarının da değerlendirmeye alınması, toplumca akademik başarıların yanında öğretmenlerin çok yönlü ve renkli bir kişilikte olmasının beklenmesi, adayların yararlanacağı alanların o bölgede işlevsel hale getirilmesi, üniversite bünyesinde adayların serbest zamanlarının organize edilmesi, fakülteler bazında adayların serbest zamanlarını değerlendirmeleri ile ilgili olarak yönlendirmelerin ve bilincin oluşturulması, adayların serbest zaman yönetimi hakkında (rekreasyon) hakkında bilgi alıp, zaman yönetimi hususunda egzersizler yapması önerilir. Aynı zamanda adayların üniversite bünyesindeki sürekli eğitim merkezleri ile yakından iletişim içinde olup, kendilerini geliştirmek için verilen eğitimleri takip etmeleri önerilir.

KAYNAKLAR

Aktaş, Y. (1997). Üniversite Öğrencilerinin Uyum Düzeylerinin incelenmesi: Uzunlamasına Bir Çalışma, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 107-110.

Aydoğan, İ. ve Gündoğdu, F. B. (2006). Bayan Öğretim Elemanlarının Boş Zamanlarını Değerlendirme Etkinlikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*, 217-232.

Balcı V. (2003). Ankara'daki Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Araştırılması. *Milli Eğitim Dergisi,* (158).

Balcı, V. ve İlhan, A. (2006). Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Rekreatif Etkinliklere Katılım Düzeylerinin Belirlenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 4*(1), 11-18.

Başaran, Z ve Erenci, T (2006). Bir Üniversite Kampusünde Rekreasyon Tercihinin Belirlenmesi (Umuttepe Örneği) 3-5 Kasım, 9 Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla Üniversitesi, Muğla.

Demir, C. ve Demir, N. (2007). Bireylerin Boş Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler İle Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi, 6*(1), 36-48.

Gülbahçe, Ö. (1996). Boş Zamanlarını Değerlendirme Alışkanlıkları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karahan, F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E. ve Dicle, A. N. (2005). "Üniversite 1. Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Sosyokültürel Etkinlikler Açısından incelenmesi", Çukurova Üniversitesi Egitim Fakültesi Dergisi, 2 (30), 63- 71.

Karaküçük S. (1997). Rekreasyon boş zamanları değerlendirme, Seren Ofset, 2. Baskı, Ankara.

Kılbaş Ş. (2001). Rekreasyon-boş zaman değerlendirme, Anaca Yayınları, 1. Baskı, Adana.

Kır, İ. (2007). Yüksek Öğretim Gençliğinin Boş Zaman Etkinlikleri: KSÜ. Örneği. *Kahra Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(2), 307-328.

Korucu, G. Yetim, A. Güllü, M. (2006). Sınıf öğretmeni Adaylarının Boş Zaman Alışkanlıkları İle Spora Olan İlgilerinin İncelenmesi 3-5 Kasım, 9 Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla: Muğla Üniversitesi.

Özdağ, S., Yeniçeri, M., Fişekçioğlu, İ. B., Akçakoyun F., ve Kürkçü, R. (2009). Devlet Memurlarının Boş Zaman Değerlendirme Eğilimleri, Antropometrik ve Fiziksel Uygunluk Seviyeleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 307-323.

Özgüven E. (1992). H. Ü. Üniversite Öğrencilerinin Sorunları ve Baş Etme Yolları, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7, 5-13.

Pepe, K. Oflaz-Hergül, E. Koç, İ. İ. (2006). M. A. Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Okuyan Öğretmen adaylarının Boş Zaman Anlayış ve Alışkanlıklarının Araştırılması, 3-5 Kasım, 9 Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla: Muğla Üniversitesi.

Tekin, M., Yıldız, M., Akyüz, M. ve Uğur, O. A. (2008). Karaman Yüksek Öğrenim Kredi Ve Yurtlar Kurumunda Kalan Üniversite Öğrencilerinin Rekreatif Etkinliklere Katılım Ve Beklentilerinin İncelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(1), 121–135.

Tel, M. (2007). Bir Boş Zaman Aktivitesi Olarak Boş Zaman Değerlendirmesi (Öğretim Üyeleri Örneği), *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(1), 1–15.

Terzioğlu, A. ve Yazıcı, M. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anlayış ve Alışkanlıkları (Atatürk Üniversitesi Örneği), *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(2), 1–31.

Tezcan M. (1993). Boş Zamanlar Sosyolojisi: A.Ü. Eğitim Fak. Yayınları No: 174.

Uğur, A. (2000). Çalışma Hayatında Zaman Yönetimi. *MPM Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi. 12*(143), 18–22.

Yeniçeri, M., Coşkun, B. ve Özkan, H. (2002). Muğla Merkezindeki Memurların Boş Zaman değerlendirme Eğilimlerinin Belirlenmesi Üzerinde Bir Araştırma. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi,* 7, 1–20.

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ YETİZLEME ÇALIŞMALARIYLA OLUŞTURDUKLARI METİNLERDE ÖNGÖNDERİM VE ARTGÖNDERİM KULLANIMININ GÖRÜNÜMÜ

Ali GÖÇER
Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. ali.gocer@hotmail.com

ÖZET: Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının yazma eğitimi dersi yetizleme çalışmaları çerçevesinde ortaya koydukları metinleri art ve öngönderim kullanımı açısından incelemektir. Bu amaçla, 2010-2011 öğretim yılında Türkçe öğretmenliği üçüncü sınıf yazma eğitimi dersinde öğrencilere değişik zaman dilimlerinde dört ayrı konuda kompozisyon yazdırılmıştır. Daha sonra ortaya konulan metinlerden incelenmek üzere seçim yapılmıştır. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği üçüncü sınıf öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Evrenden her bir konudan ayrı olmak üzere random yöntemiyle 12 öğrenci araştırma örneklemi olarak belirlenmiştir. Belirlenen aday öğretmenlerin metinleri seçilerek incelenmek üzere ayrılmıştır. İncelenen metinlerde kullanılan gönderimler türlerine göre belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre Türkçe öğretmen adaylarının yetizleme çalışmalarıyla ortaya koydukları metinlerin adıl kullanımı ile yapılan art gönderimin yeterli sıklığa sahip olduğu; diğer artgönderim türlerine yönelik gönderimlerle ön gönderim bakımından normal seviyede bir kullanımın olduğu görülmüştür. Araştırma sonucuna göre, aday öğretmenlerin ortaya koydukları ürünler 'gönderimler' çerçevesinde düşünüldüğünde metinsellik ölçütleri arasında önemli bir yeri olan bağdaşıklık özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, yazma becerisi, bağdaşıklık, öngönderim, artgönderim.

THE APPEARANCE OF THE USAGE OF THE ANAPHORA AND CATAPHORE OF TURKISH TEACHER CANDIDATES IN THE WRITTEN TEXTS THAT THEY CREATED

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine of the written texts in terms of the usage of the anaphora and cataphore of the Turkish teacher candidates in the written texts that they created. For this purpose, was asked from student teachers some writing compositions, at different periods and four separate topics in the lesson of writing training in the 2010-2011 academic years. Then, was made the selection of texts for review. Later, the compositions were examined. The population of study is the third-grade students in Erciyes University Faculty of Education Department of Turkish Education. 12 student teachers were determined via purpose - random sampling method in the population. The texts of candidate teachers in the sample were chosen by way of random method from the inside total composition papers. The submissions (anaphora and cataphora) determined according to the types from the texts. According to results of the investigation, The submissions (anaphora and cataphora) is capable of them correspond with the framework In the products of student teachers and the compositions have *partly* relevant to the criterions text.

Keywords: Turkish teaching, writing skill, cohesion, anaphora, cataphore.

GİRİŞ

Dil eğitimi, dinleme (dinlediğini anlama), konuşma, okuma (okuduğunu anlama) ve yazma becerilerinin bireye kazandırılması sürecidir. Bu becerilerin her biri birbiriyle ilintilidir (Çakır, 2003: 32). Dil becerilerini geliştirme çalışmalarında dikkat edilecek en önemli nokta, becerileri geliştirmeye yönelik etkinliklerde becerilerin birbirini tamamlayacak, birbirini bütünleyecek şekilde düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesidir. Demirel ve Şahinel (2006: 19-20), programda öğrenme alanları olarak adlandırılan temel dil becerilerinin işlevsel bütünlüğünden bahsetmekte, iletişim aracı olarak kullanmayı öğretirken dil becerilerinin birlikte öğretilmesinin altını çizmektedirler.

Temel dil becerilerinden dinleme ve konuşma becerileri aile ve sosyal ortamlarda kazanılmaya başlar. Yazma becerisi ise okul ortamlarında okuma becerisi ile iç içe gerçekleştirilen etkinliklerle kazandırılmaya çalışılır. Yazma becerisi duygu, düşünce, tasarı, izlenim ve yaşanılanları yazıya dökebilme becerisidir. İpşiroğlu'na (2007: 23-24)

göre düşünceleri, yaşantıları, gözlemleri kurgusal bir bütünlük içinde temellendirerek dile getirme, yazmanın amaçları arasındadır. Göğüş (1978: 235), yazmanın konuşma gibi bir anlatım yolu olduğuna değindikten sonra yazmanın konuşmadan ayrı beceriler gerektirdiğini dile getirmiştir. Keçik ve Subaşı (2001: 63) da yazmayı, konuşma gibi *verici bir dilsel etkinlik* olarak nitelendirmişlerdir. Yangın (2002: 116-117), yazı ile verilen mesajın okuyucu tarafından doğru ve eksiksiz anlaşılması için, yazarın mesajını hangi sözcüklerle ifade edeceğini, nasıl düzenleyeceğini ve kurallara uygun bir şekilde yazmasını bilmesinin gereğine işaret etmiştir.

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL DAYANAĞI

Yetizleme Çalışması

Yazma edimi bir sürü bilgileri bir arada kullanmayı zorunlu kılar. Bir metin diğer tüm anlatımlardan yalıtılmış, onlardan soyutlanmış bir şey olmayıp, tek başına da yazılmaz. Bir metnin başka metinlerle ilişkisine göre değeri ve anlamı vardır. Bir metnin başka metinlerle olan açık ya da gizli ilişkileri metinlerarasılık kavramı ile belirtilir. Fransız yazın kuramcısı Julia Kristeva'nın söylediği gibi 'her metin alıntılardan oluşan bir mozaiktir; her metnin, bir başka metnin dönüştürülmesi ve bir başka metnin kendi içinde eritilmesidir. Her metin, kendisinden önce yazılmış metin ya da metinlerle az ya da çok etkileşimi vardır' (Günay, 2007: 211-212). Sınıfta öğrencilerle incelenen bir metinden hareketle yeni metin oluşturma çalışmaları 'yetizleme' adı verilen önemli yazı çalışmaları arasındadır.

Günay, yetizleme çalışması ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir: Özellikle öğrencilerin sınıfta ve sınıf sonrası ödev olarak yaptığı metin inceleme yaklaşımlarından birisi de yetizlemedir (fr. *dissertation*). Bu inceleme ve araştırma biçimi, okunan bir metinden yola çıkılarak yapılır. Konu seçimi, incelenen metinden olmak durumundadır. Yetizleme, bir konuyu değerlendirmek için oluşturulmuş bir metin türüdür. Okunan bir metindeki izlekten yola çıkarak, başka bilimlerin (toplumbilim, tarih, dilbilim, sözbilim, ruhbilim vb.) verilerinden de yararlanılarak öğrenciden yazılması istenen kanıtlayıcı, betimleyici ya da açıklayıcı nitelikteki metin tipini belirtir. Birkaç sözcükle açıklanmış bir sorudan yola çıkarak yeni bir metin oluşturulur. Yetizleme için kullanılacak konu, tek bir sözcük olabileceği gibi, bir soru ya da alıntı biçiminde olabilir. Çalışmanın sınırlarını belirten buyurumlar, bazı talimatları içerebilir (2007: 213-214).

Öğrenciler, yazma ödevleri yolu ile plan geliştirme ve içerik dönüştürmeye yönelik deneyim kazanmaktadırlar (Hillocks, 1987: 75). Herhangi bir metin, önceki alıntılardan oluşan yeni bir dokudur. Düzgü parçaları, deyimler, sosyal dillerin parçaları gibi ögeler metne alınır ve metin içinde yeniden dağıtılır (Barthes, 1981 akt. Ögeyik, 2008: 23). Genette, başka metinlerden yapılan alıntılar ve başka metinlere yapılan gönderimleri, dönüşümmetinsellik (transtextuality) terimi ile ifade eder ve metne metinlerarasılık özelliği katan önemli bir nitelik olarak görmektedir (akt. Ögeyik, 2008: 23).

Yetizlemede içerik dönüştürme becerisi kadar önem taşıyan diğer bir zihinsel beceri de 'keşfetme'dir. Emig'in önemini vurguladığı en önemli şey, okunan metinde yazarın söylemek istediği şeyin ne olduğunu keşfetmektir (1971: 98). Yazı yazma içerik ve dilin dinamik yapısının etkileşimi ile gerçekleşen bir keşif süreci; bilinen içeriğin ötesindeki anlamı keşfetmek için dilin kullanımıdır (Taylor, 1981: 6). Murray'a göre yazma süreci en temel niteliğini 'keşfetme' ile kazanır. Bu süreç 'tekrarlama', 'taslak hazırlama' ve 'gözden geçirme' gibi aşamaları gerekli kılar ve bu aşamalar anlamı keşfetmek için birbirleriyle sürekli etkileşim içindedir (1980: 4-5). Skandalaris de düzenleme ve yazıya geçirmenin yazmada iki temel aşama olduğunu vurgulamaktadır (1998: 1). Yazma, başlangıçtaki fikrin geliştirilmiş halidir. İnsan yazdıkça ve tekrar yazdıkça hedefteki anlama daha doğru ve daha içten bir şekilde yaklaşır (Zamel, 1982: 197).

Metinsellik Ölçütleri

De Beaugrande ve Dressler (1981), bir dilsel ürünün metin olabilmesi için gerekli özellikleri yedi başlıkta toplamıştır. Bunlar; bağdaşıklık, tutarlılık, duruma uygunluk, amaçlılık, bilgilendiricilik, ikna edicilik (kabul edilebilirlik) ve metinlerarasılık.

Metin kelimesi, bir kitabın içindeki kısımları, başlı başına tek bir konuyu, makaleyi veya birkaç paragraftan oluşan ve bir ana fikre sahip olan yazıları anlatmak için kullanılmaktadır (Akyol, 2006: 203). Özdemir'e göre, okumaya konu olan, basılı ve yazılı, anlam ve anlatım bütünlüğü bulunan her şey geniş anlamda bir metindir (2000: 36). Genel olarak metin, 'bir fikrin veya tecrübenin yazılı olarak ifade edilmesi' (Hartman ve Allison, 1996: 111) şeklinde tanımlanmıştır.

Metin, sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür. Metin, onu oluşturan tümceler toplamından farklı, kendine özgü bir bütündür. Tümcelerden oluşan değil, tümcelerle gerçekleşen anlamlı bir yapıdır (Günay, 2007: 45). Metin dilsel iletişimin temel birimidir ve bize doğası gereği mantıksal-anlamsal ve dilsel/dilbilgisel olarak bağıntılı bir bütünlüğü gösterir. Metin, *metinleştirme* sürecinin ürünüdür. Metinleştirme ise öncelikle ileti içinde aktarılacakların mantıksal-anlamsal açıdan, ardından da iletiyi taşıyacak olan dilsel kodlamanın biçimsel, dilsel/dilbilgisel açıdan bağıntılı kılınmasıdır (Keçik ve Subaşı, 2001: 11).

Bu çalışmada aday öğretmenlerin oluşturdukları metinlerde metinsellik ölçütlerinden 'bağdaşıklık' çerçevesinde gönderim kullanım durumu incelenmiştir. Yapılan bu inceleme çalışmasında öğrenci ürünleri, bağdaşıklık unsurlarından art ve ön gönderim kullanma durumu tarama, çözümleme ve yorumlama çalışmaları çerçevesinde kelime, cümle ve paragraflar ele alınmıştır.

Artgönderim ve Öngönderim

Artgönderim (fr. anaphore) kavramı; gönderge, metinsel bağdaşıklık ve izleksel gelişme kavramları ile ilgilidir. Bu terimle yakın ilişkide olan öngönderim (fr. cataphore) kavramı ise, artgönderimin simetrisini oluşturur. Artgönderim ve öngönderim metnin kendisiyle ilgilidir. Tümceler arası bağıntı ögelerinden artgönderim ve öngönderimler metnin küçük yapısı (fr. microstructure) ve tümceler arası düzenlemeyle ilgilendirir (Günay, 2007: 69-77).

Bir metindeki bütünlük içinde, daha önce ve daha sonra aynı sözcük, izlek, kavram ya da düşünce aynı biçimde ya da farklı biçimde yeniden kullanılabilir. Her metinde başka ögelere göre yorumlanabilecek artgönderimsel ve öngönderimsel birimler bulunur. Bu tür yapılar bağlamsal bir durumu ilgilendirir ve sıralı tümcelerde dil ekonomisi adına yapılır. Genel metin içinde bir şey önce söylenir, sonra aynı şeye gönderimde bulunulur (artgönderim) (Günay, 2007: 76). Artgönderim terimi günümüz dilbilim yaklaşımları çerçevesinde iki dilsel birim arasındaki ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Birbiriyle ilişkili iki ifadeden diğerine bağlı olarak yorumlanan ifadeye artgönderim, diğerine ise öncül denmektedir (Huang, 2000: 1).

Artgönderim, söylem içindeki ögelerin birbirlerine gönderimde bulunmasıdır. Bir başka deyişle bir dünya varlığına çeşitli şekillerde eşgönderimde bulunma durumudur. (Yıldırım, 2008: 3-4). En basit tanımıyla artgönderim çözümlemesi, artgönderimsel (anaphoric) bir ifadenin neye gönderimde bulunduğunun belirlenmesi işlemidir. Örneğin, '*Ormanlar dünyanın akciğerleridir. Onları korumalıyız.*' şeklinde verilen ardışık iki cümleden, ikincisinde yer alan *onları* adılı, ilk cümledeki *ormanlar* isim öbeğine gönderimde bulunmaktadır. Burada, *onları* artgönderimsel ifade, *ormanlar* ise gönderim yapılan ifadedir. *Ormanlar* kelimesi ikinci cümlede tekrarlanmamış, yerine aynı varlığı gösteren başka bir ifade kullanılmıştır (Güner, 2008: 3-4). Söylem artgönderimi, söylem katılımcılarının bağlama bağlı olarak oluşturdukları söylemin çağrışım veya çıkarım yoluyla bellekteki temsilini yönetme aracıdır (Cornish, 2006: 631). Söylem artgönderimi, konuşucu/yazar ve dinleyici/okuyucunun oluşturdukları söylemi izleyebilmelerini sağlayan, dolayısıyla metnin bağdaşıklığına katkıda bulunan bir mekanizmadır (Çeltek, 2008: 8). Halliday ve Hasan'a (1976) göre de artgönderim, önce belirtilen bir şeyi gösterme yoluyla bağlaşıklığın sağlanması işidir. Oktar ve Çeltek (2004), artgönderimsel ifadelerin çok işlevli olabileceğini belirterek artgönderimsel kodlamanın sadece gönderim izleme işlevi görmediğini bunun yanı sıra söylem yapısı sınırlarını da gösterdiklerini ifade etmişlerdir (akt. Öztürk, 2010: 169).

Artgönderim insan beyninin/zihninin doğasını anlamamız konusunda önemli bilgiler sunan ve Chomsky'nin dilbilimin en temel sorunu olarak gördüğü dil edinimi konusundaki soruları yanıtlar bulunabilecek çok önemli bir inceleme alanı olarak görülmektedir. Artgönderim dilin hem sözdizimsel hem anlambilimsel yönleriyle etkileşim içindedir (Çeltek, 2008: 10).

Artgönderimler metindeki bulunma biçimlerine göre ikiye ayrılır. Metindeki bulunuş ve anlamlandırma biçimine bağlı olarak *belirtik* ve *örtük* artgönderimlerden söz edilebilir. Örneğin, '*Bir gün halası sokaktan bağırarak geçen bir satıcıyı çağırdı. Satıcı iskemlesine oturdu. Eskici başını hayretle işinden kaldırdı.* Metninde adın yinelenmesi, adıl ya da belirteç kullanımı belirtik artgönderimlerdir. Bazen de belli bir çıkarıma bağlı artgönderim söz konusu olabilir. Örtük artgönderimler çoğunlukla dil dışı bilgilere bağlı olarak yapılır. Örtük artgönderimlerin bağlamdan çıkarılması zordur. Caminin minaresinin olması, okulun öğrencisinin, şehrin caddesinin olması kişilerin bilgi birikimine bağlı yorumlamalardır. Bu tür ilişkilendirmeler örtük artgönderimleri belirtir (Günay, 2007: 77-78).

Kullanım biçimlerine göre ise artgönderimler şunlardır (Günay, 2007: 78-80):

a. Adıl kullanımı ile yapılan artgönderim: Önce bir ad kullanılır, daha sonra ilgili adın yerine adıl kullanılır. *Hasan vapurda eğlendi; üstleri yazılı cankurtaran simitlerine, vardiya değiştirilirken çalınan kampanyaya bakarak çok eğlendi. Beş yaşında idi (= O).* '*o*' adılının kullanımı, söylemin birinci kısmında daha önce kullanılan bir ad ögesine (Hasan) gönderimde bulunmaktadır. Birinci kısımdaki bir ad ögenin adıl biçimi ile yinelenmesidir.

b. Sözcüksel artgönderim: Anlatım bir sözcük ya da sözcük grubu ile verilir, daha sonra bu sözcük farklı biçimde yinelenir. Burada aynı kavram ya da sözcüğün eşanlamlısı ya da üstanlamlısı ile aynı dilsel yapı içinde bir yineleme söz konusudur.

c. Gösterilenin yinelenmesi olarak artgönderim: Bir söylemde aynı sözcük daha sonra gösterilen bakımından yinelenir. Örneğin, "*Kardeşimin kitabı masanın üzerindeydi. Kitabımı bulamayınca <u>onunkini</u> alıp okula gittim.*" Söylemin ikinci kısmındaki '*onunki*' iyelik adılı, aynı gösterilenin (kardeşimin kitabı) yinelenmesidir.

d. Gösterenin yinelenmesi olarak artgönderim: Bir söylemde aynı sözcük daha sonra gösteren olarak yinelenir. Örneğin, "*Bilindiği gibi 'geyik' bir av hayvanıdır. <u>O</u> çok hızlı koşar.*" İkinci kısımdaki '*o*' adılı birinci kısımdaki açıklamayı belirtir.

e. Göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim: Aynı göndereni belirten farklı dilsel birimlerin kullanılması da bir art gönderimdir.

f. Ortak göndergesi olan artgönderim: Farklı anlatımlar aynı gönderge ile ilgili ise, ilişkilendirme ortak göndergeye bağlı olarak yapılabilir.

g. Çağrışımsal artgönderim: Çağrışımsal ilişkilendirme, sözcüksel artgönderime bağlı olarak yapılır.

h. Belirteçle yapılan artgönderim: Artgönderimler belirteç yardımı ile de yapılabilir.

PROBLEM DURUMU

Anlatılmak istenenin yazılı bir metinle ortaya konulmasında ifade ediş biçimi ve alımlayıcının anlam kurması ve zihninde oluşturacağı çağrışımlar önemlidir. Farklı gönderimlerle çeşitlendirilen bir metin okurun ilgisini çekmesinden öte onun anlatılandan hareketle zihninde kapsamlı bir anlam yumağı oluşturmasına kapı aralaması yönünden değerlidir. Böyle değerli metinlerin oluşturulabilmesi bireylerin aldıkları dil eğitimi ve sahip oldukları birikimle ilgilidir. Türkçe öğretimi verecek olan aday öğretmenlerin yazdıkları metinlerde bu tür zengin bir metin oluşturabilme yeterliğine ne derece sahip oldukları merak edilen bir durumdur. Bu çalışmada aday öğretmenlerin oluşturdukları metinlerin bağdaşıklık niteliği çerçevesinde gönderim kullanabilme yeterliği belirlenmeye çalışılmıştır.

Problem Cümlesi

Türkçe öğretmen adaylarının yetizleme çalışmalarıyla oluşturdukları metinlerin art ve öngönderim açısından görünümü nasıldır?

Alt problemler

Türkçe öğretmeni adaylarının yazılı anlatım becerilerini kullanabilme durumları nasıldır?

Türkçe öğretmeni adaylarının okunan bir metinden yola çıkarak oluşturdukları yeni metinlerde metne bağdaşıklık niteliği kazandıracak niteliklerden biri olan gönderimleri yeterli ve dengeli bir biçimde kullanmışlar mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde durum belirleme amacına yönelik olarak doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. *Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar* (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 187). Bu çerçevede Türkçe öğretmeni adaylarının aldıkları *Yazma Eğitimi* dersinde oluşturdukları yetizleme çalışmaları betimleme, çözümleme ve yorumlamalarla gönderim kullanma açısından taşıdığı nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Evreni (Grubu) ve Çalışma Dokümanı

Karasar'a göre iki türlü evren vardır. Birincisi genel evren, ikincisi ise 'çalışma evreni'dir. Genel evren, soyut bir kavramdır; tanımlanması kolay fakat ulaşılması güç ve hatta çoğu zaman olanaksız bir bütündür. Çalışma evreni, ulaşılabilen evrendir. Bu yönü ile somuttur. Araştırmacının ya doğrudan ya da ondan seçilmiş bir örnek küme üzerinde çalışarak hakkında görüş bildirebileceği evren çalışma evrenidir (Karasar, 2011: 110). Bu araştırmanın çalışma evrenini Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği üçüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma evrenindeki öğrenciler arasından seçkisiz (random) örnekleme yoluyla seçilen 12 öğrencinin yetizleme çalışmalarıyla oluşturdukları yazma ürünleri de araştırmada incelenen çalışma dokümanı olarak belirlenmiştir.

Sınırlılık

Bu araştırma, 2010-2011 öğretim yılı Türkçe öğretmenliği üçüncü sınıf öğrencileri; anlatma öğrenme alanından yazma (yazılı anlatım) becerisi; dört yetizleme çalışma konusu, her biri ayrı öğrenciden seçilen ve her konudan üçer olmak üzere toplam 12 yetizleme çalışması ve metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık özelliği çerçevesinde gönderim unsurları ile sınırlı tutulmuştur.

Veri Toplama Süreci

Eğitim fakültesi Türkçe öğretmenliği öğrencilerinden 3. sınıfta almış oldukları *Anlatma Teknikleri II: Yazma Eğitimi* dersi süresinde değişik zaman dilimlerinde dört ayrı konuda yetizleme çalışması yapılmıştır. Yapılan yetizleme çalışmalarına zemin olması için öğrencilerle sınıf ortamında ön çalışmalar yapılmış, dağıtılmak üzere aşağıdaki ortak metinler belirlenerek sınıf ortamında okutulup üzerinde konuşulmuştur.

Mezuniyet Günü: Nazan Bekiroğlu'nun aynı adı taşıyan 28.06.2009 tarihli gazete köşe yazısı okutulup üzerinde konuşularak ön çalışma yapılmıştır.

Okul Ne Öğretir?: Melih Arat'ın aynı adı taşıyan 12.07.2009 tarihli gazete köşe yazısı okutulup üzerinde konuşularak ön çalışma yapılmıştır.

Bir Kadın Gittiğinde: Bekir Coşkun'un aynı adı taşıyan 20.07.2006 tarihli gazete köşe yazısı okutulup üzerinde konuşularak ön çalışma yapılmıştır.

Yazmak ve Yalnızlık: Yazmak ve yalnızlık konusunda öğrencilerin yazıya hazırlanmaları için sınıf ortamında Murat Gülsoy'un Büyübozumu: Yaratıcı Yazarlık (2009) adlı çalışmasından *yalnızlık ve yazmak* ile ilgili kısımlar okunarak okunanlar üzerinde tartışılmış, değişik söz ve fikirler ileri sürülmüştür.

Her çalışma bağlamında etkinliğe başlamadan önce gerekli yönergeler verilmiştir. Yetizleme çalışmalarına kaynaklık etmesi bakımından her çalışma konusu sınıf ortamında yapılan ön çalışma ile okunup üzerinde tartışılmıştır. Daha sonra okunan metin ve yapılan tartışmalardan hareketle ve verilen yönergeyi de göz önünde tutarak yazılarını yazmaları istenmiştir. Yönergede Günay'dan (2007: 213-214) yararlanılarak oluşturulmuş aşağıdaki noktalara değinilmiştir:

- Bu çalışma, okunan bir metinden yola çıkılarak yapılır. Yetizleme, bir konuyu değerlendirmek için oluşturulmuş bir metin türüdür.

- *Konu Seçimi*: Yazma konusu sınıfta okunun metinden hareketle (metindeki izlekten yola çıkılarak) belirlenir.

- İçerik: Yetizlemede yalnızca incelenen metin çerçevesi içinde kalınmaz. Oluşturacak metnin kaynağı ilgili metindir, ancak ortaya konulan düşünce başka verilerle desteklenir.

- Yeni bir metin oluşturulmasında tek bir sözcükten hareket edilebilir veya bir sorudan yola çıkılabilir.

- *Metin Türü*: Oluşturulacak metnin türü işlenen konu ve yazarın isteğine göre kanıtlayıcı, betimleyici ya da açıklayıcı olabilir.

- Alıntı yapılarak veya alıntıya kaynak oluşturulacak şekilde metin oluşturulabilir.

Yazma konularıyla ilgili ürünlerin teslim süreleri belirlenmiş, yazma süresinde ve yazma sonrası yapılacak etkinlikler tüm süreci kapsayacak şekilde planlanmıştır. Yazma çalışmalarının yapıldığı 2010-2011 bahar dönemi Türkçe öğretmenliği üçüncü sınıf derslerinden olan *Anlatma Teknikleri II: Yazma Eğitimi* dersi uygulamaları çerçevesinde yazma öncesinde farklı konularda örnek uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Sınıf ortamında gerçekleştirilen çalışmalarda öğrenci istekleri de dikkate alınarak bireysel, ikili ve grup çalışmaları yapmalarına fırsat tanınmıştır. Yazma sonrası incelenen çalışmalar üzerinde yapılan düzeltmelerle ilgili olarak geribildirimlerde bulunulmuştur.

Çalışmalar sonunda öğrencilerin ortaya koyduğu yetizleme çalışmaları arasından her konudan üç ve her biri ayrı öğrenciden olmak üzere toplam 12 çalışma random (seçkisiz, rastlantısal) örnekleme yoluyla incelenmek üzere seçilmiştir. Seçilen çalışmalar, bir dilsel ürünün metin olabilmesi için gerekli gördüğü metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık bağlamında sadece artgönderim ve öngönderim kullanımı açısından ele alınarak incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde öğrencilerin ortaya koydukları yetizleme çalışmaları, metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık niteliğiyle ilgili artgönderim ve öngönderim kullanımı açısından incelenerek betimlenmesi (*Küçük Yapı*) yapılmıştır. İncelemede öğrenci çalışmalarından yapılan alıntıların sonuna; metnin konusu, metnin sırası ve o metinde hangi cümlede yer aldığını belirten cümle numarasını gösteren kodlama kullanılmıştır (1 - 2 / 11 = Birinci konu: Mezuniyet Günü - ikinci metin / 11. cümle).

Küçük Yapı ve Metnin Betimlenmesi

Bağdaşıklık (Cohesien): Metindeki kelime ve cümlelerin bir silsile hâlinde birbirlerine bağlanma durumlarını ele alır. Bağdaşıklık, metnin yüzeysel yapısındaki dil bilgisel ilişkiler yoluyla oluşan bağlantılarla ortaya çıkar (Coşkun, 2009: 234).

Tümceler Arası Bağıntı Ögeleri: Gönderim Unsurları

Artgönderim Unsurları

Adıl kullanımı ile yapılan artgönderim

"Zaman ne kadar da hızlı geçti değil mi? (1-3/2)." soru cümlesine "O gün hepimizin ağzından çıkan söz bu olacak belki de (1-3/3) cümlesindeki '*bu*' işaret zamiriyle bir artgönderim yapılmıştır.

"Okuldaki başarıları sayesinde onun hayatta hiçbir … (2-1/3) cümlesindeki '*onun*' adılı ve "Ona dersleri dışında … (2-1/4) cümlesindeki '*ona*' adılı ile "Gökhan okulda başarılı bir öğrencidir (2-1/1)." cümlesinin öznesine yapılmış bir artgönderim söz konusudur.

"… görev vermeyerek iyilik ettiklerini düşünmektedirler (2-1/4)." cümlesinin öznesi 'düşünmektedirler (= *onlar*)' ve "… bunun böyle olmadığını anlarlar (2-1/5)." cümlesinin öznesi 'anlarlar (= *onlar*)' ile "Gökhan'ın annesi ve babası çocuklarıyla gurur duymaktadırlar (2-1/2)." cümlesinin öznesine yapılmış bir artgönderim söz konusudur.

"Tekrar çıkar. …kapıyı kilitlemeyi başarır. Telaşla sokağa fırlar (2-1/24, 25)." cümlelerinin öznesi ile 'çıkar, başarır, fırlar (= *o*)' piyesin ana kahramanı Gökhan'a adıl kullanımı ile yapılan artgönderimlerdir.

"Eee Fatma Hanım sizin Hasan için neler söyledi öğretmenleri? (2-2/13)." cümledeki '*Hasan*' ismine "… her durumda kendini çok güzel ifade edebiliyor (2-2/15)." cümledeki '*kendini*' dönüşlülük adılı ile yapılan bir artgönderim söz konusudur.

"Erkek öğrenciler onu dışlıyor…; … içten içe ona üzülüyordum (2-4/13, 14)." cümlelerindeki '*onu*' ve '*ona*' adıllarıyla "… Mehmet Kubilay dış dünyada öylesine … (2-4/12)." cümlesindeki '*Mehmet Kubilay*' ismine yapılan adıl kullanımlı birer artgönderim vardır.

"… çünkü çok yalnızdı…; … korkusuna girdi (2-4/15, 35)." cümlelerindeki '*yalnızdı (=o)*' ve '*girdi (=o)*' adıllarıyla yazının kahramanı olan '*Mehmet Kubilay*' ismine yapılan adıl kullanımlı birer artgönderim yapılmıştır.

"Onu da yalnız yaşayan, tecrübe eden bilir (2-4/41)." cümlesindeki '*onu*' adılı ile "Hayatın aklı kadar hisleri de vardır (2-4/40)." cümlesindeki '*Hayatın hisleri*' sözcük grubuna yapılan adıl kullanımlı bir artgönderim söz konusudur.

"Anne ve babanın görevi hayatı bilen onu anlayan, onun içinde kaybolmayan çocuklar yetiştirmektir (2-4/47)." cümlesindeki '*onun*' ve '*onu*' adılları ile aynı cümlenin başında yer alan '*hayatı*' sözcüğüne adıl kullanılarak birer artgönderim yapılmıştır.

"Her şeyde, her an onu hatırlatan bir şey olurdu (3-3/9)." cümlesindeki '*onu'* adılı ile "Geçen yıl annesini kaybeden arkadaşımı düşündüm. Ben arkadaşımın annesini unutturmaya çalıştıkça o … (3-3/4, 8)." cümlesindeki '*arkadaşımın annesi*' sözcüğüne yapılan bir artgönderimdir.

"Onlar ne yargılar seni, ne yüz çevirir senden (4-1/22)." cümlesindeki '*onlar*' adılı "Bazen sıkıntı dehlizine dalmışken kalem ve kâğıt yaz diye bağırır (4-1/21)." cümlesindeki '*kalem ve kâğıt*' sözcüklerine adıl kullanılarak yapılan bir artgönderim söz konusudur.

Sözcüksel artgönderim

"Okurken değil, ancak okunduktan sonra değeri anlaşılan bir hikâyedir öğrencilik hikâyesi (1-1/9)." cümledeki '*öğrencilik hikâyesi*' söz grubuna, takip eden "Bunda bir kahraman olarak yer almak büyük bir maharet ister bilirsiniz (1-1/10)." cümledeki '*bunda*' sözcüğüyle sözcüksel bir artgönderim yapılmıştır.

"Fotoğrafın altında süslü bir yazı: Okula Başladım (1-1/5)." cümledeki '*süslü bir yazı*' söz grubuna, devam eden kısımdaki '*Okula Başladım*' ile yapılan sözcüksel bir artgönderim vardır.

"Fotoğrafın altında süslü bir yazı: Mezuniyet hatırası (1-1/31)." cümledeki '*süslü bir yazı*' söz grubuna, devam eden kısımdaki '*Mezuniyet Hatırası*' ile yapılan sözcüksel bir artgönderim vardır.

"Yıllar önce çıktığı yolun sonuna başarıyla varmış olmanın haklı mutluluğu kareden yansıyan (1-1/30)." cümlesindeki '*kare*' ile "Stadyumda çekilmiş bir fotoğraf… (1-1/26)." cümledeki '*fotoğraf*' sözcüğüne, yapılan sözcüksel bir artgönderim söz konusudur.

"Hep telaş içindeyiz (1-2/3)." cümledeki '*telaş*' sözcüğüne, takip eden cümledeki "*Bir yerlere yetişebilme derdi*… (1-2/4)" sözcük grubuyla yapılan bir artgönderim söz konusudur.

"Hep düşünmeyi ertelediğimiz belki de düşünmek istemediğimiz son ders günü gelip çatar (1-3/1)." cümledeki '*son ders günü*' söz grubuna, "O gün hepimizin… (1-3/3) cümlesindeki '*o gün*' sözcük grubuyla; "Çünkü biliyoruz hepimiz artık son ders… (1-3/15) cümlesindeki '*son ders*' sözcük grubuyla ve "İşte bu karmaşık duyguların olduğu bir gün olacak son ders (1-3/17)." cümlesindeki '*son ders*' sözcük grubuyla birer sözcüksel artgönderim yapılmıştır.

"Bir sınav için bir can vermişlerdi (2-3/73)." cümlelerindeki '*bir can*' sözcük grubuyla öykünün kahramanı olan '*Zeynep*' ismine sözcüksel bir artgönderim yapılmıştır.

"O zamanlar onu hep takdir ediyordum… (2-4/14)." cümlesindeki '*o zamanlar*' sözcük grubuyla "İlköğretim 7. ve 8. sınıfta aynı sıraları paylaştığım… (2-4/7)." cümlesindeki '*İlköğretim 7. ve 8. sınıf*' sözcük gurubuna yapılan sözcüksel bir artgönderim vardır.

"… oğlumun hâlini gördükçe…; İşte gerçek yaşamdan bir çocuğun hikâyesi (2-4/31, 36)." cümlelerindeki '*oğlumun*' ve '*bir çocuğun*' sözcükleriyle yazının kahramanı olan '*Mehmet Kubilay*' ismine yapılan sözcüksel birer artgönderim vardır.

"… idam … insanların bakışları kendisinde toplanacağı bu ölüm şekli … (2-4/14)." cümlesindeki '*insanların bakışlarının kendisinde toplandığı ölüm şekli*' sözcük grubuyla aynı cümlede yer alan '*idam*' sözcüğüne yapılan bir artgönderim vardır.

"O sırada … (4-1/19)." şeklinde başlayan cümledeki '*O sırada*' sözcük grubu ile "Yalnızken bütün feryat ve figanlar … (4-1/18)." cümlelerindeki '*yalnızken*' sözcüğüne yapılan sözcüksel bir artgönderim vardır.

"Sükutun çığlıksa yaz da kurtul ondan (4-1/25)." cümlesindeki '*ondan*' adılı ile aynı cümlenin başında yer alan '*çığlık*' sözcüğüne bir artgönderim yapılmıştır.

Göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim

"Mezuniyete az kala düşünmeye başlar insan; 'ya sonra?' (1-2/7)." cümledeki '*Mezuniyete az kala*' sözcük grubuna, (1-2/9, 10, 12) cümlelerindeki '*on gün*' ve (1-2/16) cümlesindeki '*son günler*' sözcük gruplarıyla göndergenin yinelenmesi olarak yapılan birer artgönderim söz konusudur.

Ortak göndergesi olan artgönderim

"Hep düşünmeyi ertelediğimiz belki de düşünmek istemediğimiz son ders günü gelip çatar (1-3/1)." cümledeki '*son ders günü*' söz grubu, '*Mezuniyet günü*' sözcük grubu yerine kullanılarak bir ortak göndergesi olan bir artgönderim yapılmıştır.

"… fakat bizimki arkadaşlarıyla… (2-2/15)." cümledeki '*bizimki*' sözcüğüyle "Eee Fatma Hanım sizin Hasan için neler söyledi öğretmenleri? (2-2/13)." cümledeki '*Fatma Hanımın oğlu Hasan*' için yapılan bir artgönderim söz konusudur.

Boş artgönderim

"… pırıl pırıl parlayan kara gözlü kız çocuklarını okula getirmeye çalışıyoruz (3-4/10). cümledeki '*kız çocukları*' sözcük grubuna "∅ O kadar masumlar ki… (3-4/12)." cümlesinde yapılan bir boş artgönderim söz konusudur.

"Artık kollarında yalnızlık vardı (4-4/13). cümledeki '*yalnızlık*' sözcüğüne "Hem de onu hiç terk etmeyecek… ∅ (4-4/14)." cümlesinde yapılan bir boş artgönderim söz konusudur.

Öngönderim Unsurları

"Hayatı fark ederek yaşarsak 'keşke'lerden çok 'iyi ki'ler dolar heybemize ve köşemize çekildiğimizde yarattığımız manzarayı izlemeye dayanamayız (1-2/32)." Cümlenin sonlarındaki '*manzara*' sözcüğüne, cümle başında geçen '*Hayatı fark ederek yaşamak*' sözcük grubuna sözcüksel bir öngönderim söz konusudur.

"… kısaca geçmişle gelecek arasındaki sınırda olduğumuz an… (1-3/5)." cümlesindeki '*geçmişle gelecek arasındaki sınırda olduğumuz an*' sözcük grubuyla "Hep düşünmeyi ertelediğimiz belki de düşünmek istemediğimiz son ders günü gelip çatar (1-3/1)." cümledeki '*son ders günü*' söz grubuna bir öngönderim yapılmıştır.

"… en başarılı öğrencilerinden olan Mehmet'in annesi Nejla Hanım açar (2-2/4)." cümledeki '*Mehmet'in annesi*' tanımlaması, aynı cümlenin devamındaki '*Nejla Hanım*' için yapılan sözcüksel bir öngönderimdir. Aynı şekilde "… veli toplantısında Mehmet'in matematik öğretmeni Ali Bey ile görüştüm (2-2/5)." cümledeki '*Mehmet'in matematik öğretmeni*' nitelendirmesi, aynı cümlenin devamındaki '*Ali Bey*' için yapılan sözcüksel bir öngönderimdir.

"Anladılar ki kızları ölmüştü (2-3/69)." cümledeki '*kızları*' sözcüğü ile "Canlarından bir parça olan Zeynep ölmüştü (2-3/70)." cümledeki '*Zeynep*' ismine yapılan bir öngönderim söz konusudur.

"Hemen sen geldin aklıma (3-1/4)." cümledeki '*sen*' adılı ile "Bütün yollar sana çıktı annem! (3-1/6)." cümlesindeki '*annem*' sözcüğünün bir öngönderimidir.

"… bir gün o acımasız gerçekle yüz yüze geldim (3-2/6)." cümlesindeki '*o acımasız gerçek*' sözcük grubuyla "Artık evden ayrılmıştım (3-2/7)." cümlesindeki '*evden ayrılmış olmak*' sözcük grubuna yapılmış bir öngönderim vardır.

"… beni sensizliğin acısıyla tanıştıran bambaşka bir dünyaya girmiştim… (3-2/8)." cümlesindeki '*bambaşka bir dünyaya girmek*' sözcük grubu "… bana gerçek acıyı tattırmıştı (3-2/11)." cümlesindeki '*gerçek acı*' sözcük grubuna yapılmış bir öngönderimdir.

Tablo 1. İncelenen Metinlerde *Metinsellik Ölçütü: Bağdaşıklık* Bağlamında *Artgönderim* ve *Öngönderim* kullanımının Görünümü

Yetizleme çalışmasına kaynaklık eden metinler	Öğretmen Adaylarının Oluşturduğu Metinler	Gönderim		
		Kullanılan Artgönderim	Kullanılan Öngönderim	Toplam
1. *Mezuniyet Günü* (Gazete köşe yazısı)	1.Bir öğrencilik Hikâyesi	11 (%84.62)	2 (%15.38)	13
	2.Ya Sonra?			
	3.Son Ders			
	4.Hüzün ve Mutluluk			
2. *Okul Ne Öğretir?* (Gazete köşe yazısı)	1.Okul Her Şey mi?	20 (%86.96)	3 (%13.04)	23
	2.Okul Başarısı			
	3.Sınav Her Şey Demek Değil			
	4.Aile Ne Yapmalı?			

3. *Bir Kadın Gittiğinde…* (Gazete köşe yazısı)	1.Annem…	2 (%40.00)	3 (%60.00)	5
	2.Beni Gün Işığına Çıkaran Anneme…			
	3.Bir Kadın Gittiğinde			
	4.Sevgili Anneciğim			
4. *Yazmak ve Yalnızlık* M. Gülsoy'un *Yaratıcı Yazarlık: Büyübozumu* adlı kitabından bir pasaj	1.Zamanın Yalnızlığı	4 (%100)	-	4
	2.Gürültüsüz Haykırmak			
	3.Üç Y Kuralı			
	4.Bank			
Genel Toplam		37 (%82.22)	8 (%17.78)	45

Tablo 2. İncelenen Farklı Konu ve Türlerdeki Metinlerle İlgili Temel Nitelikler

Yetizleme çalışmasına kaynaklık eden metinler	Öğretmen Adaylarının Oluşturduğu Metinler	Tür, Tip ya da Tonu	Bağdaşıklık Özelliği Yeterlik Durumu	
			Artgönderim Yoluyla	Öngönderim Yoluyla
1. Mezuniyet Günü (Öyküleyici metin)	1.Bir öğrencilik Hikâyesi	*Fıkra*; Düşlemsel, İçsel	✓	~
	2.Ya Sonra?	*Deneme*; Tartışmacı, Kanıtlayıcı ve Öğretici		
	3.Son Ders	*Söyleşi*; İçsel, Örnekleyici		
	4.Hüzün ve Mutluluk	*Anı*; İçsel, Örnekleyici		
2. Okul Ne Öğretir? (Bilgilendirici metin)	1.Okul Her Şey mi?	*Piyes*; Kanıtlayıcı ve Öğretici	✓	~
	2.Okul Başarısı	*Anı*; İçsel, Betimsel		
	3.Sınav Her Şey Demek Değil	*Öykü*;		
	4.Aile Ne Yapmalı?	*Söyleşi*; Betimsel, İçsel,		
3. Bir Kadın Gittiğinde… (Şiirsel metin)	1.Annem…	*Mektup*;	~	~
	2.Beni Gün Işığına Çıkaran Anneme…	*Anı*; Özyaşamöyküsel, betimsel, ve Duygusal		
	3.Bir Kadın Gittiğinde	*Fıkra*; İçsel, Düşlemsel		
	4.Sevgili Anneciğim	*Mektup*; Betimsel, İçsel		

4. Yazmak ve Yalnızlık M. Gülsoy'un *Yaratıcı Yazarlık: Büyübozumu* adlı kitabından bir pasaj (Bilgilendirici metin)	1.Zamanın Yalnızlığı	*Deneme*; İçsel, Düşlemsel	~	∅
	2.Gürültüsüz Haykırmak	*Fıkra*; Düşlemsel, İçsel		
	3.Üç Y Kuralı	*Makale*; Tartışmacı, Düşlemsel, İçsel		
	4.Bank	*Deneme*; İçsel, Düşlemsel		

(✓ = Yeterli; ~ = Kısmen Yeterli; ∅ = Yetersiz)

Tablo 3. İncelenen Metinlerde Art Gönderimlerin Niteliği

Kullanım Biçimlerine Göre Artgönderimler							Toplam
Adıl kullanımı ile artgönderim	Sözcüksel artgönderim	Gösterilenin/Gösterenin/ Göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim	*Ortak göndergesi olan artgön-derim*	*Boş artgön-derim*	Çağrışımsal artgönderim	Belirteçle yapılan artgönderim	
17 (%45.95)	14 (%37.84)	2 (%5.40)	2 (%5.40)	2 (%5.40)	-	-	37

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrencilerin yetizleme etkinlikleri çerçevesinde oluşturdukları metinler, bağdaşıklık ölçütü çerçevesinde cümleler arası bağıntı ögeleriden ön ve artgönderim unsurlarının kullanımı açısından incelenmiştir.

İncelenen metinlerin kullanılan artgönderimler ile cümleler arası bağıntıların kurulduğu ve bu çerçevede bağdaşıklık ölçütünü karşılayan niteliklere sahip oldukları söylenebilir. Aday öğretmenlerin özellikle 1. ve 2. yetizleme çalışmaları ile oluşturdukları metinlerde yeterli sayıda artgönderim kullanılmıştır. Buna karşın 3. ve 4. Yetizleme çalışmalarında artgönderim kullanımı ile 1. 2. ve 3. yetizleme çalışmalarında öngönderim kullanımının orta düzeyde olduğu görülmüştür. 4. yetizleme çalışmasında ise hiç öngönderim kullanılmamıştır. İncelenen tüm yazılar göz önünde tutulduğunda adaylar ortaya koydukları yazma çalışmalarında çok sayıda öngönderim kullandıkları hâlde öngönderim kullanımının çok az veya hiç kullanılmadığı görülmüştür.

Yazma konusuna kaynaklık eden metin türü ile aday öğretmenler ortaya koydukları metin türleri arasında genel bir örtüşmeden söz edilebilir. Örneğin, bilgilendirici metin türünden yola çıkılarak oluşturulan metinlerin de aynı türden metinler olduğu görülmüştür. Tablo 3'te de görülebileceği gibi 4. yazma çalışması bilgilendirici metin türü üzerinden yapılmış ve ortaya konulan çalışmalar da bilgilendirici metin türünde (deneme, fıkra, makale) üretilmiştir.

Sonuç olarak, okunan bir metinden yola çıkarak yeni ve farklı türde metin oluşturabilme çalışması olan yetizleme etkinlikleriyle aday öğretmenler belirlenen konu üzerinde duygu, düşünce ve tasarılarını yazılı olarak anlatma becerileri bakımından yeterli oldukları söylenebilir.

2. ve 4. yetizleme çalışmaları aynı tür metin üzerinden yapıldığı hâlde art ve öngönderim kullanımı açısından 2. yetizleme çalışmasından çıkan ürünler yeterli; 4. yetizleme çalışmasından çıkan ürünlerin ise yeterli olmadıkları

görülmektedir. Bu açıdan adaylar, yazma yeterliği açısından belli bir düzeye ulaşana kadar kendi bireysel farklılıklarını da göz önünde tutarak duygu ve düşüncelerini ortaya koymada daha uygun bir zemini yakalayabilecekleri konu ve türde yazı yazmaları yararlı olabilir.

Öğretmen adayları, ortaya konulacak aranan niteliğine göre yazıda farklı anlatım biçimlerini tercih etme, düşünceyi geliştirme yollarından yararlanma ve günlük yaşamla ilişkilendirme gibi anlatımın etkililiği sağlayacak noktaları da göz önünde bulundurarak hem hacim hem de içerik açısından daha zengin ve daha nitelikli metinler oluşturabilirler.

KAYNAKÇA

Akyol, Hayati (2006). Türkçe Öğretim Yöntemleri. Ankara: Kök Yayıncılık.

Beaugrande, De R. ve Dressler, W. (1981). Introduction To Text Linguistic. London: Longman Group Company.

Cornish, Francis (2006). Text Analysis and Stylistics: Discourse Anaphora (pp. 631-638). Published in Encyclopedia of Language and Linguistics (ed. K. Brown; 2nd edition). Oxford: Elsevier.

Coşkun, Eyyup (2009). Türkçe öğretiminde Metin Bilgisi (ss. 231-283), İlköğretimde Türkçe Öğretimi. (Editörler: A. Kırkkılıç, H. Akyol), Ankara: Pegem Akademi.

Çakır, Özler (2003). "Yazma öğretiminde süreç yaklaşımına dayalı programın yazılı anlatım becerisini geliştirmedeki rolü: Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği". Dil Dergisi, 122, 31-51.

Çeltek, Aytaç (2008). Türkçede Boş Artgönderimin Söylem-Edimbilimsel İşlevleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim ABD.

Demirel, Özcan ve Şahinel, Melek (2006). Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi (7. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Emig, Janet (1971). The Composing Processes of Twelfth Graders. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.

Göğüş, Beşir (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara: Kadıoğlu Matbaacılık.

Gülsoy, Murat (2009). Büyübozumu: Yaratıcı Yazarlık (4. Baskı). İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Günay, Doğan (2007). Metin Bilgisi (Üçüncü Baskı). İstanbul: Multilingual Yayınevi.

Güner, Edip Serdar (2008). Türkçe İçin Derlem Tabanlı Bir Anafor Çözümleme Çalışması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Halliday, M. ve Hasan, R. (1996). Cohesion in English. (Longman English Language Series 9). London: Longman.

Hartman, D. K., ve Allison, J. (1996). Promoting Inquiry Oriented Discussions Using Multiple Texts (pp. 106-133). In L. B. Gambrell & J. F. Almasi's (Eds.) Lively Discussions: Fostering Engaged Reading. Newark DE: International Reading Association.

Hillocks, George, Jr. (1987). "Synthesis of Research on Teaching Writing". Educational Leadership, May 1987, 71-82.

Huang, Y. (2000). Anaphora: A CrossLingustic Study. Oxford: Oxford University Press.

İpşiroğlu, Zehra (2007). "Türkçe öğretiminde yaratıcılık Almanya'daki yeni öğretmenler: Göçmen kökenli üçüncü kuşak". Dil Dergisi, 135, 21-27.

Keçik, İlknur. ve Subaşı, Leyla. Uzun (2001). Türkçe Sözlü ve Yazılı anlatım (Editör: Canan İleri). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Murray, Donald M. (1980). Writing as Process: How writing Finds its sown Meaning. In T. R. Donovan and B. W. McClelland (Eds.), Eight Approaches to Teaching Composition. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.

Ögeyik, Muhlise Coşkun (2008). Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Özdemir, Emin (2000). Eleştirel Okuma (4. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Öztürk, Bilge (2010). Türkçe Planlanmış Sözlü Söylemde Boş Artgönderimlerin Görünümü. Hacettep Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 27 (1), 165-177.

Skandalaris, Lee (1998). "Teaching for Strategies in Writing: Maintaining the Balance between Composing and Transcribing". The Running Record, 10 (2), 1-12.

Taylor, Barry P. (1981). "Content and Written Form: A Two-Way Street". TESOL Quarterly, 15 (1), 5-13.

Yaldırım, Savaş (2008). Türkçe Derlemlerdeki Artgönderimlerin Tümdengelimli ve Tümevarımlı Yöntemlerle Çözümlenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yangın, Banu (2002). Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi. Ankara: Dersal Yayıncılık.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zamel, Vivian (1982). "Writing: The Process of Discovering Meaning". TESOL Quarterly, 16 (2), 195-209.

ÇOK DEĞİŞKENLİ İSTATİSTİKLERLE TÜKETİCİLERİN SIVI YAĞ AMBALAJ TERCİHLERİNE GÖRE BÖLÜMLENDİRİLMESİ

Zeki YILDIZ
Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, e-posta:zyildiz@ogu.edu.tr
Veysel YILMAZ
Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, e-posta:vyilmaz@ogu.edu.tr
Fisun KAŞKIR
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, e-posta:kaskir.fisun@gmail.com
Metin BAŞ
Yrd. Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonometri Bölümü,
e-posta:metinbas@dumlupinar.edu.tr

ÖZET: Ambalaj, ürünün tüketiciye en ekonomik yolla ulaşmasını sağlar, depolama kolaylığı yaratır, taşıdığı bilgilerle tüketiciye seçim ve kullanım kolaylığı sağlar. Endüstrileşme süreci ile birlikte gelişimini sürdüren ambalaj, geçmişte yalnızca ürünü koruma amacı ile hazırlanırken, günümüzde daha çok ürünü pazarlama aracı olarak düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, sıvı yağ tüketicilerinin ambalaj tercihlerine göre oluşturdukları kümelerin belirlenmesi ve her bir kümeye ait tüketicilerin demografik özelliklerinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda ilk önce, açıklayıcı faktör analizi, daha sonra bulunan faktör skorları yardımıyla kümeleme analizi ve son olarak da kümeleme analizi sonucundaki sınıflandırmanın tutarlılığını belirlemek için diskriminant analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucu sıvı yağ pazarında bulunan tüketicilerin bilinçli tüketiciler, ambalajın pratik ve kolay kullanımlı olmasına dikkat eden tüketiciler ve görselliğe duyarlı kolay etkilenen tüketiciler olarak üç bölüme ayrılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sıvı Yağ Tercihi, Faktör, Kümeleme ve Diskriminant Analizi, Bölümlendirme

USING MULTIVARIATE STATISTICAL METHODS SEGMENTATION OF CONSUMERS ACCORDING TO THEIR PREFERENCES OF LIQUID OIL PACKAGING ABSTRACT

ABSTRACT: Packaging allows a consumer to reach a product in the most economical way and provides an ease of storage, packaging the information carried by the consumer choice and ease of use. Continuing the process of development together with the that of industrialization, the packaging would be made in order to protect the products, but now, it is mostly made as a marketing tool. The purpose of this study is to determine the clusters formed according to the preferences of oil consumers and to find out the demographic characteristics of consumers in each cluster. For this purpose, first, exploratory factor analysis, then cluster analysis using factor scores and finally the discriminant analysis were applied to determine segmentation consistency after cluster analysis results, it was concluded from the analyses done that consumers can be classified as conscious consumers, habitual consumers, easily affected consumers.

Key words: Preferences of Oil, Factor, Cluster and Discriminant Analysis, Segmentation

GİRİŞ

Tüketici davranışının tam olarak anlaşılması, pazarlama stratejilerinin uzun dönemdeki başarıları açısından hayati öneme sahiptir. Tüketici davranışlarının anlaşılabilmesi modern pazarlama anlayışının ve uygulamalarının temel taşını oluşturmaktadır.

Tüketici davranışı, kişinin ürün ve hizmetleri seçme, satın alma, kullanma ve elden çıkarmadaki kararları ve bunlarla ilgili faaliyetleri olarak tanımlanmıştır. Bu faaliyetleri ve süreci inceleyerek, tüketici davranışlarına etki

eden faktörleri bilmek, tüketici pazarlarını daha iyi anlamamızı ve değerlendirmemizi sağlar (Odabaşı ve Barış, 2002: 20).

Tüketici davranışlarının oluşumuna etki eden bilgi kaynakları dört grupta toplanabilir. Bunlar; Kişisel Kaynaklar (aile, arkadaşlar, komşular, Tanıdıklar), Ticari Kaynaklar (reklam, satışçı1ar, bayiler, ambalaj, teşhirler), Kamusal Kaynaklar (Medya, tüketici derecelendirme örgütleri) ve Deneyimsel Kaynaklardır (gözden geçirme, muayene, ürünü kullanma). Bu kaynakların etkileri, ürün kategorilerine, satın alımın amacına ve tüketicinin özelliklerine göre değişmektedir. Tüketici ürün hakkındaki bilgiyi en çok ticari kaynaklardan, en etkili bilgiyi ise kişisel kaynaklardan edinir (Mourali, Laroche ve Pons, 2005: 308).

Tüketicinin satın alma davranışına etki eden ve ticari bilgi kaynağı olarak tanımlanan ambalaj, ürünü taşıma, saklama ve kullanımını kolaylaştırma gibi özellikler nedeniyle ürünlerin tercihinde önemli rol oynamaktadır. Sessiz satış elemanı da denilen ambalaj, özellikle plansız alışverişlerde, müşteri dikkatini çekmesi ve mala ait bilgileri üzerinde bulundurması itibariyle tüketiciyi satın alma davranışına yöneltebilmektedir.

Gönen ve Özmete (2007) ambalajı, ürünün içeriğini ve çevresini koruyan, taşınmasını, depolanmasını, satışını, kullanılmasını kolaylaştıran, ürün kullanıldıktan sonra tamamen ya da kısmen atılabilen bir materyal olarak tanımlamışlardır. Ambalajlama ise; ürünün taşıma ve depolama özellikleri de dikkate alınarak, en elverişli malzemenin seçilebilmesi ve belirli şeklin verilebilmesi suretiyle en ucuza ve tüketicinin ihtiyaçlarını en iyi karşılayacak şekilde paketlenmesi ve sarılması işlemini ifade etmektedir.

Ambalajlama, pazarlamanın ayrılmaz ve bütünü tamamlayıcı parçasıdır ve pazarlama karmasına ait diğer elemanları etkilemekte ve bunlardan etkilenmektedir. Ambalajlı ürünlerin satışları genelde, raflarda dizili ürünleri müşterilerin kendin seç-al yöntemi ile raflardan almaları şeklinde yapılmaktadır. Bu tür pazarlamada müşterilere tesir edecek en etkili güç, ürünün ambalajı ile yapılan reklamdır. Ambalaj tüketicinin hemen doğrudan satın alma davranışında bulunmasını sağlayan, etkili bir anımsatıcı reklamdır. Bu yüzden ambalaj dikkat çekmeli, ilgi uyandırmalı, müşteriye mala karşı güven hissi vermelidir (Küçük, 2002: 24-27).

Ambalajı bütünleyen ve ürünü tanımlayan üzerindeki etiket bilgisidir. Etiket, ambalaj veya ürünün üzerinde yer alan ve ürünü tanımlayan, değişik biçimlerde basılan bilgilerdir. Bir etikette bulunması gereken, yasalarca zorunlu olan bilgiler genel hatlarıyla; mamulün ismi, üretici adı ve adresi, üründe kullanılan maddeler, ambalajın içindeki miktar, ürünün kullanış tarifeleri ve hukuki mevzuatın gerektirdiği açıklamalardır (Cemalcılar, 1987: 147; Çınar ve Özer, 1999: 12).

Buraya kadar verilen bilgilerden, ambalajın tüketici tercihinde önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, pazarda birçok farklı marka sıvı yağ plastik, cam, keramik ve teneke ambalajlarda satılmaktadır. Bu piyasada çok sayıda markanın olması, pazarlama stratejileri açısından ambalaj (büyüklük, materyal, renk) ve ambalaj üzerindeki bilgileri önemli hale getirmiştir.

Sıvı yağ ürünleri imal eden veya satan firmalar hitap ettikleri pazarın özelliklerini, isteklerini ve ürünle ilgili olan memnuniyetsizliklerini belirlemeye çalışmalıdır. Piyasada istediği ürünü bulamayan tüketicinin satın alma kararını etkileyecek çok sayıda rakip firma bulunmaktadır. Bu nedenle firmalar, pazarda tüketicinin söz sahibi olduğunu ve bundan dolayı tüketicilerin üründen memnuniyetlerinin sağlanmasının gerekliliğini unutmamalıdır. Bu da her bir sıvı yağ tüketicisinin birer birer her isteğini gerçekleştirmek ile mümkün olamayacağından, ancak sıvı yağ pazarının benzer özellikteki tüketicilerin hedef kitle olarak seçilip bölümlendirmek ve bu bölümlerde yer alan tüketicilere uygun ürünlerin tasarlanması ile sağlanır. Her bir Pazar bölümünde yer alan tüketicilere farklı stratejiler geliştirebilmek için tüketicilerin sıvı yağ satın alımında ambalajın etkisinin belirlenmesi önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, sıvı yağ tüketicilerinin ambalaj tercihlerine göre oluşturdukları kümelerin belirlenmesi ve her bir kümeye ait tüketicilerin demografik özelliklerine ilişkin sıvı yağ ile ambalaj tercihlerinin tespit edilmesidir. Bu tespite göre, sıvı yağ üreticilerinin hedef pazar olarak seçmesi gereken tüketicilerin yapısı belirlenmeye çalışılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Kaynaklara bakıldığında ambalajlama, tüketici tercihine ambalajın etkisi, etiketleme, pazar bölümlemesi, tüketici tutum ve davranışları, sıvı yağ alanında ayrı ayrı çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Ancak tüketicilerin sıvıyağ ambalaj tercihlerine göre bölümlendirilmesi çalışması bu ayrı ayrı incelenen alanları bir araya toplamıştır. Bu konular ile ilgili olarak incelenen bazı kaynaklara aşağıda yer verilmiştir.

Çınar ve Özer (1999) tarafından gerçekleştirilen "Gıda Ürünlerinde Etiketleme Üniversite Öğrencilerinin Tutumları Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışmada, öğrencilerin satın aldıkları gıda ürünlerinin etiketlerine karşı dikkatli olduğu ve etiket türleri açısından ise en çok bilgi verici etikete, daha sonra marka etiketine ve son olarak da derecelendirici etikete dikkat ettikleri belirlenmiştir.

Kurtuldu (2001), meşrubat satın alımında tüketicilerin önem verdikleri rasyonel faktörler ve bu faktörlerin demografik değişkenlerle olan ilişkilerini, Trabzon'da 650 kişilik bir örneklem için incelemiş, meslek ve gelir değişkeni ile ürünün ambalajı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkileşim bulmuştur.

Küçük (2002), tüketici satın alma davranışında ambalajın rolünü araştırmak amacıyla Bayburt Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir çalışma yapmıştır. Çalışmada, ambalajın sağlıklı, dayanıklı olması ve ürünü koruması sırasıyla ambalajın en önemli özellikleri olarak ifade edilmiştir.

İnan vd. (2003)'ın, "Tüketicilerin Bitkisel Sıvıyağ ve Margarin Satın Alma Davranışlarının Analizi" isimli çalışması, İstanbul ilinde sıvı yağ tüketicileriyle yapılan anket çalışmasının bulgularını içermektedir. Çalışma sonucunda tüketicilerin sıvı yağ ve margarin satın alma alışkanlıkları, marka tercihleri, ambalaj tercihleri, satın alınan yerler ve sıklığı ortaya konulmuştur.

Çinpolat (2006), Ankara'da yaşayan yetişkin tüketicilerin besin etiketlerini okumaya yönelik tutumlarını ve bunun üzerine cinsiyet faktörünün etkisini belirlemek amacıyla Ankara'da 220 tüketici üzerinde bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın sonucunda tüketicilerin %98,2'sinin besin etiketlerini gerekli bulduğu, besin etiketlerinde yer alan ifadelerden en çok yazılı ifadelerin %68,2 anlaşıldığını belirlemiştir. Besin etiketlerinin tüketicilerin %36,8'inin satın alma kararını sık sık etkilediği de saptanmıştır.

Öztekin (2006), Tekirdağ ilinde bitkisel yağ ürünlerinde tüketici eğilimleri ve müşteri memnuniyetinin belirlenmesi amacıyla Tekirdağ il merkezinde değişik sosyo–kültürel yapıya sahip 200 tüketici ile anket yapmıştır. Ankette, tüketicilere bitkisel sıvı yağ –margarinde ürün özellikleri, ürün kalitesi, fiyatı, marka tercihi, ambalaj tipi vb. konulardaki beklentilerini tespit etmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; tüketiciler kullanım önceliği olarak sıvı yağda en çok % 63,3 gibi yüksek bir oranda ayçiçek yağının tercih edildiği ve bunu da zeytin ve mısır yağının izlediği belirlenmiştir. Genel olarak tüketicilerin tüm markalardaki sıvı yağ çeşitleri içinde 5 lt'lik ambalajları tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

Gönen ve Özmete (2007), kadın tüketicilerin gıda ve içecek ambalajlarında materyal, büyüklük ve renk tercihlerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, ambalaj büyüklüğünün satın alma kararı üzerinde etkili olduğunu, gıda ve içecek ürünlerinde çoğunlukla şeffaf renkteki ambalajların tercih edildiğini, ambalaj renginin satın alma kararını etkilediğini, ürünü kullandıktan sonra ambalaj materyalini başka bir amaç için değerlendirildiğini belirlemişlerdir.

Yılmaz vd. tarafından (2007), süt tercihinde ambalajın ve ambalaj üzerindeki etiket bilgilerinin tüketici tercihine etkisi araştırılmış, daha çok kadınların bilinçli tüketici davranışı sergilediği ve geri dönüşümlü ambalajları tercih

ederek çevreye daha duyarlı oldukları ortaya çıkmıştır. Analiz sonucunda ambalaj üzerinde yazılan bilgiye verilen önem ile marka tercihinde ambalaj etkisi arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Sonuç olarak, ambalaj üzerinde yazılan bilgiye verilen önem arttıkça marka tercihinde ambalajın etkisinin de artacağı ifade edilmektedir.

Aygün (2007), gıda ürünlerinde ambalajın tüketicilerin satın alma davranışına etkisini araştırmış ve tüketicilerin ambalajdan beklentilerinin neler olduğu belirlemeye çalışmıştır. Tüketicilerin gıda maddelerini ambalajlı olarak satın alma davranışında; ambalajlı gıdaların sağlıklı olduğu, kaliteli olduğu ve güven verdiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Çalışma sonucunda, tüketicilerin ambalajın fonksiyonlarına yönelik tutumları ile eğitim durumu, yaş ve cinsiyet grupları arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Tüketicilerin ambalaj tercihlerinin ürün çeşitlerine ve özelliklerine göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır.

Koyuncu (2007), tüketicilerin marka ve ambalaj tercihlerini ölçmeye yönelik uygulama çalışması yapmıştır. Marka ve ambalajın önem düzeyleri ile fiyat algılama boyutları arasında farkın olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, tüketicilerin marka ve ambalajı tercih etme nedenlerinin başında önceki deneyimlerinin ve ürün fiyatının etkisinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Göbel (2008), Bolu ilinde yaptığı çalışmada, ambalajın tüketici satın alma davranışına olası etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla, çalışma kapsamına süt ve süt ürünlerinde kullanılan ambalaj ele alınmış, ambalajın süt ve süt ürünleri satın alma kararında etkisi olduğu belirlemiştir.

Bu çalışmada kısaca, sıvı yağ tüketicilerinin ambalaj tercihlerine göre oluşturdukları kümelerin belirlenmesi ve her bir kümeye ait tüketicilerin demografik özelliklerinin sıvı yağ ile ambalaj tercihlerinin tespit edilmesine çalışılmıştır. Ayrıca gelecekte yapılması planlanan ve hedef kitle açısından daha geniş kapsamlı çalışmalarda kullanılabilecek güvenilir bir ölçek ve bölümlendirme yönteminin geliştirilmesi ve denenmesi amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMA METODU

Çalışmada kullanılan veriler anket yoluyla derlenmiştir. Anketin geliştirilmesinde Yılmaz vd. (2007)'den yararlanılmış, uygulama anketinin geliştirilmesi sürecinde ön test ve yüz yüze mülakatlardan yararlanılmıştır. Anketteki soruların geçerliliği ve anlaşılabilirliğinin testi için küçük bir grup ile görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda anket formunda çeşitli düzenlemelere gidilerek, ölçekte yer alması gerektiği düşünülen maddelerin de ilavesiyle ankete son hali verilmiştir. Nihai form 21 önermeden oluşmaktadır.

Örneklem hacminin belirlenmesi için; $n = z^2\sigma^2 / d^2$ formülünde 0.05 anlamlılık düzeyine karşılık gelen z=1.96, d (duyarlılık)=0.05, p ve q=0.5 alındığında uygun örneklem büyüklüğü 384 birim olarak hesaplanmıştır. Bu bilgiler ışığında anketler, araştırma sonucunda hatalı anketlerin de olabileceği göz önünde bulundurularak çalışma kapsamında 390 tüketiciye karşılıklı görüşme yöntemiyle uygulanmıştır. Anketler içerisinden 36 anket eksik ya da hatalı bulunduğundan analize dâhil edilmemiştir. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği açısından sağlıklı yanıtlar veren 354 kişi araştırmada kullanılan nihai örneklemi oluşturmuştur.

Araştırma örneklemi 2008 (Nisan-Mayıs) yılında Eskişehir'de faaliyet gösteren büyük alışveriş merkezlerinde alışveriş yapan yaşı 18 ve 18'den büyük tüketiciler arasından kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 390 tüketici üzerinde gerçekleştirilmiştir. En kısa zamanda ve en az maliyetle bilgi üretilmesine ihtiyaç duyulduğu durumlarda kolayda örnekleme yöntemi bir seçenektir. Bu örnekleme yönteminde en önemli sorun, seçilen örneklemin ilgili ana kütleyi ne kadar temsil edebildiğidir. Çalışmada, örneklemin ana kütleyi iyi temsil etmesi gerektiği göz önünde bulundurularak mümkün olduğunca farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikteki bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anket formu 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; anketi cevaplayan kredi kartı kullanıcılarının yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi demografik özelliklerinin yanında en çok tercih edilen sıvı yağ türü, sıvı yağ ürünleri satın alırken tercih edilen ambalaj büyüklüğü, sıvı yağ ürünlerinde tercih edilen ambalaj rengi, aynı litrede ve aynı fiyata satılan sıvı yağ ürünleri için tercih edilen ambalaj türü kullanma durumlarına ilişkin 15 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise; çalışmada tüketicilerin sıvıyağ ambalajına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla, 21 maddeden oluşturulan bir ölçek kullanılmıştır. Ölçekte kullanılan maddelerin tamamı 5'li likert (1.Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kısmen Katılıyorum, 4. Katılıyorum, 5.Kesinlikle Katılıyorum) ölçeğine göre ölçeklenmiştir. Ölçme aracı olarak 21 adet likert ölçeğine göre ölçeklenmiş tutum ifadelerinden oluşan çalışmada, kullanılan anketin içsel tutarlılığı Croncbachs'Alpha (α) ile α=0.73,11 olarak hesaplanmış iken faktör analizine bağlı olarak ölçekteki 21 maddeden 5 tanesi çıkarılmış ve ölçek 16 madde olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Bu 16 maddenin güvenilirliği ise Croncbachs'Alpha (α) ile α=0.68 olarak hesaplanmıştır. Croncbachs'Alpha değeri 0.60'tan büyük olduğu için (Nakıboğlu, 2007: 430) sıvı yağ tüketicilerinin sıvı yağ tercihlerinde etkili olan ambalaj özelliklerinin tespiti için uygulanan ve 21 ifadeden oluşan anket güvenilir kabul edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, sıvı yağ tercihine etki eden ambalajlama ile ilgili faktörleri belirleyerek pazar bölümlendirmesi yapmak olduğu için istatistiksel teknik olarak önce açıklayıcı faktör analizi (AFA), daha sonra kümeleme ve diskriminant analizi kullanılmıştır. Çalışmada, sıvı yağ tercihine etki eden ambalajlama ile ilgili faktörler AFA ile belirlendikten sonra ankete katılan bireyler kümeleme analizi ile kümelere ayrılmış ve en sonunda kümelerin nitelikleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını analiz etmek, bu farklılıkların hangi değişkenler itibariyle ortaya çıktığını belirlemek ve ortaya çıkan değişkenler yardımıyla yağ tüketicilerinin tahmini grup üyeliklerine ilişkin atamaları doğru bir şekilde yapmak amacıyla diskriminant analizi uygulanmıştır. Anket sonucu elde edilen veriler, SPSS 11.5 ve Statistica 7 istatistiksel paket programları kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Betimleyici Bulgular

Demografik Özellikler

Tablo 1. incelendiğinde, çalışmaya katılanların %64,7'sinin kadın, %44,4'ünün 18-28 yaş aralığında, %54,2'sinin evli, %34,5'inin Önlisans / Lisans mezunu, %44,9'unun aylık gelirinin 750'den az, %36,7'sinin birlikte yaşadığı kişi sayısının 4-5, %28'inin ev hanımı, işsiz olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

		Sayı	**Yüzde (%)**
Cinsiyet	Kadın	229	64,7
	Erkek	125	35,3
Yaş	18-28	157	44,4
	29-39	85	24,0
	40+	112	31,6
Medeni durum	Evli	192	54,2
	Bekar	143	40,4
	Diğer	19	5,4
Eğitim durumu	İlköğretim	92	26,0
	Ortaöğretim	117	33,1
	Önlisans/Lisans	122	34,5
	Lisansüstü	23	6,4

Aylık gelir	750'den az	159	44,9
	751-1200 ytl arasında	123	34,7
	1201-1750 ytl arasında	47	13,3
	1750'dan fazla	25	7,1
Birlikte yaşanılan kişi sayısı	Tek yaşıyorum	76	21,5
	2-3	128	36,2
	4-5	130	36,7
	6+	20	5,6
Meslek	Öğrenci	80	22,6
	Memur	23	6,4
	Emekli	19	5,3
	Ev hanımı, işsiz	99	28,0
	Doktor, mühendis, yönetici, öğretim görevlisi	63	17,7
	İşçi, esnaf, satış temsilcisi	70	19,8
TOPLAM		**354**	**100,0**

Sıvı Yağ Tercihine İlişkin Özellikler

Tablo 2.'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan sıvı yağ tüketicilerinin %48,9'unun en çok tercih ettiği sıvı yağ türünün ayçiçek yağı, %44,1'inin bir ayda tükettiği sıvı yağ miktarının 3-4 litre, %59,9'unun aynı litrede ve aynı fiyata satılan sıvı yağ ürünleri için tercih ettikleri ambalaj türü cam, %50,8'inin tercih ettiği ambalaj büyüklüğü orta boy, %44,1'inin ambalaj için tercih ettiği renk şeffaf, %31,6'sının damak zevkine kendisini yakın hissettiği bölge İç Anadolu bölgesidir.

Tablo 2: Sıvı Yağ Tercihine İlişkin Özellikler

		Sayı	**Yüzde (%)**
En çok tercih edilen sıvı yağ türü	Ayçiçek yağı	173	48,9
	Zeytin yağı	106	29,9
	Mısır özü yağı	52	14,7
	Kanola, fındık, soya, pamuk yağı	23	6,5
Bir ayda tüketilen sıvı yağ miktarı	1-2 litre arası	70	19,7
	3-4 litre arası	156	44,1
	5-6 litre arası	110	31,1
	6 lt' den fazla	18	5,1
Tercih edilen ambalaj türü	Plastik	40	11,3
	Cam	212	59,9
	Keramik	4	1,1
	Teneke	98	27,7
Ambalaj büyüklüğü	(10 lt) Büyük boy	107	30,3
	(5 lt) Orta boy	180	50,8
	(1-2 lt) Küçük boy	67	18,9
Ambalaj rengi	Beyaz	33	9,3
	Şeffaf	156	44,1
	Sarı	122	34,5

	Yeşil	30	8,5
	Diğer	13	3,6
Damak zevki yakınlığı	Marmara bölgesi	70	19,8
	Ege bölgesi	59	16,7
	İç Anadolu bölgesi	112	31,6
	Akdeniz bölgesi	29	8,2
	Doğu Anadolu bölgesi	20	5,6
	Güneydoğu Anadolu bölgesi	29	8,2
	Karadeniz bölgesi	35	9,9
	TOPLAM	**354**	**100,0**

İnan vd. (2003) tüketiciler tarafından ilk olarak tercih edilen sıvı yağlara bakıldığında, ayçiçeği yağı %64,2 gibi yüksek bir oranda saptanmıştır. Paralel olarak, yapılan bu çalışmada %48,9'luk oranla ayçiçeği yağı en çok tercih edilen sıvı yağ olarak saptanmıştır. Ayçiçeği yağının en çok tercih edilen sıvı yağ çeşidi olmasının bir nedeni, araştırmaya katılanların gelir düzeyinin düşük olması olabilir.

Çok Değişkenli Analiz Bulguları

Sıvı Yağ Ürün Tercihine İlişkin İfadeler İçin Açıklayıcı Faktör Analizi

Tüketicilerin sıvı yağ ambalaj tercihlerine göre bölümlendirilmesi amacıyla hazırlanan uygulamanın ilk aşamasında, bölümlendirme değişkenlerinin belirlenebilmesi amacıyla, cevaplayıcıların satın alma tutum ve davranışlarını ölçmeye yönelik olarak oluşturulan yargılara (21) faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda değişkenlerin 6 faktör altında toplandıkları Tablo 3'te görülmektedir.

Açıklayıcı faktör analizi, faktörlerin sayısı hakkında bilgi sahibi olunmaması halinde, belirli bir hipotezi sınamak yerine önsel olarak belirlenen faktörlerin doğası hakkında bilgi edinilmeye çalışılması durumunda kullanılabilmektedir (Yılmaz ve K.Çatalbaş., 2007: 88). Bu çalışmada ise, ele alınan ifadelere ilişkin faktör yapılarının belirlenmesi amacıyla AFA kullanılmıştır. Faktör analizi sonuçlarına geçmeden önce faktör analizinin veri setlerine uygulanmasında dikkat edilmesi gereken, gerek örneklemin, gerekse değişkenlerin analize uygunluğunu ortaya koyan bazı kriterlerin beklenen düzeylerde olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Verilerin faktör analizine uygunluğunu sınamak amacıyla Bartlett sınaması ve Kaiser Meyer Olkin (KMO) ölçütüne bakılmıştır. Kaiser Meyer Olkin (KMO) ölçütü örneklemdeki birim sayısının faktör analizine yeterliliğini ölçmeye yarayan bir ölçüt olup, örneklem büyüklüğü ile ilgilenir. KMO ölçütünün değerinin 0,60'dan büyük olması literatürde yeterli olarak değerlendirilir (Kurtuluş, 2006: 730; Nakip, 2006: 469; Yılmaz ve K.Çatalbaş, 2007: 88). Analiz sonucunda KMO ölçüt değeri 0,67 bulunduğundan örneklemin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir. Bartlett küresellik testi ise "korelasyon matrisi birim matristir." hipotezini test eder. Yani, hipotez kabul edildiğinde anakütle içindeki değişkenler arasında ilişkinin olmadığı kabul edileceğinden faktör analizine devam etmenin bir anlamı yoktur. Analiz sonucunda ise Bartlett testi için $p<0,001$ olduğundan sıfır hipotezi reddedilir, yani anakütledeki değişkenler arasında ilişki vardır. Tüm likert ölçeği ile ölçülmüş değişkenler için faktör analizi yapıldığında ilk önce bu iki testin uygunluğu incelenir. Her iki istatistik de verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Faktör analizinde Varimax tekniği ile rotasyon yapılmış, elde edilen 6 faktörün toplam varyansı açıklama oranları sırasıyla; %12,58; %11,64; %10,63; %9,34; % 9,12 ve %8,81 bulunmuştur ve tablo 3'te belirtilmiştir. Toplam varyansın yaklaşık olarak %62'si 6 faktör tarafından açıklanabilmiştir. Sosyal bilimlerde bu oranın 0,60'tan büyük olması beklenir (Nakıboğlu, 2007: 430). Yılmaz ve K.Çatalbaş (2007: 89)'ın yapmış olduğu araştırmada da elde edilen faktörlerin toplam varyansı açıklama oranının 0,66 ve 0,60, Sarıkaya vd (2008: 149)'nin yapmış olduğu araştırmada da elde edilen faktörlerin toplam varyansı açıklama oranının %63,73, Uzun ve Sağlam (2006: 243)'ın

yapmış olduğu araştırmada elde edilen faktörlerin toplam varyansı açıklama oranının %58,2 ve %44,4 olduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi, açıklanan toplam varyansın %30 ve üzeri olması kabul edilebilen bir sonuçtur (Uzun ve Sağlam, 2006: 245). Bu çalışmada verilere faktör analizi uygulanmasının asıl nedeni bu faktörler aracılığıyla genel bir görüşü açıklamak değil, tüketicilerin sıvı yağ ambalaj tercihlerine göre bölümlemede kullanılacak uygun veri setinin ortaya çıkartılması, yani veri sadeleştirmedir. Bu nedenden ötürü tüketicilerin sıvı yağ ambalaj tercihlerine göre satın alma davranışlarını yansıttığı düşünülen faktörün ortaya çıkartılması ve bunun asıl uygulamada kullanılması söz konusudur. Ancak önemle belirtilmelidir ki, açıklanan toplam varyans göz önünde bulundurulduğunda faktörlerin tamamının birlikte kullanılmasını gerektiren bir uygulama için mevcut veri setine yeni verilerin eklenmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkacaktır.

Bu değerlerden de anlaşıldığı gibi veri setine faktör analizi uygulanmasında herhangi bir problem bulunmamaktadır. Faktör analizinin uygulanmasında çoğu kaynakta önerilen temel bileşenler analizi (principal components analysis) (Nakip, 2006: 430) ve faktörlerin dönüştürülmesinde de varimax (Nakip, 2006: 433) dönüştürme işlemi kullanılmıştır (Nakıboğlu, 2007: 430). AFA yaparken faktör yükü 0,40'ın altında olanlar çıkartılmış ve özdeğeri 1'den büyük olan faktör dikkate alınmıştır. Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 6 faktör, faktör yükleri, açıkladıkları varyanslar ve ölçek güvenilirlikleri Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3'te faktör yükleri ile birlikte her faktöre ilişkin açıklanan varyans ve güvenilirlik analizi sonuçları da tablo sonunda sunulmuştur. Güvenilirlik bir ölçme aracının duyarlı, birbiriyle tutarlı ve kararlı ölçme sonuçları verebilmesi gücüdür. Geçerlik ise bir ölçme aracının, bu araçla ölçülmek istenen özelliğin ölçülerini başka özelik ya da özelliklerin ölçüleriyle karıştırmadan verebilme gücüdür. Bir başka deyişle ölçülmek istenen özelliğin bütünüyle ölçülebilme derecesidir (Tezbaşaran, 1997: 45). Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesinde, güvenilirlik analizlerinde sıkça kullanılan katsayılardan birisi olan ve ölçeği oluşturan maddelerin test içindeki ortalama korelasyonlarının hesaplanması yoluyla, ölçümün içsel tutarlılığını gösteren alfa katsayısı (Cronbach's Alpha) kullanılmıştır. Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenilir olduğunun söylenebilmesi için alfa katsayısının aldığı değerin 0,60'tan yüksek olması beklenmektedir (Nakıboğlu, 2007: 430). Ölçeğin genel güvenilirliği için hesaplanan alfa katsayısı 0,68 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirlik testine ilişkin sonuçlar ve hesaplanan alfa katsayıları, ilk üç faktör için beklenen değerden büyük çıkarken diğer üç faktörlerde bu değerin beklenen değerin altında kaldığı görülmektedir.

Faktörlerin altındaki her ifadeye bakıldığında, aynı faktör altında birbirine benzer ifadelerin toplandığı ve bu ifadelerin birbirine yakın anlamda olduğu görülmektedir. Faktörler, içerdiği ifadelerin faktör yüklerinin büyüklüğü ve anlamları dikkate alınarak sırasıyla; Bilinçli Tüketim (BT), Çevre Duyarlılığı (ÇD), Ambalajın Kullanım Kolaylığı (AKK), Görselliğe Duyarlılık (GD), Sosyal Çevre ve Ekonomik Duyarlılık (SÇ), Ürünün Pratik Kullanım Kolaylığı (PK) şeklinde isimlendirilmişlerdir.

Tablo 3: Sıvı Yağda Ambalaj Tercihlerine İlişkin Tutuma Yönelik İfadelere Ait Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktörler					
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Faktör 6
BİLİNÇLİ TÜKETİM (BT)						
12- Bir ürünü satın alırken ambalajındaki etiket bilgileri ürünü tercihimde etkilidir	0,571					
13- Ambalajın üzerinde üretim ve son	0,441					

kullanım tarihi yoksa bu durum ürün tercihimi etkiler.						
14- Ambalaj üzerinde ürünün üretim şeklinin belirtilmemesi, ürünü satın alma tercihimi etkiler.	0,758					
15- Ürün satın alırken ambalajın üzerindeki besin değerleri tablosu satın alma tercihimi etkiler.	0,684					
16- Ambalajın üzerinde ürüne ilişkin kalite belgelerinin yer alması ürüne olan güvenimi arttırır.	0,588					
ÇEVRE DUYARLILIĞI (ÇD)						
3- Ürünlerin ambalajları geri dönüşüme sahip materyallerden olması tercihimde etkilidir.		0,758				
7- Ürüne özel farklı kullanım seçenekleri (tat ve kokusuna göre farklı yemek ve garnitürlerde tavsiye edilmesi vs…) ambalaj üzerinde yer almalıdır.		0,652				
19-Sıvı yağ tercihimde ambalajın çevreye etkisini dikkate alırım.		0,753				
AMBALAJIN KULLANIM KOLAYLIĞI (AKK)						
10- Ambalajın kolay taşınabilir olması tercihimde etkilidir.			0,816			
11- Ambalajın kolay depolanabilir (saklanabilir) olması tercihimde etkilidir.			0,844			
GÖRSELLİĞE DUYARLILIK (GD)						
1- Ürünün ambalaj rengi ürünü satın alma tercihimde etkilidir.				0,681		
5- Ambalajın kalitesi				0,774		

ürünün kaliteli olduğunu gösterir.						
SOSYAL ÇEVRE VE EKONOMİK DUYARLILIK (SÇ)						
17- Ürünün ambalajının büyük olması ürünün ekonomik olduğunu düşünmemi sağlar.					0,803	
18- Sosyal çevremde tercih edilen ürün benim tercihlerimi etkiler.					0,737	
ÜRÜNÜN PRATİK KULLANIM KOLAYLIĞI (PK)						
6- Ürünün pratik kullanımını sağlayan ambalajlar ürün tercihimi etkiler.						0,577
9- Ailemdeki birey sayısı satın alacağım ürünün ambalaj büyüklüğünü etkiler.						0,748
Özdeğerler	2,012	1,862	1,700	1,495	1,460	1,409
Varyansı Açıklama Oranı	12,576	11,639	10,625	9,344	9,123	8,805
Cronbachs' Alpha	0,633	0,609	0,708	0,456	0,505	0,295
Cronbachs' Alpha (**α**)=0,68						
Toplam Açıklanan Varyans Oranı=0,62						
KMO=0,67						
Bartlett sınaması değeri=904,012, p<0,001						

Kümeleme analizi

Kümeleme analizi birimleri değişkenler arası benzerlik ya da farklılıklara dayalı olarak hesaplanan bazı ölçülerden yararlanarak homojen gruplara bölmek amacıyla kullanılan çok değişkenli yöntemlerden bir tanesidir (Özdamar, 2004: 279).

Sıvı yağ tüketicilerinin faktörlerine göre kümelenmesi ileride yapılacak olan analizler için gerekli olmaktadır. Ele alınan araştırmada kümeleme analizi, önceden faktör analizi ile elde edilen 6 faktörün skorlarına göre, birimlerin kümelere ayrılmasını sağlayabilmek için yapılmıştır. Bu süreçte uygun küme sayısının belirlenmesinde, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yöntemlerin ardışık olarak kullanılmasında Nakıboğlu (2007: 431) ve Nakip (2006: 444-459)'te belirtilen süreç takip edilmiştir. Çalışmada, hiyerarşik kümeleme yöntemi (Wards Metodu) kullanılarak yığışım tablosunda (agglomeration schedule) yer alan Kareli Öklit Uzaklığı katsayılarının son üç aşamada büyük bir sıçrama yaptığının görülmesi sonucu birimlerin 6 faktöre göre 3 kümeye ayrılabileceği sonucuna varılmaktadır. Birimlerin gruplara ayrılmasının, üç kümeye ayrılabileceği görüldükten sonra, en belirgin üstünlüğü güvenilir olması (Nakip, 2006: 459; Tatlıdil, 1996: 338) olan k ortalamalar yöntemiyle yapılması uygun görülmüştür. Çalışmada oluşturulacak küme sayısı konusunda yapılan hiyerarşik kümeleme yöntemi ile ön bilgi elde edilmiş ve çalışma için gerekli küme sayısına karar verildiğinden daha güvenilir ve güçlü olan hiyerarşik olmayan kümeleme

yöntemlerinden k ortalamalar tekniği ile kümeleme analizi yapılmıştır. K ortalamalar tekniğinin araştırmacıya sağlayacağı en büyük avantaj birimleri istenilen sayıda kümelere ayrılabilmesidir.

Faktörlerin küme oluşumunda etkinliğini araştırmak için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre sıvı yağ tüketicilerinin 3 kümeye ayrılmasında, 6 faktörün de anlamlı etkide bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: Nihai Sınıf Merkezleri

	Kümeler			**F**	**p**
	1. küme	**2. küme**	**3. küme**		
	n=92	**n=40**	**n=222**		
Bilinçli Tüketim (BT)	**0,24575**	-0,32679	-0,04296	5,242	<0,01
Çevre Duyarlılığı (ÇD)	**0,63007**	-0,94549	-0,09102	46,703	<0,01
Ambalajın Kullanım Kolaylığı (AKK)	**0,16841**	-0,71020	0,05817	12,537	<0,01
Görselliğe Duyarlılık (GD)	-0,88374	-1,25476	**0,59232**	266,115	<0,01
Sosyal Çevre Ve Ekonomik Duyarlılık (SÇ)	-0,18974	-0,30777	**0,13409**	5,694	<0,01
Ürünün Pratik Kullanım Kolaylığı (PK)	-0,30315	**0,96334**	-0,04795	26,353	<0,01

Tablo 4.'te kümeleme analizi sonucunda hangi faktörlerin hangi kümenin niteliklerini ortaya koyduğu gösterilmektedir. Bu nihai sınıf merkezleri ve faktör isimleri dikkate alınarak 3 küme aşağıdaki gibi isimlendirilmiştir.

1.Kümedeki birimlerin, bilinçli tüketim, çevre duyarlılığı, ambalajın kullanım kolaylığı değişkenleri için puan ortalamaları yüksektir. Buradaki birimler diğer kümedeki birimlere göre bu niteliklere daha fazla sahiptir. Bu nedenle bu kümeye "Bilinçli Tüketiciler" ismi verilmiştir.

2.Kümedeki birimlerin, pratik kullanım değişkeni için puan ortalamaları yüksek olduğu için bu kümeye "Ambalajın Pratik ve Kolay kullanımlı Olmasına Dikkat Eden Tüketiciler" ismi verilmiştir.

3.Kümedeki birimlerin, görselliğe duyarlılık, sosyal çevre ve ekonomik duyarlılık değişkenleri için puan ortalamaları yüksek olması nedeniyle bu küme de "Görselliğe Duyarlı Kolay Etkilenenler" kümesi olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 5'de görüldüğü gibi, çalışmadaki sıvı yağ tüketicilerinin %25.99'u Bilinçli Tüketiciler, %11.30'u Ambalajın Pratik ve Kolay kullanımlı Olmasına Dikkat Eden Tüketiciler, %62.71'i Görselliğe Duyarlı Kolay Etkilenen Tüketicilerdir.

Tablo 5: Sıvı Yağ Tüketicilerinin Kümelere Göre Dağılımı

Kümeler	Birim sayısı	Yüzde (%)
Bilinçli Tüketiciler	92	%25,99
Ambalajın Pratik ve Kolay kullanımlı Olmasına Dikkat Eden Tüketiciler	40	%11,30
Görselliğe Duyarlı Kolay Etkilenen Tüketiciler	222	%62,71
TOPLAM	**354**	**%100.0**

Diskriminant analizi

Ankete katılan bireyler faktör analizi ile bulunan 6 faktöre göre kümelere ayrıldıktan sonra 3 grubun nitelikleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını analiz etmek, bu farklılıkların hangi değişkenler itibariyle ortaya çıktığını belirlemek ve ortaya çıkan değişkenler yardımıyla sıvı yağ tüketicilerinin tahmini grup üyeliklerine ilişkin atamaları doğru bir şekilde yapmak amacıyla diskriminant analizi uygulanmıştır.

Diskriminant analizinin optimal olabilmesi ve yanlış sınıflandırmayı en aza indirmek için üç varsayımın sağlanması gereklidir; eşit kovaryans, çoklu bağlantı olmaması ve normal dağılım. Verilere diskriminant analizi uygulayabilmek için grupların kovaryans matrislerinin birbirine eşit olması gerekir. Eşit kovaryans varsayımı Box's M istatistiği ile test edilmektedir. Anlamlı Box-M istatistiği eşit olmayan kovaryans matrislerini veya normallikten sapmayı veya her ikisini gösterir (Albayrak, 2006: 63). Box-M istatistiğinin anlamlı çıkması, eşit kovaryans varsayımının sağlanamadığını gösterir. Veriler Box-M istatistiği ile test edildiğinde sonuç kovaryans matrislerinin eşitliğini doğrulamıştır (Box's M=8,60, F=1,41, p<0,205). Çoklu bağlantı olmaması varsayımı ise, birbiriyle yüksek düzeyde korelasyon içinde olan faktörlerin açıklayıcı faktör analizi yardımıyla bir araya getirilmesi sonucu elimine edilmiş ve bu varsayım sağlanmıştır. Değişkenlerin, çok değişkenli normal dağılıma uygunluğu Mardia-Based Kappa (değerinin 0'a yakın olması) ve Göreli Çok değişkenli Basıklık ölçüsü olan Relative Multivariate Kurtosis (değerinin 1'e yakın olması) ile araştırılmıştır. Bu çalışmada, Mardia-Based Kappa değeri 0,107 ve Relative Multivariate Kurtosis değeri de 1,107 bulunmuştur. Bu test sonucunda çok değişkenli normallik varsayımının sağlandığı görülmüştür. Bu üç varsayımın sağlanması sonucu diskriminant analizinin uygulanabilirliğine karar verilmiştir.

Tablo 6: Özdeğer İstatistiği

Fonksiyon	Özdeğerler	Varyans %	Kümülatif %	Kanonikal korelasyon
1	1,996	74,636	74,636	0,816
2	0,678	25,364	100.0	0,636

Araştırmada 3 küme olduğu için 2 diskriminant fonksiyonu belirlenmiştir. Özdeğer istatistiğinin büyük olması bağımlı değişkendeki varyansın büyük bir kısmının ilgili fonksiyon tarafından açıklanacağı anlamına gelmektedir. Kesin bir değer olmamakla birlikte 0.40'dan büyük öz değerler iyi olarak kabul edilir (Cengiz, 2008: 358). Tablo 6'dan görülebileceği gibi birinci fonksiyon için bu değer 1,996, ikinci fonksiyon için 0,678 olup birinci ve ikinci fonksiyonların özdeğerleri kabul edilebilir bir değerdir. Birinci diskriminant fonksiyonunun kanonikal korelasyon değeri ise 0,816 olup, bu değerin karesi (0.666) bağımlı değişkendeki varyansın yüzde kaçının diskriminant fonksiyonu tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, elde edilen birinci diskriminant fonksiyonu kümelerin ayrılmasında % 66,6'lık bir güçtedir. İkinci fonksiyonun kanonikal korelasyon değeri 0,636 olup, bunun karesi ise 0.404'tür. Yani ikinci fonksiyonun kümeleri ayırma gücü % 40,4'tür.

Tablo 7: Wilk's Lambda İstatistiği

Fonksiyon	Wilks' Lambda	Ki-kare değeri	sd	p
1	0,199	562,886	12	p<0.001
2	0,596	180,465	5	p<0.001

Bulunan iki diskriminant fonksiyonunun anlamlılık testi Tablo 7'de verilmiştir. Tablo 7'deki sonuçlar incelendiğinde iki fonksiyon için de Ki-kare değerlerinin (p<0.001) anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Diskriminant Analizindeki Faktörlerin Wilks' Lambda, F ve Anlamlılık Düzeyleri (Grup ortalamalarının eşitliğinin testi)

	Wilks' Lambda	F	sd1	sd2	p
BT	0,971	5,242	2	351	0,006
CD	0,790	46,703	2	351	p<0.001
AKK	0,933	12,537	2	351	p<0.001
GD	0,397	266,115	2	351	p<0.001
SC	0,969	5,694	2	351	0,004
PK	0,869	26,353	2	351	p<0.001

Diskriminant analizinde kullanılan faktörlerin gerçekten kümeleri ayırmada etkili olup olmadıklarının irdelenmesi için Tablo 8'den görülen Wilks' Lambda ve Varyans değerleri bulunmuştur. Bütün faktörlerin ayırıcı özellikleri anlamlı bulunmuştur.

Tablo 9: Diskriminant Analizinin Sınıflandırma Sonuçları

Kümeler			Tahmini Kümeler			Toplam
			1	2	3	
Gerçek kümeler	**Sıklık**	**1**	88	0	4	**92**
		2	0	39	1	**40**
		3	5	0	217	**222**
	Oran %	**1**	95,7	0,0	4,3	**100.0**
		2	0,0	97,5	2,5	**100.0**
		3	2,3	0,0	97,7	**100.0**
Doğru sınıflandırma oranı %97,2						

Diskriminant analizinde gözlemlerin doğru sınıflandırılıp sınıflandırılmadığı Tablo 9'dan görülmektedir. Bu tabloya göre 1. kümeye atanan gözlemler %95,7 oranında, 2. kümeye atanan gözlemler % 97,5 oranında, 3.kümeye atanan gözlemler 97,7 oranında doğru olarak sınıflandırılmıştır. Yani, diskriminant fonksiyonunun herhangi bir birimi doğru sınıflandırma oranı %97,2'dir. Bu da yüksek düzeyde bir ayırma gücünü göstermektedir.

Kümelerde Yer Alan Tüketicilerin Demografik Özellikleri

Bilinçli Tüketiciler: Bu kümedeki sıvı yağ tüketicilerinin %68,5'inin kadın, %59,8'inin 18-28 yaş aralığında, %57,6'sının bekar, %45,7'sinin Önlisans/Lisans, %46,7'sinin 750'den az gelire sahip, %38'inin birlikte yaşadığı kişi sayısının 2-3 kişi ve %37'sinin birlikte yaşadığı kişi sayısının 4-5 kişi, %38'inin öğrenci olduğu belirlenmiştir.

Ambalajın Pratik ve Kolay kullanımlı Olmasına Dikkat Eden Tüketiciler: Bu kümedeki birimlerin %85'inin kadın , %52,5'inin 40 yaşında ve daha büyük yaşta, %67,5'inin evli, %60'ının İlköğretim mezunu, %50'sinin gelirinin 751-1200 lira arasında ve %47,5'inin gelirinin 750 liradan az, %52,5'inin birlikte yaşadığı kişi sayısının 4-5 kişi, %52,5'inin evhanımı veya işsiz olduğu analiz sonucunda ortaya çıkmıştır.

Görselliğe Duyarlı Kolay Etkilenen Tüketiciler: Bu kümedeki tüketicilerin ise %59,5'inin kadın ve %40,5'inin erkek, %42,8'inin 18-28 yaş aralığında, %58,6'sının evli, %35,6'sının Önlisans/Lisans mezunu iken %31,5'inin ortaokul mezunu ve %25,2'sinin ilköğretim mezunu, %43,7'sinin 750'den az gelire sahip, %37,8'inin birlikte yaşadığı kişi sayısının 2-3 kişi ve %33,8'inin birlikte yaşadığı kişi sayısının 4-5 kişi, %27,5'inin evhanımı veya işsiz olduğu belirlenmiştir.

Kümelerde Yer Alan Tüketicilerin Sıvı Yağ Tercihleri

Bilinçli Tüketiciler: Bilinçli tüketicilerin %47,8'inin en çok tercih ettiği sıvı yağın ayçiçeği yağı, %43,5 bir ayda tükettikleri sıvı yağ miktarının 3-4 litre arası ve %35,9'unun bir ayda tükettikleri sıvı yağ miktarının 5-6 litre arası, %58,7'sinin aynı litrede ve aynı fiyata satılan sıvı yağ ürünleri için tercih ettikleri ambalaj türünün cam, %62'sinin tercih ettiği ambalaj büyüklüğünün orta boy olduğu belirlenmiştir. Bu kümedeki tüketicilerin %43,5'i tercih ettiği ambalaj rengini sarı olarak belirlerken, %42,4'ünün tercih ettiği ambalaj rengi şeffaftır. %35,9'u kendi damak zevkini iç Anadolu bölgesinin damak zevkine yakın görmektedir.

Ambalajın Pratik ve Kolay kullanımlı Olmasına Dikkat Eden Tüketiciler: Bu kümedeki sıvı yağ tüketicilerinin %40'ının en çok tercih ettiği sıvı yağın zeytin yağı iken %30'u ayçiçek ve %30'u da mısırözü yağı, %50'sinin bir ayda tükettikleri sıvı yağ miktarının 5-6 litre arası, %65'inin aynı litrede ve aynı fiyata satılan sıvı yağ ürünleri için tercih ettikleri ambalaj türünün cam, %47,5'inin tercih ettiği ambalaj büyüklüğünün büyük boy ve %37,5'inin tercih ettiği ambalaj büyüklüğünün orta boy, %47,5'inin tercih ettiği ambalaj renginin sarı, %30'unun damak zevkinin İç Anadolu ve %22,5'inin Marmara bölgesinin damak zevkine yakın olduğu belirlenmiştir.

Görselliğe Duyarlı Kolay Etkilenen Tüketiciler: Kolay etkilenen tüketicilerin ise %52,7'sinin en çok tercih ettiği sıvı yağın ayçiçek yağı, %45,9'unun bir ayda tükettikleri sıvı yağ miktarının 3-4 litre arası, %59,5'inin aynı litrede ve aynı fiyata satılan sıvı yağ ürünleri için tercih ettikleri ambalaj türünün cam, %48,6'sının tercih ettiği ambalaj büyüklüğünün orta boy, %49,5'inin tercih ettiği ambalaj renginin şeffaf, %30,2'sinin damak zevkinin İç Anadolu, %20,3'ünün Marmara bölgesinin damak zevkine yakın olduğu belirlenmiştir.
Aynı litre ve aynı fiyata satılan sıvı yağ ürünleri için seçilen ambalaj türü ile bu ambalaj türünü seçme nedeni çapraz tablo ile incelendiğinde, plastik ambalajı tercih eden sıvı yağ tüketicilerinin %36,4'ü kullanım kolaylığından ve %18,2'si alışkanlıktan, cam ambalaj tercih edenlerin %69,9'u sağlıklı olmasından ve %12,1'i ambalajın doğal olmasından, keramik ambalajı tercih edenlerin %50'si sağlıklı olmasından, teneke ambalaj tercih edenlerin %41,3'ü alışkanlıktan ve %25,3'ü sağlıklı olmasından dolayı bu ambalaj türünü tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Sıvı yağ ürünleri satın alırken tercih edilen ambalaj büyüklüğü ile bu büyüklüğü seçme nedeni çapraz tablo ile incelendiğinde ise, büyük boy ambalajı seçen sıvı yağ tüketicilerinin %75,5'i ekonomik olmasından ve %12,7'si ürünü daha az sıklıkla almak için, orta boy ambalajı tercih edenlerin %43,1'i yeterli miktarda olduğunu düşündüğü için ve %36,5'i ekonomik olmasından, küçük boy ambalajı tercih edenlerin %51,6'sı yeterli miktarda olduğunu düşündüğü için ve %15,6'sı ekonomik olduğu için bu büyüklükteki ambalajı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 10. Sıvı Yağ Tercihine İlişkin Özelliklerin Kümelere Göre Dağılımı

		Kümeler					
		1. Bilinçli Tüketiciler		2. Sıkça Kullanan Tüketiciler		3. Kolay Etkilenenler Kümesi	
		Sayı	Yüzde (%)	Sayı	Yüzde (%)	Sayı	Yüzde (%)
En çok tercih edilen sıvı yağ türü	Ayçiçek yağı	*44*	*47,8*	12	30,0	*117*	*52,7*
	Zeytin yağı	31	33,7	*16*	*40,0*	59	26,6
	Mısır özü yağı	13	14,1	12	30,0	27	12,2
	Diğer	4	4,3	0	0,0	19	8,6
Bir ayda tüketilen sıvı yağ miktarı	1-2 litre arası	18	19,6	3	7,5	49	22,1
	3-4 litre arası	*40*	*43,5*	14	35,0	*102*	*45,9*
	5-6 litre arası	33	35,9	*20*	*50,0*	57	25,7
	6 lt' den fazla	1	1,1	3	7,5	14	6,3
Tercih edilen ambalaj türü	Plastik	5	5,4	2	5,0	33	14,9
	Cam	*54*	*58,7*	*26*	*65,0*	*132*	*59,5*
	Keramik	1	1,1	0	0,0	3	1,4
	Teneke	32	34,8	12	30,0	54	24,3
Ambalaj büyüklüğü	(10 lt) Büyük boy	20	21,7	*19*	*47,5*	68	30,6
	(5 lt) Orta boy	*57*	*62,0*	15	37,5	*108*	*48,6*
	(1-2 lt) Küçük boy	15	16,3	6	15,0	46	20,7
Ambalaj rengi	Beyaz	8	8,7	1	2,5	24	10,8
	Şeffaf	39	42,4	7	17,5	*110*	*49,5*
	Sarı	*40*	*43,5*	*19*	*47,5*	63	28,4
	Yeşil	3	3,3	13	32,5	14	6,3
	Diğer	2	2,2	0	0,0	11	5,0
Damak zevki yakınlığı	Marmara böl.	16	17,4	9	22,5	45	20,3
	Ege böl.	16	17,4	4	10,0	39	17,6
	İç Anadolu böl.	*33*	*35,9*	*12*	*30,0*	*67*	*30,2*
	Akdeniz böl.	7	7,6	3	7,5	19	8,6
	Doğu Anadolu böl.	7	7,6	2	5,0	11	5,0
	Güneydoğu Anadolu böl.	3	3,3	6	15,0	20	9,0
	Karadeniz böl.	10	10,9	4	10,0	21	9,5
TOPLAM		**92**	**25,99**	**40**	**11,30**	**222**	**62,71**

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sıvı yağ tüketicilerinin ambalaj tercihlerine göre oluşturdukları kümelerin belirlenmesi ve her bir kümeye ait tüketicilerin demografik özelliklerinin tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışma ile sıvı yağ pazarında bulunan tüketicilerin bilinçli tüketiciler, sıkça kullanan tüketiciler ve kolay etkilenen tüketiciler olarak üç bölüme ayrılabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, çok değişkenli istatistiksel tekniklerden olan açıklayıcı faktör analizi, kümeleme ve diskriminant analizinin birlikte birbirlerini tamamlayıcı olarak nasıl kullanılacağı gösterilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde elde edilen sonuçlar ve tüketicilerin sıvı yağ ambalaj tercihlerine göre yapılan bölümlendirme, dünya genelinde hızla gelişmekte olan ambalajlama ve sıvıyağ sektörü için hedef kitle tespiti açısından bir örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Bu farklı tüketici bölümlerinin özellikleri ve bu özelliklere bağlı olarak işletmelere sunulabilecek öneriler ise şunlardır:

Tüketicilerin sağlığını korumaya yönelik gayretleri, hastalıktan kaçınma güdüleriyle hareket etmeleri ve daha iyi beslenmeye yönelmeleri ambalaj ve ürün özelliklerinin bilinmesine olan talebi de arttırmaktadır. Yapılan bu çalışmada görüldüğü gibi çevreye ve sağlığa önem veren tüketiciler, sıvı yağ pazarında bilinçli tüketiciler pazar bölümünü oluşturmaktadır. Bu da tüketicilerin yaklaşık %26'sına karşılık gelmektedir.

Üreticilerin, tüketiciye çekici gelen tasarımlara sahip, kolay taşınıp kullanılabilen ambalajlara yöneldiği, ambalajın ürünün kalitesi gibi başka unsurlarla bütünleştiği takdirde satışların artacağı ifade edilmektedir (Yılmaz, 2007: 42). Bu ifade de belirtildiği gibi, yapılan bu çalışmada da sıvı yağ pazarında, ürünün kolay taşınması gibi özelliklerden etkilenen sıkça kullanan tüketiciler bölümü ve daha çok tasarımdan etkilenen kolay etkilenen tüketiciler bölümü olduğu ortaya çıkmıştır. Sıvı yağ pazarının %62,71 gibi büyük bir çoğunluğunun kolay etkilenen tüketiciler olduğu düşünüldüğünde, üreticilerin bu bölümde bulunan tüketicilerin memnuniyetleri ve memnuniyetsizlikleri dikkate alınmalıdır.

Aynı litre ve aynı fiyata satılan sıvı yağ ürünleri için, tüketicilerin en çok tercih ettiği ambalaj türü cam, daha çok sağlıklı ve doğal olduğundan dolayı tercih edilmektedir. Aygün (2007)'ün araştırmalarında tüketicilerin gıda maddelerini ambalajlı olarak satın alma davranışında; ambalajlı gıdaların sağlıklı olduğu, kaliteli olduğu ve güven verdiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple üreticiler, mümkün olduğunca cam ambalaj kullanma yoluna giderek sıvı yağ tüketicilerinin bir ölçüde memnuniyetini sağlamış olacaklardır. Ancak, bu tür ambalaj tasarımları oluşturulurken tüketicilerin fiyat ve miktar tercihlerinde hassas olduğu göz önüne alınmalıdır.

Yapılan çalışmada tüketicilerin %50,8'i gibi büyük bir çoğunluğu sıvı yağ ambalaj büyüklüğü olarak orta boy ambalajı tercih etmektedir. Öztekin (2006)'in çalışmalarında, tüketicilerin genel olarak tüm markalardaki sıvı yağ çeşitlerinde 5 lt'lik ambalajları tercih etmeleri bu sonucu destekler niteliktedir. Gönen ve Özmete (2007) ise yaptıkları çalışmada, ambalaj büyüklüğünün satın alma kararı üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Sıvı yağ tercihine ilişkin yapılan analiz sonucunda tüketicilerin %48,9'u ayçiçeği yağı, daha sonra zeytin (%29,9) ve mısır özü yağı (%14,7) tercih etmeleri, Öztekin (2006)'in araştırmasında tüketicilerin kullanım önceliği olarak sıvı yağda en çok % 63,3 gibi yüksek bir oranda ayçiçek yağını, daha sonra zeytin ve mısır yağını tercih etmeleri ile paralellik göstermektedir.

Çalışma sonucu sıvı yağ tüketicilerinin (%44,1), sıvıyağ ambalaj rengi olara şeffaf rengi tercih etmeleri, Gönen ve Özmete (2007)'nin gıda ve içecek ürünlerinde çoğunlukla şeffaf renkteki ambalajların tercih edildiğini, ambalaj renginin satın alma kararını etkilediğini sonucuyla benzerlik taşımaktadır.

Üreticilerin, ortaya çıkan bu pazar bölümlerini oluşturan sıvı yağ tüketicilerinin gerek demografik, gerekse sıvı yağ kullanım özelliklerini dikkate alarak bu gruplara yönelik tutundurma faaliyetleri yapmaları gerektiği değerlendirilmiştir. Ambalajlarda değişiklik öngörüldüğünde, yeni ürünlerin piyasaya çıkmasında sıvı yağ tüketicilerinin özelliklerine önem verilmelidir. Böylece, her bölüm içindeki tüketicilerin ürün ambalajından farklı beklentileri bir ölçüde karşılanmış olur. Bu da üründen memnuniyetin artmasına, dolayısıyla da satışların artarak, sadık müşterilerin oluşmasına neden olur.

Sıvı yağ ambalaj tercihleri açısından birbirinden farklı bu üç grubun belirlenmesi ve örneklem açısından tanımlanmasının gerçekleştirildiği bu çalışmada, bölümleme sürecinin detayları ve sonuçları bir örnekle sunulmuştur. Bundan sonraki çalışmalarda ölçeklerin farklı ve daha büyük kitleler üzerinde yeniden test edilmesi, sürecin ve yöntemin geçerliliği açısından önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Ayrıca gelecekteki çalışmalarda tüketicilerin sıvı yağ ambalaj tercihleri ve buna dayalı satın alma tutumları açısından da değerlendirilmesi ve tanımlanması faydalı olabilecektir. Sosyo-ekonomik özelliklere ve sıvı yağ ambalaj tercihlerine göre belli bir müşteri grubunun çeşitli kümelerde gruplanarak, ilgili müşterilere verilecek hizmetlerde ne tür müşteriyle karşılaşılabileceğini bilmek açısından fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda ileride yapılacak sıvı

yağ pazarlamasına yönelik planlamalarda ne tür müşterilerin hangi özelliklere sahip olduğunu bilmek önem kazanmaktadır. Zamana ve gelişen teknolojiye bağlı olarak tüketicilerin sıvı yağ ambalaj tercihleri değişebileceğinden, müşterilere verilecek hizmetler için ilgili çalışmaların sürekli tekrarlanması önerilebilir.

Çalışmanın sadece Eskişehir merkezinde yapılması çeşitli sosyal sınıfların analizde yer alamamasına, dolayısıyla geneleme alanının daralmasına yol açtığı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma, istatistiksel analizlere odaklı olduğundan pazarlama kuramına ait yorumlamalara da yeterince yer verilememiştir.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, A. S., (2006).Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, Ankara.

AYGÜN, E. (2007). Ambalajın Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Gıda Maddeleri Üzerinde Bir Araştırma, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı.

CENGİZ, E. (2008). Bankalarda Hizmetlerden Beklenen Fayda Kriterine Göre Pazar Bölümlendirme: Trabzon Örneği, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 32(2), 351-363.

ÇINAR, R. ve ÖZER, S. (1999). Gıda Ürünlerinde Etiketleme Üniversite Öğrencilerinin Tutumları Üzerine Bir Araştırma, Pazarlama Dünyası Dergisi, 13(74), 12-17.

ÇİNPOLAT, C. (2006). Tüketicilerin Besin Etiketleri Üzerindeki Bilgilere İlişkin Tutum Ve Davranışlarının Belirlenmesi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi (Beslenme Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara.

GÖBEL, Ü. (2008). Tüketicilerin Satın Alma Kararında Ambalajın Etkisi Ve Bir Uygulama, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Bolu.

GÖNEN, E. ve ÖZMETE, E. (2007). Tüketicilerin Gıda Ve İçecek Ambalajlarında Materyal, Büyüklük Ve Renk Tercihleri, Pazarlama Dünyası Dergisi, 21(3), 53-57.

İNAN, İ. H., AZABAĞAOĞLU, M. Ö., GAYTANCIOĞLU, O. ve UNAKITAN G., (2003). Tüketicilerin Bitkisel Sıvıyağ Ve Margarin Satın Alma Davranışlarının Analizi, Türkiye I. Yağlı Tohumlar, Bitkisel Yağlar Ve Teknolojileri Sempozyumu Bildirileri (22/23 MAYIS 2003), İstanbul, AĞUSTOS 2003, 108-113.

KOYUNCU, K., (2007). Marka Ve Ambalajın Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi Ve Pazarlama Bilim Dalı, Niğde.

KURTULDU, H. S., (2001). Meşrubat Satın Alımında Tüketicilerin Önem Verdikleri Rasyonel Faktörler Ve Bu Faktörlerin Demografik Değişkenlerle İlişkileri, Pazarlama Dünyası Dergisi, 15(86), 42-44.

KURTULUŞ, K., (2006). Pazarlama Araştırmaları, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

KÜÇÜK, O., (2002). Tüketici satın alma davranışında ambalajın rolü: Bayburt meslek yüksek okulunda bir uygulama, Pazarlama Dünyası Dergisi, 16(92), 24-31.

MOURALI, M., LARROCHE, M. ve PONS, F., (2005). Antecendents of Consumer Relative Preference for Interpersonal Information Sources in Pre-Purchase Search. Journal of Consumer Behaviour, 4(5), 307-318.

NAKIBOĞLU, B., (2007). Tüketimin Çevreci Boyutu: Çevreci Tutum Ve Davranışlara Göre Pazar Bölümlemesi, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 423-438.

NAKİP, M., (2006). Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS destekli) Uygulamalar, Seçkin Yayınları, Ankara.

ODABAŞI, Y. ve BARIŞ, G., (2002). Tüketici Davranışı, 9. Baskı, MediaCat Yayınları, İstanbul.

ÖZDAMAR, K. (2004). Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi–2 (Çok Değişkenli Analizler), Kaan Kitabevi, Eskişehir.

ÖZTEKİN, Ö. E., (2006). Tekirdağ İlinde Bitkisel Yağ Ürünlerinde Tüketici Eğilimleri Ve Müşteri Memnuniyet Analizi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.

SARIKAYA, N., SÜTÜTEMİZ, N., KONUK, F. A., (2008). Farklı Algılanan Değer Perspektifine Sahip Kişilerin Ayırt Edici Özelliklerinin İncelenmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(23), 143-156.

TATLIDİL, H., (1996). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz, Cem Web Ofset Ltd. Şti, Ankara.

TEZBAŞARAN, A. A., (1997). Likert Tipi Ölçek Geliştirme Klavuzu, 2. Baskı, Türk Psikologlar Deneği Yayınları, Ankara.

UZUN, N., SAĞLAM, N., (2006). Orta Öğretim Öğrencileri İçin Çevresel Tutum Ölçeği Geliştirme Ve Geçerliliği, H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 240-250.

YILMAZ, V., ÇELİK, H. E. ve KARATAŞ, M. (2007). Süt Tercihinde Ambalajın ve Ambalaj Üzerindeki Etiket Bilgilerinin Tüketici Tercihine Etkisi, Pazarlama Dünyası Dergisi, 21(4), 42-47.

YILMAZ, V., KARPAT ÇATALBAŞ G., (2007). Kredi Kartlarına İlişkin Algının Müşteri Memnuniyeti Ve Sadakati Üzerine Etkisi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 44(513), 83-94.